

มุนีนาถทีปนี

ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า

พรรณถึงการสร้างพระบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
และความเป็นที่พึ่งอย่างแท้จริงของพุทธศาสนิกชน

โดย

พระพรหมโมลี

(วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙)

เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร

"ข้าพเจ้า ผู้มีน้ำใจศรัทธาเลื่อมใส ใคร่จะให้พระสังฆธรรมคำสั่งสอนแห่งองค์สมเด็จพระชินวรโลกนาถ
 บรมศาสดาจารย์ ถาวรตั้งอยู่ตลอดกาลนาน จึงได้อุตสาหะรจเรียบเรียงเรื่อง มุณีนาถที่ป็นี่ นี้อัน แล้ว
 ได้ประสมบุญกุศลซึ่งอำนวยประโยชน์ให้อันใดด้วยเดชแห่งบุญกุศลนั้น ขอสรรพสัตว์ทั้งหลายจง
 ประสบแต่ความสุขสำราญจงทั่วกัน

อนึ่ง บรรดาพุทธมามกชนผู้เลื่อมใสพระไตรรัตน์ คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มีเจตจำนงใคร่จะพ้นจาก
 กองทุกข์ จงพ้นทุกข์ในอบายภูมิ และจงบรรลุดังนิพพานในอนาคตกาลด้วยเถิด

ขอมโนรถความปรารถนาอันประเสริฐซึ่งเกิดจากน้ำใจอันงามของข้าพเจ้า จงสำเร็จผลตามที่ตั้งใจไว้
 ทั้งหมด เพื่อความหมดจดใหญ่หลวงแห่งพระสังฆธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระชินวรบรมศาสดาจารย์
 ตลอดกาลนิรันดรเทอญ" (เนื้อความตอนหนึ่งจากปัจฉิมพจน์)

พระพรหมโมลี

(วิลาศ ญาณวโร ป. ๓. ๙)

สารบัญ

<u>ปณามพจน์</u>	7
อารัมภบท.....	7
<u>มหาวิบัติ</u>	8
<u>อนุสาสนีประจำวัน</u>	15
บทที่ ๑ พระพุทธานิการ.....	18
<u>น้ำใจพระโพธิสัตว์</u>	20
<u>กระต่ายโพธิสัตว์</u>	21
<u>พระพุทธเจ้า ๓ ประเภท</u>	23
<u>เรื่องอสงไขย</u>	27
<u>เรื่องกัป</u>	28
<u>ธรรมสโมธาน</u>	33
<u>พระพุทธพากย์</u>	39
<u>พระพุทธภูมิธรรม</u>	41
<u>อัชฌาศัยโพธิสัตว์</u>	42
<u>พุทธกรณธรรม</u>	44
<u>พระบารมี ๓๐ ถ้วน</u>	54
<u>อานิสงส์แห่งพระบารมี</u>	57
<u>อธิมุตตกาลกิริยา</u>	58
<u>พุทธอุบัติ</u>	64
<u>อสุญกัป</u>	66

	4
<u>พระเจ้า ๕ พระองค์</u>	68
<u>ทรงเป็นเอก</u>	70
บทที่ ๒ พระบารมีเริ่มแรก.....	75
<u>พรหมรำพึง</u>	76
<u>มานพหนุ่มผู้เสียใจ</u>	78
<u>สัตตดาปะราชา</u>	83
<u>พระพรหมดาบส</u>	93
<u>มานพหนุ่มช่างทอง</u>	96
<u>เจ้าหญิงสมิตตาเทวี</u>	102
<u>อรดิเทวราชขบพิตร</u>	107
บทที่ ๓ พระบารมีตอนกลาง.....	111
<u>สาครจักรพรรดิภูมิบดี</u>	112
บทที่ ๔ พระบารมีตอนปลาย.....	121
<u>๑. สมเด็จพระที่นั่งกรอบัติ</u>	123
<u>๒. สมเด็จพระโกณฑัญญะอุบัติ</u>	133
<u>๓. สมเด็จพระสมังคละอุบัติ</u>	135
<u>๔. สมเด็จพระสุমনะอุบัติ</u>	140
<u>๕. สมเด็จพระเรวตะอุบัติ</u>	141
<u>๖. สมเด็จพระโสภิตะอุบัติ</u>	142
<u>๗. สมเด็จพระอนิมทัสสีอุบัติ</u>	143
<u>๘. สมเด็จพระปทุมมะอุบัติ</u>	145

๙. สมเด็จพระนารายณ์	147
๑๐. พระปฐมมฤตยู	149
๑๑. สมเด็จพระสุเมธ	150
๑๒. สมเด็จพระสุชาติ	152
๑๓. สมเด็จพระปิยทัสสี	154
๑๔. สมเด็จพระอัครทัสสี	155
๑๕. สมเด็จพระธรรมทัสสี	157
๑๖. สมเด็จพระสิทธิ	158
๑๗. สมเด็จพระติสสะ	159
๑๘. สมเด็จพระมหาป	161
๑๙. สมเด็จพระวิป	162
๒๐. สมเด็จพระสิขี	164
๒๑. สมเด็จพระเวสสุ	166
ภักตร์	167
๒๒. สมเด็จพระกฤษ	169
๒๓. สมเด็จพระโกนา	170
๒๔. สมเด็จพระกัส	172
พระอมรินทรเทวราชโพธิสัตว์	175
บทที่ ๕ พระบรมไตรโลกนาถ	181
วิภูสงสาร	183
พระสัพพัญญเจ้า	189
สัจฉิโยชน	194

โลกุตระภูมิ	196
โสดาปัตตนิโลกุตระภูมิ	196
สกิทาคามีโลกุตระภูมิ	202
อนาคามีโลกุตระภูมิ	204
อรหัตโลกุตระภูมิ	209
บทที่ ๖ พระอนันตพุทธคุณ	216
พระกาฬพุทธรัทษิตเถระ	217
โลกสมุท	227
ธรรมบรรพต	230
ธรรมเมฆ	233
ธรรมนที	235
พระพุทธสีหนาท	237
รอยพระบาท	240
อวสานบท	245
นิพพานสมบัติ	248
นิพพานปฏิบัติ	256
ปัจฉิมพจน์	260

มุนีนาถที่ปนี

ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า

ปถามพจน์

ข้าพเจ้า ขอน้อมนมัสการแด่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ พระองค์ผู้ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปใน ไตรภพและพระนพโลกุตรธรรมอันล้ำเลิศ กับทั้งพระอริยสงฆ์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐด้วยเศียรเกล้าแล้ว จักขออภิวัตนบโหว่ซึ่งท่านบูรพาจารย์ทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งญาณและพระคุณอันบริสุทธิ์ ด้วยคารวะเป็น อย่างยิ่งแล้ว จักรจนาเรียบเรียงกถาซึ่งตั้งชื่อว่า มุนีนาถที่ปนี เพื่อแสดงถึงเรื่องของพระองค์ผู้ทรงเป็นนาถะ ที่พึงอย่างประเสริฐสุดแห่ง ประชาลัทธิในไตรโลก กล่าวคือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจอมมุนีโดย ประสงค์จะสวดดี สรรเสริญ ซึ่งพระพุทธคุณเป็นสำคัญฉะนั้น ขอมวลชนคนดีมีปัญญาทั้งหลายจงตั้งใจสดับ กถาของข้าพเจ้า ซึ่งจักกล่าวในโอกาสต่อไปนี้ ด้วยดีเทอญ.

อาร์มภบท

บัดนี้ จักขอถือโอกาสชี้แจง แก่ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งปวงว่า บรรดาเราท่านทั้งหลายที่เกิดมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนา พร้อมกับมีศรัทธาเลื่อมใสและมีใจประกอบด้วยสัมมาทิฐิน้อมนำเอาพระบวรพุทธ ศาสนามาเป็นศาสนาประจำชีวิตของตนเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น ถ้าจะถือกันว่าเป็นโชค เวลานี้ เราก็กำลังได้ประสบโชคอย่างมหาศาล ซึ่งไม่มีโชคอื่นใดจะเปรียบปาน ถ้าจะถือกันว่าเป็นลาภ เวลานี้เราก็ก ำลังได้รับลาภอย่างประเสริฐสุดขนาดเป็นบรมลาภทีเดียว ซึ่งจักหาลาภอื่นใดในโลกนี้มาเปรียบเทียบอีก ไม่ได้เลย

ที่กล่าวมานี้ ไม่ใช่กล่าวไปด้วยอำนาจความคล่องปากหรือมีใจอยากจะยกย่องพระพุทธศาสนาจนเกินไป ไม่ใช่อย่างนั้น อันที่จริง การที่สัตว์โลกทั้งหลายซึ่งยังต้องท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ใน วัฏสงสารจักได้มีโอกาสเกิดมาพบพระบรมพุทธานุภาพแห่งองค์สมเด็จพระศาสดาบรมไตรโลกนาถ แต่ละชาติแต่ละหนนั้น อย่าได้สำคัญผิดคิดอย่างผิวเผินเป็นอันขาดว่า เป็นสภาพที่เป็นไปได้ง่ายๆ ความจริงไม่ใช่ เพราะว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยยากเย็นแสนเข็ญนักหนา ขอให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย จงมาพิจารณาใคร่ครวญถึงมหาวิบัติ คือความฉิบหายของสัตว์โลกอย่างใหญ่หลวง ตามที่จะพรรณาต่อไปนี้เถิด แล้วก็แลเห็นเองว่า การที่เราเกิดมาในชาตินี้ได้เป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา จัดว่าได้รับโชคลาภอย่างประเสริฐเลิศเพียงไร

มหาวิบัติ

ขึ้นชื่อว่าความวิบัติทั้งหลายที่มนุษย์เราต้องประสบกันอยู่เสมอในโลกนี้ ความวิบัติอื่นใดก็จงยกไว้ก่อนเถิด เพราะมีผู้จะสำคัญ แต่ความวิบัติหนึ่งนั้น เป็นความวิบัติอย่างใหญ่หลวงของสามัญสัตว์ ซึ่งจัดว่าเป็นยอดแห่งความวิบัติจริงๆ มีอยู่ ๖ ประการ คือ

๑. วิบัติกาล

วิบัติกาลนี้ได้แก่วิบัติเพราะกาลว่างจากพระพุทธศาสนา!

หมายความว่า ในโลกมนุษย์ที่เราเกิดอยู่นี้ ไซ้ว่าจะปรากฏมีพระบรมพุทธานุภาพอยู่เป็นประจำจนชั่วฟ้าดินสลายนั้นหาไม่ได้ โดยที่แท้ บางกาลก็มีพระพุทธศาสนา แต่บางเวลาก็ไม่มี เพราะมีชั่วคราวที่สมเด็จพระจอมมุนี สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก ก็ในระหว่างกาลที่มีพระพุทธศาสนากับไม่มีนี้ ปรากฏว่ากาลที่ไม่มีพระพุทธศาสนานั้นแหละ มีปริมาณมากกว่ากาลที่มีพระพุทธศาสนามากมายนัก ซึ่งก็หมายความว่า

ในโลกนี้ นานๆ จึงจะมีพุทธกาลเกิดขึ้นสักครั้งหนึ่ง ก็นี้ สมมติว่าตัวเราเกิดมาในเวลาที่มีใช้พุทธกาล เป็นกาลว่างเปล่าว่า ไม่มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก เราก็หมดโอกาสที่จะได้รู้จัก พระพุทธศาสนา มิได้รับรสพระสัทธรรมเทศนา การเกิดของเราในกาลที่ว่างเปล่าจากพระพุทธศาสนา ก็เท่ากับว่าเกิดมาเปล่า ประโยชน์ หาสาระแก่นสารแห่งชีวิตอันแท้จริงมิได้ เกิดมาเปล่าแล้ว ก็ตายไปเปล่า ตามธรรมดาของการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารเท่านั้นเอง สภาพการณ์เช่นว่ามานี้เรียกชื่อว่าวิบัติกาล ประสบความฉิบหายอย่างใหญ่หลวงแห่งชีวิต เพราะเกิดผิดกาลเวลา นับว่าเป็นมหาวิบัติประการหนึ่ง

๒. วิบัติคติ

วิบัติคตินี้ได้แก่วิบัติเพราะไม่ได้คิดที่ดี

หมายความว่า แม้กาลเวลาจะถึงพร้อมแล้ว คือมีสมเด็จพระมิ่งมงกุฎสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก ทรงประกาศพระสัทธรรมเทศนายังประชาสัตว์ให้ได้ดีมอมตรส ทรงโปรดสัตว์หรือสัตว์ชั้นสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ในวัฏสงสาร ให้ลุล่วงถึงพระนิพพาน ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ปรากฏอยู่ในโลก เช่นในปัจจุบันทุกวันนี้ แต่ที่นี้สมมติว่า ตัวเราเป็นคนอภัพอัปโชคมีบุญน้อยด้อยวาสนา ไม่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์อย่างเวลานี้ เพราะค่าที่เป็นผู้มีคติวิบัติ พลัดไปในเกิดในภุมิอื่นโลกอื่นเสียอย่างเพลิดเพลิน เช่นกำลังไปเกิดอยู่ในนिरยภูมิถือกำเนิดเป็นสัตว์นรกเสียก็ตาม กำลังไปเกิดอยู่ในเปตวิสัยภูมิ ถือกำเนิดเป็นเปรตอดอยากอยู่ก็ตาม กำลังไปเกิดอยู่ในอสุรกายภูมิ ถือกำเนิดเป็นอสุรกายมีความหิวกระหายอย่างแสนสาหัสอยู่ก็ตาม หรือกำลังไปเกิดอยู่ในดิรัจฉานภูมิ ถือกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอยู่เสีย ก็เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วจะมีโอกาสได้มาพบพระบรมพุทธศาสนากระไรได้ เพราะสัตว์ในอบายภูมิทั้งหลายเหล่านั้น ทุกวันเวลา มีแต่จะมั่งมั่งงอมงาหาราเสวยทุกข์โทษจนหน้าดำหน้าแดง มีชีวิตอยู่อย่างหดหู่เหี่ยวแห้งน่าสมเพชเวทนา ก้มหน้าก้มตา รับผลกรรมชั่วของตน จนหน้ามืดตามัว ไม่มีเวลาหยุดว่างเว้น สภาพการณ์เช่นว่ามานี้ เรียกชื่อว่า วิบัติคติ ประสบความฉิบหายอย่างใหญ่หลวงแห่งชีวิต เพราะไปเกิดผิดภูมิผิดโลก จึงโชคร้ายนักหนา นับว่าเป็นมหาวิบัติประการที่สอง

๓. วิบัติประเทศ

วิบัติประเทศนี้ได้//////แก่วิบัติเพราะเป็นประเทศที่ไม่มีพระพุทธศาสนา!

หมายความว่า ถึงแม้จะพ้นจากวิบัติที่กล่าวมาแล้ว คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า ก็ทรงมาอุบัติตรัสในโลกแล้ว และตัวเราก็ก็นอกจากคติวิบัติ มาอุบัติเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษย์โลกนี้แล้ว ก็แต่ว่าโลกนี้เป็นพื้นแผ่นดินปฐพีอันกว้างขวางใหญ่โตนักหนา เป็นที่สถิตแห่งนานาประเทศ มีจำนวนมากมายหลายประเทศนัก พระพุทธศาสนาไม่สามารถจักแผ่ไปถึงทั่วประเทศทั้งสิ้นทั้งปวงได้ ประเทศใด พระพุทธศาสนาแผ่ไปไม่ถึง ประเทศนั้น ก็ไม่รู้จักคุณค่าของพระบรมพุทธศาสนา ไม่ทราบเลยว่า ศาสนาคำสอนแห่งองค์สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นนิยานิกรธรรม สามารถนำสัตว์โลกออกจากกองทุกข์ได้อย่างแท้จริง โดยไม่ต้องสงสัย ที่นี้สมมติว่า ตัวเราไปเกิดในประเทศนั้น ก็ไม่มีวันที่จะารู้จักพระพุทธศาสนาเลย เมื่อไม่รู้จกก็ย่อมไม่เห็นคุณค่าของพระศาสนาอันมีอยู่โดยวิเศษเป็นธรรมดา เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ก็จักมีโอกาสมิใช่พุทธศาสนิกชนคนนับถือพระพุทธศาสนาได้อย่างไร ย่อมจะมีชีวิตอยู่ในชาติหนึ่งอย่างไรกันสาร น่าเศร้าเข้าทำนองเกิดมาเปล่าแล้วก็ตายไปเปล่าเท่านั้นเอง สภาพการณ์เช่นว่ามานี้ เรียกชื่อว่าวิบัติประเทศ ประสบความฉิบหายอย่างใหญ่หลวงแห่งชาติ เพราะไปเกิดผิดประเทศ จึงต้องโชคร้ายนักหนา จักว่าเป็นมหาวิบัติสำคัญประการที่สาม

๔. วิบัติตระกูล

วิบัติตระกูลนี้ได้แก่วิบัติเพราะตระกูลที่ไม่เป็นสัมมาทิฐิ!

หมายความว่า ถึงแม้จะได้มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนี้แล้ว และเราก็ได้มีโอกาสมาเป็นมนุษย์ เป็นคน ในประเทศที่นับถือพระบรมพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ก็แต่ว่าใน

ประเทศนี้ย่อมมีวงศ์ตระกูลของหมู่มนุษย์อยู่มากมายหลายตระกูลนัก ตระกูลที่เป็นสัมมาทิฐิ เคารพนับถือ พระพุทธศาสนาก็มี ตระกูลที่เป็นมิจฉาทิฐิ ไม่มีความเลื่อมใส ไม่เคารพนับถือในพระพุทธศาสนาก็มี ที่นี้ สมมติว่าตัวเราบังเอิญไปเกิดในตระกูลที่เป็นมิจฉาทิฐิเสีย บิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งเป็นบรรพชนต้น โศตร ต้นวงศ์ของเรา ท่านไม่รู้จักพระบรมพุทธศาสนา ไม่เห็นคุณค่า ไม่มีศรัทธาเคารพเลื่อมใสในพระธรรม คำสั่งสอน แห่งองค์สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้าเอาเสียเลย เราก็จะต้องมีความเห็นหรือมีทิฐิไปตาม โศตร ตามวงศ์ คือจักไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เห็นคุณค่า อาจมองพระบรมพุทธศาสนาไปในแง่ว่าไม่ถูกต้องก็ได้ เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ชีวิตของเราถึงแม้จะได้รับความสมบรูณ์ พูนสุขอย่างไร ก็นับเข้าในจำพวกที่อัปโชค เกิดมาในโลกกับเขาครั้งหนึ่ง แต่หาที่พึ่งอันแท้จริงเป็นแก่นสารมิได้ เกิดมาเปล่าแล้วก็ตายเปล่าอีกเหมือนกัน สภาพการณ์เช่นว่ามานี้ เรียกว่าวิบัติตระกูล ประสบความฉิบหายอย่างใหญ่หลวงแห่งชาติ เพราะไปเกิด ผิดตระกูลจึงต้องโชคร้ายหนักหนา จัดว่าเป็นมหาวิบัติสำคัญประการที่สี่

๕. วิบัติอุปธิ

วิบัติอุปธิ นี้ ได้แก่วิบัติอุปธิ คือร่างกาย!

หมายความว่า ถึงแม้จะได้มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติ และทรงประกาศพระพุทธศาสนาให้ ตั้งมั่นในโลกอย่างปัจจุบันทุกวันนี้แล้ว และเราก็ได้มีโอกาสเกิดมาในตระกูลที่เป็นสัมมาทิฐิ เคารพเลื่อมใสใน พระบรมพุทธ ศาสนาอยู่แล้วก็ตามที่ สมมติว่า ตัวเราเป็นคนอภัพอัปวาสนา อดกายพโยไม่สมบรูณ์ เป็นคนมีอุปธิวิบัติ คือร่างกายไม่สมประกอบ เหมือนคนธรรมดาสามัญทั้งหลาย กลายเป็นบ้า เป็นใบ้ ตาบอด หูหนวก เสียจริต จิตวิปลาสไปเสีย เช่นนี้ก็ไม่สามารถมีปัญญามองเห็นคุณค่าพระบรมพุทธศาสนา ไม่มีโอกาสจะรู้ว่าศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ว่าทรงไว้ซึ่งความประเสริฐล้ำเลิศเพียงไรอย่างนี้แม้ จะได้เกิดมากับเขาชาติ หนึ่ง ก็ถึงการนับได้ว่าเกิดมาเปล่าๆ เป็นชีวิตที่ไร้ค่า เท่ากับว่าไม่ได้เกิดมาตัวเอง สภาพการณ์เช่นว่ามานี้เรียกชื่อว่าอุปธิวิบัติ ประสบความฉิบหายอย่างใหญ่หลวงแห่งชีวิต เพราะความ วิปริตของกายตน จึงต้องเป็นคนโชคร้ายหนักหนา จัดว่าเป็นมหาวิบัติสำคัญประการที่ห้า

๖. วิบัติทิจู

วิบัติทิจูนี้ได้แก่วิบัติ เพราะทิจูแห่งตน!

หมายความว่าถึงแม้จะได้มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติ และทรงประกาศพระบรมพุทธานุชาสนา ให้ตั้งมั่นในโลกเช่นปัจจุบันทุกวันนี้แล้ว และตัวเราก็อลบล้างจากมหาวิบัติต่างๆ ได้มีโอกาสมาเกิดใน ตระกูลที่เป็นสัมมาทิจู มีอุปธิร่างกายเป็นปกติ มิใช่เป็นคนหูหนวก ตาบอด คนบ้า คนใบ้ แต่ประการใดเลย คราวนี้สมมติว่า ตัวเราเองนี่กลายเป็นคนมีทิจูวิบัติ คือมีความเห็นผิดมักบูชาคำคิดความเห็นของตนอัน ไม่ถูกต้อง จะเป็นเพราะว่าไปข้องเสพสมาคมกับชนมิจฉาทิจูเข้า หรือว่าจะเป็นเพราะเหตุอื่นใดก็ตาม แล้วก็ ให้มีอันเป็นเกิดความคิดเห็นวิปริตไปโดยนัย เป็นต้นว่า

"สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่มี! พระธรรมที่พร่ำสอนกัน ก็ไม่เป็นนิยานิกรรม นำสัตว์ให้พ้นทุกข์ไม่ได้ แม้พระอรหันต์นั้นไซ้ ก็หาได้มีคุณวิเศษยิ่งไปกว่าตัวเรานี้ไม่ มรรค ผล นิพพาน บุญบาป เป็นสภาพที่เพ้อ ฝันกันไปอย่างนั้นเอง ความจริงหาไม่มี! คำสอนในศาสนาไม่มีคุณค่าควรแก่การปฏิบัติตาม"

เกิดความเห็นไม่เข้าท่าไปทำนองนี้ ก็เลยไม่มีศรัทธาจิตคิดเลื่อมใส ไม่มีโอกาสได้ปฏิบัติตามกระแส พระพุทธภูิกำอันหาได้ยากในโลก เมื่อไม่ปฏิบัติตาม ก็ย่อมไม่ได้พบความวิเศษสุดของพระบรมพุทธานุชาสนา เมื่อเป็นอย่างนี้ เกิดมาก็นับว่าเสียชาติเกิดไปเปล่าๆ ได้มาพบศาสนาของสมเด็จพระพุทธเจ้าอันแสน ประเสริฐแล้ว แต่จักษุกลับไม่มีแวว เป็นคนตาบอด ตาใส มองเห็นเป็นของต่ำทรามไม่มีค่า ไม่ซำก็ถึง กาลกิริยาตายไปโดยไม่มีที่พึ่ง เพราะมีทิจูตั้งต้นตั้งมั่นยิ่งนัก ไม่รู้จักเชื่อฟังคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัม พุทธเจ้า เข้าทำนองที่ว่า เกิดมาเปล่าแล้วก็ตายไปเปล่าอีกตามเดิม

สภาพการณ์เช่นว่ามานี้เรียกชื่อว่า วิบัติทิจู ประสบความฉิบหายอย่างใหญ่หลวงแห่งชีวิต เพราะความเห็น ผิดของคน จึงต้องเป็นคนโชคร้ายนักหนา จัดว่าเป็นมหาวิบัติประการสุดท้าย

บัดนี้ ลองหันมาตรวจดูที่ตัวเราท่านทั้งหลายนี้ดูเถิด เราเกิดมาในชาตินี้จะได้รู้เกิดมาก่อนก็หาไม่ แต่ก็ให้บังเอิญเกิดมาพบพระบรมพุทธานุชาตนา แม้ว่าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม แต่ศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ยังปรากฏอยู่ ก็เท่ากับว่าเราเกิดมาทันพุทธกาลเหมือนกัน นอกจากนั้นยังได้มีจิตใจเลื่อมใสในพระบรมพุทธานุชาตนา ปฏิญาณตนเป็นพุทธศาสนิกชน น้อมรับเอาพระพุทธานุชาตนาอันทรงคุณค่าประเสริฐสุดมาเป็นสรณะที่พึ่งของตน ก็เป็นอันว่าพ้นแล้วจากมหาวิบัติความฉิบหายอย่างใหญ่หลวงทั้ง ๖ ประการ ตามที่พรรณามาแล้วนั้นใช่ใหม่เล่า? อย่างนี้แล้ว จะไม่ให้กล่าวว่า เราเกิดมาในชาตินี้ กำลังได้รับโชคลาภอย่างมหาศาลอยู่แล้วได้อย่างไร?

ในบรรดามหาวิบัติทั้งหลายนั้น หากจะพิจารณากันให้ดีก็จะเห็นได้ว่า มหาวิบัติข้อแรก คือ วิบัติกาล นับว่าสำคัญกว่าข้ออื่น เพราะเกี่ยวกับการอุบัติบังเกิดขึ้นแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยตรง ถ้ามองว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เสด็จมาอุบัติตรัสขึ้นในโลกแล้ว ถึงแม้ว่าเราท่านทั้งหลายจะเพียบพร้อมอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสมบัติอื่นใดก็ตาม ก็ถือว่าไม่พ้นจากความวิบัติเหล่านี้ไปได้ฉะนั้น การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเป็นอุบัติกาลที่สัตว์โลกพากันถือว่าสำคัญที่สุด อย่าว่าแต่มนุษย์เรานี้เลย แม้แต่ปวงเทพเจ้าเหล่าอมร อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ ผู้ทรงไว้ซึ่งมหัศจรรย์มีปัญญาต่างก็ปรารถนากาลเป็นที่เสด็จอุบัติขึ้นแห่ง องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากันทุกถ้วนหน้า

ในกรณีนี้ พึงทราบว่าการเสด็จอุบัติขึ้นแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น จักมีปรากฏขึ้นได้ในโลกแต่ละครั้งแต่ละหน ย่อมเป็นสภาพที่เป็นไปโดยยากยิ่งนัก ต่อกาลนานนักหนา จึงจะมีสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าเสด็จมาตรัสสัพพะองค์หนึ่ง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าท่านที่จะมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้น จะต้องเป็นบุคคลสำคัญที่เรียกว่าวิสิฐฐบุคคล คือเป็นบุคคลพิเศษจริงๆ ได้สร้างสมอบรมพระบารมีมาเพื่อปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ กล่าวคือเพื่อจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ และพระบารมีที่เวลานั้น ได้ถูกบ่มมาเป็นเวลานานนับด้วยจำนวนมากมายหลายมหากัปทีเดียว จนถึงความแก่รอบสมบูรณ์แล้วทุกประการ ท่านผู้มีโพธิสมภารเป็นวิสิฐฐบุคคลนั้นจึงจะพลันมาอุบัติ ได้ตรัสเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรมโลกุตตมจารย์ แล้วจึงทรงประทานประโยชน์มหาศาลให้แก่ชาวโลก ด้วยการแนะนำให้รู้จักทางหลีกเลี่ยงจาก

โอบสงสาร อันมีภัยใหญ่น่ากลัวนักหนา แต่ว่าประชาสัตว์ถูกอวิชาเข้าครอบงำ จึงทำให้ไม่รู้สึกรู้ว่า ตนกำลัง เวียนว่ายอยู่ในโอบสงสารอันมีภัยใหญ่แล่นาเกรงกลัวเป็นที่ลุดนั้นได้ ครั้นพอมาถูกแนะนำเข้าแล้ว ก็รู้สึก ตนหวั่นเกรงภัย พยายามปฏิบัติไปตามกระแสพระพุทธรูฏีกา ก็พาตนพ้นภัยใหญ่ เข้าไปสู่พระนิพพานอัน เป็นแดนเกษมสันต์มากต่อมากเหลือคณนา ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า บรรดาผู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่ชาวโลก ทั่วไปในไตรภพแล้ว ผู้ที่จะสามารถทำได้เท่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธรเจ้าเป็นไม่มี ก็ท่านผู้ที่ทำประโยชน์ อย่างมหาศาลและแท้จริงอย่างนี้ จะหาได้ง่ายๆ ที่ไหนเล่า

ก็เพราะความที่สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธรเจ้า จะปรากฏอุบัติขึ้นในโลกแต่ละพระองค์เป็นการยาก นักหนา ตามที่พรรณนามานี้ สมเด็จพระชินสีห์บรมโลกเชษฐเจ้าแห่งเราชาวพุทธรทั้งหลาย พระองค์ผู้ทรงมี พระกมลเหตุทัยประกอบไปด้วยพระมหากรุณาและแสนจะบริสุทธิ์ ชื่อดตรง จึงทรงมีพระบรมพุทโธวาทตัก เตือนอยู่เสมอว่า

" การอุบัติบังเกิดขึ้น แห่งพระสัมมาสัมพุทธรเจ้า เป็นสิ่งที่หาได้ยากในโลก "

พระพุทธรูฏีกานี้ ถ้ามีความสนใจน้อย ฟังดูแต่เพียงคร่าวๆ พอผ่านไป ก็จะไม่เกิดความรู้สึกอะไรนัก มักให้ เห็นแต่เพียงว่าเป็นพระพุทธรพนธ์หนึ่งเท่านั้นเอง แต่ความจริงแล้ว ทรงไว้ซึ่งความสำคัญและความจริง เป็นที่สุด เพราะปรากฏว่าพระพุทธรูฏีกาบนี้มิใช่จะตรัสแต่เพียงหนหนึ่งครั้งเดียวโดยที่ แท้ สมเด็จพระพุทธร องค์ตรัสอยู่เนืองๆ เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติเหล่าชาวพุทธรบริษัท ด้วยความกรุณาและห้วงใยอันปรากฏเต็ม เปี่ยมอยู่ในดวงเหตุทัยแห่งองค์สมเด็จพระ ชินสีห์ โดยมีหลักฐานที่ท่านพรรณนาไว้ ดังต่อไปนี้

อนุสาสนีประจำวัน

กาลเมื่อ องค์สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้า ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น ทุกวันพอได้เวลาอรุณสมัยรุ่งเช้า องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงพาพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จออกไปเพื่อบิณฑบาตโปรดเวไนยสัตว์ เหล่าชนผู้ใดได้ทอดทัศนาการเห็น ย่อมบังเกิดศรัทธาเลื่อมใสในดวงใจนักหนาเพราะสมเด็จพระมหากรุณาเจ้าทรง มีพระวรกายอันรุ่งเรืองไปด้วยถ່องแถวแห่งพระฉัพพรรณรังสี มีพระสรีระครบบริบูรณ์ด้วยพระทนต์ดั่งสมหาปฐิสลักษณะและพระอสีตยานุพยุภูษนะ อันวิจิตร ตั้งแต่พระอุณหิสตลอดลงมาถึงพื้นฝ่าพระบาทไพโรจน์ด้วยพระพุทธสิริวิลาสหาที่ จะเปรียบได้ ด้วยว่า องค์สมเด็จพระพุทธเจ้านั้นไซ้ทรงมีเส้นพระเกษาอันอ่อน และวงเวียนเป็นทักษิณาวฏ มีสีด่าสนิททุกเส้นเป็นอันดี และทรงมีพระนลาตงามเลิศบริสุทธิ ประดุจสุริยมณฑลอันปราศจากเมฆมลทิน และพระนาสิกของพระชินสีห์นั้น ก็มีลักษณะยาวงามยิ่งนัก รุ่งเรืองไปด้วยพระรัศมีพรโรณภาส พระองค์ทรงเป็นนรสีห์ราชบุรุษมนุษย์สุดประเสริฐ งามเลิศตลอดทั้งพระวรกายแม้ภายใต้พื้นพระยุคลบาท ก็มีพรรณอันแดงประดับไปด้วยพระลายลักษณวงกัจจกั และรอยรูปมหามงคลร้อยแปดประการเป็นอัศจรรย์

สมเด็จพระบรมโลกนาถเสด็จไปในกาลนั้น เพื่อทรงทำประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งผอง ด้วยพระพักตร์มีพรรณผ่องเพียงศศิธรมณฑลอันเต็มดวงในวันปฎิณมิตติและพระพุทธ กิริยาที่ทรงดำเนินไป ก็งามเหมือนประดุจดั่งลีลาแห่งพญาไกรสรสีหราช มฤคินทร์ สมควรที่อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ เทพยดาหมู่อมรและมนุษย์นิกร จักอ่อนน้อมอภิวาทพระบวรพุทธบาท เสด็จยุธาตรไปในท่ามกลางพระอริยสงฆ์สาวกทั้งปวง แลดูประหนึ่งดวงจันทร์อันแวดล้อมด้วยหมู่ดารากำลังลีลาไปในอัมพรประเทศ สมเด็จพระโลกเชษฐผู้ทรงพระคุณหาที่เปรียบมิได้ ย่อมเสด็จบจรไปเพื่อบิณฑบาต ตามลำดับตรอกลำดับเรือนแห่งมหาชนชาวประชา ไม่ทรงเลือกหน้าว่าไพร่ผู้ดี พระพุทธจริยานี้แลเป็นพระอริยวงศ์ประเพณีแห่งองค์สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัม พุทธเจ้าแต่ปางก่อนสืบมา

ครั้งนี้เสด็จกลับจากบิณฑบาต ทรงกระทำภักติกิจแล้วเมื่อตอนสายแห่งที่ว่า บรรดาพระภิกษุสงฆ์องค์สาวกทั้งหลายต่างก็มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่ใกล้พระคันธกุฎีที่ประทับ ด้วยมีใจมุ่งหมายจักสดับพระบรมพุทโธวาทประจำวัน และพระสงฆ์สาวกบางองค์นั้น ก็มีความประสงค์จะทูลขอบทพระกรรมฐานในกาลหลังจากที่ทรงประทานพระบรมพุทโธวาท จบลงแล้วด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏมีพระภิกษุสงฆ์สาวกพากันมารอคอยการเสด็จออกของพระบรมโลกุตมาจารย์ อยู่ในขณะนี้มากมาย

ครั้นได้เวลา สมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้าของชาวเราทั้งหลาย ก็เสด็จออกมาจากพระคันธกุฎีด้วยพระพุทธานุญาตมหาที่เปรี๊ยะมิได้แล้ว ประทับนั่งห้อยพระบาทเหนือพระแท่นที่ตั้งไว้ในที่นั้น เพื่อจักทรงล้างพระยุคลบาทให้บริสุทธิ์ สะอาดปราศจากละอองธุลี เสร็จแล้วก็ทรงยืนขึ้นทอดพระเนตรดูหมู่พระสงฆ์สาวกที่พากันมาเฝ้า และกำลังน้อมเกล้าประนมกรอยู่ทุกถ้วนหน้า ด้วยพระพุทธานุญาตอันเต็มเปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณาเป็นยิ่งนัก และแล้วในขณะนั้น และ ณ ที่นั่นเอง พระองค์ก็ทรงเปล่งพระกระแสพุทธานุญาตเป็นโอวาทานุสาสนีแก่พระองค์สาวกทั้งปวง ว่า

ดูกร เธอผู้เห็นภัยในวัฏสงสารทั้งหลาย! ขอเธอทั้งหลายจงตกแต่งรักษาซึ่งตนให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด ด้วยว่า เวลาที่จะได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบังเกิดขึ้นในโลกเป็นสิ่งที่ทำได้โดยยากนักหนากการที่จะได้มีโอกาสเกิดมาเป็นมนุษย์ ก็เป็นสิ่งที่ทำได้โดยยาก การที่เป็นมนุษย์แล้วจะถึงพร้อมด้วยศรัทธาก็เป็นสิ่งที่ทำได้โดยยาก การที่ผู้มีศรัทธาจะได้ออกบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาก็เป็นสิ่งที่ทำได้โดยยาก และการที่จะได้มีโอกาสสดับรับฟังพระสัทธรรมเทศนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเล่า ก็เป็นสิ่งที่ทำได้โดยยากในโลก

ครั้นทรงประทานโอวาทานุสาสนีดังนี้แล้ว สมเด็จพระองค์ประทับแก้วพระมหากรุณาเจ้าจึงประทับนั่งลง ณ พระบวรพุทธอาสน์ แล้วจึงทรงเริ่มประทานพระบรมพุทโธวาทอย่างอื่นหรือทรงประทานบทพระกรรมฐาน เพิ่มเติมให้แก่พระสงฆ์สาวกที่ต้องการจะนำไปปฏิบัติต่อไป เหตุการณ์เป็นเช่นนี้อยู่เป็นปกติทุกวันโดยมาก ในสมัยที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่

เราท่านทั้งปวง ผู้เป็นสาวกของพระพุทธองค์ท่านในกาลบัดนี้เป็นปัจฉิมชนคนมีวาสนาน้อย เกิดมาในกาลสุดท้ายภายหลัง ดังนั้นจึงไม่มีโอกาสได้พบประสบการณ์เช่นที่ว่ามานี้ แต่จะอย่างไรก็ดี พระอนุสาสนีนี้ก็ยังไม่ปรากฏก้อยู่ คล้ายกับจะเป็นองค์สมเด็จพระบรมครูเจ้าคอยเฝ้าเตือนจิต ด้วยเหตุนี้ของจงเร่งคิดเร่งอนุสรณ์ถึงพระอนุสาสนีประจำวันนี้ให้จงมากเถิด จะได้เกิดความไม่ประมาทในวัยและชีวิตของตน เพื่อผลกล่าวคือความได้สาระแก่นสารอย่างแท้จริง อันเนื่องมาจากการเกิดมาพบพระบรมพุทธานุชาตของเราในชาตินี้ อย่าให้พลาดท่าเสียทีได้

ต่อจากนี้ไป จักได้อัญเชิญเอาพระอนุสาสนีประจำประการแรกคือข้อที่ว่า

ทูลโลก พุทฺธูปาโท โลกสมิ

ซึ่งแปลว่า เวลาที่จะได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาบังเกิดขึ้นในโลก เป็นสิ่งที่ทำได้โดยยาก อัญเชิญเอาพระอนุสาสนีข้อนี้มาเป็นต้นเค้า แล้วจักเล่าเรื่องราวอันเกี่ยวกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ต่อจากนั้น ก็ตั้งใจไว้ว่าจักพรรณนาถึงการสร้างพระบารมีเพื่อพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณของ องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ คือ พระมิ่งมงกุฏศรีศากยมุนีโคตมบรมครูเจ้าแห่งเราท่านทั้งหลายในขณะนี้ กับทั้งจักพรรณนาถึงความพระองค์ทรงเป็นนาถะ คือเป็นที่พึ่งอย่างแท้จริงของพวกเราทั้งหลาย โดยให้ชื่อเรื่องว่า มุนีนารถที่ปณี หรือศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึงการชี้แจงแสดงเรื่องพระองค์ผู้ทรงเป็นนาถะที่พึ่ง คือสมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าผู้เป็นจอมมุนี ทรงมีพระปัญญาธิก้าสามารถนำสัตว์ออกจากวิถุสงสารได้ ทั้งนี้ ก็ด้วยมีเจตจำนงใคร่จะสุดดีพระคุณแห่งพระองค์เป็นประการสำคัญ

ฉะนั้น ขอมวลท่านพุทธศาสนิกชนผู้สนใจในความเป็นไปขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่กล่าวมานี้ จงมีมนัสมั่นอุตสาหายามติดตามศึกษาต่อไป ตามสมควรแห่งอริยาศัยแห่งตนเถิด.

บทที่ 1

พระพุทธาธิการ

บัดนี้ จักกล่าวถึงพระพุทธาธิการ คือการกระทำอันยิ่งใหญ่เพื่อให้ได้พระปรมาภิเษกสัมมาสัมโพธิญาณแห่งสมเด็จ พระบรมศาสดาจารย์ผู้ทรงเป็นจอมมุณีทั้งหลาย ก็องค์พระจอมมุณีชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เราท่านทั้งหลายก็คงจะทราบกันได้ดีแล้วว่า มิใช่จะมีปรากฏในโลกแต่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น โดยที่แท้ในอดีตกาล ก็มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกหลายพระองค์ล่วงมาแล้ว และในอนาคตกาล พอสิ้นสุญศาสนาองค์สมเด็จพระมิ่งมงำภูศรีศากยมุนีโคดมบรมโลกนายก ที่เราเคารพบูชาอยู่ทุกวันนี้แล้ว ก็จักมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใหม่เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนี้อีก แต่ว่ามาตรัสเป็นครั้งเป็นคราว ไม่เป็นระยะเวลาติดต่อกัน โดยที่บางทีพอสิ้นศาสนาพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งแล้ว โลกก็ว่างจากพระพุทธศาสนาอยู่ไม่นานนักเพียงในกัปเดียวกันนั่นเอง ก็มีศาสนาของสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่อุบัติขึ้น แต่บางทีนั้น พอสิ้นศาสนาสมเด็จพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งแล้ว โลกเราไม่ต้องว่างจากพระพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลานานแสนนานนับเป็นสิบล้าน มหากัปทีเดียว จึงจะมีศาสนาของสมเด็จ พระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ปรากฏขึ้นมา

และเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสขึ้นในโลกคราวใด คราวนั้นพระองค์ท่านย่อมตรัส พระสัทธรรมเทศนาแสดงปฏิบัติให้ถึงความ พ้นทุกข์ในวัฏสงสารประทานอมตธรรม นำสัตว์โลก ให้ได้บรรลู่ถึงพระนิพพานสมบัติ เหล่าสัตว์ผู้มีวาสนาบารมี แต่พอได้สดับพระโอวาทานุสสนีขององค์พระ จอมมุณีสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ย่อมได้บรรลุผลนิพพานตามสมควรแก่อุปนิสัยวาสนาบารมี แห่งตนๆ เป็นอันพ้นจากทุกข์ภัยในสงสารได้เป็นอันมาก แล้วศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็จะพลันเสื่อมถอยลงๆ จนกระทั่งหายสาบสูญไปจากโลกนี้ในคราวหนึ่งๆ ในระยะเวลาเวลาที่โลกว่างจากพระพุทธศาสนา นี้ โลกก็จะมีสภาวะเป็นโลกมืดมนมืดบอดจากมรรคผลนิพพาน เพราะไม่มีแสงประทีปกล่าวคือ พระสัทธรรม อันแสดงหนทางให้ถึงธรรมวิเศษนี้ได้ สัตว์ที่เกิดมาในขณะนี้ ก็ชื่อว่าเกิดมาเปล่าและก็ตายไปเปล่า

หาสาระแก่นสารอันใดมิได้ ต่อเมื่อใด ปราภภูมิสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ เสด็จมาประกาศพระพุทธศาสนาขึ้นอีกนั้นแหละ โลกจึงจะลุกโผลงขึ้นด้วยแสงประทีปอันประเสริฐ คือพระสัทธรรมนำสัตว์ให้บรรลุถึงมรรคผลนิพพานเสียอีกคราวหนึ่ง จึงเป็นว่าโลกเราเนี่ย บางทีก็ว่างจากพระบวรพุทธศาสนาอยู่ในนานเท่าใด แต่บางสมัยนั้นโลกต้องว่างจากพระพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลานานนัก

มีปัญหาว่า เหตุไฉน สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงไม่ผลัดกันมาตรัสในโลกเราเนี่ยให้เสมอติดต่อกัน ไปโดยไม่ขาดสาย จะปล่อยให้โลกว่างจากพระพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลานานๆ ทำไมกัน? จะมาตรัสให้ติดต่อกันไป เช่น พอสิ้นศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์เก่าแล้ว พระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ ก็มาประกาศพระศาสนาแทนต่อไปอีก โดยมีให้โลกต้องว่างจากพระพุทธศาสนาเลยทีเดียวมิได้หรือ? ในกรณีนี้เห็นที่จะขัดสน ทั้งนี้ ก็เพราะว่าการที่โลกเราเนี่ย จักได้มีโอกาสต้อนรับการอุบัติขึ้นแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสัก พระองค์หนึ่งนั้น เป็นการลำบากยากเย็นเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุอะไร ก็เพราะว่า จะหาผู้ที่มาตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแต่ละท่านนั้น หากันมีค่อยจะได้เลย

ก็การที่จะได้ตรัสรู้พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ ดำรงฐานะเป็นเอกองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ใ้ช้ว่าจะเป็นกันได้ง่ายๆ เมื่อไหร่เล่า โดยที่แท้ เป็นได้โดยยากนักหนา ความยากอย่างนี้จะขอยกไว้ในตอนเบื้องต้นนี้ จักกล่าวถึงน้ำใจของท่านที่จักตรัสเป็นพระพุทธเจ้าคือได้บรรลุถึงพระพุทธ ภูมินั้นต้องเป็นท่านที่มีน้ำใจกล้าหาญเด็ดเดี่ยวขนาดเป็นมหาวิบุรุษทีเดียว ในข้อนี้พึงทราบอุปมาภาที่ท่านพรรณาไว้ดังต่อไปนี้

น้ำใจพระโพธิสัตว์

กาลเมื่อโลกจักรวาล อันมีเนื้อที่กว้างใหญ่สุดประมาณนี้มีถ่านเพลิงซึ่งร้อนรุ่มสมุค ระอุ จนเต็มไปหมด ผู้ใดมีน้ำใจองอาจเพื่อจะเดินผ่านบุกไปโดยเท้าเปล่าๆ ไปจนสุดหมื่นโลกจักรวาลก็ดี

ในเมื่อโลกจักรวาล อันมีเนื้อที่กว้างใหญ่สุดประมาณนี้มีเปลวไฟลุกแดงเป็นพิศยาวเต็มไปหมด ผู้ใดมีน้ำใจองอาจเพื่อจะเดินผ่านบุกไปโดยเท้าเปล่าๆ ไปจนสุดหมื่นโลกจักรวาลก็ดี

ท่านผู้มีน้ำใจองอาจเด็ดเดี่ยวกล้าหาญเห็นปานฉะนี้ จึงควรที่จะปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์ สร้างพระบารมี เพื่อจะได้ตรัสรู้พระปรมาภิเชกสมโพธิญาณได้ เห็นไหมเล่า ว่าท่านผู้มีปรารถนาซึ่งพระพุทธานุคุณนั้น จะต้องเป็นผู้มีน้ำใจกล้าหาญเด็ดเดี่ยวเพียงใด ถ้ามีน้ำใจอ่อนแอมีความกลัวตายมากกว่าพระโพธิญาณแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะได้ตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เลย ก็ผู้ที่มิมีน้ำใจเด็ดเดี่ยวกล้าหาญเช่นว่ามานั้น หากันได้ง่ายๆ ในโลกที่ไหนเล่า

อนึ่ง ผู้ปรารถนาซึ่งพระพุทธานุคุณนั้น ย่อมบำเพ็ญธรรมหนักแน่นด้วยน้ำใจเด็ดเดี่ยวมั่นคง ไม่ว่าจะจักเสวยพระชาติคือถือกำเนิดเป็นอะไรก็ตาม ย่อมจะมีน้ำใจสมาทานมั่นคง จะได้ย่อหย่อนเบื้อหน่ายส่ายพักรตร์เป็นไม่มีเลย สมณพราหมณ์ อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ ผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งมีจิตคิดจะทดลองด้วยอุบาย มุ่งหมายจะให้พระโพธิสัตว์ละเสียซึ่งกุศลสมาทาน ก็มิอาจจะทำสำเร็จเลย กิริยาที่พระโพธิสัตว์ประกอบด้วยกุศลสมาทานมั่นคงนี้ ในชาติที่พระองค์ถือกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์จะขอยกไว้ในที่นี้ ใครจะขอเล่าแต่เพียงชาติที่พระองค์ทรงเกิดเป็นสัตว์เดียรัจฉาน ก็ยังมีพระบวรสันดานประกอบไปด้วยกุศลสมาทานมั่นคง มีน้ำใจตรงแน่วไม่หวั่นไหว ตามเรื่องทีปรากฏมีในพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

กระต่ายโพธิสัตว์

กาลเมื่อ สมเด็จพระจอมมุนี ยังสร้างสมบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งต้องทรงท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดใน วัฏสงสารนั้น ปรากฏว่าครั้งหนึ่ง พระองค์อุบัติในดิรัจฉานภูมิเสวยพระชาติเป็นกระต่ายตัวเดียวรจนามี นิवासสถาน อยู่ ณ ที่ใกล้มหาสมุทรทะเลใหญ่ อยู่มาวันหนึ่ง เกิดฝนตกหนัก น้ำท่วมมาเป็นอันมาก กระแสน้ำซึ่งมีกำลังเชี่ยวกรากดูดัน พัดผันพาเอารังพร้อมทั้งลูกของพระโพธิสัตว์ลงไปสู่มหาสมุทรทะเลหลวงหายไป ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เมื่อได้รับอุบัติเหตุเช่นนี้ ก็มีใจเศร้าเฝ้าคิดสงสารลูกของตนเป็นหนักหนา เสวยทุกข์เวทนาตั้งว่าจะขาดใจตายไปตามบุตร สุดที่จะคิดถึงเหตุผลประการใด มีใจมุ่งหมายครุ่นคิดอยู่แต่ว่า

"เราจะกระทำความเพียร วิตน้ำในมหาสมุทรนี้ให้แห้งแล้วจะค้นหาลูกของเราจนพบให้จงได้"

ครั้นคิดมูมานะฉนั้นแล้ว ก็เริ่มกระทำความเพียรเอาหางของตนจุ่มลงไปใต้น้ำพอเปียกชุ่มแล้วก็วิ่งขึ้นไป สลัดน้ำลงบนที่ดอน แล้วก็ย้อนกลับมาเอาหางจุ่มน้ำ และวิ่งไปสลัดน้ำลงบนที่ดอนอีก แต่พระโพธิสัตว์เจ้า เฝ้าวิตน้ำในมหาสมุทรด้วยหางแห้งตนอยู่อย่างนี้ จนสรีระร่างกายได้รับความบอบช้ำเหน็ดเหนื่อยหนักหนา เป็นเวลาถึง ๕-๖ วัน น้ำนั้นจะได้พร้อมไปสักชนิดหนึ่งก็หาไม่ได้ ก็มันจะพร่องไปได้อย่างไรเล่า เพราะว่าไม่ใช่ น้ำในตุ่มในไห แต่เป็นน้ำในมหาสมุทรใหญ่ทะเลหลวง ซึ่งมีมากมายเหลือคณนา แม้ว่าจะเป็นอย่างนี้ สัตว์ผู้มีใจเด็ดคือกระต่ายโพธิสัตว์นั้น ก็มีใจมั่นคง จะได้ย่อท้อหย่อนจากความเพียรเสียก็หาไม่ได้ กลับตั้งใจมีมานะพยายามวิตน้ำในมหาสมุทรนั้นต่อไปอีกอย่างไม่ลดละ

ด้วยเดชะวิริยบารมีแห่งพระโพธิสัตว์ ซึ่งตั้งใจกระทำอย่างผิดธรรมดาในครานั้น ก็บันดาลให้บัณฑิตกัมพลศิลาอาสน์ขององค์สมเด็จพระอมรินทราธิราช ผู้ทรงเป็นจอมเทพเจ้าเบื้องสวรรค์ชั้นไตรตรึงษ์ถึงอาการแข็งกระด้างเป็น อัศจรรย์! ครั้นองค์มัจฉวาทรงส่องทิพยเนตรทราบประพฤติเหตุฉนั้นแล้ว จึงเสด็จลงมาจาก

เทวโลกในวันที่ ๗ แปลงเพศเข้าไปหากระแด่โพธิสัตว์เจ้า ซึ่งกำลังเอาหางวิดน้ำในมหาสมุทรอยู่อย่าง
อุตุลุดแล้วทรงมีเทววาทีเอ่ยถาม ขึ้นว่า

"ดูกร ท่านผู้เป็นกัลนทกชาติ คือกระแด่! ท่านมาทำอะไรพักอยู่ที่นี่?"

"เรากำลังทำการวิดน้ำในมหาสมุทร" พระโพธิสัตว์ตอบ

"ท่านมีความประสงค์สิ่งใดๆ จึงถึงกับต้องวิดน้ำทั้งมหาสมุทรทีเดียว?"

"เรากระทำความเพียรในครั้งนี้เพื่อหวังจะให้ น้ำในมหาสมุทรนี้แห้ง แล้วจะค้นหาบุตรของเราที่ถูกน้ำพัดพา
มาจมลงที่มหาสมุทรนี้ให้พบ"

สมเด็จพระอมรินทรราชา จึงตรัสว่า

"การที่ท่านจะวิดน้ำในมหาสมุทรนี้ให้แห้งนั้น เห็นทีจะขัดสนนัก คือ ข้าพเจ้าเห็นว่า ท่านจักต้องตายเสีย
เปล่าเป็นแน่แท้! ท่านมิแลดูดอกหรือว่า น้ำในมหาสมุทรนี้มากมายนัก สูดวิสัยที่ผู้ใดผู้หนึ่งจักวิดให้แห้งได้
ไหนท่านจึงมากระทำการอันสำแดงความโง่ออกมาให้ปรากฏเห็นปานฉะนี้ หยุดเสียเถิด อย่าได้พยายาม
ต่อไปเลย จะตายเสียเปล่าๆ"

"ท่านนั้นแหละ โง่!" พระโพธิสัตว์ผู้เป็นกัลนทกชาติกล่าวตอบ แล้วจึงพูดต่อไปตามประสาแห่งตนว่า "ตัว
ท่านเป็นคนโง่ เพราะเป็นผู้มีใจเกียจคร้านหาความเพียรมิได้ ขึ้นชื่อว่าคนเกียจคร้านเหมือนเช่นตัวท่านนี้
หาควรที่เราจะเจรจาด้วยไม่ ตั้งแต่ท่านมาชักชวนเจรจาอยู่นี้ ก็เป็นการเสียเวลาเราอยู่เป็นอันมาก เรา
เสียตายเวลานัก ท่านจงไปเสียให้พ้นเถิด อย่ายืนอยู่ที่นี่เลย อ้าว... ว่าอย่างไรเล่า บอกว่าไปให้พ้น..."

พระโพธิสัตว์ตวาดไล่พระอินทร์ดังนี้แล้ว ก็ก้มหน้าก้มตาวิดน้ำในมหาสมุทรด้วยหางของตนต่อไปอย่าง ชะมักเขม้น โดยไม่ยอมพักผ่อนหยุดยั้ง ช่างฝ่ายสมเด็จพระอมรินทราบาราช เมื่อถูกตวาดเช่นนั้น จึงทรงพระ ดำริว่า แท้จริงธรรมดาว่า สัตว์ผู้เป็นหน่อเนื้อพุทธางกูรนี้ ย่อมมีความเพียรใหญ่ประจำอยู่ในสันดานอย่าง เอกอุ ดูเอาเถิดในกาลบัดนี้ ถึงแม้จะกระทำสิ่งที่เหลือวิสัย เราลองน้ำใจบอกให้เลิกเสียดายเหตุผลอัน สมควรนักหนา ก็หาได้ละทิ้งความ ตั้งใจเดิมเสียไม่ ช่างมีน้ำใจเด็ดเดี่ยวอาจหาญน่าสรรเสริญนัก เมื่อมีเทว ดำริเช่นนี้แล้ว จึงทรงไปนำเอาลูกกระแตซึ่งยังไม่ตายมากมอบให้แก่พระโพธิสัตว์ด้วยเทวานุภาพ แล้วก็ สำแดงองค์ให้ทราบว่าเป็นจอมเทพเบื้องสรวงสวรรค์ เปล่งรัศมีมีพรรณรุ่งเรืองโอภาส เสด็จกลับไป สู่ไพชยนต์ปราสาท อันเป็นเทวสถานพิมานที่ประทับอยู่แห่งพระองค์

เรื่องที่เล่ามานี้ ย่อมจะชี้ให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์คือท่านผู้ปรารถนาเพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นสมเด็จพระจอมมุนี สัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลนั้น ย่อมจะมีมโนสำนึกนักหนา ถึงแม้ว่าจะพลาดพลั้งไปถือกำเนิดเป็นสัตว์ เตียรจวนกิติ ก็ย่อมมีน้ำใจมั่นคงเด็ดเดี่ยวเต็มไปด้วยวิริยะอุตสาหะเป็นยอดเยี่ยม ถ่าลงได้ตั้งใจกระทำสิ่ง ใดแล้ว แม้จักยากแสนยากเพียงใดก็ตาม การที่จะมีความเพียรอันย่อหย่อนหรือเลิกล้มความตั้งใจเสีย กลางคันนั้นเป็น อันไม่มีอย่างเด็ดขาด นี่แหละท่านทั้งหลาย คือความมั่นคงเด็ดเดี่ยวแห่งน้ำใจ ของพระ มหาบรมโพธิสัตว์เจ้า ผู้เฝ้าปรารถนาเพื่อจักได้ตรัสพระปรมาภิไษกสัมโพธิญาณ

พระพุทธเจ้า ๓ ประเภท

เมื่อได้ชี้แจงให้ทราบถึงน้ำใจพระโพธิสัตว์ ผู้ปรารถนาพระพุทธภูมิเป็นเบื้องแรกดังกล่าวมาแล้ว บัดนี้ เพื่อ ความเข้าใจในเรื่องราวตามลำดับ จักขอล้อมกลับมากล่าวถึงประเภทแห่งสมเด็จพระจอมมุนีชินสีห์สัมมาสัม พุทธเจ้าเสีย ก่อน ก็สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เมื่อจะแบ่งเป็นประเภท ก็ได้ ๓ ประเภท ตามพระบารมี ที่ใต้ทรงสร้างสมอบรมมา คือ พระปัญญาธิกะพุทธเจ้าประเภทหนึ่ง พระสัทธาธิกะพุทธเจ้าประเภทหนึ่ง พระ วิริยาธิกะพุทธเจ้าประเภทหนึ่ง ซึ่งมีอธิบายตามที่ท่านพรรณนาไว้ ดังต่อไปนี้

พระปัญญาธิกะพุทธเจ้า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะนี้ พระองค์ทรงสร้างพระบารมีชนิดปัญญาแก้กล้า คือทรงมีพระปัญญามาก แต่มีพระศรัทธาน้อย จึงทรงสร้างพระบารมีน้อยกว่าพระพุทธเจ้าในประเภทอื่น เมื่อจะนับเวลาที่ทรงสร้างพระบารมีตั้งแต่ต้น จนกระทั่งได้ตรัสพระปรมาภิเษกสมโพธิญาณ เป็นเวลายาวนาน ดังนี้

ก. เริ่มแรกตั้งแต่ทรงดำริในพระทัยที่ว่า "เราจักเป็นพระพุทธเจ้าสักองค์หนึ่ง" ได้ทรงนึกอย่างนี้อย่างเดียว มิได้ออกโอษฐ์ออกพระวาจาแต่ประการใด ก็นับเป็นเวลานานถึง ๗ อสงไขย

ข. ต่อจากนั้น จึงออกโอษฐ์ปรารภว่า "เราจักตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลเบื้องหน้าให้จงได้" แล้วก็ทรงสร้างพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณเรื่อยไป พร้อมกับออกโอษฐ์ปรารภอยู่อย่างนั้น นับเป็นเวลานานได้ ๙ อสงไขย

ค. ต่อจากนั้น จึงจะได้รับลัทธาเทศ คือ คำพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่า "จักได้ตรัสรู้เป็นองค์พระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน" ครั้นได้รับลัทธาเทศบาลตั้งนี้แล้ว ก็ต้องสร้างพระบารมีอยู่นานหนักหนา นับเป็นเวลาได้ ๔ อสงไขย กับอีกหนึ่งแสนมหากัป

จึงเป็นอันว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะนี้ ต้องทรงสร้างพระบารมีมาตั้งแต่เริ่มแรก จนกว่าจะได้ตรัสรู้ก็นับเป็นเวลานานถึง ๒๐ อสงไขย กับอีกหนึ่งแสนมหากัปพอดีและมีข้อควรทราบไว้ในที่นี้อีกอย่างหนึ่ง ก็คือ

สมเด็จพระพุทธเจ้าปัญญาธิกะนี้ หลังจากพระองค์ได้ทรงสร้างพระบารมีมานานแล้ว และเมื่อจะได้รับลัทธาเทศคำพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทธเจ้าว่า "จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน" เป็นครั้งแรกนั้น ในขณะนี้ หากพระองค์ท่านจะละความปรารถนาตั้งเดิมที่จะเป็นพระพุทธเจ้าเสีย แล้วกลับมามีพระทัยแนบไปในทางสาวกโพธิญาณ คือปรารถนาที่จะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และปรินิพพานในชาตินั้น พุทธอีกทีก็ว่า พระองค์ทรงกลับใจไม่ยากเป็นพระพุทธเจ้า เพราะทรงคิดเห็นว่า

"การที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ต้องสร้างพระบารมี อีกนานนัก เราสมัครเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าที่จะทรงพยากรณ์ในขณะนี้ดีกว่า"

เมื่อเป็นแต่เพียงกลับใจดังนี้ แล้วตั้งใจสดับพระธรรมเทศนาเฉพาะพระพักตร์มณฑลแห่งสมเด็จพระทศพลพระองค์นั้น พอสดับพระธรรมเทศนาบาทพระคาถาที่ ๓ ยังมีทันจะจบลง พระองค์ท่านก็จักได้สำเร็จเป็นพระอรหันตสาวก พร้อมกับปฏิสัมภิทาญาณทั้งหลายทันที ทั้งนี้ก็เพราะมีพระบารมีญาณแก่กล้าอยู่ในชั้นสันดานแล้ว

แต่การที่ไม่ทรงรีบคว้าเอามรรค ผลนิพพาน อันอยู่ใกล้แค่พระหัตถ์เอื้อมในครั้งกระนั้น ก็เพราะทรงมีพระมโนสำนึกมุ่งหมายเอาพระพุทธโพธิญาณ ทั้งนี้ น้ำพระทัยอาจหาญเด็ดเดี่ยวปรารถนาเพื่อจักได้บรรลุถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเดียว จึงสู้ทนทรมาณสร้างพระพุทธบารมีด้วยพระวิริยะอุตสาหะไปอีกนานนักหนานับเป็นเวลาถึง ๔ อสงไขย กับเศษอีกหนึ่งแสนมหากัป

พระสัทธาธิกะพุทธเจ้า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเภทสัทธาธิกะพุทธเจ้านี้ พระองค์ทรงสร้างพระบารมีประเภทศรัทธาแก่กล้า คือทรงมีพระศรัทธามากยิ่ง จึงทรงสร้างพระบารมีประเภทปานกลาง เมื่อจะนับเวลาที่ทรงสร้างพระบารมีมาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งได้ตรัสพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ก็เป็นเวลายาวนาน ดังนี้

ก. เริ่มแรกแต่ทรงดำริในพระทัยไปจนกว่าจะถึงเวลาออกพระโอษฐ์ปรารถนาเป็นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้านั้น นับเป็นเวลานานถึง ๑๔ อสงไขย

ข. นับจำเต็มแต่ออกพระโอษฐ์ ปรารถนาเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นต้นไป กว่าจะได้ลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์ หนึ่งนั้น นับเป็นเวลาถึง ๑๘ อสงไขย

ค. นับจำเดิมแต่ได้รับลัทธาเทศคำพยากรณ์ครั้งแรกเป็นต้นไป กว่าจะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกเป็นเอกองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติ สุตทำยนั้น นับเป็นเวลานานถึง ๘ อสงไขย กับเศษอีกหนึ่งแสนมหากัป

จึงเป็นอันว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเภทลัทธาธิกะนี้ ต้องทรงสร้างพระบารมีมาตั้งแต่แรกเริ่ม จนกว่าจะได้ตรัสรู้ นั้น นับเป็นเวลารวมทั้งสิ้นได้นานถึง ๘๐ อสงไขย กับเศษอีกหนึ่งแสนมหากัป และมีข้อที่ควรทราบไว้ในที่นี้อีกอย่างหนึ่ง ก็คือว่า

สมเด็จพระพุทธเจ้าลัทธาธิกะนี้ ในขณะที่ทรงได้รับลัทธาเทศคำพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทธเจ้าว่า "จักได้ตรัสเป็นองค์พระพุทเจ้าอย่างแน่นอน" เป็นครั้งแรกนั้น หากพระองค์ท่านจะกลับใจไม่ปรารถนาเป็นพระพุทเจ้า ไม่เอาพระสัมมาสัมโพธิญาณอันประเสริฐสุด ธิบรูตประสงค์สาวกโพธิญาณ กล่าวคือปรารถนาเป็นพระสาวกของพระพุทเจ้าพระองค์ที่พยากรณ์ตนแล้วตั้งใจ สดับพระลัทธาธรรมเทศนาในขณะนั้น แต่พอสมเด็จพระพุทองค์เจ้าทรงเทศนาบาทพระคาถาที่ ๔ ยังมีทันที่จะจบลง ก็จะได้สำเร็จเป็นพระอรหันตสาวกพร้อมกับปฏิสัมภิทาญาณทั้งหลายทันที ทั้งนี้ ก็เพราะมีพระบารมีญาณเต็มเปี่ยมอยู่ในชั้นธสันดานแล้ว

พระวิริยาธิกะพุทเจ้า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเภทวิริยาธิกะพุทเจ้านี้ พระองค์ทรงสร้างพระบารมีประเภทมีความเพียรแก่กล้า คือทรงมีพระวิริยะมากยิ่งขึ้น จึงต้องการสร้างพระบารมีมากมาย นับเป็นเวลาช้านานกว่าสมเด็จพระพุทเจ้าประเภทอื่นทั้งหมด เมื่อจะนับเวลาที่จะสร้างพระบารมีมาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งได้ตรัสพระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณก็นับเป็นเวลายาวนาน ดังนี้

ก. เริ่มแรกแต่ทรงดำริในพระทัย ไปจนกว่าจะถึงเวลาออกโอษฐปรารถนาเป็นองค์สมเด็จพระพุทเจ้านั้น ก็ นับเป็นเวลานานถึง ๒๘ อสงไขย

ข. นับจำเดิมแต่ออกโอษฐ ปรารถนาเป็นสมเด็จพระพุทเจ้าเป็นต้นไป กว่าจะได้ลัทธาเทศคำพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ก็นับว่าเป็นเวลานานถึง ๓๖ อสงไขย

ค. นับจำเดิมแต่ได้รับลัทธิยาเทศ คำพยากรณ์ครั้งแรกเป็นต้นไปกว่าจะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกเป็นเอกองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติสุดท้ายนั้น ก็นับเป็นเวลานานถึง ๑๖ อสงไขยกับเศษอีกหนึ่งแสนมหากัป

จึงเป็นอันว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเภทวิริยาคะนี้ ต้องทรงสร้างพระบารมีตั้งแต่เริ่มแรกที่สุดจนกระทั่งได้ตรัสรู้ นั้น นับเป็นเวลายาวนานรวมทั้งสิ้น ๘๐ อสงไขยกับเศษหนึ่งแสนมหากัปพอดี และมีข้อที่ควรทราบไว้ในที่นี้อีกอย่างหนึ่งก็คือว่า

สมเด็จพระพุทธเจ้าวิริยาคะนี้ ในขณะที่จะทรงได้รับลัทธิยาเทศคือ คำพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกนั้น หากพระองค์ท่านจะทรงกลับใจไม่ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า คือ ไม่เอาพระสัมมาสัมโพธิญาณอันประเสริฐสุด รีบรุดเร่งประสงค์เพียงแค่ว่าสวากโพธิญาณแล้วไซ้ ตั้งใจสดับพระสัทธรรมเทศนาในขณะนั้น ครั้นสดับบรรดาธิบายพระคาถา ๔ บาท ที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงจำแนกแจกแจง อรรถออกโดยพิศดาร แต่เพียงจบลงเท่านั้น ก็จะพลันได้สำเร็จเป็นพระอรหันตสวาก พร้อมกับปฏิสัมภิทาญาณทั้งหลายทันที ทั้งนี้ก็เพราะมีพระบารมีญาณเต็มเปี่ยมอยู่ในชั้นธสันดานแล้ว จึงอาจสำเร็จเป็นพระอรหันต์และบรรลุถึงพระนิพพานในชาตินั้นได้

เรื่องอสงไขย

กาลเวลาที่นับเป็นจำนวนอสงไขยและเป็นจำนวนมหากัปที่ว่าเรื่อยมานั้น ถ้าทำไม่รู้ไม่ชี้ ฟังเรื่อย ๆ ไปแต่เพียงผิวเผินก็ย่อมเป็นสักแต่ว่าอย่างนั้นเอง... คือ คล้ายๆ กะว่าพูดเพื่อให้เกิดความระรื่นหู ผู้ที่ไม่รู้ว่าจะคิดถ้วนสรุปความเอาเองง่ายๆ ตามประสาของผู้มีปัญญา มักจะแล่นไปข้างหน้าว่า คงเป็นเวลาที่ไม่นานเท่าไรหรอกมัง? อย่าด่วนคิดเอาเองตั้งนั้น เพราะความจริงไม่ใช่ ด้วยว่า กาลเวลาที่นับเป็นอสงไขยและเป็นมหากัปนั้น มันเป็นเวลาที่ยาวนานนักหนา ฟังทรงทราบอธิบายที่ท่านพรรณนาไว้ ดังต่อไปนี้

กาลเวลาที่เรียกว่า อสงไขย นั้น ท่านกำหนดเอากาลเวลาที่มากมายยาวนานเหลือที่จะนับจะประมาณได้ เพราะคำว่า อสงไขย แปลว่านับไม่ได้ คืออย่านับดีกว่า โดยมีคำอุปมาเปรียบเทียบไว้ว่า ฝนตกใหญ่มโหฬารทั้งกลางวันกลางคืนเป็นเวลานานถึง ๓ ปีติดต่อกันมิได้หยุด มิได้ขาดสายเม็ดฝน จนน้ำฝนเจ็มนองท่วมทันเต็มขอบเขาจักรวาล อันมีระดับความสูงได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ทีนี้ ถ้าสามารถนับเม็ดฝน และหยาดแห่งเม็ดฝนที่กระจายเป็นฟองฝอยใหญ่น้อย ในขณะที่ฝนตกใหญ่ ๓ ปีติดต่อกันนั้น นับได้จำนวนเท่าใด อสงไขยหนึ่งเป็นจำนวนปีเท่ากับเม็ดฝนและหยาดแห่งเม็ดฝนที่นับได้นั้น อุปมานี้เป็นอุปมากาลเวลาที่เรียกว่า อสงไขย ท่านทั้งหลายที่รู้สึกว่าจะเข้าใจยากในข้อความที่ว่ามานี้ ต้องอ่านบทพจนานุกรมอีกทีแล้ว คงจะเข้าใจดีขึ้น และแล้วก็คงจะเห็นเองว่าเวลาที่อสงไขยๆ นั้น เป็นเวลานานหนักหนาเพียงไร

สมเด็จพระจอมมุนี สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย แต่ละพระองค์แต่ละประเภทต้องทรงสร้างพระบารมีมาจำนวนหลายๆ อสงไขย จึงนับได้ว่า พระองค์ต้องการมีน้ำพระทัยประกอบไปด้วยวิริยะอุตสาหะหน้าสรรเสริญ เป็นนักหนา ยิ่งกว่านั้น ยังยึดเวลาที่เป็นเศษนับเป็นแสนมหากัปอีกด้วย ก็เวลาที่นับเป็นกัปหรือมหากัปนี้ ก็หาใช้เวลาเล็กน้อยไม่ พึงทราบอรรถาธิบายในเรื่องมหากัป ดังต่อไปนี้

เรื่องกัป

ยังมีจอมบรรพตภูเขายักษ์ใหญ่หนึ่ง ซึ่งตั้งตระหง่านเงื้อมทะมึนอยู่ เมื่อทำการวัดภูเขานั้นโดยรอบ ย่อมได้ปริมาณความกว้างใหญ่และส่วนสูงได้ ๑ โยชน์พอดี ทีนี้ พอถึงกำหนด ๑๐๐ ปี มีเทพยดาผู้วิเศษองค์หนึ่งมีหัตถ์ถือเอาผ้าทิพย์ซึ่งมีเนื้อละเอียดอ่อน ประดุจวันไฟลงมาจากเบื้องสวรรค์เทวโลก ครั้นพอมมาถึง ก็ลงมือเช็ดถูบนยอดภูเขายักษ์ด้วยผ้าทิพย์นั้นหนหนึ่งแล้วกลับไปเสวยทิพย์ สมบัติอยู่ ณ วิมานอันแสนสุขแห่งตนบนเทวโลกตามเดิม พอครบกำหนด ๑๐๐ ปีอีกแล้วจึงถือเอาผ้าทิพย์มาเช็ดถูยอดภูเขานั้นอีกหนหนึ่ง

เทพดาผู้วิเศษนั้นเฝ้าเซ็ดดูยอดภูผาตามวาระอยู่อย่างนี้เรื่อยไป ร้อยปีเซ็ดดูทีหนึ่งๆ จนกระทั่งภูเขาใหญ่ที่สูงได้ ๑ โยชน์นั้น ลึกเกรียนเหี้ยนลงมาราบเป็นหน้ากลองเสมอฟื้นดินแล้วเมื่อใด ตลอดเวลาเท่านั้นแหละ จึงกำหนดได้ว่าเป็นหนึ่งมหากัป

อีกอุปมาหนึ่งว่า ยังมีกำแพงแห่งหนึ่ง ซึ่งใหญ่มหึมาเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีความกว้างและความลึกวัดได้ ๑ โยชน์พอดี ทีนี้ พอถึงกำหนด ๑๐๐ ปี ปรากฏมีเทพดาองค์หนึ่งมีหัตถ์ถือเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดมาหยอดใส่กำแพง สี่เหลี่ยมที่ว่านี้เมล็ดหนึ่ง แล้วกลับไปเสวยทิพย์สมบัติอยู่ ณ วิมานอันแสนสุขแห่งตนบนเทวโลก ครั้นครบกำหนด ๑๐๐ ปีอีกแล้ว จึงนำเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดมาใส่เพิ่มเติม ลงมาในกำแพงสี่เหลี่ยมนี้อีก เมล็ดหนึ่ง แต่เทพดาผู้วิเศษนั้น เฝ้าเวียนมาหยอดใส่เมล็ดพันธุ์ผักกาดด้วยอาการอย่างนี้ ร้อยปีหยอดใส่ลงไปเมล็ดหนึ่งๆ จนกระทั่งเมล็ดพันธุ์ผักกาดนั้น เต็มเสมอขอบปากกำแพงอันกว้างใหญ่ได้โยชน์หนึ่งนั้นแล้วเมื่อใด ตลอดเวลาเท่าที่อุปมาเปรียบเทียบมานี้ จึงจะกำหนดนับได้ว่าเป็นหนึ่งมหากัป

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นการชี้ให้เห็นความยาวนานแห่งเวลาที่เรียกว่า มหากัป ด้วยการกล่าวอุปมา หากจะนับเป็นเวลาให้ทราบกันเป็นระยะๆ ก็พอจะมีทางนับได้ ดังต่อไปนี้

อันตรกัป

สมัยเริ่มแรกแต่ดึกดำบรรพ์นั้น บรรดามนุษย์คือว่าคนเรานี้ ไม่ใช่ว่าจะมีอายุน้อยนิดเดียว เกิดมาในโลกแต่เพียง ๗๐-๘๐ ปีมาแล้ว ก็ให้มีอันเป็นถึงแก่กาลกิรียาได้แก่ต้องตายไปตามๆ กันเป็นส่วนมาก ตามที่รู้เห็นกันในปัจจุบันทุกวันนี้ก็หาไม่ได้เลย โดยที่แท้มนุษย์ในสมัยเริ่มแรกนั้น มีอายุยืนนานมากคือ มีอายุถึง อสงไขยปี

ก็จำนวนที่เรียกอสงไขยนั้น ก็คือจำนวนปีที่มีเลขหนึ่งขึ้นหน้าแล้วมีเลขศูนย์ตามหลังอีก ๑๔๐ เลขศูนย์ หรือจะว่าเป็นจำนวนที่นับด้วยตัวเลข ๑๔๐ หลักก็ได้ ถ้าอยากจะทราบว่ามันเป็นจำนวนเท่าใด? ได้ตัวเลขรูปร่างเป็นอย่างไร? จะลองทำดูก็ได้ คือ ตั้งเลข ๑ เข้าแล้วต่อเติมเลขศูนย์เข้าข้างท้ายต่อเติมไปให้ได้ ๑๔๐ เลขศูนย์ จำนวนเท่าที่ได้นั้นนับเป็นอสงไขยปี

อสงไขยปีนี้เอง เป็นอายุของมนุษย์เราโดยอนุมานในสมัยเริ่มแรก แล้วอายุอันมีจำนวนมากมายมหาศาล นั้นก็ค่อยๆ ลดลงมา โดยร้อยปีลดลงปีหนึ่งๆ ลดลงมาๆ (อาการที่อายุลดลงมานี้ พึงเห็นตัวอย่างเช่น ในสมัยที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น อายุของมนุษย์มี ๑๐๐ ปีเป็นประมาณ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลนั้น トラบเท่ามาถึงปัจจุบันนี้ล่วงแล้วได้ ๒๕๐๐ กว่าพรรษา เอาเป็นว่า ๒๕๐๐ พรรษาก็แล้วกัน ในจำนวน ๒๕๐๐ นี้ หนึ่งร้อยปีหักออกเสียหนึ่งปี ก็คงเป็นหักออก ๒๕ ปี เมื่อ ๑๐๐ ปี หักออกเสีย ๒๕ ปี ก็คงเหลือ ๗๕ ปี จึงเป็นอันยุติได้ว่า อายุของมนุษย์เรา ในสมัยปัจจุบันนี้ประมาณ ๗๕ ปี เป็นเกณฑ์โดยมาก) อายุของมนุษย์ก็ค่อยๆ ลดลงด้วยอาการอย่างนี้จนกระทั่งเหลือเพียง ๑๐ ปี เมื่อเหลือเพียง ๑๐ ปีแล้ว ที่นี้ไม่ลดต่อไปอีกละ แต่จะเพิ่มขึ้นคือค่อยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ร้อยปีเพิ่มขึ้นปีหนึ่ง ๆ เช่นเดียวกับตอนที่ลดลงมานั่นเอง เพิ่มขึ้นๆ เรื่อยไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งมนุษย์มีอายุยืนนานถึงอสงไขยปีอีกตามเดิม เวลาหนึ่งรอบอสงไขยนี้ เรียกว่าเป็นหนึ่งในอัตรกัป

อสงไขยกัป

เมื่อนับจำนวนอัตรกัปที่กล่าวมาแล้วนั้น จนครบ ๖๔ อัตรกัปแล้ว จึงเรียกว่าเป็นหนึ่งในอสงไขยกัป

ก็อสงไขยกัปนี้ มีอยู่ ๔ อสงไขยกัปด้วยกัน โดยแบ่งเป็นตอนๆ ดังนี้

๑. สังวัฏฏอสงไขยกัป... เป็นอสงไขยกัปปรากฏในตอนในโลกถูกทำลาย ซึ่งได้แก่คำว่า สงวณฺณุตฺติ สงวณฺโณ = กัปที่กำลังพินาศอยู่ เรียกว่าสังวัฏฏอสงไขยกัป
๒. สังวัฏฏฐายีอสงไขยกัป... เป็นอสงไขยกัปปรากฏในตอนโลกถูกทำลายเสร็จ เรียบร้อยแล้ว ซึ่งได้แก่คำว่า สงวณฺโณ หุตฺวา ติณฺณุตฺติ สงวณฺณฐายี = กัปที่มีแต่ความพินาศตั้งอยู่เรียกชื่อว่า สังวัฏฏฐายีอสงไขยกัป
๓. วิวัฏฏอสงไขยกัป... เป็นอสงไขยกัป ปรากฏในตอนโลกกำลังจะเริ่มพัฒนาเข้าสู่สภาวะปกติ ซึ่งได้แก่คำว่า วิวัฏฏุตฺติ วิวัฏฺโณ = กัปที่กำลังเริ่มเจริญขึ้น เรียกชื่อว่า วิวัฏฏอสงไขยกัป
๔. วิวัฏฏฐายีอสงไขยกัป... เป็นอสงไขยกัปปรากฏในตอนโลกเจริญขึ้น พัฒนาเรียบร้อยเป็นปกติตามเดิมแล้ว ซึ่งได้แก่คำว่า วิวัฏฺโณ หุตฺวา ติณฺณุตฺติ วิวัฏฏฐายี = กัปที่เจริญขึ้นพร้อมแล้วทุกอย่างตั้งอยู่ตามปกติ

เรียกชื่อว่า วิวัฏฐายีอสงไขยกัป

มีข้อที่ควรทราบไว้ในที่นี้ ก็คือว่า สัตว์โลกทั้งหลายเช่น มนุษย์แลเดียรจนาเป็นต้น จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้ก็ เฉพาะตอนอสงไขยกัปสุดท้าย คือ วิวัฏฐายีอสงไขยกัปเท่านั้น ส่วนในตอน ๓ อสงไขยกัปข้างต้น ไม่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ในโลกนี้เลย เป็นตอนที่โลกกำลังถูกทำลายพังพินาศและผลแห่งการทำลายก็ยังคุกรุ่นอยู่ มาเป็นปกติเอาก็เมื่อตอนอสงไขยกัปสุดท้ายนี้เอง

อสงไขยกัปหนึ่งๆ นั้น นับเป็นเวลานานมาก ดังกล่าวแล้ว คือ

๑. สัณวัฏฐอสงไขยกัป นานถึง ๖๔ อันตรกัป
๒. สัณวัฏฐายีอสงไขยกัป นานถึง ๖๔ อันตรกัป
๓. วิวัฏฐอสงไขยกัป นานถึง ๖๔ อันตรกัป
๔. วิวัฏฐายีอสงไขยกัป นานถึง ๖๔ อันตรกัป

รวม ๕ อสงไขยกัป ก็เป็น ๒๕๖ อันตรกัป

มหากัป

เมื่อนับจำนวนทั้ง ๔ อสงไขยกัป หรือ ๒๕๖ อันตรกัป ตามที่กล่าวมาแล้วจนครบ จึงเป็นหนึ่งมหากัป

ฉะนั้น กาลเวลาที่เรียกชื่อว่า มหากัป นี้จึงเป็นระยะเวลาที่ยาวนานนักหนา ตามที่กล่าวมานี้ รู้สึกว่าจะฟังยากอยู่สักหน่อย จึงขอสรุปความซ้ำ เพื่อให้จำได้ง่ายอีกทีหนึ่ง ดังนี้

- ๑ รอบอสงไขยกัป เป็น ๑ อันตรกัป
- ๖๔ อันตรกัป เป็น ๑ อสงไขยกัป
- ๕ อสงไขยกัป เป็น ๑ มหากัป

กาลเวลาที่นับเป็นมหากัป เป็นอสงไขย หวังว่าคงจะเป็นที่เข้าใจกันบ้างแล้ว ที่นี้ เราจะหวนกลับไปพูดกันเรื่องเดิม คือการสร้างพระบารมีเพื่อพระปรมาภิเษกแห่งเอกองค์พระจอมมุนีชินสีห์เจ้าทั้ง ปวงกันต่อไป ได้กล่าวไว้แล้วว่า สมัยพระจอมมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งปวงนั้น ต้องทรงสร้างพระบารมีตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งได้

ตรัสรู้ นับเป็นเวลานานตาม ประเภทของพระพุทธเจ้า คือ

๑. สมเด็จพระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะ ต้องทรงสร้างพระบารมีรวมทั้งหมดเป็นเวลา ๒๐ อสงไขย กับเศษเวลาอีกหนึ่งแสนมหากัป
๒. สมเด็จพระพุทธเจ้าประเภทสัทธาธิกะ ต้องทรงสร้างพระบารมีรวมทั้งหมดเป็นเวลา ๔๐ อสงไขย กับเศษเวลาอีกหนึ่งแสนมหากัป
๓. สมเด็จพระพุทธเจ้าประเภทวิริยาธิกะ ต้องทรงสร้างพระบารมีรวมทั้งหมดเป็นเวลา ๘๐ อสงไขย กับเศษเวลาอีกหนึ่งแสนมหากัป

บัดนี้ ขอให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายจงใคร่ครวญพิจารณาตลึงเถิดว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ก็ว่าได้ ได้ทรงมีโอกาสเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก นี้ ต้องทรงสร้างสมบารมีมานานนักหนาเพียงใด ถ้าจะว่าสร้างพระบารมีเพื่อปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ เป็นการทำงานชนิดหนึ่งแล้ว ก็ต้องนับว่าเป็นการทำงานที่ต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานที่สุด ซึ่งไม่มีงานอื่นใดในโลกจะมาเทียบเคียงได้ และผู้ที่ทำงานนี้ได้นั้นก็ต้องเป็นท่านผู้มีใจเพชรเด็ดขาดขนาดมหา วีรบุรุษ จึงจะสามารถมีความอดทนทำงานใหญ่ ซึ่งต้องใช้เวลานานชาติที่เกิดไม่ถ้วนนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้

และมีกฏตายตัวอยู่ว่า สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาเป็นเอกองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น หากว่าพระองค์ท่านยังสร้างพระบารมีไม่ครบกำหนด คือยังไม่ถึง ๒๐ อสงไขยแสนมหากัปก็ดี ยังไม่ถึง ๔๐ อสงไขยแสนมหากัปก็ดี และยังไม่ถึง ๘๐ อสงไขยแสนมหากัปก็ดี ตามประเภทการสร้างพระบารมีแห่งพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมจะไม่มีโอกาสได้ตรัสรู้ก่อนกำหนดเวลาเหล่านี้เลยเป็นอันขาด ถึงแม้จะสามารถสร้างพระบารมี เช่น ให้ท่านกันอย่างชานาใหญ่ดุจพระเวสสันดรทุกวันก็ดี หรือจะบำเพ็ญพระบารมีอันยิ่งใหญ่ อื่นๆ เป็นนักหนา ก็ดี การที่จะได้ตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเร็ว ๆ ก่อนกาลกำหนดที่กล่าวมาแล้วนั้น ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้อย่างเด็ดขาด เพราะเหตุว่า วาสนาบารมีและปัญญาของพระองค์ ยังไม่ถึงซึ่งความบริบูรณ์และแก่กล้า

ถ้าจะเปรียบ ก็มีอุปมาดุษฎีขาวกล้าที่ชวานาปลุกตำลงในนา ตามธรรมดาว่าจะออกเป็นเมล็ด สำเร็จเป็นรวงทองสุกเหลืองพอที่จะเก็บเกี่ยวได้ ก็ต้องใช้เวลา ๔-๕ เดือน ถ้ายังไม่ถึงกำหนดนี้ ต่อให้ชวานาหมั่นพรวนดินวันละแสนหน หมั่นรดน้ำวันละแสนครั้ง ด้วยตั้งใจว่าจะให้ข้าวกล้า นั้น ออกเป็นเมล็ดเป็นรวงเร็วกว่ากำหนดเวลาตามธรรมชาติแห่งข้าวกล้านั้น ย่อมจะไม่มีวันสำเร็จได้ อุปมาข้อนี้ฉันใด สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ซึ่งทรงสร้างพระบารมีมุ่งหมายพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณนั้น การที่จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าก่อนกำหนด คือยังไม่ถึงกาลแก่กล้าแห่งวาสนาบารมีย่อมจะเป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นเราท่านทั้งหลายที่ได้มีโชคดี เกิดมาในระยະที่โลกยังมีพระศาสนามงคลสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยพระบารมี ควรจะมีจิตยินดีและเลื่อมใสในพระคุณของพระองค์ผู้ทรงประกอบด้วยพระวิริยะอุตสาหะ ซึ่งไม่มีผู้ใดในโลกจะเทียมเหมือน

ธรรมสโมธาน

นอกจากจะทรงมีพระวิริยะอุตสาหะเป็นยอดเยี่ยมในการสร้างสมอบรมพระบารมีเป็น เวลานานนักหนา นับเวลาเป็นจำนวนอสงไขย เป็นจำนวนมหากัปตั้งกล่าวแล้ว สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงผู้ปรารถนาจะ ได้ตรัสเป็นเององค์สมเด็จพระพุทธเจ้าในกาลอนาคตนั้น ย่อมต้องปรารถนาธรรมสำคัญหมวดหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า ธรรมสโมธาน เสียก่อน จึงจักได้สำเร็จความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าได้ ถ้าไม่มีธรรมสโมธานนี้แล้ว ก็ไม่แน่ว่าจักได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า กล่าวอย่างนี้อาจจะทำให้งงกันไปก็ได้ จึงจะขอขยายความต่อไป ดังนี้

ท่านที่จักได้ตรัสเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้านั้น เพียงแต่ตั้งใจว่าต้องเป็นพระพุทธเจ้าให้ได้ ก็เป็นเวลาหลายอสงไขยแล้วจึงจะมีโอกาสได้ออกโอษฐ์เปล่งวาจาเป็นคำพูดว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าให้ได้ ตอนนี้ก็ต่อใช้เวลาหลายอสงไขยอีกเหมือนกัน ถึงแม้จะมีน้ำใจเด็ดเดี่ยวปรารถนามาเป็นเวลานานเช่นนี้ก็ยังเป็นอนิยตโพธิสัตว์ คือเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยังไม่แน่ว่าจักได้เป็นสมเด็จพระพุทธเจ้า ต่อเมื่อใด ได้บรรลุถึงโอกาสสำคัญ คือได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งแล้ว มีโอกาสได้รับลัทธยา

เทศคำพยากรณ์จากสำนักสมเด็จพะพุทธองค์เจ้านั้นแหละ จึงจะเป็นนิยตโพธิสัตว์ คือเป็นพระโพธิสัตว์ที่
เที่ยงแท้แน่นอนว่า จักได้เป็นสมเด็จพะพุทธเจ้า

คราวนี้ สมเด็จพะจอมมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ผู้จะทรงพยากรณ์ใครผู้ใดผู้หนึ่ง ว่า "จักได้เป็น
พระพุทธเจ้าในอนาคตกาล" นั้นก่อนที่จะทรงพยากรณ์มีใช่ว่าจะไม่ทรงเลือกโดยทรงนึกจะพยากรณ์ก็ทรง
พยากรณ์ไปอย่างนั้นเอง ไม่ใช่อย่างนั้น โดยที่แท้ พระองค์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณย่อมต้องทรง
เลือกดูก่อน ถ้าทรงเห็นว่า ผู้นั้นมีวาสนาบารมีไม่เพียงพอและไม่ประกอบด้วยธรรมสโมธาน พระองค์จะไม่
ทรงพยากรณ์อย่างเด็ดขาด และผู้นั้นก็ยังได้ชื่อว่าเป็นนิยตโพธิสัตว์ คือเป็นพระโพธิสัตว์ที่ยังไม่แน่นอน
อยู่นั้นเอง หากทรงเห็นว่า ผู้นั้นได้สร้างสมบ่มบารมีมาในอดีตชาติ เพื่อพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณอย่าง
เพียงพอ และในขณะนั้น ก็เป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยธรรมสโมธานแล้ว พระองค์จึงจักทรงพยากรณ์ และเมื่อ
ได้รับพยากรณ์แล้ว ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าเป็น นิยตโพธิสัตว์ คือเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เที่ยงแท้ที่จักได้ตรัสเป็น
พระพุทธเจ้า

เท่าที่กล่าวมานี้ ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายก็คงจะเห็นแล้วว่าธรรมสโมธานย่อมเป็นธรรมะสุดสำคัญ ที่เป็น
เหตุให้ได้รับลัทธยาเทศน์คำพยากรณ์จากสำนักสมเด็จพะพุทธเจ้า เพื่อให้ได้เป็นนิยตโพธิสัตว์นั่นเอง
ฉะนั้น ธรรมสโมธานนี้ จึงเป็นธรรมะจำเป็นอย่างยิ่งที่พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายต้องตั้งใจปรารณา ก่อน
อะไรอื่นทั้งหมด เมื่อความปรารณาในธรรมสโมธานนี้สำเร็จแล้ว พระพุทธภูมิ กล่าวคือ ความปรารณา
เป็นพระพุทธเจ้าก็จักสำเร็จได้ในภายหลังอย่างไม่ต้องสงสัย ก็ธรรมสโมธานนี้ มีอยู่ ๘ ประการ ด้วยกันคือ
๑. มนุสสุตต์ ๒. ลิงคสมุปตติ ๓. เหตุ ๔. สตุถุทสุสน์ ๕. ปพพชชา ๖. คุณสมุปตติ ๗. อธิการโร ๘. จนุทตา ซึ่ง
มีอรรถาธิบายตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. มนุสสุตต์... ท่านที่ปรารณาซึ่งพระพุทธภูมิ หวังจักได้สำเร็จเป็นองค์พระพุทธเจ้าในอนาคตกาลนั้น ใน
เบื้องต้นจำต้องปรารณาได้เกิดเป็น มนุษย์เสียก่อน เพราะการที่จะได้รับลัทธยาเทศน์คำพยากรณ์จากสำนัก
สมเด็จพะพุทธเจ้านั้น จะได้ก็แต่เฉพาะในชาติที่เป็นมนุษย์เท่านั้น หากว่าอุบัติเกิดเป็นองค์อินทร์

องค์พรหม หรือเป็นเทพดา เป็นนาค เป็นครุฑ เป็นอสูร หรือเป็นผู้มีฤทธิ์พิเศษอื่นใด ถึงแม้จะทรงไว้ซึ่งศักดิ์ตามหาญาภาพมากมายสักเพียงใดก็ดี การที่ว่าพระพุทธองค์เจ้าจะทรงพยากรณ์นั้น เป็นอันไม่มี เพราะองค์สมเด็จพระชินสีห์จะทรงพยากรณ์ก็แต่ท่านที่เป็นมนุษยชาติเท่านั้น นี่เป็นธรรมสโมธานประการที่หนึ่ง

๒. ลิงคสมฺปตติ... ท่านที่ปรารถนาซึ่งพระพุทธภูมินั้นในขั้นแรกจำต้องปรารถนาความถึงพร้อมด้วย เพศคือปรารถนาเป็นบุรุษเพศเสียก่อน เพราะการที่จะมีโอกาสได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์นั้น จะได้ก็แต่เฉพาะชาติที่เป็นบุรุษเพศเท่านั้น หากว่าเป็นสตรีเพศก็ดี เป็นบัณฑิตก็ดี เป็นบัณฑิต กะเทยก็ดี เป็นอุกโตพยัญชนะก็ดี ผู้ที่มีลึงควิบัติเหล่านี้ การที่ว่าจะได้รับพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าเป็นอันไม่มี เหตุฉะนั้น พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีจิตมุ่งหมายในพระโพธิญาณ เมื่อบำเพ็ญกุศลมีกรให้ท่านรักษาศีลเป็นต้น ท่านย่อมปรารถนาความเป็นบุรุษก่อนแล้วจึงค่อยปรารถนาซึ่งพระพุทธภูมิต่อภายหลัง นี่เป็นสโมธานประการที่สอง

๓. เหตุ... ท่านที่ปรารถนาซึ่งพระพุทธภูมิ และจักมีโอกาสได้รับลัทธยาเทศนั้น ต้องเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเหตุคือมีอุปนิสัยปัจจัยแห่งพระอรหันต์รุ่งเรืองอยู่ในชั้นธสันดาน หากจะกลับใจไม่ปรารถนาพระสัมโพธิญาณต้องการเพียงแค่ว่าสวากโพธิญาณแล้วไซ้ แต่พอตั้งใจระดับพระสังฆธรรมเทศนาที่พระบรมศาสดาจารย์เจ้าทรงแสดงในขณะนั้นก็ จักปลันได้สำเร็จมรรคผลเป็น พระอรหันต์สาวก พร้อมทั้งปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ทันททั้งนี้ก็เป็นผู้มีเหตุ กล่าวคืออุปนิสัยปัจจัยแห่งอรหันต์แก่กล้ารุ่งเรืองอยู่ในชั้นธสันดานแล้ว ต้องเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยเหตุเช่นนี้แล จึงจักได้รับลัทธยาเทศ หากว่าเป็นคนธรรมดาสามัญยังไม่ไพบูลย์ด้วยเหตุกล่าว คือ อรหันต์อุปนิสัยนี้แล้ว สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าท่านก็หาทรงพยากรณ์ไม่ นี่เป็นธรรมสโมธานประการที่สาม

๔. สตถุทสฺสน... ท่านที่ปรารถนาซึ่งพระพุทธภูมิและจักมีโอกาสได้รับลัทธยาเทศนั้น ต้องเป็นมนุษย์ผู้มีโชคตีมหาศาลได้พานพบองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือมีโอกาสได้บำเพ็ญกองการกุศลเป็นต้นว่า ท่านรักษาศีลในสำนักของพระพุทธองค์ท่านแล้ว และได้กระทำปณิธานตั้งความปรารถนาเฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระสรรเพชญ์สัมพุทธ เจ้า จึงจะสำเร็จสมความมุ่งมาดปรารถนา เพราะว่าการได้รับลัทธยาเทศคำ

พยากรณ์จักมีขึ้นได้ ก็แต่เฉพาะอาศัยพระพุทธรูปที่หลังออกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ผู้อื่นใดเล่าจักมีปัญญาลึกล้ำให้คำพยากรณ์ได้ ด้วยเหตุนี้ หากได้พบแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี ได้พบแต่พระอรหันตชีนาสพเจ้าก็ดี ได้พบแต่พระมหาเจติยสถาน หรือโพธิพฤกษ์อื่นใดก็ดี ถึงแม้จะมีน้ำใจเลื่อมใส ประกอบกองการกุศลเป็นหนักหนา แล้วจึงทำความปรารถนาซึ่งพระพุทธรูป ความปรารถนานั้นจักได้อย่างเที่ยงแท้แน่นอนนั้นยังไม่สำเร็จก่อน เพราะยังไม่ได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสำนักสมเด็จพระพุทธเจ้าโดยตรง นี่เป็นธรรมสโมธานประการที่สี่

๕. ปุพฺพชฺชา... ท่านที่ปรารถนาซึ่งพระพุทธรูปและจักมีโอกาสได้รับลัทธยาเทศนั้น ต้องเป็นบรรพชิต คือเป็นนักบวช เป็นสมณะพระภิกษุในพระบวรพุทธศาสนา หากว่ามีได้บรรพชิตอุปสมบทในพระบวรพุทธศาสนา ก็ต้องเป็นโยคี ฤๅษี ดาบส หรือปริพาชก ซึ่งเป็นนักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา แต่ว่ามีลัทธิเป็นกรรมวาที กิรยวาที คือถือว่า บุญมี บาปมี ทำบุญได้บุญ ทำบาปได้บาป ดำรงเพศเป็นบรรพชิตเช่นนี้แล้ว จึงจะได้รับลัทธยาเทศจากสำนักแห่งพระพุทธองค์เจ้า หากว่าดำรงเพศอยู่ในฆราวาสวิสัย เป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนก็ดี แม้จะมีความปรารถนาซึ่งพระพุทธรูป สมเด็จพระพุทธรูปองค์เจ้าก็หาทรงพยากรณ์ไม่ นี่เป็นธรรมสโมธาน ประการที่ห้า

๖. คุณสมฺปตฺติ... ท่านที่ปรารถนาซึ่งพระพุทธรูป และจักมีโอกาสได้รับลัทธยาเทศนั้น ต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษบริบูรณ์ไปด้วยคุณ คือ อภิญญา และฌานสมาบัติ อันเชี่ยวชาญต้องเป็นผู้บรรลุถึงคุณพิเศษเกินคนธรรมดาสามัญอย่างนี้ จึงจักได้รับลัทธยาเทศพยากรณ์จากสำนักแห่งพระพุทธองค์เจ้า หากว่าไม่มีคุณพิเศษ คือ อภิญญาและฌานสมาบัติอยู่ในสันดานแม้จะดำรงเพศเป็นบรรพชิตนักบวชอยู่แล้วก็ดี สมเด็จพระจอมมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็หาทรงพยากรณ์ไม่ นี่เป็นธรรมสโมธานประการที่หก

๗. อธิกาโร... ท่านที่ปรารถนาซึ่งพระพุทธรูปและจักมีโอกาสได้รับลัทธยาเทศนั้น ต้องเป็นผู้ได้เคยทำอธิการมาแล้วหมายความว่า ได้เคยบำเพ็ญมหาบริจาต กล่าวคือการเสียสละ ครั้งยิ่งใหญ่ ให้ชีวิตของตนเองเป็นทานในอดีตชาติ ซึ่งเรียกว่า อธิการ มาแล้ว หากท่านปราศจากอธิการ คือไม่เคยเอาชีวิตเข้าออก

แลกกับพระสัมโพธิญาณ ไม่เคยบำเพ็ญทานปรมัตถ์มหาบริจาคมาก่อน ถึงแม้จะทรงเทศประเสริฐล้ำเลิศเพียงใด ก็หาทรงพยากรณ์ไม่ ต่อเมื่อพระองค์ได้ทรงทราบด้วยพระสัพพัญญุตญาณว่า ผู้นั้นได้เคยกระทำอธิการแต่ปางก่อนจึงจักทรงพยากรณ์ เพราะพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณนั้นจะสำเร็จได้ต้องอาศัยอธิการ การกระทำอันยิ่งใหญ่ ขนาดต้องพลีชีวิตเลือดเนื้อเข้าแลกเอา นี่เป็นธรรมสโมธานประการที่เจ็ด

๘. จนทตา... ท่านที่ปรารถนาซึ่งพระพุทธภูมิและจักได้มีโอกาสได้รับลัทธยาเทศนั้น ต้องเป็นผู้มีน้ำใจประกอบด้วย ฉันทะ คือมีความรักความพอใจในพระพุทธภูมิเป็นกำลัง มิได้ย่อท้อถอยในอุปสรรค ไม่ว่าจะใหญ่เล็กชนิดใดทั้งสิ้น ซึ่งในกรณีนี้ หากจะมีผู้ถามพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพระพุทธภูมินั้นว่า

"ดูกรท่าน! การที่ท่านปรารถนาซึ่งพระพุทธภูมิอันประเสริฐสุดนี้ ท่านยังจะมีน้ำใจกล้าแข็งสามารถทนทุกข์ในนรกได้ตลอด ๔ อสงไขย ๑ แสนมหากัปได้ หรือว่าหามิได้"

เมื่อมีผู้มาซักถามเอาด้วยภัยในนรกเห็นปานจะนี้ ท่านที่เป็นพระโพธิสัตว์ปรารถนาพระพุทธภูมินั้น ย่อมจะไม่มีความย่อท้อ อาจรับปากเอาด้วยความเต็มใจเป็นอย่างยิ่งว่า

"อาตมานี้แหละ จะสู้สุดสำหรับทนทุกข์ในนรกอันน่ากลัวนักหนา ไปให้ได้ตลอดเวลาอันยาวนานตามที่ว่ามานั้นเพื่อแลกเอากับพระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณด้วยใจสมัครให้จงได้"

ในกรณีนี้ หากจะมีผู้ใดใคร่ผู้หนึ่ง ซึ่งใคร่จะสอบถามถึงน้ำใจที่รักปรารถนาอย่างแรงกล้าในพระโพธิญาณกับพระโพธิสัตว์เจ้าอีกต่อไปด้วยอุปมาปัญหาว่า

"อันตัวท่าน ซึ่งปรารถนาพระพุทธภูมินั้น ท่านยังสามารถเดินบุกเข้าไปในป่าไม้ไผ่อันแน่นหนาไปด้วยเรียวหนามที่คม กล้า เป็นป่าไม้ใหญ่เต็มไปหมดตลอดทั้งจักรวาลโลกธาตุนี้ ซึ่งมีความกว้างใหญ่ วัดได้ไกลถึงสิบสองแสนสามพันสี่ร้อยห้าสิบโยชน์ ตัวท่านจะสามารถเหยียบย่างบุกฝ่าขวากหนามไปไกลให้ถึงที่สุด

ตามกำหนดนี้ เพื่อจะความเอาพระโพธิญาณมาไว้ในเงื้อมมือแห่งตนได้ฤๅ?"

และว่า

"อันทัวท่าน ซึ่งปรารถนาพระพุทธานุญนั้น ท่านยังจะสามารถเดินตลุยด้วยเท้าเปล่า ไปในกองถ่านเพลิงอันมีเปลวไฟรุ่งโรจน์โชตินาการ ซึ่งเต็มไปในห้วงจักรวาลโลกธาตุนี้ได้ฤๅ?"

พระโพธิสัตว์เจ้า ผู้มีน้ำใจประกอบไปด้วยฉันทะ ความใคร่พอใจทั้งมีความปรารถนาอย่างแรงกล้า ในพระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณ ย่อมจะมีใจองอาจกล้าหาญ ยอมรับเอาด้วยความยินดี เต็มใจเป็นนักรบว่า

"อาตมาคือว่าตัวเรานี้แหละ จะสู้กัมหน่าพินผ้าอุปสรรคอันตรายทั้งหลาย มิได้อาลัยแก่เลือดเนื้อร่างกาย และชีวิตของตน จะสู้อดทนเดินบุกเหยียบย่ำไปให้ถึงที่สุด จะรุดหน้าก้าวไปคว้าเอาพระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณด้วยใจรักให้จงได้"

ท่านผู้มีน้ำใจกรบด้วยฉันทะอย่างแรงกล้า มีความรักความปรารถนาในพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้ามิได้หวาดผวากลัษย์ภยันตราย เป็นอาทิ เห็นปานฉะนี้แล้ว จึงจะปรารถนาซึ่งพระพุทธานุญได้สำเร็จสมความปรารถนา หากว่าเป็นผู้มีปกติขลาดหวาดหวั่นไหว มีน้ำใจมิได้กล้าหาญ กลัวทุกข์ กลัวภัยและรักรูป รักกาย รักชีวิต มีจิตสันดานย่อท้ออยู่ การที่จะปรารถนาซึ่งพระพุทธานุญนั้น ย่อมจะสำเร็จลงมิได้อย่างแน่นอน และสมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงหาพยากรณ์ไม่ นี่เป็นธรรมสโมธานประการที่แปด

ธรรมสำคัญ ๘ ประการ ตามที่พรรณนามานี้ มีชื่อว่า ธรรมสโมธานที่เป็นเหตุให้ได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์ จากสำนักแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ได้พิจารณาดูธรรมตามที่กล่าวมานี้แล้ว เป็นอย่างไรบ้างเล่า เป็นสิ่งที่ได้โดยยาก หรือว่าได้ง่ายๆ แน่แน่นอนเป็นสิ่งที่ได้โดยไม่ง่ายเลย

ครั้นองค์สมเด็จพระจอมมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรวจดูด้วยพระสัพพัญญุตญาณ และทรงทราบว่า ผู้ที่
 प्रารณาพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณนั้น พรั่งพร้อมไปด้วยธรรมสโมธานทั้ง ๘ ประการนี้ มิได้ขาดแต่สัก
 ข้อหนึ่งแล้ว องค์สมเด็จพระชินสีห์จึงจะทรงชี้พยากรณ์โดยนัยว่า ผู้นั้นจักได้ตรัสรู้เป็นองค์พระพุทธเจ้า ทรง
 ว่าอย่างนั้น ในกัปอันเป็นอนาคตที่เท่านั้น ... ดังนี้เป็นต้น แล้วก็ทรงมีพระโอวาทอนุสาสน์ให้พยายามสร้าง
 สมบ่มพระบารมีเพื่อพระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณต่อไปอีก เมื่อได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสำนักแห่ง
 พระพุทธองค์เจ้าอย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าผู้นั้นก็ได้นามว่า พระนิยตโพธิสัตว์จักอุบัติมาตรัสเป็นสมเด็จพระ
 พระสรรเพชญ์พุทธเจ้าในโลกเรา นี้ พระองค์หนึ่งในอนาคตกาลอย่างเที่ยงแท้แน่นอน

พระพุทธพากย์

ในกรณีนี้ หากจะมีปัญหาว่า พระบรมโพธิสัตว์ผู้ได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสมเด็จพระสรรเพชญ์
 สัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นนิยตโพธิสัตว์นั้น จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอย่างเที่ยงแท้แน่นอน
 สมจริงตามคำพยากรณ์หรือ?

ปัญหาเรื่องนี้ เป็นข้อที่ไม่ควรคิดสงสัยให้เสียเวลา เพราะธรรมดาว่าพระพุทธพากย์ถา คือถ้อยคำของ
 สมเด็จพระจอมมุนีชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ย่อมทรงไว้ซึ่งความมหัศจรรย์เป็นสุภาษิต จะได้วิปริตผิด
 แปลกพจนะกระแส แปรเป็นสองหรือสูญเปล่าไม่เป็นจริงนั้น ย่อมเป็นไปได้ พระองค์ดำรัสสรรคตีสั่งใด
 สิ่งนั้นไซร้ย่อมปรากฏเป็นจริงแท้ ย่อมเป็นไปตามกระแสพระพุทธรักษาไม่ผิดเพี้ยน และเที่ยงตรง
 นักหนา มีครุณาจตุจรรพสิ่งทั้งหลายมีไม้ก้อนและก้อนดินเป็นอาทิ อันบุคคลขว้างขึ้นไปสุดแรงเกิดบน
 อากาศ เมื่อมันขึ้นไปสูงจนสุดกำลังที่ขว้างแล้ว ย่อมเที่ยงที่จะตกลงมายังพื้นปฐพี อุปมานี้ฉันใด พระพุทธ
 พากย์คำพยากรณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้า ย่อมจะมีสภาวะเที่ยงแท้เป็นเหมือนเช่นนั้น

อีกประการหนึ่ง อันว่าฝูงสัตว์โลกทั้งปวงเช่นมนุษย์เรานี้ เมื่อมีกำเนิดเป็นรูปเป็นกายขึ้นมาแล้ว ก็เที่ยงแท้ที่จะถึงแก่ภพกรรม กล่าวคือจำต้องตายทั่วทุกรูปทุกนามเป็นแน่แท้ อุปมาขื่อนี้ฉันใด พระพุทธพาคย์คำพยากรณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้า ย่อมจะมีสภาวะที่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นเหมือนเช่นนั้น

อีกประการหนึ่ง อันว่าดวงทิพากรเทพมณฑล คือพระอาทิตย์นี้ย่อมเที่ยงแท้ที่จะอุทัยขึ้นเมื่อยามสิ้นราตรี ณ เพลารุ่งรุ่งเช้าเป็นแน่แท้ อุปมาขื่อนี้ฉันใด พระพุทธพาคย์คำพยากรณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้า ก็ย่อมจะมีสภาวะที่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นเหมือนเช่นนั้น

อีกประการหนึ่ง อันว่าพญามฤคินทรีไกรสรสีหราช เมื่อออกจากถ้ำที่สีหาไสยาสน์แล้ว ย่อมเที่ยงแท้ที่จะบันลือสุรสิงหนาทเป็นนิจเสมอ ไปทุกครั้งเป็นแน่แท้ อุปมาขื่อนี้ฉันใด พระพุทธพาคย์คำพยากรณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้า ก็ย่อมจะมีสภาวะที่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นเหมือนเช่นนั้น

อีกประการหนึ่ง อันว่าชนผู้เป็นพาณิชพ่อค้า เมื่อทราบจะชนสินค้ามาวางร้านเรียงขายนั้น ต้องหาบหัวขนแบกซึ่งภาระสินค้าอันหนักของตนเพียบแปร้มาแต่บ้าน กว่าที่จะถึงร้านในตลาดก็แสนจะเหน็ดเหนื่อยนักหนา พอมาถึงร้านขายของร้านตนแล้ว ก็ย่อมรีบปลงภาระสิ่งของอันหนักนั้น ลงจากบ่าของตนเสียทันทีอย่างนี้เป็นธรรมดา เพราะถ้าไม่ปลงลงแล้ว จะยืนแบกยืนหาบให้หนักตนเองเหมือนกับเป็นบ่าอย่างนั้น อยู่ชั่วกับชั่ว กัลห้อย่างไรได้เล่า ก็อาการที่ภาระสิ่งของอันหนักซึ่งตั้งอยู่บนบ้านนั้น ย่อมเที่ยงแท้ที่จะถูกพ่อค้าปลงมาจากบ่าอย่างแน่นอน โดยไม่ต้องสงสัย อุปมาขื่อนี้ฉันใด พระพุทธพจน์พิลี่ยแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่ตรัสพยากรณ์ไว้ ย่อมเป็นสัจจะเป็นธรรมดาที่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นเหมือนเช่นกัน

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้รับลัทธยาเทศกถาคือคำพยากรณ์ จากสำนักขององค์สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ย่อมเป็นผู้ที่เที่ยงแท้ที่จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล สมจริงตามพระพุทธพาคย์พยากรณ์อย่างแน่นอน

พระพุทธภูมิธรรม

สมเด็จพระนิตยบรมโพธิสัตว์ ซึ่งมีพระกฤดาภิหารเทียงแท้ที่จะตรัสแก่พระปรมาภิษกสัมโพธิญาณเพราะได้รับลัทธิเทศแล้วนี้ พระองค์ท่านย่อมมีน้ำใจสลดหดหู่จากบาปกรรม กล่าวคือกุศลกรรมทั้งปวง อุปมาดุจปีกไก่อันต้องเพลิง คือ ถ้าพระองค์ท่านพิจารณาเห็นว่า สิ่งใดเป็นบาปเป็นกรรมแล้ว ย่อมหดหู่เกรงกลัว ยิ่งนัก จักได้มีจิตยินดีพอใจกระทำการสิ่งนั้น แม้แต่สักนิดหนึ่งเป็นไม่มีเลย อันน้ำใจแห่งพระนิตยโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายนั้น ย่อมเบิกบานมั่นคง ตรงซื่อแต่ก็จะทำกองการกุศลสิ่งเดียว และขณะเดียวจะกระทำกุศลนั้น ย่อมมีใจชื่นบานกว้างขวาง มีอุปมาดุจพาดานผ้าที่บุคคลคลี่ออกยาวใหญ่จะได้มีน้ำใจแคบเล็กน้อยต่อการบำเพ็ญกุศลแต่สักเพลานึ่งนั้นเป็นอันไม่มี

อนึ่ง นับแต่กาลที่ได้รับลัทธิเทศเป็นต้น สมเด็จพระนิตยโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงย่อมยังเพิ่มพูนพระบารมีให้มากยิ่งขึ้น และมีน้ำใจออกไปด้วยพระพุทธภูมิธรรม อันยิ่งใหญ่ ๔ ประการ คือ

๑. อุตสาโท... ได้แก่ทรงประกอบไปด้วยพระอุตสาหะ มีความเพียรอันสลักติดแน่นในดวงฤทัยอย่างมั่นคง

๒. อุมตโต... ได้แก่ทรงประกอบไปด้วยพระปัญญา ทรงมีพระปัญญาเชี่ยวชาญหาญกล้าเฉียบคมยิ่งนัก

๓. อวตฺถาน... ได้แก่ทรงประกอบไปด้วยพระอธิษฐาน ทรงมีอธิษฐานอันมั่นคงมิได้หวั่นไหวคลอนแคลน

๔. หิตจริยา... ได้แก่ทรงประกอบไปด้วยพระเมตตา ทรงมีพระเมตตาเป็นนิตย์ เจริญจิตอยู่ด้วยเมตตาพรหมวิหารเป็นปกติ

สมเด็จพระนิตยโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมสมათานมั่นในพระพุทธภูมิธรรม สิริรวมเป็น ๔ ประการ นี้อยู่เนื่อง นิตย์ทุกพระชาติ ไม่ว่าจะทรงเสวยพระชาติถือกำเนิดเกิดเป็นอะไร และในชาติดี ก็ย่อมมีพระพุทธภูมิธรรม

ประจำในดวงหทัยเสมอ

อนึ่ง พระองค์ท่านผู้มีปกติเพียงแท้ที่จักได้ตรัสเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้าใน อนาคตกาลนั้น ย่อมมีพระ
 อัยยาศัยอันประเสริฐ คือประกอบไปด้วยกุศลธรรมสูงส่งดั่งงามอยู่เสมอ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นเครื่องช่วยหล่อเลี้ยง
 ให้พระโพธิญาณแก่กล้าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หากไม่มีพระอัยยาศัยที่ดั่งงามเป็นกุศลคอยสนับสนุนหล่อเลี้ยงแล้ว
 "พระโพธิญาณ" อันเป็นเครื่องให้ได้ตรัสรู้เป็นเอกอัครบุคคลกถาวคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จักถึงความแก่
 กล้าและเต็มบริบูรณ์มิได้ ฉะนั้น พระอัยยาศัยเพื่อให้พระโพธิญาณจริงขึ้นนี้ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่
 พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงจะต้องมีอยู่เป็น ประจำในชั้นธสันดาน ก็เรื่องอัยยาศัยแห่งพระโพธิสัตว์เจ้านี้ ขอ
 ให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายพึงทราบจากเนื้อความที่ออกจากโอษฐ์สมเด็จพระศรี อริยมเตไตรยซึ่งเป็น
 พระบรมโพธิสัตว์องค์หนึ่ง... ดังต่อไปนี้

อัยยาศัยโพธิสัตว์

กาลครั้งหนึ่ง ยังมีพระมหาเถรเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์สาวกพิเศษประกอบด้วยพระปฏิสัมภิตาและ พระ
 อภิญญา ทรงไว้ซึ่งพระอริยฤทธิ์ประเสริฐสุด ได้มีโอกาสขึ้นไปพบเทพบุตรสมเด็จพระศรีอริยมเตไตรยบรม
 โพธิสัตว์ ซึ่งขณะนี้สถิตเสวยสุขอยู่ ณ เบื้องสวรรค์ชั้นดุสิตภูมิ หลังจากสนทนากันเรื่องอื่นแล้ว พระมหาเถร
 เจ้าก็ถามขึ้นว่า

"ขอถวายพระพร พระองค์กระทำพระอัยยาศัยเพื่อที่จะให้พระโพธิญาณแก่กล้านั้น ทรงกระทำประการใด คือ
 พระองค์ทรงมีพระอัยยาศัยเป็นอย่างไรบ้าง?"

สมเด็จพระศรีอริยมเตไตรยบรมโพธิสัตว์ ซึ่งมีพระพุทธานุภาพเต็มเปี่ยมอยู่แล้ว และรอโอกาสที่จะมาอุบัติ

ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ครั้นถูกพระมหาเถรเจ้าถามดังนั้นจึงตรัสตอบว่า

"ข้าแต่พระคุณผู้เจริญ! โยมนี้เป็นพระโพธิสัตว์ตั้งอยู่ในอชยาศัย ๖ ประการ คือ

๑. เนกขัมมชฌาสัย... พอใจบวช รักเพศบรรพชิต นักบวชเป็นยิ่งนัก
๒. วิเวกชฌาสัย... พอใจอยู่ในที่เงียบสงัดวิเวกผู้เดียวเป็นยิ่งนัก
๓. อโลภชฌาสัย... พอใจบริจาคทาน และพอใจบุคคลผู้ไม่โลภไม่ตระหนี่เป็นยิ่งนัก
๔. อโทสชฌาสัย... พอใจในความไม่โกรธเจริญเมตตาแก่สัตว์ทั้งปวงยิ่งนัก
๕. อโหสชฌาสัย... พอใจในการที่จะพิจารณาสิ่งที่เป็นคุณแลโทษเสพสมาคมกับคนมีสติปัญญายิ่งนัก
๖. นิสสรณชฌาสัย... พอใจที่จะยกตนออกจากภพ ไม่นินดีในการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ต้องประสงค์พระนิพพานเป็นยิ่งนัก

นี้แหละพระคุณผู้เจริญ โยมนี้มีอชยาศัย สิริรวมเป็น ๖ ประการติดอยู่ในชั้นธสันดานเป็นนิตย์ พระโพธิญาณของโยมจึงแก่กล้ายิ่งขึ้นทุกทีเพิ่มทวีขึ้นเรื่อยๆ จนถึงกาลบัดนี้"

พระมหาเถรเจ้าผู้ชาญฉลาด เมื่อได้โอกาสแล้วจึงได้ถามต่อไปอีกว่า

"ขอถวายพระพร พระองค์ทรงสร้างพระบารมีมามากมาย เพราะมีพระทัยประกอบไปด้วยพระอชยาศัย ๖ ประการ ซึ่งแสดงว่าไม่พอพระทัยในโลภะ โทสะ โมหะ และมีพระทัยรักใคร่ปรารถนาในบรรพชาเพศบรรพชิต มีจิตยินดีพอใจที่จะอยู่ในที่อันเงียบสงัดวิเวก อย่างนี้ก็เป็นการดี แต่อาตมภาพให้สงสัยแคลงใจอยู่เป็นหนักหนาว่าสวรรค์ชั้นดุสิตที่พระองค์เสวย สุขสำราญอยู่เวลานี้ เห็นที่จะเงียบสงัดดีอยู่ดอกกระมัง?"

"ข้าแต่พระคุณ! สวรรค์จะเงียบใบเภา?" สมเด็จพระศรีอริยเมตไตรยเจ้าทรงตอบตามจริง "อันสวรรค์ชั้นดุสิตภูมิที่โยมอยู่เวลานี้ ย่อมอีกที่กครึกโครมไปด้วยเครื่องประโลมจิต เสียงขับร้องฆ้องกลองพิณพาทย์เป็นอเนกอนันต์ สนั่นเสนาะสำเรียงเสียงไพเราะ ควรจะรื่นรมย์ยินดี หมู่เทพนารีอัปสรสวรรค์มีมากหน้าหลายหน้า ห่มนหลายพันเป็นนักหนา"

"ขอถวายพระพร ก็เหตุไรจึงทนประทับอยู่ได้ มิเป็นการขัดกับพระอชยาศัยแห่งพระองค์ที่ทรงว่าๆ มาเมื่อ

ตะกั๊นดอกหรือนี้แหละอาดมาภาพสงสัย?"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! พระคุณนี้ช่างฉลาดถามนักหนา" สมเด็จพระศรีอริยเมตไตรยเจ้าทรงกล่าวชม แล้วตรัสลับไปว่า "เอาเถิดโยม จะว่าให้ฟัง คือว่า ธรรมดาสรวงสวรรคค์ชั้นดุสิตนี้ถึงแม้จะมีเสียงอึกทักครึกโครมประกอบไปด้วย เครื่องประโลมจิตอยู่มากมายก็จริงแล แต่ทว่าเป็นที่พนัก เป็นที่สถิตอยู่แห่งสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ผู้สร้างพระบารมีทุกๆ พระองค์มาเพราะว่าพระโพธิสัตว์เจ้านั้น ครั้นจุติจากมนุษย์โลกแล้ว ย่อมมาอุบัติเกิดในสวรรคค์ดุสิตนี้ ครั้นจุติจากดุสิตสวรรคค์นี้แล้ว ก็กลับไปเกิดในมนุษย์โลกอีก ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะสร้างสมบ่มเพาะบารมีเพิ่มพระโพธิญาณให้ภิกษุโณภภาพยิ่งขึ้นไป แต่เฝ้าเวียนไปเวียนมาอยู่อย่างนี้ หลายครั้งหลายหนเป็นธรรมดา ยกตัวอย่างเช่นว่า โยมนี้ ไซ้ว่าจะพอใจยินดีหลงเพลินเพลินติดอยู่แต่ในสวรรคค์ชั้นดุสิตนี้ตลอดไป หามิได้ รอคอยจนกว่าจะสิ้นศาสนาขององค์สมเด็จพระสมณโคดมบรมครูเจ้าแห่งเราทั้งสองนี้ แล้วมีอยู่คราวหนึ่ง โยมจักกระทำอธิฐานจุติจากสวรรคค์ชั้นดุสิตที่กำลังอยู่ขณะนี้ ไปบังเกิดในมนุษย์โลก แล้วบำเพ็ญกองการกุศลเป็นสืบสร้างบารมีให้ยิ่งใหญ่ต่อไปอีก ครั้นสิ้นชนมายุจุติตายจากมนุษย์โลกในครั้งนั้นแล้ว ก็จักกลับมาอุบัติเกิดเป็นเทพบุตร เสวยสุขอยู่ที่สรวงสวรรคค์ชั้นดุสิตนี้อีกนานแสนนาน จนถึงกาลที่ปวงเทพเจ้าทั้งหลายในหมื่นจักรวาลพากันมาอาราธนา ดยมจึงจักจุติไปอุบัติเกิดในมนุษย์โลกอีกเป็นครั้งสุดท้าย แล้วจักได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ การณ์เป็นเช่นนี้แล พระคุณผู้เจริญ" สมเด็จพระศรีอริยเมตไตรยทรงอธิบายให้พระมหาเถรเจ้าฟังอย่างยืดยาว

พุทธกรณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ซึ่งมีน้ำพระทัยมุ่งหมายพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ ประสงค์จักเป็นเอกองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลนั้น นอกจากจะมีคุณสมบัติพิเศษเกินกว่าคนธรรมดาสามัญหลายอย่างหลายประการตามที่ พรรณนามาแล้ว พระองค์ท่านยังต้องบำเพ็ญธรรมอันสำคัญอย่างยิ่งอีกอย่างหนึ่ง ธรรมที่ว่านี้มีชื่อเรียกอย่างรวมๆ ว่า "พุทธกรณธรรม" คือธรรมพิเศษที่กระทำให้ได้เป็นสมเด็จพระ

พระพุทธเจ้า หากว่าปราศจากธรรมะพิเศษ หมวดนี้ก็ดี หรือว่าธรรมะพิเศษหมวดนี้ยังไม่ถึงภาวะบริบูรณ์ เต็มที่ในชั้นสันดานก็ดี พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ย่อมจักไม่มีโอกาสได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณเป็นอันขาด ก็พุทธกรณธรรมซึ่งเป็นธรรมะพิเศษเป็นเหตุให้ได้เป็นสมเด็จพระพุทธเจ้านี้ มีอยู่ทั้งหมด ๑๐ ประการคือ

๑. ทานพุทธกรณธรรม
๒. ศีลพุทธกรณธรรม
๓. เนกขัมมพุทธกรณธรรม
๔. ปิณญาพุทธกรณธรรม
๕. วิริยพุทธกรณธรรม
๖. ขันติพุทธกรณธรรม
๗. สัจจพุทธกรณธรรม
๘. อธิฐานพุทธกรณธรรม
๙. เมตตาพุทธกรณธรรม
๑๐. อุเบกขาพุทธกรณธรรม

พุทธกรณธรรมหรือธรรมพิเศษ ที่ให้ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าทั้ง ๑๐ ประการนี้ มีอรรถาธิบายสำหรับดังต่อไปนี้

๑. ทานพุทธกรณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมยินดีในการบำเพ็ญทานเป็นเนืองนิตย์ไม่ว่าพระองค์ท่านจะสถิตหรือเกิดในชาติไหน และเสวยพระชาติเป็นอะไร ทุกๆ พระชาติที่เกิดย่อมมีน้ำพระทัยใคร่บริจาคทาน เมื่อได้ประสบพบพานยากซึ่งเป็นคนหินชาติ มีฐานะต่ำทรามก็ดี หรือยากจากผู้มีฐานะมั่งคั่งปานกลางก็ดี หรือยากจากผู้ซึ่งมีฐานะสูงสุดเป็นอุกฤษฏ์ก็ดีเมื่อขอแล้วพระโพธิสัตว์เจ้า จะได้คิดหน้าพะวงหลังก็หาไม่ได้ย่อมริบเร่งจำแนกทรัพย์ธนะสารให้เป็นทาน ตามความต้องการของผู้ขอด้วยความยินดีเต็มใจอย่างยิ่ง สิ่งที่ท่านมีแล้วเป็นต้องให้ทั้งสิ้น ถวิลหวังแต่การที่จะบริจาคทานเป็นเบื้องต้น

อย่าว่าแต่ทรัพย์สมบัติ อันเป็นสิ่งของภายนอกเลย แม้แต่อวัยวะเลือดเนื้อและชีวิต หากใครคิดปรารถนาอยากจะได้และมาเอ่ยปากขอแก่พระโพธิสัตว์ พระองค์ก็อาจจะบริจาคให้ได้ด้วยว่า พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ย่อมมีน้ำพระทัยประดุจดังตุมใหญ่ เต็มเปี่ยมด้วยน้ำ ที่ถูกบุคคลมาจับเทคว่า ทำให้ปากตุมคว่ำลงกับพื้น ก้นตุมปรากฏอยู่ในเบื้องบน อย่างนี้แล้วน้ำภายในตุมน้ำก็จักเหลืออยู่แม้แต่สักหยดหนึ่งไปได้อย่างไร กัน น้ำพระทัยของพระองค์ท่านก็เป็นเช่นนั้น คือ เหมือนกับตุมน้ำใหญ่ที่คว่ำลง ยินดีในการบริจาทานโดยต้องการให้หมดไม่มีเหลือในเมื่อมีมาจากผู้มาขอ ไม่ว่าจะเป็ทรัพย์สมบัติภายนอก หรือวัตถุภายใน คือเลือดเนื้อร่างกายและชีวิตก็ตามที

๒. ศิลปพุทธกรณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมรักาศิล สมาทานศีลผูกใจมั่นคงในศีลเป็นอาจิณวัตร สู้อุตสาหะปฏิบัติตนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ยังศีลให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ ตลอดระยะเวลาทุกๆ ชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติไหน และเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตาม พระองค์ท่านย่อมสมาทานมั่นคง ไม่ให้ศีลของตนย่อหย่อนบกพร่องได้ ในบางครั้ง แม้จะต้องเสียสละชีวิตเพื่อรักษาศีลแห่งตนไว้ก็จำยอม เพียบพร้อมไปด้วยน้ำใจรักศึลหาผู้เสมอเหมือนมิได้

ในกรณีที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้า มีน้ำใจรักในศีลนี้ พึงเห็นอุปมาว่า ธรรมดาหมุ่มฤคจามีรซึ่งมีน้ำใจรักขน จนสู้สละชนม์เพื่อรักษาไว้ซึ่งโลมชาติแห่งตนฉันใด พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น พระองค์ท่านสู้อุตสาหะพยายามรักษาศีล สมาทานศีล มีใจรักในศีล โดยอาการเปรียบปานดุจจามีรรักในขนทางแห่งตน ฉะนั้น

๓. เนกขัมพุทธกรรมธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมมีน้ำใจยินดีในการบรรพชา คือหมั่นออกจากฆราวาสวิสัยการอยู่ครองเรือนไปบวชบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์อยู่เสมอ บางครั้งเมื่อโลกเรานี้ว่างจากพระพุทธศาสนา เพราะไม่มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติ พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายได้มาเกิดเป็นมนุษย์แล้วย่อมจะออกบวชเป็นโยคี ฤาษีดาบสบำเพ็ญพรตเพื่ออบรมบ่มพระบารมี แต่เมื่อถึงคราวที่พระบวรพุทธศาสนาปรากฏในโลก พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายย่อมมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วออกบรรพชา อุปสมบทเป็นสมณะพระภิกษุในพระธรรมวินัยแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นๆ หมั่นออกบวชเพื่อสั่งสมเนกขัมบารมีให้บุญญาภายิ่งขึ้นไปทุกชาติที่เกิด ด้วยมีน้ำใจยินดีในภาวะที่จะออกจากทุกข์ในวัฏสงสาร พระองค์ท่านจึงตั้งใจสมาทานถือนั่นในเนกขัมมะการออกบวชอยู่เนืองๆ มา

ในภิกขุที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้า มีจิตปรารถนาที่จะออกจากทุกข์ภัยในวัฏสงสารนั้น เปรียบปานดังความปรารถนาของนักโทษที่อยู่ในเรือนจำ อันธรรมาดาบรุษนักโทษที่ประพฤติดุจจริตมีความผิดต้องติดคุกตะรางทนทุกข์ทรมาน ได้รับความรำคาญชุ่นช้องหมองใจหนักหนา ย่อมปรารถนาแต่จะออกไปให้พ้นจากร้านเรือนจำที่ตนต้องระกำทุกข์อยู่เสมอทุก วันฉับไฉน พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น ย่อมมีมโนสมันหมายที่จะออกไปจากคุกตะรางคือการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในไตรภพ วัฏสงสาร จึงหาทางออกด้วยการบำเพ็ญพรต กล่าวคือเนกขัมมะอยู่เนืองนิตย์ ไม่ยอมที่จะติดเป็นนักโทษแห่งวัฏสงสารอยู่ตลอดกาล เปรียบปานด้วยนักโทษ ไม่ปรารถนาจะติดอยู่ในคุกตลอดชีวิตเรื่อยไป ฉะนั้น

๔. ปัญญาพุทธกรรมธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมเพิ่มพูนปัญญา หมายความว่า ย่อมแสวงหาวิชาความรู้ อันเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาอยู่เป็นเนืองนิตย์ หมั่นอบรมจิตให้ประกอบด้วยปัญญาอยู่เสมอ ทั้งนี้ก็เพราะปัญญาเป็น

ธรรมสูงสุดอันผู้ปรารถนาพระพุทธรูปพิงขนชวายน ฉะนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย จึงชวนชวายนอุตสาห์ พยายามอบรมสั่งสมปัญญาบารมีทุกชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติไหน และเสวยพระชาติเป็นอะไร ก็ต้อง ตั้งใจสมาทานปัญญาบารมีเป็นสำคัญ หมั่นเสพสมาคมกับท่านผู้รู้ ผู้เป็นนักปราชญ์ ย่อมไม่เลือกเลยซึ่งชน ผู้มีความรู้ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใครก็ตาม ขอแต่ให้ประกอบไปด้วยความรู้ก็แล้วกัน พระองค์ท่านยอมยินดีใคร จะคบหาสมาคมไม่เลือกหน้า พร้อมทั้งเอาใจใส่ไต่ถามซึ่งอรรถธรรมและเหตุการณ์ทั้งปวงเป็นเนืองนิตย์ ด้วยมีน้ำจิตไม่รู้จักอ้อมในวิทยาการทั้งปวง

ในกรณีที่พระโพธิสัตว์เจ้า แสวงหาความรู้อันเป็นการสั่งสมปัญญานี้ พึงทราบอุปมาว่า ธรรมดาพระภิกษุ สงฆ์องค์สาวกของสมเด็จพระจอมมุนีสัมพุทธเจ้า ผู้ประพฤติตามอริยวงศ์ประเวณีนั้น ครั้นเมื่อโคจรเที่ยวไป บิณฑบาต จะได้เลือกลีลาศหลักเลี้ยงตระกูลที่สูงต่ำปานกลางใดๆ ก็หามิได้ ย่อมเที่ยวบิณฑบาตเรื่อยไป สุดแต่แต่ว่าใครจะเอาอาหารมาใส่ลงในบาตรก็ยินดีรับเอาไม่เลือกหน้าว่าไพร่ ผู้ดี ยาก เศรษฐีผู้ใด เพราะ มีความประสงค์เพียงจะได้อาหารพอเป็นยาปรมัตเครื่องเลี้ยงชีพตนให้คง อยู่ เพื่อบำเพ็ญสมณกิจแห่งตน อย่างเดียวเป็นประการสำคัญ จะได้เลือกผู้ให้อาหารอันเป็นบิณฑบาตทานแก่ตนเป็นไม่มีเลย อุปมาข้อนี้ ฉนฺได พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น เมื่อมีมันส์มันมุ่งหมายพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ก็ด้นด้น ค้นคว้าแสวงหาปัญญาความรู้ไม่เลือกท่านผู้เป็นครู ผู้ให้วิชาว่าจะเป็นอย่างไร ขอให้มีความรู้ที่จะให้ วิทยาการแก่ตนก็แล้วกัน พระองค์ท่านยอมพอใจหมั่นคบหาสมาคม ไต่ถามนำเอาความรู้มาสั่งสมไว้ในจิต สันดานของตนเป็นเนืองนิตย์ เพื่อให้ผลผลิตเป็นปัญญาบารมียิ่งๆ ขึ้นไป

๕. วิริยพุทธกรณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมเพิ่มพูนวิริยะความเพียรเป็นยิ่งยวด คือมีน้ำใจกล้าหาญ ในการที่จะ ประกอบกุศลกรรมทำความดีอย่างไม่ลดละ เพราะโพธิญาณอันเป็นสิ่งประเสริฐสุดยอดนั้น มิใช่เป็นธรรมที่จะพึงได้โดยง่าย โดยที่แท้ต้องอาศัยความเพียรอันยิ่งใหญ่จึงจะให้สำเร็จได้ ด้วยเหตุนี้พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย จึงสู้อุตสาหะพยายามเพิ่มพูนวิริยะธรรมทุกๆ ชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติไหนและเสวยพระชาติ

เป็นอะไร ก็ตั้งใจสมาทานถือนั่นในวิริยธรรมเป็นสำคัญ ประกอบความเพียรเป็นสามารถองอาจไม่ท้อถอย ในการก่อสร้างกองการกุศล จนในบางครั้งแม้จักต้องถึงแก่ชีพิตักษัย ก็ไม่คลายความเพียรไม่ย่อครั้ง คร่ำขามขยาดต่ออุปสรรคอันตรายทั้งหลาย ที่บังเกิดมี

ในกรณีที่พระโพธิสัตว์เจ้า มีน้ำใจประกอบไปด้วยความเพียรอันยิ่งใหญ่ เพื่อได้ตรัสเป็นเอกองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้ พึงทราบอุปมาว่า ธรรมดาพญาไกรสรสีหราชมฤคินทรซึ่งเรื่องฤทธิ์ คราวเมื่อมีจิตปรารถนาจะขึ้นนั่งแท่น ย่อมจะแล่นเลี้ยวไม่ลดละ อุตสาหะพยายามอย่างยิ่งยวด แม้จะพลาดพลั้งอยู่ครั้งแล้วครั้งเล่าก็ไม่ถอย เพียรพยายามอยู่นักหนาจนกว่าจะขึ้นนั่งแท่นได้สำเร็จ อุปมาข้อนี้ฉันใด พระบรมภูมิอันประเสริฐสุดประมาณ ย่อมมีน้ำใจอาหาญประกอบไปด้วยอุตสาหะพยายามอันเป็นวิริยธรรม ไม่ท้อถอยไม่ยังหยุดจนกว่าจะถึงจุดมุ่งหมาย กล่าวคือพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ

๖. ชันติพุทธกรณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมพยายามเพิ่มพูนชันติ คือความอดทนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ ก็เพราะว่าพระโพธิญาณจักสำเร็จสมความมุ่งหมายได้นั้น ต้องอาศัยความอดทนอันยิ่งใหญ่เป็นประการสำคัญ ถ้ามึ้นน้ำใจไม่มั่นคง ไม่มีชันติความอดทน ยอมตนเป็นประดุจดั่งทาสแห่งบรรดาสรรพกิเลสอยู่เสมอไปแล้ว ก็ย่อมจักแคล้วคลาดจากพระโพธิญาณ การใหญ่คือพระพุทธภูมิปรารถนาก็ไม่มีวันที่จะสำเร็จลงได้ ด้วยเหตุนี้พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย จึงพยายามสั่งสมซึ่งพระชันติธรรมอยู่เสมอทุกชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติและเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตาม พระองค์ท่านยอมสมาทานมั่นในชันติธรรม อุตส่าห์ระงับใจไม่ให้เกิดความปฏิกะ ความชุ่นข้องหมองมลได้ในบางครั้งสู้อุตทนจนถึงแก่ชีพิตักษัยก็มี

ในกรณีพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายมีน้ำใจประกอบไปด้วยชันติธรรมความอดทนนี้ มีอุปมาที่ท่านกล่าวไว้ว่า ธรรมดาพื้นพสุธา คือแผ่นดิน ย่อมอดทนทรงไว้ซึ่งสัมภาระน้อยใหญ่คนทั้งหลายในโลกนี้ พากันทิ้งถมระดม สาดวัตถุสิ่งของที่สะอาดก็มี และของที่โสโครกไม่สะอาดก็มี เป็นสัมภาระสิ่งของมากมายนักหนา ลงบน

แผ่นพสุธาไม่วางเว้นตลอดทุกวันเวลา แต่ว่าพื้นพสุธาที่ดีใจหาย จะได้สำแดงอาการรำคาญเคืองหรือยินดี
 ขอบใจในพศดูลิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่บุคคลทั้งลงทับถมเอาตามขอบใจเป็นไม่มีเลย เจยอยู่อย่างนั้นชั่วมกับชั่วมกลับ
 อุปมาชื่อนี้ฉันท พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น เมื่อมีมนัสมั่นมุ่งหมายเอาพระโพธิญาณอัน
 ประเสริฐเลิศล้ำ ทำนย่อมพยายามสั่งสมชั้นดีธรรมบำเพ็ญตนไม่ให้มีอาการโกรธพิโรธจิต คิดมุ่งร้ายหมาย
 ประหารด้วยความเดือดดาลในน้ำใจ ไม่ใช่เกิดมีอาการหวั่นไหว ในเหตุการณ์ทั้งปวงจนกว่าจะลุล่วงถึงพระ
 ปริมาภิเชกสัมโพธิญาณ

๗. สัจจพุทธคุณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ย่อมพยายามเพิ่มพูนสัจธรรมเป็นยิ่งนัก คือมีน้ำใจประกอบไปด้วย
 สัจจะไม่ละความสัตย์ซื่อตรง หากพระองค์ท่านได้ตั้งสัจจะลงไปในกาลใดแล้วก็เที่ยงตรงการนั้นไม่แปรผัน
 ยักย้าย ด้วยว่า พระพุทธภูมิอันยิ่งใหญ่จักสำเร็จลงได้ ต้องอาศัยสัจจะ กล่าวคือความตรงความจริงเป็น
 ประการสำคัญ ดังนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายจึงพยายามสั่งสมสัจธรรมอยู่เสมอทุกชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิด
 ในชาติใด และเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตามที่ ย่อมพยายามที่จะรักษาความสัตย์ เช่น จะรักษาวาจาคำพูด
 แห่งตนไม่ให้ล่วงละเมิดเกิดเป็นเท็จขึ้นมาได้ อันเป็นกิริยาที่โกหกทั้งตนเองและผู้อื่น มีความเที่ยงธรรม
 ประจำใจนักหนา เสมอด้วยตราชู้คนซึ่งอันเที่ยงตรง บางครั้งถึงกับยอมให้ถึงแก่ชีพิตักษัย เพื่อรักษาสัจจะ
 เอาไว้ก็มี

ในกรณีที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายมีน้ำใจประกอบไปด้วยสัจจะความเที่ยง ตรงนี้ มีอุปมาที่ท่านกล่าว
 ไว้ว่า ธรรมดาโอสถิดาราคือดาวประกายพริกกนั้น เมื่อเคยขึ้นประจำอยู่ที่ทิศไหน ก็ย่อมโคจรขึ้นประจำอยู่ที่ศ
 นั้นวิถินั้น จะได้แปรเปลี่ยนเียงย้ายไปปรากฏขึ้นในทิศอื่นก็หาไม่ได้ ย่อมทรงไว้ซึ่งความเที่ยงตรงนัก ไม่ว่า
 กาลไหนฤดูไหน อุปมาชื่อนี้ฉันท พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น เมื่อมีมนัสมั่นมุ่งหมายเอาพระ
 โพธิญาณอันประเสริฐเลิศล้ำ ย่อมพยายามสั่งสมสัจธรรมบำเพ็ญตนตั้งอยู่ในความสัตย์ ไม่ระบัดบิดเบือน
 แปรผัน ตั้งมั่นอยู่ในความเที่ยงตรงเป็นล้นพ้น จนกว่าจะได้สำเร็จผลพระปริมาภิเชกสัมโพธิญาณ

๘. อธิษฐานพุทธกรณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมมีใจมั่นประกอบไปด้วยอธิษฐานธรรม มีความมั่นคงเด็ดขาดยิ่งนัก ด้วยว่าพระพุทธภูมิจักสำเร็จได้ ต้องอาศัยอธิษฐานธรรมเป็นสำคัญเหตุนี้ พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงจึงพยายามสร้างสมอบรมพระอธิษฐานธรรมให้มากมูล เพิ่มพูนและเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตาม ก็ย่อมพยายามสร้างความมั่นคงตั้งมั่นแห่งดวงจิตเพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์ สัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งหมาย ถ้ายังขาดอยู่ ไม่บริบูรณ์ ก็เพียรเพิ่มพูนให้ภักฎิญาภาพยิ่งๆ ขึ้นไป ให้สำเร็จตามความประสงค์ให้จงได้ ถ่าลงได้อธิษฐานในสิ่งใดแล้ว ก็มีใจแน่วแน่ตั้งมั่นในสิ่งนั้น มิได้หวั่นไหวโยกคลอนเลยแม้แต่น้อยถึงใครจะคอยชู้คำรามเช่นหมาให้อาสูญสิ้น ชีวิต ก็ไม่ละอธิษฐาน จิตสมาทานในกาลไหนๆ

ในกรณีที่พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายมีน้ำใจประกอบไปด้วยอธิษฐานธรรมนี้ มีอุปมาไว้ว่า ธรรมดาไศลที่ใหญ่หลวงคือ ก้อนหินภูเขาแห่งทิบใหญ่มหึมา อันตั้งมั่นประดิษฐานอยู่เป็นอันดี แม้จะมีพายุใหญ่สัปดาห์ใด ยกไว้แต่ลมประลัยโลกพัดผ่านมาแต่สี่ทิศ ก็มีอาจที่จะให้ภูเขาใหญ่นั้นสะเทือนเคลื่อนคลอลดหวั่นไหวได้ แม้แต่สักนิด หนึ่งเลย อุปมาข้อนี้ฉันใด พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น เมื่อมีมโนสมันมุ่งหมายซึ่งพระโพธิญาณประเสริฐเลิศล้ำ ย่อมพยายามเสริมสร้างอธิษฐานธรรมอยู่เนื่องนิตย์ ไม่มีจิตหวั่นไหวในทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อเพื่อให้สำเร็จเป็นอธิษฐานบารมี ยิ่งๆ ขึ้นไป จนกว่าจะได้บรรลुพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ

๙. เมตตาพุทธกรณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมมีใจประกอบไปด้วยเมตตา มีน้ำใจใคร่จะให้บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายได้ประสบความสุขสำราญโดยถ้วนหน้า ด้วยว่า พระพุทธภูมิจักสำเร็จลงได้ ต้องอาศัยเมตตาธรรมเป็นสำคัญ เหตุดังนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงย่อมพยายามสั่งสมเมตตาธรรมอันล้ำเลิศให้มากมูล เพิ่มพูนแก่กล้าทุกชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติไหนและเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตาม ก็ย่อมอุตสาห

พยายามอบรมเมตตาธรรม ตั้งความปรารถนาดีไม่ให้มีราศีเคืองชุนรุ่มร้อนในดวงจิต เพื่อให้สัมฤทธิ์ผล เป็นความสุขแก่ปวงชนปวงสัตว์ทุกถ้วนหน้า ถ้ายังขาดอยู่ไม่เต็มบริบูรณ์ ก็เพียรเพิ่มพูนเสริมสร้างครั้งแล้ว ครั้งเล่า บางคราวถึงกับเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อให้ชนอื่นสัตว์อื่นได้รับความสุขก็มี

ในกรณีที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย มีน้ำใจประกอบไปด้วยเมตตาธรรมนี้ มีอุปมากล่าวไว้ว่า ตาม ธรรมดาอุทกวารที่สะอาดเย็นใสในธารแม่น้ำใหญ่ ย่อมแผ่ความเย็นฉ่ำชุ่มชื่นใจให้แก่สัตว์ทั้งหลายทุกถ้วน หน้าไม่ว่าจะเป็น อะไรก็ตามที จะเป็น หมี หมา ไก่ป่า กระต๊องเป็นอาทิ ซึ่งเป็นสัตว์เดียรัจฉานก็ดี หรือจะ เป็นมนุษย์ทั้งหลายตั้งอยู่ในเพศพรณวรรณะใด จะเป็นชู้ข้า ตาบอด หูหนวก กระจ่างกต วิญญูก็ดี หรือจะ เป็นคนมีทรัพย์ มียศ เป็นเศรษฐีอำมาตย์ราชเสนาตลอดจนกระทั่งเป็นองค์พระมหากษัตริย์ประเสริฐก็ดี เมื่อมีความปรารถนา บ่ายหน้าลงมาวัดกัณฐ์น้ำในธารนั้นแล้ว อุทกวารีย่อมให้รสแผ่ความเย็นชื่นเข้าไป ในทรวงอกทุกถ้วนหน้า จะได้เลือกกว่าผู้นั้นดี ผู้นั้นชั่ว หรือว่าประการใดๆ ก็มีได้มีเลย อุปมาข้อนี้ฉันใด พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น เมื่อมีมนัสมุ่งมั่นหมาย ซึ่งพระโพธิญาณอันประเสริฐเลิศล้ำ ย่อม พยายามเสริมสร้างเมตตาธรรมให้มากในดวงจิต เพื่อให้ผลผลิตผลแผ่กว้างออกไปไม่สิ้นสุด ไม่มีจิต ประทุษร้าย แม้แต่ในศัตรูคู่อาฆาตปรารถนาให้ได้รับความสุขให้หายมลทินสิ้นทุกข์หมดภัย หมดเวร แผ่ ความเย็นใจไปทั่วทุกทิศ มีน้ำใจเป็นมิตรไมตรีไม่มีจำกัด หม่อมมนุษย์หรือเหล่าสัตว์ที่คบหาสมาคมด้วย ย่อม ได้รับความเย็นใจไม่เดือดร้อนในทุกกรณี เพื่อให้สำเร็จผลเป็นเมตตาบารมียิ่งๆ ขึ้นไป จนกว่าจะได้บรรลุ พระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณ

๑๐. อุเบกขาพุทธคุณธรรม

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีน้ำใจประกอบไปด้วยอุเบกขา อุตสาหะยังจิตให้ตั้งมั่นในอุเบกขา ธรรม ซึ่งเป็นธรรมพิเศษที่ท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ได้เคยชั่งเสพสืบกันมา คือ มีจิตอุเบกขาวางเฉย เป็นกลางในธรรมทั้งหลายด้วยว่า พระพุทธภูมิอันวิเศษนี้ จะสำเร็จลงได้ ต้องอาศัยอุเบกขาธรรมเป็น ประการสำคัญ ฉะนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงจึงพยายามบำเพ็ญอุเบกขาธรรมอันล้ำเลิศให้ มากมุล

เพิ่มพูนแก่กล้าขึ้นทุกชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติไหน และเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตาม ก็ยอมอดส่ำห้ำ พยายามบำเพ็ญอุเบกขาธรรม กล่าวคือความวางเฉยในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ถ้ายังขาดบกพร่องอยู่ ยังไม่เต็มบริบูรณ์ก็เพียรเพิ่มพูนเสริมสร้างอยู่ครั้งแล้วครั้งเล่า บางครั้งถึงกับต้องเอาชีวิตของตนเข้าออก แลก ด้วยหวังจักทำให้ปราศจากความจำแนก กล่าวคือความยินดียินร้าย มุ่งหมายเพื่อให้มั่นในอุเบกขาธรรมเป็นสำคัญ

ในกรณีที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย มีน้ำใจประกอบด้วยอุเบกขาธรรมนี้ มีอุปมาที่กล่าวไว้ว่า ธรรมดาว่า พื้นปฐพีอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ เมื่อมีผู้ถ่ายมูลตรศูของสกปรกโสภมอย่างใดอย่างหนึ่งลงก็ดี หรือแม้จะมีผู้เอาเครื่องสักการบูชา นุพผา ฐูปเทียน เครื่องหอม ของสะอาดทิ้งใส่ลงก็ดี พื้นปฐพี มหาพสุธาตล อันบุคคลและสัตว์ทั้งหลายเหยียบย่ำอยู่ทุกวันนี้จะได้มีความโกรธอาฆาตหรือ ความรักใคร่ชอบใจแม้แต่สักนิดก็หาไม่ได้ ปราศจากความยินดียินร้ายโดยประการทั้งปวง เป็นปฐพีที่นิ่งเฉย ไม่ไหวหวั่นอยู่อย่างนั้น ตลอดเวลาชั้วกับชั้วกลับ อุปมาข้อนี้ฉันใด พระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น คือเมื่อมีมโนสมันมุ่งหมาย พระโพธิญาณ ย่อมมีน้ำใจอาหาญ พยายามเสริมสร้างพระอุเบกขาธรรมให้เกิดขึ้นประจำจิตให้ภิญโญภาพยิ่งขึ้นไป เพื่อให้สำเร็จผลเป็นอุเบกขาบารมีจนกว่าจะบรรลุถึงที่หมายอันยิ่งใหญ่ กล่าวคือพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย พุทธกรณธรรมหรือธรรมพิเศษที่เป็นเหตุให้ได้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี้เป็นธรรมที่บำเพ็ญให้สำเร็จได้โดยยากใช้ใหม่แล้ว ถึงกระนั้น ท่านผู้ปรารถนาเป็นสมเด็จพระจอมมุนีสัมพุทธเจ้า ก็เฝ้าบำเพ็ญธรรมเหล่านี้เป็นเวลาช้านานหลายแสนโกฏิชาติหนักหนา อุตส่าห์พยายามบำเพ็ญให้เพิ่มพูนเจริญเต็มทีในจิตสันดาน จนกว่าจะได้บรรลุถึงพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ

พระบารมี ๓๐ ถ้วน

พระพุทธคุณธรรมที่กล่าวมาแล้วนี้ มีชื่อเรียกอย่างหนึ่งว่า โภธิปริพาจนธรรม = ธรรมสำหรับบ่มพระพุทธ
 ภูมิ หมายความว่า เป็นธรรมอันจำเป็นอย่างยิ่ง ที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ผู้ปรารถนาซึ่งพระพุทธภูมิ
 จะต้องพยายามบำเพ็ญเนื่องนิത്യ เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลอันประเสริฐ กล่าวคืออบรมบ่มให้พระพุทธภูมิถึงความ
 แก่สุกรอบ แล้วจึงจะได้ตรัสรู้ นอกจากนั้นแล้ว พระพุทธคุณธรรมนี้ยังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นคำคุณ
 หูในหมู่พุทธบริษัทว่า บารมี = ธรรมที่นำไปให้ถึงฝั่งนั้น กล่าวคือพระนิพพาน หมายความว่า เมื่อพระบรม
 โพธิสัตว์เจ้าบำเพ็ญธรรมเหล่านี้ จนครบบริบูรณ์เต็มที่แล้ว ธรรมเหล่านี้ก็จะป็นสารภีนำพระองค์ท่านให้
 บรรลุถึงฝั่งโน้น คือได้ตรัสพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณและเสด็จดับขันธเข้าสู่พระนิพพาน ฉะนั้น ต่อจาก
 นี้ไป เพื่อความเข้าใจง่าย ๆ จะเรียกธรรมเหล่านี้ว่า พระบารมีธรรม

ก็พระบารมีธรรมนี้ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมจริงๆ แล้วก็มียุ่ ๑๐ ประการ มีท่านเป็นต้น มีอุเบกขาเป็นปริโยสาน
 ตามที่พรรณนามาแล้ว แต่ที่นี้ สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าแต่ละพระองค์ กว่าที่จะทรงยังพระบารมีเหล่านี้ให้
 บริบูรณ์เต็มที จนกระทั่งได้ตรัสเป็นเอกองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มิใช่ว่าจะทรงสร้างพระบารมี
 เป็นเวลาเล็กน้อย เพียง ๑๐-๒๐ ชาติเท่านั้น โดยที่แท้ ต้องทรงสร้างพระบารมีอยู่นานนักหนา นับเวลาเป็น
 อสงไขยเป็นมหากัป นับพระชาติที่เกิดไม่ถ้วน เมื่อเป็นเช่นนี้ บรรดาพระบารมีที่สร้างแต่ละพระชาติจึงไม่
 เท่ากันคือ บางพระชาติก็สร้างธรรมดาเป็นปกติ แต่บางพระชาติก็สร้างอย่างอุกฤษฏ์สูงสุดนักหนา ฉะนั้น
 จึงจำแนกพระบารมีเหล่านี้ออกเป็นตริยางค์ คือเป็นองค์สาม โดยจัดเป็นพระบารมีอย่างต่ำประเภทหนึ่ง
 พระบารมีอย่างมัชฌิมปานกลางประเภทหนึ่ง และพระบารมีอย่างสูงสุดอุกฤษฏ์ประเภทหนึ่ง ยกตัวอย่าง
 เช่น พระบารมีธรรมอันดับแรกคือ ทาน เมื่อจำแนกออกเป็นตริยางค์ ก็กำหนดเอาโดยประเภทของทานดัง
 ต่อไปนี้

๑. ทานที่บำเพ็ญโดยสถานประมาณเป็นปกติธรรมดาบริจาคนสารทรัพย์สมบัติน้อยใหญ่ ถึงแม้จะมากมายเพียงใดก็ดี จัดเป็นบารมีประเภทต่ำธรรมดา เรียกชื่อว่า ทานบารมี

๒. ทานที่บำเพ็ญยิ่งขึ้นไปกว่านั้น คือ ถึงกับบริจาคอวัยวะเลือดเนื้อในร่างกาย จัดเป็นพระบารมีประเภทมัชฌิมาปานกลาง เรียกชื่อว่า ทานอุปบารมี

๓. ทานที่บำเพ็ญยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก คือถึงกับต้องบริจาดชีวิตให้เป็นทาน นับว่าเป็นการบริจาคอย่างใหญ่หลวงอุกฤษฏ์อย่างนี้จัดเป็นพระบารมีประเภทสูงสุดอย่างยิ่ง เรียกชื่อว่า ทานปรมัตถบารมี

แม้พระบารมีธรรมที่บำเพ็ญข้ออื่นๆ ก็จำแนกออกเป็นพระบารมีละ ๓ ประเภท เช่นเดียวกับทานที่ยกเป็นตัวอย่างนั่นเอง ที่นี้ พระบารมีที่เป็นองค์ธรรมมีอยู่ ๑๐ ประการ เมื่อจำแนกออกเป็นองค์ละ ๓ พระบารมีจึงรวมเป็นพระสมมติสบบารมี คือพระบารมี ๓๐ ถ้วนพอดี เพื่อที่จักให้เห็นได้ง่ายๆ จะขอจำแนกออกไปตามรายชื่อพระบารมี ดังต่อไปนี้

๑. ทานบารมี
๒. ศีลบารมี
๓. เนกขัมมบารมี
๔. ปัญญาบารมี
๕. วิริยบารมี
๖. ชันติบารมี
๗. สัจจบารมี
๘. อธิษฐานบารมี
๙. เมตตาบารมี
๑๐. อุเบกขาบารมี
๑๑. ทานอุปบารมี
๑๒. ศีลอุปบารมี
๑๓. เนกขัมมอุปบารมี
๑๔. ปัญญาอุปบารมี

๑๕. วิริยอุปบารมี
๑๖. ชั้นดีอุปบารมี
๑๗. สัจจอุปบารมี
๑๘. อธิษฐานอุปบารมี
๑๙. เมตตาอุปบารมี
๒๐. อุเบกขาอุปบารมี
๒๑. ทานปรมัตถบารมี
๒๒. ศีลปรมัตถบารมี
๒๓. เนกขัมมปรมัตถบารมี
๒๔. ปัญญาปรมัตถบารมี
๒๕. วิริยปรมัตถบารมี
๒๖. ชั้นดีปรมัตถบารมี
๒๗. สัจจปรมัตถบารมี
๒๘. อธิษฐานปรมัตถบารมี
๒๙. เมตตาปรมัตถบารมี
๓๐. อุเบกขาปรมัตถบารมี

สิริรวมเป็นพระบารมีธรรม ที่ท่านผู้ปรารถนาเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์เต็มที ๓๐ ถ้วนพอดี ฉะนั้น จึงเรียกเป็นศัพท์ว่า พระสมมติสบบารมี ด้วยประการฉะนี้

อานิสงส์แห่งพระบารมี

มีข้อที่ควรทราบไว้อีกอย่างหนึ่ง ก็คือว่า นับตั้งแต่ได้ทรงก่อสร้างพระกฤษณาภินิหารมา จนกระทั่งได้ลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสำนักแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าเป็น พระนิยตโพธิสัตว์ ผู้ที่ยิ่งแท้ที่จะตรัสพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณในอนาคตกาล ในขณะที่ทรงก่อสร้างอบรมบมพระบารมีอยู่ ต้องทรงสังสรณาการ ท่องเที่ยวเวียนวายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารนับด้วยแสนโกฏิชาติ เป็นประมาณหรือมากยิ่งขึ้นกว่านั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ผู้ที่ยิ่งที่จะได้บรรลุพระโพธิญาณทั้งหลาย ย่อมได้รับอานิสงส์แห่งพระบารมีที่บำเพ็ญอยู่เรื่อยๆ รวมเป็น ๑๘ ประการคือ

๑. เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมไม่เป็นคนมีจักษุบอดมาแต่กำเนิด
๒. ไม่เป็นคนหูหนวกแต่กำเนิด
๓. ไม่เป็นคนบ้า
๔. ไม่เป็นคนใบ้
๕. ไม่เป็นคนง่อยเปลี้ย
๖. ไม่เกิดในมิลักขประเทศ คือประเทศป่าเถื่อน
๗. ไม่เกิดในท้องนางทาสี
๘. ไม่เป็นนิยตมิจฉาทิฐิ
๙. ไม่เป็นสตรีเพศ
๑๐. ไม่ทำอนันตริยกรรม
๑๑. ไม่เป็นโรคเรื้อน
๑๒. เมื่อเกิดในกำเนิดสัตว์เดี๋ยรรณาน ย่อมเป็นสัตว์อยู่ในประเภทที่มีกายไม่เล็กกว่านกกระจาบ และไม่ใหญ่กว่าช้าง
๑๓. ไม่เกิดในกำเนิดขุปปิปาสิกเปรด นิชฌานตัมหิกเปรดและกาลกัญจิกาสุรกาย

๑๔. ไม่เกิดในอเวจีมหานรกและโลกันตนรก

๑๕. เมื่อเกิดเป็นเทวดาในกามาพจรสวรรค์ ก็ไม่เกิดเป็นเทวดาผู้นับเข้าในเทวดาจำพวกหม่อมมาร

๑๖. เมื่อเกิดในองค์พระพรหม ณ รูปาพจรพรหมโลกก็ไม่เกิดในปัญจสุทธาวาสพรหมโลก และอสัญญสัตตภาภูมิพรหมโลก

๑๗. ไม่เกิดในอรุปรหมโลก

๑๘. ไม่ไปเกิดในจักรวาลอื่น

สิริรวมเป็นอานิสงส์พระบารมี ๑๘ ประการ ที่ท่านผู้ปรารถนาเป็นองค์สมเด็จพระบรมโลกุตมาจารย์ จักต้องได้รับอย่างแน่นอน ในขณะที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารเพื่ออบรมบ่มพระบารมีญาณ

อนึ่ง ในขณะที่อบรมบ่มพระบารมีญาณอยู่นั้น พระนิยตโพธิสัตว์ผู้เที่ยงแท้จะตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า หากคราวใดท่านได้มีโอกาสมาบังเกิดเป็นมนุษย์แล้ว ก็ย่อมมีใจผ่องแผ้วยินดีในการที่จะบรรพชา และบำเพ็ญประพฤติในพระจริยามิญาติถจริยาความประพฤติเป็นประโยชน์แก่หมู่ญาติเป็นอาทิ อยู่เป็นนิตย์ ทั้งสุ่อุทิศชีวิตของพระองค์ทั้งสิ้นให้หมดไปด้วยการสั่งสมพระบารมี ๓๐ ซึ่งมีทานบารมีเป็นต้น และมีอุเบกขาปรมัตถบารมีเป็นปริโยสาน จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่พวกเราชาวพุทธบริษัททั้งหลายผู้เกิดมาเป็น มนุษย์พบพระพุทธศาสนาในชาตินี้ จักมีใจยินดีเลื่อมใสในรพระคุณอันเป็นอนันต์แห่งองค์สมเด็จพระภาควันต์จอมมุนี

อธิมุตตกาลกิริยา

กาลเมื่อสมเด็จพระนิยตบรมโพธิสัตว์ ยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารเพื่ออบรมบ่มพระบารมีญาณอยู่นั้น ครั้นว่าพระองค์ได้ไปอุบัติเกิดเป็นเทพบุตรอยู่ ณ เบื้องสวรรค์เทวโลกชั้นใดชั้นหนึ่งเช่นสวรรค์ชั้นดุสิต

เป็นต้น ซึ่งมีอายุยืนนานกว่ามนุษย์โลกมากมายนักแล้วองค์พระโพธิสัตว์เจ้าจะได้หลงไหล เพลิดเพลินเสวยทิพย์สมบัติเป็นสุขอยู่ในสวรรค์เทวโลกจนตราบเท่าสิ้นอายุแห่ง เทพยดานั้นก็หาไม่ได้ เพราะว่าแท้จริงสันดานแห่งพระนิยตบรมโพธิสัตว์ผู้เที่ยงแท้จักได้ตรัสเป็นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า นั่น กอรปด้วยพระมหากรุณาแก่เหล่าประชาสัตว์เป็นอันมาก ยิ่งกว่าการที่จะรักตนเอง สันดานที่รักตนเองเห็นประโยชน์ชีวิตตนเองนั้นเบาบางหนักหนา

ฉะนั้น คราเมื่อพระองค์เสวยทิพย์สมบัติเป็นสุขอยู่พอควรแก่กาลแล้ว ย่อมจะพิจารณาเห็นว่า เทวโลกมิได้เป็นที่อันเหมาะสมที่จะก่อสร้างอบรมบมพระบารมีเพื่อพระ ปรมากิเชกสัมโพธิญาณเหมือนเช่นมนุษย์โลก ครั้นทรงพิจารณาเห็นเช่นนี้แล้ว องค์พระนิยตโพธิสัตว์เจ้าก็มีพระทัยเฝ้าเบือนหน้าในการที่จะอยู่ในสวรรค์เทวโลก ให้อึดอัดรำคาญเป็นกำลัง คราวครั้งหนึ่ง จึงเสด็จเข้าไปในทิพย์วิมานแต่ลำพังพระองค์เดียว แล้วทรงกระทำอิมุตตกาลกิริยา คือหลับพระเนตรทั้งสองลงแล้วก็อธิษฐานว่า

อิโต อุทฺธึ เม ชีวิตํ นปฺปตฺตตุ

ชีวิตของเราเนี่ย จงอย่าได้ประพาสสืบต่อไป เบื้องหน้าแต่นี้

เมื่อพระองค์อธิษฐานในพระทัยฉะนี้แล้ว ด้วยอำนาจกำลังอธิษฐานพระนิยตโพธิสัตว์เจ้าพระองค์นั้น ก็บันดาลการจตุจากสวรรค์เทวโลกในฉับพลันนั่นเอง เสด็จลงมาอุบัติเกิดในมนุษย์โลกเราเนี่ย เพื่อที่จักได้มีโอกาสเสริมสร้างอบรมบมพระบารมีให้ภิญโญภาพยิ่งขึ้นไป ในกรณีที่พระองค์พระนิยตโพธิสัตว์เจ้าทรงอธิษฐานในพระทัยแล้ว และจตุจากสวรรค์ลงมาบังเกิดในมนุษย์โลก ซึ่งเรียกว่าอิมุตตกาลกิริยานี้ นับเป็นกรณีพิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏมีแก่ท่านผู้มีมโนสมันมุ่งหมายพระโพธิญาณด้วยว่า บรรดาสัตว์โลกผู้ยังเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ถึงแม้จะมีมหิธาคักดานุภาพสักเพียงไหน เป็นเทพบุตรอินทร์พรหมอื่นใดก็ดี ก็มีอาจที่จะกระทำอิมุตตกาลนี้ได้ง่าย ๆ ซึ่งผู้ที่สามารถจะกระทำการพิเศษคืออิมุตตกาลกิริยานี้ได้ง่ายดายตามใจปรารถนา ก็มีแต่เฉพาะพระนิยตโพธิสัตว์ผู้เที่ยงที่จักต้องได้ตรัสเป็นพระสัมพุทธเจ้าจอม มุนีเท่านั้น

การที่สมเด็จพระนิตโพนีสัตว์ สามารถที่จะกระทำอิมุตตกาลกิริยาเป็นกรณีพิเศษได้โดยง่ายนี้ ก็เพราะ พระองค์ท่านทรงมีสันดานพิเศษ เหตุว่าพระบารมีธรรมทั้งปวงที่พระองค์สั่งสมมาแล้วนั้น มีปริมาณ มากมายนักหนา ถึงซึ่งความแก่กล้าบริบูรณ์เป็นอุกฤษฐ์ พระอธิฐานบารมีจึงกล้าหาญเป็นอัศจรรย์ เมื่อ พระองค์ท่านจะอธิษฐานสิ่งใด ในขณะที่เป็นเทพบุตรโพนีสัตว์นี้ ก็ได้สำเร็จทุกสิ่งทุกประการ และสมเด็จพระ นิตโพนีสัตว์นี้ ย่อมมีความชำนาญในการอธิษฐานนัก หากจะเปรียบก็อุปมาดุจจิตรกรนายช่างเขียนผู้มี ฝีมือเอก ซึ่งชำนาญในการที่จะวาดเขียน เมื่อช่างเขียนนั้น บรรณาที่จะเขียนสิ่งใดก็อาจจะเขียนสิ่งนั้นได้ สำเร็จดั่งมโนรถความปรารถนา มิได้ขัดข้องประการใด สำเร็จตามมโนภาพแห่งตนที่นึกคิดว่ อุปมาข้อนี้ ฉนใด พระบรมโพนีสัตว์เจ้าผู้ชำนาญในพระอธิฐานบารมีนั้น ก็ชำนาญยิ่งนัก พระองค์ท่านอธิษฐานให้ เป็นอย่างไร ก็ได้สำเร็จสมมโนรถความปรารถนามิได้ขัดข้อง เพราะเหตุนี้ พระนิตโพนีสัตว์จึงสามารถจะ กระทำอิมุตตกาลกิริยาได้ ด้วยอำนาจพระอธิฐานบารมี เพื่อที่จะลงมาบังเกิดในมนุษย์โลกนี้ แล้ว ขวนขวายก่อสร้างอบรมบ่มพระโพธิญาณสืบต่อไป

มุนีนารถที่ปนี : ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า

ปฏิฐนรูปนคาถา

หันทะ มะย้ง ปฎฐนะ ฐะปะนะ คาถาโย ภาณามะ เสฯ

ยันทานิเม กะตัง ปุญญัง เตนาเนนุททีเสนะ จะ,

ชิปปัง สัจฉิกะเรยยาหัง ธัมเม โลกุตตะเร นะวะ,

บุญใดที่ข้าพเจ้าได้ทำในบัดนี้, เพราะบุญนั้นและการอุทิศแผ่ส่วนบุญนั้น,

ขอให้ข้าพเจ้าทำให้แจ้งโลกุตตรธรรมแก่นันทันที;

สะเจ ตาวะ อะภัพโพหัง สังสาเร ปะนะ สังสะรัง,

ถ้าข้าพเจ้าเป็นผู้อาภัพอยู่ ยังต้องท่องเที่ยวไปในวิภวสงสาร;

นิยะโต โปธิสัตโตวะ สัมพุทเธนะ วียากะโต,

นาฏฐาระสะปี อาภัพพะฐานานะ ปาปุณเยยะหัง,

ขอให้ข้าพเจ้าเป็นเหมือนโพธิสัตว์ผู้เที่ยงแท้

ได้รับพยากรณ์แต่พระพุทธเจ้าแล้ว ; ไม่ถึงฐานะแห่งความอาภัพ ๑๘ อย่าง ;

ปัญจะเวรานี วัชเชยยัง ระเมยมัง สีละรักขะเน,

ปัญจะกาโม อะลัคโคหัง วัชเชยยัง กามะปิงกะโต,

ข้าพเจ้าพึงเว้นจากเวรทั้งห้า ; พึงยินดีในการรักษาศีล;

ไม่เกาะเกี่ยวในกามคุณทั้งห้า ; พึงเว้นจากเปือกตมกล่าวคือกาม;

ทุททิฏฐิยา นะ ยุชเชยยัง สังยุชเชยยัง สุทิฏฐิยา,

ปาเป มิตเต นะ เสเวยยัง เสเวยยัง ปันทิตเต สะทา,

ขอให้ข้าพเจ้าไม่พึงประกอบด้วยทิฏฐิชั่ว ; พึงประกอบด้วยทิฏฐิที่ดีงาม ;

ไม่พึงคบมิตรชั่ว ; พึงคบแต่บัณฑิตทุกเมื่อ ;

ลัทธาสะติหิโรตตปปา ตาปิกขันติคุณากะโร,
 อัมปะสัยโห วะ สัตตฺหิ เหยยยัง อะมันทะมุยทะโก,

ขอให้ข้าพเจ้าเป็นบ่อที่เกิดแห่งคุณ, คือ
 ศรัทธา สติ หิริ โอตตปปะ ความเพียรและขันติ ;
 พึงเป็นผู้ที่ศัตรูครอบงำไม่ได้ ; ไม่เป็นคนเขลา คนหลงมงาย ;

ลัพพายาปายุปาเยสุ เจโก ธัมมัตถะโกวิโท,
 ญะยเย วัตตัตวะสัซซัง เม ญาณัง อะเขวะ มาละโต,

ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งความเลื่อมและความเจริญ ;
 เป็นผู้เฉียบแหลมในอรรถและธรรม ;
 ขอให้ญาณของข้าพเจ้าเป็นไปไม่ข้องขัดในธรรมที่ควรรู้ ;
 ดุจลมพัดไปในอากาศ ฉะนั้น ;

ยา กาจิ กุสะลา มยาสา สุเขนะ ลีชณะตัง สะทา,
 เอวัง วุตตา คุณา ลัพเพ โหนตุ มัยหัง ภาเว ภาเว,

ความปรารถนาใดๆ ของข้าพเจ้าที่เป็นกุศล, ขอให้สำเร็จโดยง่ายทุกเมื่อ ;
 คุณที่ข้าพเจ้ากล่าวมาแล้วทั้งปวงนี้, จงมีแก่ข้าพเจ้าทุกๆ ภาพ ;

ยะทา อุปปัชชะติ โลเก สัมพุทโธ โมกขะเทสะโก,
 ตะทา มุตโต กุกัมเมหิ ลัทโธกาโส ภาเวยยะหัง,

เมื่อใด,

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้แสดงธรรมเครื่องพ้นทุกข์ เกิดขึ้นแล้วในโลก ;

เมื่อนั้น ขอให้ข้าพเจ้าพ้นจากกรรมอันชั่วช้าทั้งหลาย

เป็นผู้ได้โอกาสแห่งการบรรลุธรรม ;

มะนุสส์ัตตัญจะ ลิงคัญจะ ปัพพัชชัญจะปะสัมปะทัง,

ละภิตวา เปสะโล สีสี ธาเรยยัง สัตถสาสะนัง,

ขอให้ข้าพเจ้าพึงได้ความเป็นมนุษย์ ; ได้เพศบริสุทธิ์ ;

ได้บรรพชา อุปสมบทแล้ว ; เป็นคนรักศีล ; มีศีล ;

ทรงไว้ซึ่งพระศาสนาของพระศาสดา ;

สุชะปะฏิปะโท ขิปปา ภิญโญ สัจฉิกะเรยยะหัง

อะระหัตตัมพะลัง อัคคัง วิชชาतिकุณะลังกะตัง

ขอให้เป็นผู้มีการปฏิบัติโดยสะดวก, ตรัสรู้ได้พลัน ;

กระทำให้แจ้งซึ่งอรรถัตถผลอันเลิศ, อันประดับด้วยธรรม มีวิชา เป็นต้น ;

ยะทิ นุปปีชชะติ พุทโธ กัมมัง ปะริปุรัญจะ เม,

เอวัง สันโต ละเภยยาหัง ปัจเจกะโพธิมุตตะมัน ติ.

ถ้าหากพระพุทธเจ้าไม่บังเกิดขึ้น ,
 แต่กุศลกรรมของข้าพเจ้าเต็มเปี่ยมแล้ว ;
 เมื่อเป็นเช่นนั้น
 ขอให้ข้าพเจ้าพึงได้ญาณเป็นเครื่องรู้เฉพาะตนอันสูงสุดเทอญ.

พุทธอุบัติ

เมื่อสมเด็จพระนิตยบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีจนถ้วนสมบุรณ์ ครบกำหนดกาลเวลาตาม
 ประเภทแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ ประเภทแล้ว บัดนี้ก็ถึงกาลสำคัญที่สุด คือ ถึงวาระที่จะเสด็จ
 มาอุบัติตรัสแก่ปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ และจักได้รับการเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่
 ทรงมุ่งมาดปรารถนามานานนักหนาเสียที และเมื่อพระบรมโพธิสัตว์ผู้มีวาสนาบารมีแก่สุกรอบแล้ว จักได้มี
 โอกาสตรัสเป็นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ท่านย่อมนจุติลงมาอุบัติตรัสเป็นองค์สมเด็จพระ
 สรรเพชญ์พุทธเจ้าใน มนุษย์โลกเราที่นี่เท่านั้น

ในกรณีนี้ หากจะมีปัญหาว่า เพราะเหตุใดจึงจำเพาะเจาะจงเสด็จลงมาอุบัติเป็นสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าแต่ เฉพาะในมนุษย์โลกเราที่นี่เท่านั้น จะไปอุบัติบังเกิดในโลกอื่น ๆ เช่น บนสวรรค์เทวโลก
 มิได้หรือประการใด?

คำวิสัยชนาก็จะพึงมีว่า การที่สมเด็จพระนิตโยธิสัตว์มิได้อุบัติตรัสเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้า ณ เบื้องสวรรค์ เทวโลกนั้น ก็เพราะเหตุว่า เทวโลกมิได้เป็นที่ตั้งแห่งศาสนพหุมจรรย์อันการที่จะบำเพ็ญศาสนพหุมจรรย์ และการบรรพชาอุปสมบทนี้ ย่อมเหมาะสมที่จะมีอยู่แต่ในมนุษยโลกนี้เท่านั้น จะได้มีในสวรรค์เทวโลกก็หาไม่ได้

อีกประการหนึ่งนั้น ครั้นว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบังเกิดเป็นเทวดาแล้ว ถ้าพระองค์จะแสดง พระพุทธานุภาพอันประกอบไปด้วยพระอริยฤทธิ์มีประการต่างๆ มนุษย์ทั้งหลายผู้มักเป็นคนช่างความคิด ก็จะไม่เชื่อฤทธิ์พระพุทธานุภาพ มักให้มีความคิดเห็นไปตามประสาใจแห่งตนว่า การที่พระองค์แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้นั้น ก็เพราะพระพุทธรูปองค์ท่านทรงเป็นเทวดา ซึ่งประกอบไปเทวานุภาพเป็นอันมาก หากจะทรงอ้างว่าเป็นพระพุทธานุภาพ ก็มีเทวานุภาพเจือปนอยู่ นี้หากพระองค์เป็นมนุษย์แล้ว ไหนเลยจะทรงแสดงพระพุทธานุภาพอันเชี่ยวชาญให้สำเร็จกิจอิทธิปาฏิหาริย์ดังที่ เห็นได้ เมื่อคิดไขว่ไขวไปเสียเช่นนี้ ก็จะเป็นเหตุให้ลดหย่อนความเลื่อมใสในพระพุทธานุภาพ ตลอดจนไม่สนใจในศาสนธรรมคำสอนอันทรงไว้ซึ่งคุณค่า สูงสุด อนึ่ง หากสมเด็จพระพุทธรูปองค์ทรงเป็นเทวดาแล้วไซ้ ถ้าจะใช้ความเป็นเทวดาสำแดงเทวานุภาพให้ปรากฏ มนุษย์ทั้งหลายก็จักเข้าใจผิดได้อีกเช่นเดียวกัน คือเขาเหล่านั้นจะพากันคิดว่า เทวานุภาพนั้น เจือปนไปด้วยพระพุทธานุภาพ ได้พระพุทธานุภาพอุดหนุนเป็นกำลัง เทวานุภาพจึงเชี่ยวชาญให้สำเร็จอิทธิปาฏิหาริย์ทั้งปวงได้ แต่เทวานุภาพสิ่งเดียว ไหนเลยจะได้สำเร็จอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อย่างนี้ได้ เมื่อมนุษย์ทั้งหลายเข้าใจไขว่ไขวไปอย่างนี้แล้ว อารมณ์แห่งมนุษย์นั้นก็จะเป็นสอง จะมีได้เชื่อถือในพระพุทธานุภาพและเทวานุภาพ ที่สมเด็จพระพุทธเจ้าและไม่ปฏิบัติตาม เมื่อไม่มีการปฏิบัติแล้ว ปฏิเวธความได้บรรลุธรรมวิเศษ คือมรรคผลนิพพานอันเป็นจุดมุ่งหมายที่พระองค์ทรงตั้งไว้นานนักหนาจักสำเร็จ ลงได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระนิตโยธิสัตว์เจ้าผู้มีพุทธบารมี จึงไม่เสด็จอุบัติตรัสเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้าที่โลกอื่น เช่น พรหมโลกและเทวโลกเป็นต้น อันเป็นโลกคับแคบไม่ควรแก่การที่จะแสดงซึ่งพระพุทธานุภาพ แต่จำเพาะเจาะจงเสด็จลงมาอุบัติตรัสในมนุษยโลก อันเหมาะสมแก่การแสดงพระพุทธานุภาพ ให้ปรากฏได้เต็มที่ เช่นนี้เป็นธรรมประเพณีของพระนิตโยธิสัตว์เจ้าทุกพระองค์สืบมาแต่ปางบรรพ์

อสุญกัป

ครั้นเมื่อมนุษย์โลกเรานี้ได้มีโอกาสต้อนรับการเสด็จมาอุบัติขึ้นแห่งองค์สมเด็จพระนิตยตบรมโพธิสัตว์ ผู้ตรัสเป็นพระเอกองค์พระจอมมุณีชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าคราวใด คราวนั้นกาลเวลาย่อมถูกเรียกว่า

อสุญกัป = กัปที่ไม่สูญเปล่า

กล่าวถึงตอนนี้ บางทีอาจจะมีบางท่านเกิดความสงสัยขึ้นมาในใจบ้างก็ได้ว่า เรื่องกัปนี้ ก็ว่ามาแล้วนี้ ยังไม่หมดอีกหรือ ยังจะมีอสุญกัปอะไรอีกเล่า? เพื่อความเข้าใจในเรื่องนี้ขอให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายพึงตั้งใจศึกษาอรรถ วรรณนา ดังต่อไปนี้

กาลเวลาที่นับเป็นมหากัปและเป็นอสงไขย ที่ได้กล่าวไว้แต่ตอนต้นโน้นนะ ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายย่อมจำได้เป็นอย่างดีแล้วมิใช่หรือว่าเป็นระยะยาวนานเพียงใด ที่นี่ แต่ละมหากัปซึ่งกินเวลายาวนานเหล่านั้น ไซ้ว่าจะมีสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเรานี้ทุกๆ มหากัปไปก็หาไม่ โดยที่แต่บางมหากัปก็มีสมเด็จพระพุทธเจ้ามาตรัส แต่บางมหากัปก็ไม่มีเลย ทั้งนี้ก็เพราะว่า การที่จะหาวิสุทธิบุคคล กล่าวคือบุคคลที่ทรงคุณพิเศษ เป็นพระโพธิสัตว์เจ้าผู้มีพระกษณาภิหารอันสำเร็จแล้ว มาตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าแต่ละองค์นั้นเป็นไปได้ยากยิ่งนักหนา กล่าวอีกทีก็ว่า ไม่ค่อยจะมีพระนิตยตบรมโพธิสัตว์นั่นเอง ฉะนั้น เมื่อมีสมเด็จพระนิตยตบรมโพธิสัตว์เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเรานี้ในมหากัปใด มหากัปนั้นย่อมไม่สูญจากคุณวิเศษอันยิ่งใหญ่คือมรรคผลนิพพาน เพราะว่ามีสมเด็จพระบรมโลกุตมาจารย์มาทรงชี้แจงแสดงออก และมหากัปนั้นก็เลยถูกเรียกว่าอสุญกัปไป เมื่อว่าโดยนัยนี้ จึงอาจจะแบ่งมหากัปเป็นประเภทใหญ่ๆ เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายเป็น ๒ ประเภท คือ

ก. มหาทับไต ไม่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาอุบัติตรัสในโลกนี้เลยแม้แต่สักพระองค์เดียว มหาทับนั้น มีชื่อเรียกว่า สูญ กัป คือเป็นกัปที่สูญจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สูญเปล่าจากมรรคผลนิพพาน มิใช่แต่เท่านั้น ในกาลที่เป็นสูญกัปนี้ ยังสูญจากวิสุทธิบุคคลอื่นๆ อีกด้วย คือพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชก็ดี ย่อมไม่ปรากฏมีในสูญกัปนี้เลย นับว่าเป็นกัปที่สูญจากวิสุทธิบุคคลจริงๆ

ข. มหาทับไต มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก มหาทับนั้น มีชื่อเรียกว่า อสูญกัป คือเป็นกัปที่ไม่สูญจากองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า ไม่สูญเปล่าจากมรรคผลนิพพาน มิใช่แต่เท่านั้นด้วยว่า ในกาลที่เป็นอสูญกัปนี้ยังมีวิสุทธิบุคคลทั้งหลายอื่นปรากฏในโลกอีกด้วย คือพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชก็ดี ย่อมปรากฏมีเฉพาะในกาลที่เป็นสูญกัปนี้ เท่านั้น

บรรดาอสูญกัป คือกัปที่มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัตินี้ ยังมีชื่อเรียกตามจำนวนสมเด็จพระพุทธเจ้าที่เสด็จมาตรัสอีก ดังต่อไปนี้

๑. สารกัป... อสูญกัปไต มีสมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนี้แต่เพียง ๑ พระองค์ อสูญกัปนั้นเรียกชื่อว่า สารกัป

๒. มัณฑกัป... อสูญกัปไต มีสมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนี้ ๒ พระองค์ อสูญกัปนั้นเรียกชื่อว่า มัณฑกัป

๓. วรกัป... อสูญกัปไต มีสมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนี้ ๓ พระองค์ อสูญกัปนั้นเรียกชื่อว่า วรกัป

๔. สารมัณฑกัป... อสูญกัปไต มีสมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนี้ ๔ พระองค์ อสูญกัปนั้นเรียกชื่อว่า สารมัณฑกัป

๕. ภัทรกัป... อสุญกัปใด มีสมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนี้ ๕ พระองค์ อสุญกัปนั้นเรียกชื่อว่า ภัทรกัป

ตามที่กล่าวมานี้ ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายก็คงจะเห็นแล้วว่าอสุญกัปสุดท้าย คือภัทรกัป นี้เป็นกัปที่ประเสริฐที่สุด เพราะมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเราถึง ๕ พระองค์ นับเป็นจำนวนมากที่สุด ไม่มีกัปใดที่จักมีองค์พระจอมมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติมากยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกแล้ว และบรรดาประชาสัตว์ทั้งหลายซึ่งได้อุบัติเป็นมนุษย์หรือเทวดาในกัปนี้ ย่อมมีโอกาสที่จักได้พบองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือมิฉะนั้น ก็ได้พบศาสนธรรมคำสั่งสอนแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นระยะติดต่อกันไปมากมายถึง ๕ พระองค์ ด้วยเหตุนี้ เหล่าสัตว์โลก คือมนุษย์และเทวดาอินทร์พรหม ผู้มีจิตเป็นกุศลโสภณ ปฏิสันธิตด้วยไตรเหตุ ประกอบไปด้วยบุญวาสนาบารมี ย่อมสามารถที่จะกระทำอสังกะสิสให้สูญสิ้นไปจากชั้นธันดานแห่งตนโดยชุกชุม ในภัทรกัปนี้มากกว่ากัปอื่น เพราะค่าที่เป็นกัปที่ประเสริฐที่สุด เป็นกัปที่หาได้โดยยากยิ่ง นานแสนนานจึงจักปรากฏมีในโลกเรานี้สักครั้งหนึ่ง ท่านจึงขนานนามอสุญกัปสุดท้ายนี้ว่า ภัทรกัป = กัปที่เจริญที่สุด

พระเจ้า ๕ พระองค์

บัดนี้ มีความยินดีเป็นยิ่งนัก ที่จักขอแจ้งให้พวกเราชาวพุทธบริษัทจงทราบทั่วกันว่า อสุญกัปที่พวกเราเฝ้ารอขึ้นมาเกิดโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัวล่วงหน้ามาก่อนเลยเวลานี้ นั่น มีชื่อเรียกว่า ภัทรกัป ซึ่งเป็นกัปที่เจริญที่สุด ประเสริฐที่สุด และหาได้ยากในโลกเป็นที่สุดดังกล่าวมาแล้ว ไม่มีอสุญกัปใดที่ประเสริฐเลิศล้ำ ยิ่งกว่าอสุญกัปที่เราท่านทั้งหลายกำลังเกิดเป็นคนเป็นมนุษย์อย่างเวลานี้ อีกแล้ว เพราะว่าสมเด็จพระจอมมุนีชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเราจนถึง ๕ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระกุนสูวโธพุทธเจ้า

๒. สมเด็จพระโกนาคมโนพุทธเจ้า

๓. สมเด็จพระกัสโปพุทธเจ้า

๔. สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคตโมพุทธเจ้า คือองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์แห่งเราท่านทั้งหลาย ผู้เป็นพุทธศาสนิกชนในขณะนี้ นั่นเอง และต่อจากนี้ไป เมื่อศาสนาของพระพุทธองค์ท่านที่พวกเราชาวพุทธศาสนิกบริษัทกำลังประพฤติปฏิบัติด้วยศรัทธาเคารพเลื่อมใส กันอยู่ทุกวันนี้ เลื่อมสุญอันตรธานให้หมดสิ้นแล้ว โลกเรานี้ก็จักว่างจากพระบวรพุทธศาสนาเป็นโลกมืดบอดจากมรรคผลนิพพานไปอีกนานนักหนา แล้ววาระหนึ่ง จึงจักถึงกาลอันตรงกับที่ ๑๓ (ในปัจจุบันทุกวันนี้กำลังอยู่ในอันตรงกับที่ ๑๒) ก็ในอันตรงกับที่ ๑๓ นั้น สมเด็จพระนิตยบรมโพธิสัตว์เจ้าซึ่งมีพระนามว่า สมเด็จพระศรีอาริยเมตไตรยเทวบุตรโพธิสัตว์ ซึ่งขณะนี้กำลังสถิตเสวยสุขอยู่ ณ เบื้องสวรรค์เทวโลกชั้นดุสิตภูมิ จักเสด็จมาอุบัติตรัสเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นองค์สุดท้ายในภัทรกัณฑ์นี้ ทรงพระนามว่า

๕. สมเด็จพระศรีอริเมตไตรยพุทธเจ้า

สิริรวมเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้า ที่เสด็จมาอุบัติตรัสในภัทรกัณฑ์นี้ ๕ พระองค์ ด้วยประการฉะนี้

ที่นี้ หันมาพิจารณาถึงตัวเราท่านนี้บ้าง บรรดาเราท่านผู้ทุกคนผู้กำลังโชคดี เพราะเกิดมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้ ในขณะที่เป็นภัทรกัณฑ์ซึ่งเป็นกัณฑ์ประเสริฐสุด มีผู้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยชุกชุมมากมายในกัณฑ์นี้แล้ว ก็จงอย่าได้มีความประมาท จงอย่าทำตนให้แคล้วคลาดจากอมตสมบัติคือมรรคผลนิพพานเสียเลย จงพยายามแสวงหาประโยชน์จากความมีโชคดีในครั้งนี้ให้จงได้ ด้วยการปรับปรุงปฏิบัติธรรมตามคำสอนของ

พระพุทธองค์เจ้า เพื่อเอามรรคผลนิพพานมาเป็นสมบัติของตนให้จงได้ ถ้าจะถามต่อไปว่าจะปฏิบัติอย่างไรกันเล่า จึงจักเข้าถึงซึ่งมรรคผลนิพพานอันเป็นการดำเนินตามรอยบาทพระอริยเจ้าทั้ง หลาย?

เมื่อจะวิสัยชนากันไปอย่างตรงๆ ไม่ต้องอ้อมค้อมพูดมากให้เสียเวลา ก็ต้องตอบดังนี้ว่า การที่จะนำตนให้ได้บรรลุถึงมรรคผลนิพพานอันประเสริฐสุดนั้น ต้องกระทำกุศลกรรมชั้นอุกฤษฏ์ คือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ให้วิปัสสนาญาณเกิดขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งพระอริยมรรค พระอริยผล บังเกิดขึ้นในสันดานแห่งตนนั้นแหละ จึงจะรู้จักมรรคผลนิพพานและได้ลิ้มรสอมตธรรม เมื่อทำได้เช่นนี้ จึงจะได้ชื่อว่า ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ที่กล่าวมานี้ ต้องการที่จะชี้ให้เห็นว่าจุดประเสริฐสุดแห่งการได้พบพระพุทธศาสนาในภัทธกัป นี้ อยู่ตรงนี้ คือตรงที่ได้ลิ้มรสอมตธรรมนี้เอง ทีนี้ ถ้าหากผู้ใดไม่ต้องการอมตธรรมแล้ว ต่อให้มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดตรงหน้าเขาสักหมื่นแสนพระองค์ ก็ดี ก็ไม่มีความหมาย คือไม่มีประโยชน์อะไรเลย

ทรงเป็นเอก

ได้พรรณนาไว้แล้วว่า เมื่อถึงโอกาสอันสมควร เพราะวาสนาบารมีครบควรแก่การที่จะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณแล้ว สมเด็จพระนิตยโพธิสัตว์เจ้า ย่อมเสด็จมาอุบัติตรัสเป็นเอกองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงประกาศัจธรรมนำสัตว์ผู้ปฏิบัติตามให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏสงสาร ทรงเป็นเอกอัครบรมศาสดาจารย์ผู้ยอดเยี่ยม ไม่มีใครเทียมเสมอสองทรงเป็นเอกในโลกจริงๆ แม้แต่เวลาที่ทรงอุบัติ ก็ทรงอุบัติได้คราวละพระองค์เดียว โดยมีกฎธรรมดาอยู่ว่า เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นนั้น ไม่ว่าจะกาลไหนๆ ย่อมมาตรัสได้ในโลกเรานี้ คราวละพระองค์เดียวเท่านั้น ไม่เสด็จอุบัติพร้อมกันคราวละ ๒-๓ พระองค์เลยเป็นอันขาด ถึงแม้จะมาตรัสในกัปเดิมหลายพระองค์ก็ตาม ถึงกระนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์หลัง ต้องทรงรอให้ศาสนาสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์เก่า หมดสิ้นเสื่อมสูญอันตรธานไปเสียก่อนแล้วจึงจักเสด็จมาตรัสต่อไป

ในกรณีนี้ หากจะปัญหาว่า เหตุไฉน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า จึงไม่ตรัสในโลกเรานี้พร้อมกัน
เล่า? เพราะว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น จะตรัสพระสังฆกรรมเทศนาใดก็ดี หรือจะทรงบัญญัติพระวินัย
สิกขาบทใดก็ดี ย่อมเป็นเหมือนๆ กันหมด จะได้ผิดแผกแยกให้ต่างกัน แม้แต่บทเดียวกันก็หาไม่ได้ ถ้าแม้
สมเด็จพระสังฆราชเจ้าผู้ทรงคุณใหญ่ จะได้ตรัสขึ้นในโลกพร้อมกันแม้ไม่มากแต่เพียง ๒ พระองค์แล้ว โลก
เรานี้ก็จะยิ่งเจริญรุ่งเรืองขึ้นไปนักหนา ด้วยมีสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ถึง ๒ พระองค์ จะได้ช่วยกันทรง
เทศนา โปรดฝูงมนุษย์เทวดา อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ เป็นอันมาก พระพุทธศาสนาก็จักแพร่ไพศาลถึงความ
รุ่งเรืองภิญโญภาพยิ่งๆ ขึ้นไปมิใช่หรือ?

หากจักสงสัยเช่นนี้ คำวิสัยชนาก็จะมีว่า อันว่าโลกธาตุเรานี้มีปกติจำเพาะจะทรงไว้ ซึ่งพระคุณแห่งสมเด็จพระ
พระสรเพชญ์สมมาสัมพุทธเจ้าได้แต่เพียงพระองค์เดียว เท่านั้น ถ้าว่าสมเด็จพระสังฆราชเจ้า จักมาตรัส
พร้อมกันถึง ๒ พระองค์แล้ว โลกธาตุนี้ก็มีอาจจะทรงไว้ซึ่งพระพุทธคุณอันมากมาฝากายกองไว้ได้ ก็จะต้องถึง
ความหวนไหวสะท้านสะเทือนและถึงความฉิบหายไร้ประโยชน์ยิ่งนัก ถ้าจักให้กล่าวเป็นอุปมาโวหารก็มีคำ
ที่ท่านพรรณนาไว้ ดังต่อไปนี้

นาวาเล็กลำเดียว มีปกติจุแต่บุรุษเดียวเท่านั้น จึงจะข้ามแม่น้ำแล่นไปได้ ที่นี้ ยังมีบุรุษอีกผู้หนึ่ง ซึ่งมีรูปร่าง
กำยำล่ำสันใหญ่โตพอๆ กันกับบุรุษผู้เป็นเจ้าของเรือนั้นมาขอโดยสารข้ามฟาก จะขอนั่งลงในนาวานั้นเป็น
๒ คนด้วยกัน อย่างนี้นาวาน้อยลำนั้นจะบรรทุกคนทั้งสองให้ข้ามไปถึงฝั่งได้อย่างไรกัน เพราะเหตุว่าแต่
เพียงบุรุษเจ้าของเรือคนเดียวนั่งลงก็เพียบเต็มที่อยู่แล้ว หากยังมีบุรุษล่ำสันเท่ากันมาโดยสารอีกเล่า แต่
พอนั่งลง นาวานั้นย่อมมีอาจจะทรงตัวไว้ได้ ก็จะล่มลงเป็นมันคงเที่ยงแท้ในกระแสดวงคา อุปมาข้อนี้ฉันใด
โลกธาตุนี้ก็เป็นเช่นนั้นคือ มีปกติทรงไว้ได้ซึ่งพระคุณแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าแต่เพียงพระองค์เดียว เท่านั้น
ครั้นจะมีสมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติขึ้นพร้อมกันอีกพระองค์ หนึ่งเล่า ก็เข้าถึงภาวะที่ไร้
ประโยชน์และกลับจะเป็นโทษ ตามอุปมาที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนนั้น

อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษผู้ซึ่งบริโภคอาหารอืดท้องเต็มแป้นตลอดคอกหอยสุดที่จักรับ ประทานได้แล้ว ยังจะขึ้นไปบริโภคอาหารเข้าไปใหม่ให้มีปริมาณเท่ากับที่บริโภคเข้าไปแล้วนั้นอีกเล่า อย่างนี้ก็เห็นว่า บุรุษนั้นจักต้องได้รับทุกขเวทนาให้มีอันเป็นจุกจิกอาเจียร ต่างๆ ไม่มีความสุขสบายเป็นแน่แท้อุปมาข้อนี้ ฉันทิโต โลกธาตุนั้นทรงไว้ซึ่งพระคุณแห่งสมเด็จพระสรรเพชญบรมโลกนาถแต่เพียงพระองค์เดียวก็เต็มหนัก อยู่แล้ว หากจะมีสมเด็จพระจอมมุนีศาสตราจารย์มาตรัสขึ้นพร้อมกันอีกพระองค์หนึ่งเล่า ก็จะมีป่วนหัวน ไหวทรุดเซไป มีอาจจะต้านทานพระคุณไว้ได้ เข้าถึงภาวะที่เปล่าประโยชน์และกลับจะเป็นโทษไปเสียด้วยซ้ำ

อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษผู้หนึ่ง ซึ่งเอาสัมภาระสิ่งของบรรทุกลงในเกวียน ๒ เล่มให้เต็มเสมอเรือน เกวียนแล้ว กลับจะขนสัมภาระอันหนักลงจากเกวียนเล่มหนึ่ง เอาไปบรรทุกลงในเกวียนเล่มเดียวกัน อย่างนี้ เกวียนเล่มนั้นจะทนทานได้อย่างไรกันเล่า เพราะตามปกติก็บรรทุกไว้จนเต็มที่อยู่แล้ว ยังจะเอามาบรรทุกซ้ำเข้าอีกเท่าหนึ่งเล่า เช่นนี้ก็เห็นว่าที่จะเกิดเหตุเป็นแมนมนั้น คือว่ากังก้าเกวียนนั้นก็ต้องทำลายฉิบหายลง มิฉะนั้น เพลาเกวียนก็จะหักสะบั้นไปอย่างไม่ต้องสงสัย อุปมาข้อนี้ฉันทิโต โลกธาตุนั้นแผ่นพสุธาอันกว้างใหญ่ก็เป็นเช่นกัน จำเพาะจะทรงไว้ได้ซึ่งพระคุณแห่งสมเด็จพระโลกเชษฐเจ้าแต่เพียงพระองค์เดียว เท่านั้น หากมี สมเด็จพระภควันต์เสด็จมาตรัสพร้อมกันเป็นสองพระองค์แล้วไซ้ร้ ก็มีอาจจะทนทานได้ นำที่จะวิการไปเป็นเหมือนเกวียนบรรทุกสิ่งของเกินอัตราเป็นแมนมนั้น

อนึ่ง ที่นับว่าสำคัญในกรณีนี้ ก็คือว่า หากสมเด็จพระบรมศาสตราจารย์เจ้า จักเสด็จมาตรัสในโลกนี้พร้อมกันเป็น ๒ พระองค์ แล้วทรงช่วยกันประกาศพระบรมพุทธานุศาสนานา ทรงช่วยกันแสดงพระสัทธรรมเทศนาโปรดสัตว์โลกทั้งหลาย มนุษย์หญิงชายทั้งปวงก็จะแตกต่างออกเป็น ๒ ฝ่าย แล้วต่างก็จะถือเอาแต่วิวาทพุ่มเถียงซึ่งกันแลกันไปตามประสาทิฐิแห่งมนุษย์ ว่า

"สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา"

และว่า

"สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพวกท่าน"

เมื่อพุทธบริษัทต่างพากันถือเอาด้วยทิวเป็นสองฝ่ายสองพวกไปเสียเช่นนี้ พระโอราทานุศาสน์อันล้ำค่าก็น่าที่จะไม่ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วยเป็นแน่มนั้น การณ์ดีก็จะมีน้อยกว่าการณ์เสีย เปรียบดุจเสนาบดีใหญ่ยิ่ง ๒ คน ซึ่งเป็นข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมกษัตริยาธิราชเจ้า ที่พระองค์ทรงแต่งตั้งไว้ต่างพระเนตรพระกรรณให้ปรีการาชการ เหล่าบริวารทั้งหลายของเสนาบดีทั้งสองนั้น ย่อมถือกันแบ่งกันเป็น ๒ พวก ด้วยถ้อยคำว่า "เสนาบดีนั้น เป็นเจ้านายของพวกท่าน . เสนาบดีนั้นเป็นเจ้านายของพวกเรา" เหล่าบริวารทั้งหลายเกิดมีทิวในน้ำใจแบ่งแยกแตกออกเป็น ๒ ฝ่ายไปเสียเช่นนี้ ก็น่าที่จะไม่สามารถยังราชกิจแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้สำเร็จลงได้เต็ม เม็ดเต็มหน่วย อุปมาชื่อนี้ฉันใด เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาอุบัติในโลกนี้ที่เดียวพร้อม ๒ พระองค์แล้ว ก็จะเป็นเหตุให้พุทธบริษัทถือทิวแบ่งแยกเป็นสองพวกสองเหล่า เช่นอุปมาที่เล่ามานี้ดูจกัน

อีกประการหนึ่ง สิ่งที่ว่าใหญ่โตบรรดามีในโลกธาตุนี้ คือ

มหาปฐพีอันกว้างใหญ่ย่อมมีเป็นอันเดียว จักได้เป็นสองก็หามิได้

มหาสมุทรทะเลใหญ่ย่อมมีเป็นอันเดียว จักได้มีเป็นสองก็หามิได้

สินธพราชจอมภูผา เป็นพญาแห่งภูเขาทั้งปวง ก็มีแต่หนึ่งซึ่งจะเป็นสองก็หามิได้

สมเด็จพระเจ้าผู้เป็นใหญ่ ณ เบื้องสวรรค์ชั้นไตรตรึงษ์ ก็ประเสริฐเป็นหนึ่งอยู่แต่พระองค์เดียว คือ องค์สมเด็จพระอัมรินทร์ราชาธิราช ซึ่งสถิตเสวยสุขอยู่ในโพชชนดปราชสาทพิมาน

พญามารารัทธิราช ซึ่งสถิตอยู่ ณ เบื้องสวรรค์ชั้นสูงสุด คือปรนิมิตสวัตตีเทวโลก ก็ประเสริญเป็นหนึ่งในอยู่แต่เพียงพระองค์เดียว จักได้มีผู้ใดเทียบเท่าก็หามิได้

ท้าวมหาพรหมผู้เป็นใหญ่พิเศษอยู่ ณ เบื้องพรหมโลกแต่ละภพ ก็มีอำนาจเลิศเป็นใหญ่แต่ลำพังพระองค์เดียว

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระสัมพันธัญญ์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐล้ำเลิศในไตรโลก จึงทรงเป็นเอกประเสริฐสุดอยู่แต่เพียงพระองค์เดียว และเมื่อมาตรัสก็ไม่มาตรัสพร้อมกันเป็นสองพระองค์ในคราวเดียวกันเลย สภาพการณ์เช่นนี้ เป็นธรรมประเพณีเที่ยงแท้แต่เดิมมา

พรรณนาในพระพุทธานุภาพ กล่าวเรื่องอันเกี่ยวกับองค์สมเด็จพระจอมมุนีชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง หลาย เห็นว่าเป็นการสมควรแล้ว จึงขอยุติลงเพียงแค่นี้ ต่อจากนี้ เพื่อความเข้าใจดี ขอเชิญท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายจงได้ติดตามประวัติการสร้างพระพุทธานุภาพของ องค์สมเด็จพระศรีศากยมุนโคตมบรมครูเจ้าแห่งเราทั้งหลายสืบต่อไป

บทที่ ๒

พระบารมีเริ่มแรก

บัดนี้ จักพรรณนาถึงการสร้างพระบารมี เพื่อพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎศรี ศากยมุนีโคดมบรมโลกนาถ พระองค์ผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดา ทรงมีพระมหากรุณาประกาศศาสนธรรมคำสั่งสอน ให้พวกเราชาวพุทธเวไนยนิกรได้ประพฤติปฏิบัติสืบๆ กันมาจนกระทั่งทุกวันนี้ เพื่อเป็นการสดุดี สรรเสริญคุณแห่งพระองค์ เท่าที่สามารถจะประมวลนำมากล่าวไว้ในที่นี้ได้ ขอท่านสาธุชนทั้งหลายจงตั้งใจ สดับรับฟังด้วยดีเถิด เพื่อที่จะได้เกิดศรัทธาปสาทะความเชื่อความเลื่อมใสในองค์พระผู้มีพระภาค เจ้า โดยมาเข้าใจทราบชัดว่า สมเด็จพระบรมศาสดาของพวกเราทั้งหลาย กว่าจะได้ตรัสพระปรมาภิเษกสัมโพธิ ญาณนั้น พระองค์ท่านต้องทรงพระอุตสาหะพยายามสั่งสมบ่มพระบารมีมาเป็นเวลานาน และยากลำบาก นักรหาเพียงไร

สมเด็จพระสรรเพชญ์ศรีศากยมุนีโคดมบรมครูเจ้าของเรา นี้ พระองค์ทรงเป็นพระพุทธรูปเจ้าประเภท ปัญญาธิกะ คือทรงยิ่งด้วยพระปัญญา ฉะนั้น จึงปรากฏว่าพระองค์ทรงสร้างพระบารมีเพื่อพระพุทธรูปได้ ยิ่งยวดรวดเร็ว นักรหา เร็วยิ่งกว่าพระพุทธรูปเจ้าประเภทอื่นทั้งหมด ตั้งแต่เริ่มปรารถนาพระพุทธรูปมิจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า แม้จะนับว่ารวดเร็วกว่าพระพุทธรูปเจ้าประเภทอื่น ถึงกระนั้น พระองค์ก็ต้อง ทรงใช้เวลาสร้างพระบารมีถึง ๒๐ อสงไขยกับ ๑ แสนมหากัปพอดี ในบทนี้ จะกล่าวถึงตอนเริ่มแรกทรงสร้าง พระบารมี คือตอนทรงปรารถนาพระพุทธรูปมิได้แต่ดำริในพระฤทัยมิได้ออกโอษฐ์เป็นวาจา นับเวลานาน ถึง ๗ อสงไขย ดังต่อไปนี้

พรหมรำพึง

กาลครั้งหนึ่ง ปรากฏว่าในโลกธาตุว่างจากพระบรมพุทธศาสนา คือ ไม่มีองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเรา นี้ เป็นเวลานับได้นานนักหนาถึง ๑ อสงไขย เมื่อไม่มีพระพุทธานุศาสน์ โลกธาตุก็ย่อมจะว่างเว้นจากการได้บรรลุมรรคผลธรรมวิเศษเป็นธรรมดา เพราะว่าธรรมพิเศษคือ พระอริยมรรคอริยผลอันเป็นโลกุตตรธรรมนั้น จักมีได้ก็แต่เฉพาะภายในพระพุทธานุศาสน์เท่านั้น ไม่มีในศาสนาอื่นเป็นอันขาด ก็ในกาลครั้งนั้น จึงบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายผู้ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกบริษัทแลได้บรรลุมรรคผลธรรม วิเศษ คือ เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน พระสกิทาคามีมาแต่ศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อน เทพเจ้าพระอริยบุคคลเหล่านั้น ต่างก็พากันอนุโยคพยายามประกอบความเพียรบำเพ็ญเป็นพระอนาคามี อริยบุคคล แล้วจึงจุติขึ้นไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหมอนาคามี ณ พรหมโลกชั้นสุทธาวาสทั้งห้า คือ อวิหาพรหมโลก อตัมพรหมโลก สุทัสสาพรหมโลก สุทัสสีพรหมโลก และอกนิฏฐพรหมโลก องค์ใดจะไปอุบัติเกิดในปัญจสุทธาวาสพรหมโลกชั้นไหนนั้น ก็สุดแต่वासนาบารมีที่ตนอบรมให้ แก่กล้าในอินทรีย์ไหน

เมื่อเทพดาเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ไปอุบัติบังเกิดเป็นพระพรหมอนาคามีแล้ว ก็ย่อมเจริญกรรมฐานต่อไปจนกระทั่งได้บรรลุมรรคผลชั้นสูงสุด คือ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน ณ พรหมโลกนั่นเอง อันนี้เป็นกฎธรรมดาของพระพรหมอนาคามีทั่วไป ที่ไม่ต้องกลับมาเกิดในโลกไหนๆ อีก เมื่อได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธเข้าสู่พระอมตนิพพานไปที่ละองค์สอง องค์เช่นนี้ พระพรหมอนาคามีก็เหลือน้อยลงทุกที เพราะผู้ที่มาอุบัติเกิดใหม่ก็ไม่มี โดยที่โลกธาตุนี้ว่างจากพระพุทธานุศาสน์ จึงไม่มีพระอนาคามีบุคคลผู้ทรงคุณวิเศษมาอุบัติเกิดดังกล่าวแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านสุทธาวาสมหาพรหมอนาคามี ได้ทอดทัศนาเห็นมหาพรหมที่เหลือน้อยนักหนา ทั้งยังจะต้องได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานในวันหน้า อีกด้วยเล่า ท่านมหาพรหมเหล่านั้นจึงให้รำพึงปรึกษากันไปว่า

"ดูรา เราท่านผู้บริสุทธิเอ๋ย! กาลบัดนี้ บรรดามหาพรหมในชั้นปัญจสุทธาวาสเรา นี้ น้อยลงๆ นึกหนาแล้ว ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าในโลกธาตุว่างเว้นจากพระพุทธานุชาตนา กาลที่ไม่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้นแล ปรากฏเป็นอันมากมายกว่ากาลที่มีพระพุทธเจ้าเป็นไหนๆ ฉะนั้น หมู่พระพรหมสุทธาวาสเรา นี้ จึง ค่อยน้อยไปๆ" เมื่อได้รำพึงปรึกษากันไปดังนี้ ต่างก็มีกมลเหตุที่ยังเกิดความสังเวช แลคิดจะแก้ไข เหตุการณ์ให้ดีขึ้น จึงทอดทัศนาลังแลดูไปทั่วทั้งจักรวาลแลอนันตจักรวาลน้อยใหญ่ ก็ไม่เห็นพระพุทธเจ้า จักเสด็จมาอุบัติขึ้นในกาลใกล้ๆ นี้เลย จึงรำพึงปรึกษากันต่อไปว่า

"อันธรรมดาคงองค์สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเสด็จอุบัติตรัสในมงคลจักรวาลนี้ เท่านั้น เว้นจากมงคลจักรวาลโลกธาตุแล้ว จักมิได้ไปเสด็จอุบัติตรัสในจักรวาลทั้งหลายอื่นเลย ก็แลใครผู้ใดเล่าหนา จักเป็นผู้มีความพยายามใหญ่ เหตุที่ยม่นคงแข็งกล้าอุตสาหพยายามบำเพ็ญกุศลพุทธการก ธรรมเพื่อจักได้ตรัสรู้ พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณได้ จำเราทั้งหลายจักต้องคอยค้นคว้าแสวงหาดู"

ครั้นสุทธาวาสมหาพรหมทั้งหลาย ปรึกษากันจะนั้นแล้ว จึงค่อยสอดส่องแสวงหาดูทั่วทั้งหมู่มนุษย์และ เทวดา เพื่อจักหาบุคคลผู้มีกมลเหตุที่ผูกพันมั่นคงกล้าหาญ เต็มไปด้วยอนุโยคพยายามอันยิ่งใหญ่ อาจ ประกอบกิจที่ตนมุ่งหวังให้สำเร็จได้โดยมิได้อาลัยถึงร่างกายแลชีวิต โดยประสงค์ว่า เมื่อพบผู้มีน้ำใจ องอาจมั่นคงชนิดนี้แล้ว จักได้เข้าบันดาลลจิตของผู้นั้นให้บังเกิดมีน้ำใจรักใคร่ในทางที่จะปรารภนา พระพุทธานุชาตนาเพื่อตรัสรู้พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ ในอนาคตกาลภายภาคหน้า

มานพหนุ่มผู้เสียใจ

กาลครั้งนั้น ยังมีมานพหนุ่มผู้ยากจนเสียใจคนหนึ่ง เมื่อถึงกาลชราอายุเจริญวัยแล้ว มารดาบิดาจึงคิดจะปลูกฝังแต่งตั้งให้มีครอบครัวตามประเพณี แต่มาจนนั้นมิได้มีความปรารถนาด้วยประมาณตัวว่าตนเป็นคนยากจน ครั้นชนกชนนีรบเร้าเฝ้ารำพันปลอบ จึงตอบว่า

"ข้าแต่พ่อแม่ทั้งสอง! ทุกวันนี้ทรัพย์สมบัติอันหนึ่งอันใดที่มีค่าในเรือนของเราก็มิได้มี เพราะว่าเราเป็นคนเสียใจ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงยังมีพอใจจะมีเหย้ามีเรือน เมื่อมารดาบิดาทั้งสองยังครองชีวิตอยู่ตราบไต่ ข้าพเจ้าก็จักอุปฐากบำรุงเลี้ยงไปตามประสาชาก จนกว่าชีวิตข้าพเจ้าจะหาไม่" เมื่อให้คำตอบดังนี้แล้ว ก็ทำการงานเลี้ยงดูท่านทั้งสองเป็นนิത്യ ครั้นจำเนียรกาลนานมา ท่านบิดาก็ถึงแก่กรรมไปตามธรรมดาของสังขาร

ตั้งแต่นั้นมา มาจนพหนุ่มก็มิได้มีความประมาท หมั่นระวังระไวเอาใจใส่อภิบาลมารดาด้วยความรัก เทียวแสวงหาหักไม้ในอรัญพอกแก้ความต้องการแล้ว ก็นำมาขายได้มูลค่าเท่าใด ก็จ่ายจัดเครื่องภัตตาหารได้แล้วก็นำมาอุปฐากบำรุงเลี้ยงมารดา เป็นกิจวัตรตลอดมาทุกทีวาวาร

วันหนึ่งมาจนพหนุ่มผู้ยากไร้นั้น ครั้นเสร็จการเรือนแล้วก็เข้าไปสู่รัฐประเทศเที่ยวหาฟันแลผักได้มากเหลือกำลัง นำกลับมาในระหว่างทางก็ให้เหนื่อยกายกระหายหิวหน้านัก จึงแวะเข้าอาศัยพักนั่งอยู่ริมฝั่งน้ำได้ร่มไทรใบดกหนาแห่งหนึ่งใกล้ท่าเรือ สำเภา นึกในใจว่า จักเอนกายพอดคลายเหนื่อยสักหน่อย จึงจะค่อยเดินทางกลับบ้านต่อไป แล้วก็เอนกายระงับหลับม่อยไปครู่หนึ่ง พอตื่นขึ้นมาเหลือบไปเห็นเรือสำเภาจึงเกิดความคิดอันบรรเจิดคำนึงไปว่า

"อา บัดนี้ เรากำลังเป็นคนหนุ่มอยู่ในปฐมวัย มีกำลังกายอุดมดี จึงอาจแสวงหาผักฟันอันเป็นงานหนักถึงเพียงนี้ได้ ก็เมื่อกายแก่ชราล่วงกาลนานไปถอยกำลังลงก็ดี หรือเมื่อมีพยาธิความเจ็บไข้มาเบียดเบียนกายให้พิการลงแล้วก็ดี เราจักมีความสามารถประกอบกิจการอันหนักอย่างที่กำลังกระทำอยู่ทุกวันนี้ได้

หรือจำเราจะคิดขยับขยายหนทางประกอบอาชีพเสียใหม่ เข้าไปหานายสำเภานั้นแล้ว ของงานทำเพื่อนำค่าจ้างมาเลี้ยงดูมารดา เช่นนี้น่าจะเป็นการดี" ครั้งคิดดังนั้นแล้ว จึงผันผายเข้าไปหาพ่อค้าใหญ่ นายสำเภา แล้วกล่าวขึ้นว่า

"ข้าแต่ นาย! กาลบัดนี้ ข้าพเจ้าถึงซึ่งความยากจนเข็ญใจนัก จึงเซซังมาสู่สำนักท่านด้วยหวังใจว่า ถ้าท่านอนุเคราะห์ข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้าก็จะจักขอทำงานอยู่กับท่านด้วยความซื่อสัตย์สุจริตต่อไป"

ฝ่ายนายเรือสำเภาผู้ใหญ่ ครั้นได้ฟังวาจาของมาณพหนุ่มมาอ่อนวอนของงานทำเช่นนั้น ก็พลั้งให้เกิดความสงสาร กอปรทั้งได้เห็นรูปร่างของมาณพหนุ่มดูอดมโพบูลย์ไปด้วยกำลังกาย อาจทำงานต่างๆ ได้โดยง่าย จึงตกลงใจอนุเคราะห์เร่งรับค่าโดยเร็วว่า

"เออ... พ่อนี้ร่างกายดี ทั้งมีปัญญาพูดจาก็คมสันสมควรอยู่ มาเถิดเราจักรับอนุเคราะห์จะต้องการค่าจ้างเท่าไร เราจักให้ตามต้องการ อีกทั้งเสบียงอาหาร เมื่อต้องการก็จงเอาไปก่อนเถิด เราจะรับเลี้ยงเจ้าไปตราบนานวันมรณะ เจ้าอย่างได้คิดรังเกียจเลย"

มาณพหนุ่มคนเข็ญใจ เมื่อได้รับความอนุเคราะห์เช่นนั้นก็มีจิตยินดีนักหนา กล่าวคำอำลาแล้วเดินนิกรสรรเสริญคุณของนายเรือสำเภาพ่อค้าใหญ่ไปพลาง จนมาถึงร่มไทรที่พักเพื่อจะนำผักและฟืนไปขายเสียก่อน ก็กลับวิตกไปอีกว่า

"หากเราจะไปต่างประเทศกับพวกพ่อค้าพานิชในเรือสำเภา มารดาเราอยู่ข้างหลังใครจักอภิบาลบำรุงเลี้ยงดูเล่า เรานี้น่าจะเป็นคนคิดผิดเสียในครั้งนี้กระมังหนอ แต่จะอย่างไรก็ตาม จำเราจะต้องได้ถามบอกความแก่มารดาเสียก่อน แล้วจึงจะค่อยผ่อนผันตามสมควรในภายหลัง"

คิดดังนี้แล้ว ก็ยกภาระอันหนักนั้นขึ้นใส่บาไปขาย ได้มูลค่าแล้วก็จับจ่ายภัตตาหารกลับมาสู่เรือน ประกอบ
 สรรพกิจที่เคยทำมา ครั้นมารดาบริโภคอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงเข้าไปกราบกรานเล่าเรื่องที่ตนคิดจะ
 ไปทำงานกับพวกพานิชยังต่างประเทศให้ ฟัง

ฝ่ายชนนีของมาณพหนุ่มนั้น ครั้นได้ฟังวาจาของปิยบุตรสุดที่รักบอกว่าจักใคร่ไปทำงานเพื่อความก้าวหน้า
 จะกล่าวห้ามปรามเสียก็ไม่สมควร จึงกล่าวว่า

"ดูกร พ่อผู้ปิยบุตร! ทุกวันนี้ชีวิตของแม่ย่อมเนื่องอยู่กับเจ้าผู้เป็นลูกรัก เพราะฉะนั้น เจ้าจะไปที่ไหนก็จะไป
 ตามใจเถิด แต่ว่าขอให้แม่นี้ได้ไปกับเจ้า ได้อยู่ใกล้ๆ เจ้าเสมอไปก็แล้วกัน"

มาณพหนุ่มได้ฟังดังนี้ ก็มีความยินดีกึ่งวิตก จึงรีบลามารดาไปที่ทำเรือสำเภา เข้าไปหานายพานิชผู้ใจดี
 แล้วแจ้งความว่า

"ข้าแต่ท่านผู้มีจิตกรุณา! บัดนี้การที่ข้าพเจ้าจะทำงานในเรือไปกับท่านยังต่างประเทศนั้น ข้าพเจ้าจะไปแต่
 ตัวคนเดียวหาได้ไม่ ถ้าท่านมีความกรุณา ขอจงอนุญาตให้ข้าพเจ้าพามารดาไปด้วยเถิด แท้จริงมารดาของ
 ข้าพเจ้านั้น เป็นคนชราอนาถาหาที่พึ่งมิได้ บุตรธิดาคณาญาติผู้ใดใครผู้หนึ่งนอกจากข้าพเจ้าแล้ว ที่จะ
 บำรุงอุปฐากเป็นไม่มีเลย ข้าพเจ้าจึงไม่อาจสละละทิ้งมารดาไว้แต่เดียวตายได้"

ฝ่ายนายสำเภาได้ฟัง ก็ยังมีจิตกรุณาหนักหนา จึงตอบเป็นมธุราวาทิว่า

"ดูกรพ่อผู้เจริญ! เออ... พ่อนี้ก็เป็นคนมีกตัญญูรู้คุณอุทิศสำหรับบุเลียงมารดาอยู่ด้วยหรือ เออ ดีแล้ว จงพา
 มารดาไปด้วยเถิด เราจะรับอุปการะทั้งสิ้นโดยสุจริตใจ เพราะรักใคร่ในน้ำใจจริงๆ อย่าวิตกกังวลไปเลย"

มาณพก็มีจิตโสมนัสยินดี อัญชลีกรกล่าวขอบคุณนายพานิชแล้วรีบมายังเรือนของตน แจ้งความแก่มารดา
 ให้ทราบแล้ว ก็เลือกเก็บทรัพย์สมบัติอันไม่ค่อยจะมีค่านัก รวบรวมได้ห่อหนึ่งแล้ว จึงพามารดาของตนสู่

สำนักนายสำเภา ครั้นได้เวลาเรือออกจากท่าจะไปยังต่างประเทศแล้ว นายสำเภาผู้มีใจกรุณาก็มอบหมายหน้าที่ให้นายมาณพหนุ่มนั้นทำตามกำลังความสามารถ มาณพนั้นมิได้ประมาทอุตสาหกรรมประกอบกิจการเป็นอันดี

เมื่อเรือสำเภาแล่นไปในมหาสมุทรทะเลใหญ่ ประมาณได้ ๗ วันสำเภานั้นต้องลมพายุใหญ่เหลือกำลัง ก็เลยถึงซึ่งความอัปปาง ทำลายจมลงในท้องมหาสมุทร บรรดามนุษย์พานิชกรทั้งหลายรวมทั้งนายสำเภาผู้ใจดี ก็สิ้นชีวิตถึงแก่กรรมเป็นภักษาแห่งเต่าปลาทั้งหลายในมหาสมุทรนั้น

ฝ่ายมาณพหนุ่ม เมื่อพบประสพการณ์อันร้ายแรงเช่นนั้น ก็ตั้งสติมั่นคงจัดแจงแต่งตัวให้ทะมัดทะแมงเป็นอันดี พอได้ทีก็โลดโผนโจนออกไปจากเรือที่กำลังอัปปาง เพื่อรักษาชีวิตแห่งตนไว้ ครั้นแล้วรำลึกได้ถึงมารดาจึงเสียวหลังกลับมาแลดู ก็บังเอิญให้เห็นมารดายังไม่ตาย ยังเหนียวตันไม้หักห้อยตัวอยู่จึงดีใจนักหนา ว่ายนํ้ากลับมารับมารดาให้นั่งเหนือคอกของตนแล้วก็พานํ้าไปในมหาสมุทร แม้ว่าจะแลเห็นมหาสมุทรอันกว้างใหญ่สุดวิสัยไม่เห็นปากฝั่งจะข้ามไปให้รอด ชีวิตได้ ถึงกระนั้นก็ได้มีใจย่อท้อถอยความเพียรเสีย แม้จะเพียรแสนเพียรเหน็ดเหนื่อยนักหนา ก็สู้อุตสาหกรรมอดทนต่อด้านทานกำลังนํ้าเซียวเค็มเต็มไปด้วยคลื่น ด้วยน้ำใจเด็ดเดี่ยวมากไปด้วยความพยายามอดทนเป็นยิ่งนัก เพื่อที่จะจักนำมารดาไปให้รอดชีวิตให้จงได้

กล่าวฝ่ายท้าวสุทธาวาสมหาพรหมอนาคามี ซึ่งสถิตอยู่ ณ ชั้นอกนิฏฐภพพรหมโลกโพ้น เพื่อคอยแลเล็งเพงดูหมู่สัตว์ประสงคฺจะเล็ดคัดจัดสรรผู้มีเหตุของอาจเต็ม ไปด้วยความอุตสาหะใหญ่ใจกล้าสามารถที่จะกระทำพุทธการกรรมได้ คราวนั้น ครั้นทอดทัศนาลงมาเห็นมาณพผู้กำลังแบกมารดาว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทร จึงดำริว่า "โอ... บุรุษนี้เป็นมหาบุรุษโดยแท้ ดุริ... ไม่เอื้อเพื่อย่นย่อต่อมหาสมุทรอันลึกซึ้งกว้างไกล สู้อดทนพยายามว่ายน้ำ เพื่อพามารดาให้ข้ามพ้นบรรลุถึงฝั่ง ก็บุคคลผู้มีใจพยายามมั่นคงเต็มไป

ด้วยอุตสาหะใหญ่เห็นปานนี้ จึงควรนับว่าเป็นผู้สามารถเพื่อที่จะบำเพ็ญพุทธการกธรรมให้สำเร็จลุล่วงไปได้" เมื่อทำมหาพรหมผู้วิเศษคำนึงจะนี้แล้ว ก็เข้าดลจิตให้มาณพหนุ่มนั้นนิภณธานปรารถนาซึ่งพระพุทธานุภาพ

เวลานั้น มาณพหนุ่มผู้ซึ่งมีน้ำใจเด็ดเดี่ยวอดทนเป็นมหาบุรุษ เมื่อแบกมารดาว่ายอยู่ในหม้อคลื่นอันมีกำลังกล้า ชัดเข้ามาปะทะประหารจึงให้เกิดอาการอ่อนเพลียเหน็ดเหนื่อยนักหนา ก็จมลงไปในมหาสมุทรหน้อยหนึ่งแล้วก็โผล่ขึ้นมาอีก ในเวลาอันเลวร้ายใกล้มรณะ ด้วยเดชอำนาจแห่งน้ำฤทัยที่ทำมหาพรหมผู้วิเศษให้หนักนั้น ก็บังเกิดความคิดขึ้นมาว่า

"ถ้าตัวเรา ถึงแก่ชีวิตพินาชขาดสูญลงไปในห้องมหาสมุทรทะเลใหญ่พร้อมกับมารดา ณ กาลบัดนี้ ขอกุศลที่เราแบกมารดาว่ายน้ำในมหาสมุทรมาด้วยความเหน็ดเหนื่อยนักหนานี้ จึงเป็นปัจจัยให้ถึงซึ่งพระโพธิญาณ ขอเราพึงอาจนำสัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายในวัฏสงสารให้ข้ามพ้นถึงฝั่งโน้น คืออมตมทานิพพาน"

ครั้นคิดดังนี้แล้ว มาณพหนุ่มนั้นก็ตั้งปณิธานข้าลงไปอีกว่า

"เมื่อ เราเปลื้องตนออกพ้นจากวัฏสงสารแล้ว ขอเราพึงนำสัตว์ทั้งหลายให้เปลื้องตนพ้นวัฏสงสารด้วยเถิด อนึ่ง เมื่อเราข้ามจากวัฏสงสารได้แล้ว ขอให้เราพึงนำสัตว์ทั้งหลาย ข้ามพ้นจากวัฏสงสารได้ด้วยเถิด"

เมื่อนิภณธาน ดังนี้แล้ว ก็ให้เกิดอัศจรรย์ ภาระกำลังที่จวนจะหมดสิ้น ก็พลันเกิดมีขึ้นมาอีกด้วยกำลังแห่งพรหมอนุเคราะห์ มาณพหนุ่มนั้นจึงอุตสาหะแบกมารดาว่ายน้ำข้ามมหาสมุทร สองสามวันก็บรรลุถึงฝั่ง พอสามารถขึ้นถึงฝั่งได้แล้ว ก็เข้าไปอาศัยบ้านแห่งหนึ่งอยู่ ทำงานเลี้ยงชีวิตด้วยความยากจนสืบไป ครั้นถึงแก่กาลกิริยาสิ้นชีวิต กุศลก็ส่งให้ได้ขึ้นไปอุบัติเกิดในสวรรค์สุคติภูมิ

ชีวประวัติของมาณพหนุ่มเข็ญใจนี้ แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาตั้งเดิมเริ่มแรก เพื่อต้องการพระพุทธรูปขององค์สมเด็จพระสรรเพชญ์มิ่งมงกุฎศรีศากยมุนีโคดม บรมครูเจ้าแห่งเราทั้งหลาย คือพระองค์เริ่มตั้งปณิธานความปรารถนาเป็นครั้งแรก ตั้งแต่ปางเมื่อเสวยพระชาติเป็นมาณพหนุ่มแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทรตามที่เล่ามานี้ แล้วต่อจากนั้น พระองค์ท่านก็มีเหตุที่ยั่งยืนคง ตั้งความปรารถนาในทุกๆ ชาติที่เกิดเรื่อยมาไม่เปลี่ยนแปลง ก็เป็นอันแสดงว่า พระองค์ทรงเริ่มเป็นพระโพธิสัตว์ตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา เพราะทรงปรารถนาพระพุทธรูปหรือพุทธภาวะซึ่งเป็นคุณอันยิ่งใหญ่แล้ว ฉะนั้น ต่อแต่นี้ไป จะเรียกคำแทนชื่อพระองค์ว่า พระโพธิสัตว์ในพระชาติต่างๆ ที่จะนำมาเล่าให้ฟัง **อนึ่งขอแจ้งให้ทราบล่วงหน้าไว้ เสียก่อนว่า พระชาติต่างๆ ที่จะนำมาเล่าต่อไปนี้เป็นส่วนเล็กน้อยที่พระองค์เกิดเท่านั้น อย่าพาลันเข้าใจว่าพระองค์เกิดเพียงไม่กี่ชาติเท่าที่เล่ามานี้เป็นอันขาด** ความจริง พระองค์เกิดเป็นพระโพธิสัตว์สร้างพระบารมีมากมายจนนับพระชาติไม่ถ้วน ไม่สามารถจะประมวลมาให้สิ้นสุดลงได้ จะยกย่อของเอาแต่บางพระชาติมาเล่าไว้ในที่นี้เท่านั้น เมื่อได้ทำความเข้าใจเป็นอันดีเช่นนี้แล้ว ก็ขอเล่าเรื่องการสร้างพระบารมีของสมเด็จพระชินสีห์ สัมมาสัมพุทธเจ้าต่อไป

สัตตตาราปะราชา

หลังจากที่ได้ตั้งปรารถนาพระพุทธรูปในพระชาติที่เป็นมาณพผู้ยากจนเข็ญใจเป็นประเดิมเริ่มแรกแล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าก็ท่องเที่ยวเสวยสุขอยู่ ณ สวรรค์เทวโลกอยู่นานแสนนานแล้วจึงจุติจากเทวโลกลงมาบังเกิดในชาติดิยตระกูล ณ พระนครที่ปรากฏนามว่า ลีริบดินคร เมื่อพระชนมพรรษาทรงเจริญแล้ว สมเด็จพระชนกธิดาซาก็เสด็จทิวคตลวงกลับไป พระองค์จึงได้เสวยมโหศุรยสมบัติ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าสัตตตาราปนราธิราช มีพระบรมเดชานุภาพเป็นอันมาก ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนโดยทศพิธราชธรรม ก็สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้านั้น ทรงมีพระหฤทัยรักใคร่ในหัตถิพาหนะคือช้างเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ได้ทรงสดับว่ามีมงคลคชสารอยู่ ณ ประเทศที่ใดแล้ว ก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปประทับแรมอยู่ ณ ประเทศนั้น

จนกว่าจะจับมงคลคชสารได้ จึงจะเสด็จกลับนำมาสู่พระนคร แล้วทรงมอบให้นายหัตถาจารย์ผู้วิเศษ
ชำนาญเวทย์ฝึกสอนต่อไป

สมัยนั้น ที่แขวงเมืองสิริบดี มีพรานไพรพเนจรผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นคนเจนจัดสันทัดเที่ยวไปในทางเถื่อนทุรประเทศ
วันหนึ่ง เขาสัญจรไปในอรัญราวป่าเพื่อแสวงหาเนื้อ แต่มิได้ประสบพบพานหมุ่มถุกแลพานโดยที่สุด แม้แต่
สัตว์เดียรฉานสักตัวเดียวพอที่จะล่าได้ ก็ไม่อาจกลับบ้านได้ด้วยมือเปล่าตามวิสัยพราน จึงลดเลี้ยวเที่ยวไป
ในป่าลึก จนล่วงหนทางที่ท่องเที่ยวไปของมนุษย์ ก็บังเอิญไปพบมงคลคชสารสีเสวดผู้ผ่องพรรณงามด้วย
วงงาปรากฏขาวราวขนทราย จามรี ท่องเที่ยวอยู่ที่ถิ่นสถานสระโบกขรณีแห่งหนึ่ง แล้วจึงคิดรำพึงว่า

"แต่อาตมาเที่ยวป่ามาช้านาน นับเดือนและปีก็ได้มากแล้ว ยังไม่เคยพบมงคลหัตถ์เช่นนี้เลย ก็คราวนี้ตั้งแต่
ออกจากบ้านมา เราไม่ได้ประสบเนื้อถุกมฤคิ แม้แต่หมีเม่น กระต่าย ฟานทราย นกกระทา ตัวใดตัวหนึ่งก็ไม่
ได้พบพาน จึงได้ล่องดงกันดารมาถึงสถานที่นี้ บุตรภริยาเราก็ไม่ได้สิ่งใดเลี้ยงชีวิต อย่างกระนั้นเลย เราจะ
นำเอาข่าวพญาคชสารสีเสวดนี้เข้าไปเป็นบรรณาการกราบทูลให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราทรงทราบ น่า
ที่จะได้ทรัพย์ข้าวของรางวัลสืบชีวิตได้"

ครั้นคิดสำเร็จตกลงใจดังนี้แล้ว ตะแคงก็ตั้งจิตกำหนดแนวพนาัญลิสรินทรบรรพตให้ถนัดแน่ แล้วก็กลับมา
ในเมืองเข้าไปหยุดอยู่แทบพระทวารพระราชวังแล้ว จึงบอกความนั้นให้ท่านข้างในนำไปกราบทูลสมเด็จพระ
พระบรมกษัตริย์ เพื่อทราบเนื้อความ ครั้นสมเด็จพระเจ้าเสด็จมาปะบรมโพธิสัตว์ทรงทราบความแล้ว ก็
พระราชทานทรัพย์เป็นรางวัลแก่พรานไพรเป็นอันมาก แล้วมีรับสั่งให้เตรียมพลพาหนะเสด็จออกจาก
พระนคร ให้พรานนั้นเป็นมรรคนายกนำทาง เสด็จมาตามระหว่างเขาไม้ไพรพนมโดยลำดับ จนบรรลุถึง
ประเทศที่นั้น

ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นมงคลคชสาร ก็ทรงโสมนัสดำรัสสั่งให้แวดล้อมด้วยคชพาหนะคชอารเป็นอัน
มาก ก็ทรงจับพญาคชสารนั้นได้โดยไม่ยาก แล้วนำมาพระนครดำรัสสั่งให้นายหัตถาจารย์ผู้ฝึกช่างเข้ามา
เมื่อพระราชทานรางวัลแล้วจึงมีราชโองการว่า

"ดูกร พ่อหัตถาจารย์! ในระหว่างกาล ๗-๘ วันนี้ ท่านจงเร่งฝึกสอนมงคลคชสารที่เราจับมาจากป่าให้มีมารยาทเป็นอันดี เราจะเล่นนักชัตฤกษ์มหรสพด้วยมงคลหัตถิสีเสวตอันประเสริฐตัวนี้"

ฝ่ายนายหัตถาจารย์ รับพระราชโองการแล้วก็เข้าทำการฝึกสอนคชสารให้สำเนียงโดยให้โอสถ และให้หญ้าเป็นอาหารเพราะความที่ตนเป็นผู้ชำนาญในการฝึกช้างเป็นอย่างดี ทั้งรอบรู้ในคชวิชาเป็นอย่างดี ต่อมาไม่ช้าล่วงมาได้ ๓ วันพญาคชสารประเสริฐตัวนั้นเป็นอันถูกฝึกสอนทรมานเป็นอันดีแล้ว จึงนำมาถวายไต่ตามกำหนด ครั้นพอถึงวันนักชัตฤกษ์ สมเด็จพระบรมกษัตริย์จึงสั่งให้ประดับมงคลคชสารนั้น ด้วยมงคลหัตถิสีเสวตพิเศษ ซึ่งล้วนแล้วด้วยแก้วแลทองกุ่ก่องตระการเสร็จแล้ว ก็เสด็จทรงมงคลคชสารนั้นออกด้วยจตุรงนิกรเสนาโยคะมหาราชบริวารเป็นอิสริยยศใหญ่ยิ่ง เพื่อจะทรงเล่นนักชัตฤกษ์ แล้วก็เลยเสด็จทำประทักษิณพระนคร คือเลียบเมืองเป็นที่พระสำราญพระราชหฤทัย

ก็ในเวลารাত্রีที่ล่วงหน้า ได้มีฝูงช้างโขลงทั้งหลายมาแต่ราวป่าเข้าลุยเล่นในสวนพระราชอุทยาน ไล่หักรานพรรณพฤกษาที่ทรงผลพวงผกาบุบผาชาติใหญ่น้อยทั้งสิ้นให้แหลกย่อยยับ แล้ว มีหน้าซำยังถ่ายมูตกรีสลงไว้ในที่นั้นเกลื่อนกลาดแล้วก็พากันหลีกไป ครั้นเวลารุ่งสว่างสว่างกาล นายอุทยานบาลเห็นอุทยานย่อยยับอยู่เช่นนั้น จึงด่วนพลันนำเอาเนื้อความเข้าไปเพื่อจะกราบทูล ในขณะที่สมเด็จพระบรมกษัตริย์เสด็จกลับจากประทักษิณพระนคร เมื่อถึงที่เฝ้าแล้ว ก็ยกอรรถประณมบังคมทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์! เมื่อเวลารัตติกาลนี้มีฝูงช้างโขลงมาแต่ไพร่ บุกเข้ามาลุยไล่หักรานพรรณพฤกษาในพระราชอุทยานแหลกเหลวสิ้นแล้วพระเจ้าข้า"

สมเด็จพระบรมกษัตริย์ได้ทรงสดับเช่นนั้น ก็ตรัสสั่งให้เดินขบวนด้วย เสด็จออกไปเพื่อจะทรงทอดพระเนตรพระราชอุทยาน ครั้นถึงแล้วก็ทรงเที่ยวทอดพระเนตรดูไปจนทั่ว ในขณะที่นั้น พญามงคลคชสารพระที่นั่งทรงตัวประเสริฐก็บังเอิญได้สุดดมกลิ่นแห่งนางพัง ช้างตัวเมียทั้งหลาย ซึ่งมีกลิ่นติดอยู่ในที่นั้นๆ

ก็เกิดความเมามัวขึ้นมาภายในด้วยอำนาจระคายดำกฤษณาให้เกิดความเสียวกระสัน จึงสลัดกายให้นาย
 ความทุกข์ตกลงแล้ว ก็คลุ้มคลั่งแทงสถานกำแพงอุทยานทะลายลง แล้วก็ลุ่แล่นไปไม่หยุดยั้ง สมเด็จพระ
 พระบรมกษัตริย์จึงทรงพระแสงขอคอกเกี่ยวเหนี่ยวไว้ด้วยพละกำลัง ก็มีสามารถจะให้พญาคสนารนั้นหมด
 ความบ้าคลั่ง และรู้สึกตัวกลัวเจ็บได้ พญามงคลคชสารตัวใหญ่จึงพาพระองค์สละจาดูรงค์นิกายน้อยใหญ่
 ทั้งปวงไปโดยเร็ว ครั้นแล่นเข้ามาถึงอรัญราวไพรแล้ว พระองค์ได้เสวยความลำบากบอบช้ำระกำพระองค์
 แต่ก็จำต้องทรงพระทรมานมากับพญาหัตถิ ทรงหมดพระปัญญาที่จะหยุดยั้งไว้ได้ ครั้นยิ่งแล่นไปนาน
 นักหนา สมเด็จพระราชาก็ให้เกิดมีอันเป็นทรงพระมิ่งง มีอาจที่จะทรงกำหนดทิศานุทิศได้ จึงทรงวินิจฉัยใน
 พระหฤทัยว่า "ถ้าเราจักไม่ปล่อยพญาช่างที่กำลังบ้าคลั่งตัวนี้เสียแล้ว เกลือกว่าไปประสบได้ประสานสัป
 ยุทธกับช่างอื่นก็น่าที่จะทำให้เอาตมาแตกกาย ทำลายชีวิตเสียเป็นแน่แท้ อย่างกระนั้นเลย จำเราจะสละพญา
 หัตถินี่เสียก่อนเถิด" มีพระสติดังนี้แล้ว จึงทอดพระเนตรสังเกตุหมู่มิตรริมทางจร ครั้นถึงไม้อุทุมพรคือ
 มะเดื่อใหญ่ต้นหนึ่ง มีกิ่งกิ่งทอดห้อยลง พระองค์จึงโน้มพระกายขึ้นเกาะบนกิ่งไม้อุทุมพรมันได้ แล้วปล่อย
 ให้พญาหัตถิวิ่งเตลิดไปตามเรื่อง ส่วนพระองค์ทรงนั่งบนกิ่งไม้ให้ทรงหิวกระหายนักหนา จึงทรงเสวยผล
 มะเดื่อนั้นไปพลาง

ช่างฝ่ายพวกพลนิกาย ก็มีใจเป็นห่วงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของตนยิ่งนัก จึงพากันเร่งรีบตามรอยช่าง ส่ว
 ทางมาได้ไกลนักหนาจนเข้ามาถึงป่าใหญ่ ครั้นยังไม่พบพระบรมกษัตริย์ ก็กระทำอุโฆษประสานศัพท
 สำเนียงบันลือลั่นสนั่นมา สมเด็จพระราชาได้ทรงสดับ จึงทรงอุโฆษร้องรับ พวกพลนิกายได้ยินพระสุรเสียง
 ก็พากันเข้าไปถึง จึงเห็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสถิตอยู่บนคบไม้มะเดื่อ ก็เชิญเสด็จรับพระองค์ลงมาจากคบ
 พฤษภาแล้ว ก็ประโคมดุริยดนตรีเชิญองค์บรมนราธิบตีเสด็จกลับสู่พระนคร ครั้นประทับแท่นสีหอาสน์อัน
 ประเสริฐแล้ว จึงดำรัสสั่งให้หานายหัตถาจารย์เข้ามาเฝ้า แล้วตรัสถามว่า

"ดูกร นายหัตถาจารย์ผู้เจริญ! ตัวท่านนี้มีความผิด ด้วยประสงค์จะใคร่ฆ่าเราเสียมิใช่หรือ?"

เกี่ยวเหนี่ยวไว้โดยแรงด้วยพระแสงขออันคมยิ่ง ยังไม่สามารถที่จะห้ามได้ มันเป็นเพราะเหตุใดหนอ พ่อ
หัตถาจารย์?"

"พระเจ้าข้า เหตุไฉน พระองค์จึงตรัสดังนี้เล่า" ท่านอาจารย์ช่างผู้ขมังเวทย์ได้ที่จึงรับทูลตอบ "ขึ้นชื่อว่าราคะ
ด่ากฤษณานี้ ย่อมมีคมเฉียบแหลมยิ่ง เกินกว่าคมแห่งพระแสงขอที่ไปร้อยพันทวี หนึ่ง ถ้าจะว่าช่างร้อนเล่า
ขึ้นชื่อว่าร้อนแห่งเพลิงคือราคะด่ากฤษณานี้ ย่อมร้อนรุ่มอยู่ในทรวงของสัตว์บุคคลอย่างเหลือร้อน ยิ่งกว่า
ร้อนแห่งเพลิงตามปกติเป็นไฉนๆ ... หนึ่ง ถ้าจะว่าไปข้างเป็นพิษเล่า ขึ้นชื่อว่าพิษคือราคะด่ากฤษณานี้ ย่อม
มีพิษซึมซาบจนเฉียวเร็วแรงรวดเร็วยิ่งเกินกว่าพิษแห่งจตุรภิกษุขงค์ คือพิษพระยานาคทั้งสี่ชาติ สี่ตระกูล
เป็นไฉนๆ เพราะเหตุนั้น ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงไม่อาจเพื่อจะเที่ยวกตพญามงคลราชหัตถิ ซึ่งเล่นได้ด้วย
แรงแห่งราคะด่ากฤษณานี้ ให้หยุดยั้งด้วยกำลังพระแสงขอได้ พระเจ้าข้า" นายหัตถาจารย์ผู้เชี่ยวชาญพูด
อธิบายอย่างยืดยาว

"เออ... ก็โฉนพญาขสารนี้ จึงกลับมาโดยลำพังใจตนเอง?" พระเจ้าอยู่หัวทรงถามขึ้น หลังจากที่ทรงนั่งฟัง
ท่านอาจารย์ช่างอธิบายอยู่ นายหัตถาจารย์จึงทูลตอบว่า

"พระเจ้าข้า ข้อซึ่งพญาช่างไปแล้วและกลับมานั้น ไซ้ว่าจะมาโดยใจตนก็หาไม่ โดยที่แท้ กลับมาด้วยกำลัง
อำนาจมนตรามหาโอสธของข้าพระพุทธเจ้า"

ได้ทรงสดับดังนั้น พระองค์จึงดำรัสว่า "ถ้ากระนั้น ท่านจงแสดงกำลังมนต์และโอสธให้เราเห็นสักหน่อยเถิด
เป็นไร"

นายหัตถาจารย์ผู้เรืองเวทย์ รับพระราชโองการแล้ว หวังจักสำแดงอำนาจมนต์ของตนให้ประจักษ์แก่
สายตาวาพระนคร จึงสั่งให้บริวารไปนำเอาก้อนเหล็กก้อนใหญ่มา แล้วให้ช่างทอเอาใส่เตาสือบ เผาด้วย
เพลิงให้ก้อนเหล็กนั้นสุกแดงแล้ว จึงเอาคีมหยิบออกจากเตา เรียกพญาช่างเข้ามาแล้วก็ร้ายมนต์มหาโอสธ
ประเสริฐ พลังบังคับให้ขสารจับเอาก้อนเหล็กแดงนั้นด้วยคำกำชับสั่งว่า "ดูกร พญานาคินทร์ผู้ประเสริฐ!

ตัวท่านจงหยิบเอาก้อนเหล็กนั้นในกาลบัดนี้ แม้นเรายังไม่ได้บอกให้วาง ท่านจงอย่าได้วางเลยเป็นอันขาด"

พญาชสารตัวทรงพลัง ครั้นได้ฟังคำนายหัตถาจารย์สั่งบังคับ ก็ยี่นงมาจ้องจับเอาก้อนเหล็กซึ่งลูกเป็นไฟ แม้ว่าจะร้อนวงเหลือหลาย จนวงใหม่ลูกเป็นเปลวควันขึ้นก็ดี ก็ไม่อาจจะทิ้งก้อนเหล็กนั้นเสียได้" ด้วยกลัวต่อกำลังมนตราของนายหัตถาจารย์นั้นเป็นกำลัง สมเด็จพระบรมกษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นวงชสารถูกเพลิงไหม้อยู่เช่นนั้น ก็ทรงเกรงพญาชางจะถึงแก่กาลมรณะ จึงดำรัสสั่งให้นายหัตถาจารย์ บอกให้พญาชางสารทิ้งก้อนเหล็กนั้นเสียแล้ว ทรงหวนคิดถึงราคะดำกฤษณะของพญาชางที่ยืนอยู่ตรงพระพักตร์ พร้อมกับคำชักอุปมาอธิบายของนายหัตถาจารย์เมื่อครู่นี้ ทรงรำพึงไป ก็ยิ่งทรงสังเวชในพระราชหฤทัยแสนทวี จึงทรงเปล่งออกซึ่งสังเวชาวาที่ว่า

"โอหนอ... น่าสมเพชนักหนา ด้วยฝูงสัตว์มาติดต้องข้องขัดอยู่ด้วย ราคะดำกฤษณะอันมีพิษพิลึกน่าสพึงกลัวร้ายกาจยิ่งนัก ราคะคือความกำหนัดนี้ย่อมมีอาที่นิวโทษเป็นอันมาก ก็เพราะเพลิงราคะมีกำลังหยาบช้ำกล้าแข็ง ร้อนรุ่มสุ่มทรวงสัตว์ทั้งหลายอยู่อย่างนี้ สัตว์ทั้งหลายจึงต้องถูกราคะกิเลสย่ำยีบีทา นำทุกข์มาท่วมถมให้จมอยู่ในอู่แอ่งอ่าวโลกโสมงสาร ไม่มีวันสิ้นสุดลงได้เพราะราคะกิเลสนี้แล สัตว์ทั้งหลายจึงต้องไปตกนรกหมกไหม้อยู่ในมหานรกทั้งแปดขุม และสัตว์ทั้งหลายบางหมู่ต้องไปเกิดอยู่ในอุสสทนรกบริวารมีประมาณร้อยสี่สิบ แปดขุม อนึ่งเพราะอาศัยราคะกิเลสนี้ สัตว์ทั้งหลายจึงต้องทนทุกขเวทนาอยู่ในเปติวิสัยภูมิ และสัตว์ทั้งหลายบางหมู่ต้องไปเกิดอยู่ในกำเนิดเตียรฉาน สัตว์ทั้งหลายที่ต้องบ่าหน้าไปสู่อบายภูมิ ก็เพราะอาศัยราคะดำกฤษณะเป็นประการสำคัญ ฉะนั้นจึงน่าสมเพชนัก"

ครั้นทรงแสดงสังเวชวาทีฉะนี้แล้ว สมเด็จพระบรมกษัตริย์หน่อพระพุทธาถุร จึงตรัสแสดงอาที่นิวโทษแห่งราคะดำกฤษณะต่อไปว่า

"บรรดาสัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ เพราะอาศัยราคะดำกฤษณะย่อมเบียดเบียนบีทาซึ่งกันและกัน เป็นต้นว่า

บิดาย่อมเบียดเบียนบุตร บางที่ฆ่าเสียก็มี

บุตรย่อมเบียดเบียนบิดา บางที่ฆ่าเสียก็มี

บิดาย่อมเบียดเบียนนิตาตน เพราะร้อนรนด้วยราคะกษณาก็มี

อนึ่ง ผุ่สัตว์ในโลกล้วนนิवासนี้เพราะร้อนด้วยราคะยอมเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นต้นว่า

บุตรยอมเบียดเบียนชนนี บางที่ฆ่าเสียก็มี

ชนนียอมเบียดเบียนบุตร บางที่ฆ่าเสียก็มี

บางที่พี่ชายมุ่งหมายปองร้าย ราวีตีรันฟันฆ่าน้องชายของตนให้ตายก็มี

บางมีพี่หญิงยอมบีทาฆ่าน้องสาว ที่สืบกษิรมารดาเดียวกันมาก็มี

บางที่หลานสาวบีทาลุงตัวให้ตายก็มี

บางที่ลุงลุ่มหลงลงทัณฑ์กรรมบีทาหลานสาวตนเองก็มี

บางที่ภัสตาย่อมบีทาโบายรันฟันแทงภริยาตน ให้ถึงตายก็มี

บางที่ภริยาบีพ่าฆ่าตีสามิตน ให้ถึงตายก็มี

สัตว์ทั้งหลายเห็นเช่นนี้เพราะอาศัยความร้อนแห่งพลังราคะดำกษณามาบีทาให้ ระทมตรมทุกข์ ถึงซึ่ง

ความพินาศนาาประการ แม้แต่บุตรธิดา มารดาบิดา และภรรยาสามีที่แสนรักนั้กหนาแล้ว ยังเบียดเบียน

บีทากันเพราะอำนาจราคะกิเลสเป็นมูลฐานมากกว่ามาสุตประมาณ

อีกประการหนึ่ง ผุ่สัตว์ในโลกล้วนนิवासนี้ เพราะอาศัยอำนาจราคะดำกษณา บางคราย่อมจ่ายทรัพย์สินไป

ในทางไร่ประโยชน์ บางที่ย่อมเลื่อมจากยศและเกียรติคุณ บางที่ย่อมประกอบกรรมทำสิ่งที่เป็นโทษ บางที่

ยอมทำความสุขให้เสื่อมสิ้นทุกเมื่อและให้ใจเขื่อนเบือนเบือจากกุศล ห้ามทางข้างฝ่ายสุคติภาพ บางที่ให้ลู

อำนาจแก่ความโลภและความโกรธ และให้เจริญโทษทุกภพทุกชาติที่เกิด ให้ถือกำเนิดในอบายภูมิทั้งสิ้น

เพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผุงสัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิบาสนี้ เพราะอาศัยอำนาจระคด่ากฤษณา บางคราย่อมทำ
 ดนให้พินาศจากศีลสมาทาน บางกาลย่อมทำตนให้เสื่อมจากเนนาภาวนาสมาธิจิตเป็นนิจกาล ก็อันว่าความ
 อากุลด้วยระคด่ากฤษณา ย่อมเป็นเหตุให้เกิดอาที่นวโทษให้เสวยทุกข์มากกว่ามาก และเป็นเหตุให้สัตว์ทั้ง
 หลายต้องเศร้าหมองมีประการต่างๆ อย่างพรรณนามาจะนี้

สมเด็จพระนราธิบตีสัตตุดาปะราชา ตรัสแสดงอาที่นวโทษแห่งระคด่ากฤษณาอย่างมากมายดังนี้แล้ว จึง
 พระราชทานรางวัลแก่นายหัตถาจารย์เป็นอันมาก แล้วก็ทรงค้ำนิงในพระราชหฤทัยว่า สัตว์ทั้งหลายในโลก
 สันนิบาสนี้ จักพ้นจากอำนาจระคด่ากฤษณา อันเป็นทุกข์ภัยในวิญญูะนี้ได้ด้วยประการใด? แล้วจึงทรงเห็น
 แท้แน่ในพระราชหฤทัยว่า รวมทั้งหลายอื่นนอกจากพุทธกรกรรมแล้ว ก็ไม่เห็นว่ามีสิ่งอื่นจะมี ที่จะเปลื้อง
 ดนไปให้พ้นจากวิญญูะ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงหยังพระราชหฤทัยลงเทียง ถือเอาพระพุทธรูปนิธานว่า

"เรา ได้ตรัสรู้ซึ่งพระโพธิญาณแล้ว ก็จักทำสัตว์ทั้งหลายให้รู้ด้วย เราพ้นจากทุกข์ในวิญญูะสงสารเมื่อใด ก็จัก
 ทำสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ในวิญญูะสงสารเมื่อนั้นด้วย"

ครั้นทรงกระทำนิธานปรารธนา เจเพาะพระพุทธรูปในพระราชหฤทัยด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็ทรงสละสิริ
 ราชสมบัติประหนึ่งบุคคลสลัดเสียดซึ่งก้อนข้าวอันคั่งค้างอยู่ ปลายลิ้น ลิ้นเยื่อใยในฆราวาสวิสัย พระองค์แต่
 ผู้เดียวเที่ยวไปสู่ป่าหิมวันต์ประเทศ แล้วทรงเพศเป็นดาบส บำเพ็ญพรตปฏิบัติชอบอยู่ตราบเท่าพระ
 ชนมาชยุชัยแล้ว ไปบังเกิดในสวรรคค์เทวโลกเสวยสุขอยู่สิ้นกาลนาน

เรื่อง ในอดีตที่พรรณนามา มีข้อความประการหนึ่งซึ่งควรนำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย เพื่อเป็นเครื่องช่วยให้
 เห็นการเวียนว่ายตายเกิดในวิญญูะสงสารอย่างแจ่มชัดก็ คือว่า

องค์สมเด็จพระนราธิบตีสัตตุดาปะราชา กลับชาติมาก็คือองค์สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคดมบรมครูเจ้าของ
 ชาวเราพุทธบริษัททั้งหลาย

พญา มงคลหัตถี กลับชาติมาในชาติสุดท้ายภายหลัง คือพระมหากัสสปเถระเจ้าสังฆวุฒาจารย์ ซึ่งเป็นพระมหาเถระอรหันต์สำคัญที่สุดองค์หนึ่งในศาสนาของเรา

นาย หัตถาจารย์ผู้ชำนาญเวทย์ กลับมาในชาติสุดท้ายภายหลัง จักได้ตรัสเป็นสมเด็จพระมิ่งมงกุฏศรีอริยมตไตรยสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งจักมาตรัสในอนาคตกาล หลังจากศาสนาของสมเด็จพระศรีศากยมุนีโคดมบรมครูเจ้า ที่เราท่านทั้งหลายเคารพนับถือกันอยู่ทุกวันนี้ เสื่อมคลายสลายสูญไปจากโลกนี้แล้ว และเมื่อสมเด็จพระศรีอริยมตไตรยได้ตรัสรู้ประกาศพระศาสนาแล้ว คราวหนึ่งพระองค์จักเสด็จไปที่ภูเขาอกุฏกุฎสัมปาตบรรตอันเป็นที่บรรจุศพของ พระมหากัสสปเถระเจ้าแล้ว พระองค์เจ้าจักยื่นพระหัตถ์เบี่ยงขวาชวนเอาซากศพของพระสังฆวุฒาจารย์อรหันต์กัสสปนั้น ขึ้นชูไว้บนฝ่าพระหัตถ์อันประกอบด้วยจักรลักษณะแล้ว จะมีพระพุทธรูปกาตรัสแก่พระอริยสงฆ์ทั้งหลายว่า

"ดูกร เธอผู้เห็นภัยในวัฏสงสารทั้งหลาย! เธอจงพากันมองดูซึ่งซากศพนี้ นี่คือศพของผู้เป็นพี่ชายของตถาคต ซึ่งเป็นสาวกผู้ใหญ่ในศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฏศรีศากยมุนีโคดมบรมครูเจ้า (สมเด็จพระศรีอริยมตไตรย เคยบวชเป็นพระภิกษุในสมัยพุทธกาล มีนามว่า อชิตภิกษุ เป็นภิกษุหนุ่มมีพรรษาน้อย ฉะนั้น พระองค์จึงทรงเรียกพระมหากัสสปเถระเจ้าด้วยคำกล่าวออกนามว่า "พี่ชายของตถาคต" ในกาลครั้งนั้น) มีนามว่าพระอริยกัสสปเถระ เป็นผู้ทรงคุณพิเศษถือธุดงค์วัตรจนตราบเท่าดับขันธปรินิพพาน"

ทรงมีพระพุทธรูปกาตรัสแนะนำดังนี้แล้ว สมเด็จพระศรีอริยมตไตรยก็ทรงสรรเสริญคุณแห่งพระมหากัสสปเถระเจ้าอีกมากมาย ลึกซึ้งนักหนา ต่อหน้าพระอริยสงฆ์ทั้งหลายเป็นอันมาก ในขณะที่นั้น เปลวอัคคีก็จะบันดาลมีเกิดขึ้นเองในซากอสุภของพระเถระเจ้า แล้วก็ค่อยลามเลียลุกล้ำศพให้สิ้นซากปราศจากเถ่าถ่าน อยู่บนฝ่าพระหัตถ์ ของสมเด็จพระสรรเพชญ์ศรีอริยมตไตรย ในกาลครั้งนั้นเป็นอัศจรรย์

บัดนี้ เพื่อป้องกันความไขว่เขวออกไปนอกเรื่องมากมายเกินไป จะได้กลับมากล่าวถึงการสร้างพระบารมีเพื่อพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณขององค์ สมเด็จพระบรมโลกกุตตมาจารย์ของเราทั้งหลาย ตั้งแต่ครั้งพระองค์ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์สืบต่อไป

พระพรหมดาบส

กาลครั้งหนึ่ง เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้าจุติจากเทวโลกแล้ว ก็มาบังเกิดในตระกูลพรหมณ์มหาศาล มีพระนามว่า พรหมกุมาร ครั้นเจริญวัยวัฒนาการแล้ว ก็ได้ศึกษาจนสำเร็จในไตรเวทวงศ์ และได้เป็นอาจารย์ผู้บอกเวทย์แก่มานพห้าร้อยคนผู้เป็นนักศึกษา ครั้นจำเนียรกาลนานมา เมื่อท่านมารดาบิดาทั้งสองล่วงลับไปแล้ว พรหมกุมารจึงเรียกด่านพทั้งหลายผู้เป็นศิษย์มาพร้อมหน้ากันแล้ว ก็เร่งบอกมนต์ซึ่งตนควรจะสอนให้เสร็จสิ้นแล้ว ได้จัดการแบ่งปันทรัพย์สมบัติของตนสิ้นทั้งเรือนนั้น ให้แก่มานพผู้เป็นศิษย์ถ้วนทุกคนแล้ว ก็ให้โอกาสอนุสาสนี และกล่าวคำอำลาเพื่อจะไปบรรพชาเป็นดาบส มีโยที่ศิษย์ทั้งหลายจะอาลัยไหว้วอน กล่าวห้ามด้วยความคารวะเป็นอันมากประการ ใด ก็มีได้เอื้อเพื่ออาลัย สละขรวาสวิสัยเที่ยวไปแต่พระองค์เดียว เข้าไปอาศัยบ้นทรบรรพต บรรพชาเป็นดาบส ปฏิบัติตนเลี้ยงชีวิตด้วยผลาผลอยู่เป็นสุขสืบมา

ฝ่ายมานพทั้งหลาย ผู้เป็นศิษย์ของพระพรหมดาบสนั้น ครั้นมารดาบิดาของตนๆ ล่วงลับไปแล้ว ต่างก็พากันออกมาบวชเป็นดาบสอยู่กับพระโพธิสัตว์ทั้งนั้น ด้วยเหตุที่มีความรักเป็นกำลังมาแต่ปางก่อน พระโพธิสัตว์ก็สอนให้ประพฤติวัตร บำเพ็ญพรตตามแบบอย่างของดาบสโดยถ้วน อยู่ร่วมกันมาด้วยความผาสุกตามสมควร

วันหนึ่ง เมื่อดาบสทั้งหลายไปเที่ยวแสวงหาผลาผลยังมีได้กลับมา ท่านอาจารย์พรหมดาบสจึงเรียกศิษย์ผู้ใหญ่ซึ่งอยู่เฝ้ากุฎิใกล้ตนมาแล้ว ชวนกันขึ้นไปสู่บ้นทรภุณาเพื่อจะแสวงหาผลไม้ เมื่อเที่ยวไปในที่นั้นๆ ก็มีได้ผลไม้อันใดอันหนึ่งเลย จึงแสดงไปที่เชิงภูเขาก็มองเห็นแม่เสือตัวหนึ่ง มีลูกอ่อนออกใหม่ได้ประมาณสองสามวัน แม่เสือดวนั้นอดอาหารอยู่ แลเขม่นดูลูกน้อยของตนด้วยจิตโหดร้าย คิดจะใคร่จับลูกของตนเอง เคี้ยวกินเป็นภักษา พระพรหมดาบสแลเห็นอาการก็รู้ว่าแม่เสือดวนั้นจะกินลูกของตนเองแน่แล้ว จึงรำพึงในฤทัยว่า

"โอ้หนอ... วัฏสงสารนี้ ควรที่จะพึงติเตียนโดยแท้ ดูรี แม่เลือดตัวนี้คิดจะชบกัดเคี้ยวกินลูก ที่เกิดแต่สายโลหิตตน เพื่อจะรักษาชีวิตแห่งตนไว้ถ้ายเดียว เช่นนี้ จึงควรที่จะเห็นว่าวัฏสงสารนี้ เป็นสิ่งที่น่าสะพรึงกลัวยิ่งนัก"

ครั้น รำพึงดังนั้นแล้ว พระพรหมดาบสจึงใช้ดาบสศิษย์ผู้ใหญ่ซึ่งไปด้วยกันนั้นว่า "ท่านจงรีบไปหาเนื้อเดน เลื้อหรือราชสีห์ตามข้างๆ ภูเขานี้ดูทีหรือ หากว่าจะมีอยู่บ้าง แม่นได้แล้วจงรีบนำมาโดยเร็ว เราจักให้แก่แม่เลือดตัวนี้" ดาบสศิษย์ผู้ใหญ่รับคำแล้ว ก็รีบไปหาเดนมังสะ ในที่ทั่วๆ ไป แต่ก็หาไม่ได้

ฝ่ายพระพรหมดาบสผู้โพธิสัตว์ เมื่อศิษย์ผู้ใหญ่ไปนานแล้ว และยังมีได้กลับมา จึงรำพึงในหฤทัยว่า

"โอ... ร่างกายนี้ เป็นของเปล่าปราศจากแก่นสารเป็นที่อาศัยแห่งชาติ ชรา พยาธิ มรณะและมีโสกะ ความแค้นใจ ปริเทวะ ความรำไร รำพัน ทุกข์ความลำบากกายไม่สบายใจ โทมนัสความชุ่นข้องหมองใจ อุบายาสะ ความคับแค้นใจ อนึ่ง กายนี้เป็นที่เกิดของกองทุกข์ กับทั้งมีราคะกิเลสเป็นประดุจดั่งที่บ้าคลั่งเมามัน มีโมหะมืดมิดปิดธรรมเป็นประดุจดั่งผีเสื้อน้ำรักษาสระ มีอุปนาหะความผูกโกรธ เป็นประดุจดั่งแวนแคว้นเมืองมากด้วยคนพาล มีมักชะความลบหลู่คุณท่านเป็นประดุจดั่งอยู่ของพวกกุ่มก้นท์ มีปลาสะความสำคัญวิปลาส เป็นประดุจดั่งนายทวารผู้มีสันดานตีไปด้วยอิสสาฤชยา มีทุจริตเป็นบริวารแวดล้อมไปด้วยโลก มีนันทิกวราคะ ความกำหนดยินดีในภพเป็นมหาโยธา มีมิจฉาทิฐิเป็นธรรมวินิจฉัย คือราชบัญญัติบทอัยการ มีอวิถณะความพรรณนาโทษเป็นกองทุกข์มาก มีวิตกความตรึกตรองเป็นหมู่แมลงวันพึงเกลียดชัง มีมทะความมัวเมาเป็นเหล่าคนธรรพ์ซบร้อง มีปมาทะควาเมาทั่วเป็นช่างฟ้อนมาชองเสพออยู่ มีทิฐิเป็นที่อาศัย มีอนุสัยเป็นบ้านที่อยู่ของหมู่พราหมณ์ มีสัณฺโพนความผูกกลมไว้ในสามภพ เป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ในกายนคร และมีวิชาเป็นอันธการราชบรมกษัตริย์เถลิงราชสมบัติเป็นอิสสรธิบติอยู่ใน กายนครนี้"

ครั้นพระมุณีพรหมดาบส พิจารณารำพึงถึงธรรมสรีระ ดังนี้แล้ว ดาบสศิษย์ผู้ใหญ่ที่ตนใช้ให้ไปหาเศษเนื้อก็ยังไม่กลับมา จึงจินตนาสืบไปอีกว่า ในเมื่อสัตว์ทั้งหลายบรรดาที่มีรูปกายครองอยู่ ได้เสวยทุกข์เห็นปานนี้

จะมีทางปลดเปลื้องทุกข์นี้ด้วยธรรมสิ่งไร? เมื่อนึกไปก็เห็นว่าพุทธการกรรมเท่านั้นที่สามารถจะทำสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ เมื่อมองเห็นແທ້ແນ່ແລ້วจึงจินตนาต่อไปว่า

"อ้อ พุทธการกรรมนี้ ถ้าบุคคลใดไม่สามารถที่จะทำกรรมที่บุคคลอื่นทำได้ยาก ไม่สามารถบริจาคสิ่งที่บุคคลอื่นบริจาคได้ยาก ไม่สามารถให้ทานที่บุคคลอื่นให้ได้โดยยาก ไม่สามารถอดกลั้นกรรมที่บุคคลอื่นอดกลั้นได้ยาก อย่างนี้แล้วบุคคลนั้นจะบำเพ็ญพุทธการกรรมนี้ให้สำเร็จหาได้ไม่ ก็แลสรีรภาพคือร่างกายของเรานี้ ย่อมมีอาที่นิวโทษเป็นอันมาก มิได้ยั้งยืนอยู่สิ้นกาลนาน และจิตใจเราที่อาศัยอยู่ในร่างกายนี้ย่อมมีอารมณ์ไม่เป็นหนึ่ง คือไม่เพียงแต่แน่นอนย่อมแปรปรวนไปเป็นนิตย์ เอาเถิด... บัดนี้เราจักให้สรีระร่างของเรากับทั้งชีวิตนี้ให้เป็นทานแก่แม่เสือหัวตัว นี้ให้ทันกาลที่จิตกำลังเสื่อมใสใคร่บริจาคในกาลนี้เถิด เออ.. ก็เราจะเป็นห่วงอันใดด้วยการจะให้อาหารที่อื่นเล่า"

พระโพธิสัตว์เจ้าคำนึกจินตนาการดังนี้แล้ว จึงตั้งจิตปณิธานว่า

"ด้วยเดชบุญกรรมนี้ ขอเราจงได้ตรัสเป็น พระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ให้นำสัตว์ทั้งหลายออกจากวัฏสงสารให้ถึงความระงับดับทุกข์ด้วยเถิด"

ครั้น ตั้งจิตปณิธานปรารถนาพระพุทธภูมิดังนี้แล้ว เพื่อจะประกาศแก่หมู่เทพยดาให้รู้ทั่วกันอีกเล่า พระพรหมดาบสโพธิสัตว์เจ้าจึงประกาศเป็นเนื้อความว่า

"ขอ ทวยเทพเจ้าทั้งปวง คือภูมิพุกษาเทวา และอากาศเทวาทั้งสมเด็จจัมรินทร์ราชเจ้า และท้าวมหาพรหมปชาบดี ศศิธรเทพบุตร ทั้งพญายมและท้าวจตุมาหาราชโลกบาลทั้งสี่ ทวยเทพซึ่งสถิตอยู่ ณ สถานที่ใดที่ใด ตลอดจนนารถบรรพตจอมภูผาขออัญเชิญทั่วทุกพระองค์ จงมาทำการอนุโมทนาในชีวิตสรีรทานของข้าที่ได้อบรมสั่งสมกระทำ ณ กาลบัดนี้เถิด"

ครั้งกระทำแก่ทวยเทพเจ้าดังนี้ ขณะที่ดาบสศิษย์ผู้ใหญ่ยังมีทันได้กลับมาถึง พระพรหมดาบสซึ่งมีน้ำใจกล้าหาญ ก็โจนทะยานจากยอดบัณฑูรภูผา ตกลงเฉพาหน้าเสื่อโครงแม่ลูกอ่อน ขณะนั้นนางพยัคฆ์ที่กำลังหิวกระหายนักหนา เมื่อเห็นอาหารตกลงมากองอยู่เช่นนั้น ก็ละไม่กินลูกของมัน แล่นมาบริโภคมังสะสรีราพพของพระบรมโพธิสัตว์เจ้าในกาลบัดนั้นทันที...

ท่าน ผู้มีปัญญาทั้งหลาย บรรดาที่มีใจเคารพเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา จงพิจารณาเหตุเกิดว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา เมื่อครั้งพระองค์ท่านปรารถนา พระพุทธภูมิเพื่อตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ท่านต้องมีน้ำพระทัยมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวอาจหาญเพียงไร ไซ้แน่แล้ว... พระองค์ต้องทรงสละชีวิตเข้าแลกกับพระโพธิญาณมาจนนับครั้งไม่ถ้วน เช่นครั้งที่พระองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นพรหมดาบสที่เล่ามาแล้วนี้ นี่เป็นเพียงครั้งหนึ่งในจำนวนมากหลายเท่านั้น นอกจากนี้แล้วในระยะเวลาสร้างพระบารมีตอนต้นนี้ พระองค์ยังต้องประสบกับความทุกข์ยากมากมาย เพราะอำนาจของการเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร ตามเรื่องทีปรากฏมีในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

มานพหนุ่มช่างทอง

หลังจากที่ได้อุบัติเกิดเป็นเทพบุตร ในสรวงสวรรค์แดนสุชาวดี และเกิดเป็นมนุษย์ในโลกนี้ ด้วยอำนาจการเวียนว่ายตายเกิดหลายชาติมาแล้ว ต่อมา กาลครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์มาเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลช่างทอง ทรงรูปสิริเลิศล้ำบุรุษงดงามนักหนา เมื่อเจริญวัยใหญ่กล้าขึ้นก็มีอาชีพเป็นช่างทองผู้ชำนาญสืบสายตระกูลของตน วันหนึ่ง มีเศรษฐีมาว่าจ้างให้ไปทำเครื่องประดับให้แก่ธิดาสาวโสภา ซึ่งกำลังจะเข้าพิธีวิวาห์มงคล ครั้นไปถึงคฤหาสน์แล้ว เศรษฐีจึงถามว่า "ดูกรช่างทองผู้เจริญ! ถ้าท่านได้เห็นเพียงมือและเท้าเท่านั้น ท่านยังสามารถทำเครื่องประดับได้หรือไม่?" เมื่อช่างทองหนุ่มรับคำว่าทำได้ เศรษฐีจึงให้ธิดาของตนยื่นแต่ มือและเท้ามาแสดงให้ปรากฏ ช่างทองหนุ่มก็สังเกตกำหนดบาทและหัตถาวยวะที่ให้เห็นแต่ห่างๆ แล้วกระทำด้วยความชำนาญ

ขณะนั้น ธิดาเศรษฐีซึ่งมีนามว่า กาญจนวดีกุมารีให้หนักสงสัยอยู่เป็นกำลังว่า "เหตุไหนหนอ บิดาจึงมิให้เราปรากฏกายต่อหน้าช่างทอง ให้แสดงแต่เพียงมือและเท้าเท่านั้น" ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงลอบแลดูตามช่องไม้ แต่พอได้เห็นสิริรูปสมบัติของช่างทอง ก็ให้เกิดปฏิพัทธ์รักใคร่เป็นกำลัง คลุ้มคลั่งในดวงใจด้วยอำนาจ ราคะตำกฤษณา นางจึงจารึกอักษรสาราเป็นใจความว่า

"ดูกรพ่อช่างทองผู้เป็นที่รัก! หากท่านมีจิตใจรักใคร่เราแล้ว ณ ที่หลังเรือนใหญ่นี้มีบุปผาพฤษชาติต้นหนึ่ง เป็นต้นไม้ใหญ่ในคำคืนวันนี้ ท่านจงมาชมนั่งอยู่บนต้นไม้ นั้น ถึงราตรีกาล เราจะออกไปพบกับท่านด้วยใจ รัก" จารึกเรื่องความรักดังนี้แล้ว จึงค่อยทิ้งลงไปที่ตกลงตรงหน้าช่างทอง เมื่อช่างทองหนุ่มอ่านดูแล้วก็ กำหนดไว้ในใจ ถึงเวลาสายัณห์หสมัย เลิกงานแล้ว จึงกลับมาอาบน้ำชำระกายรับประทานอิมหันาสารายู แล้ว พอเวลาสุริยอัสดงคตพลบค่ำลง ก็รีบตรงมาสถานที่นางนัด ขึ้นไปบนต้นพฤษชาติต้นนั้น ตั้งตาชะเง้อดู ทางที่กาญจนวดีกุมารีนั้นจะมา ณ ระหว่างคาบไม้ แต่นางก็ยังไม่มา มีชาติตนเองก็ได้เผลอม้อย่างวงวน นึกหนา เพราะว่าเมื่อตอนกลางวันนั้น ตนเร่งทำงานอยู่วันยังค่ำ ก็ลำบากกายพออยู่แล้ว เมื่อรับประทาน อาหารอิมแลมานั่งเจียบเหงาเฝ้าคอยอยู่แต่ผู้เดียวจะนี้ จึงเอนองค้งกับที่กิ่งไม้ใหญ่ ก็เลยเผลอม้อยผลอย หลับไป

ก็กาญจนวดีกุมารีทราวม้วยนั้น นางเป็นกุลสตรีธิดาของคหบดีมหาศาลย่อมมีความยำเกรงบิดามารดาอยู่ โดยมากเป็น ธรรมดา เมื่อมารดาบิดายังมิได้หลับนอน นางจึงไม่มีโอกาสออกมาได้ ครั้นท่านทั้งสองหลับ ไปแล้ว นางจึงค่อยลุกมาจากที่นอนออกมาจัดหาอาหาร ได้ข้าวสาธิตกับแกงมังสะสดีใส่ลงในขันทองเสร็จ แล้ว ก็รีบลอบนำลงมาจากปราสาทไปสู่ที่นัด ณ ต้นไม้ใหญ่ เพื่อไปหาชายสุดที่รัก ครั้นเห็นเขาหลับอยู่ก็มิรู้ ที่จะปลุกให้รู้สึกตื่นขึ้นได้ ด้วยเหตุว่ามนุษย์ในสมัยนั้นถือลัทธิธรรมเนียมอยู่อย่างหนึ่งว่า

**"ถ้าบุคคลหลับสนิทอยู่ ผู้ใดปลุกให้ลุกตื่นขึ้นแล้ว ผู้ปลุกนั้นย่อมมีบาป ตายไปต้องตกนรกหมก
ไหม้ตลอดกับหนึ่ง"**

เพราะ ฉะนั้น นางจึงไม่สามารถปลุกช่างทองนั้นให้ตื่นขึ้นมาได้ แต่คอยอยู่นานนักหนา เมื่อเห็นว่าไม่ตื่นแน่ นางจึงเก็บใบรูกขชาติปูลาดลงตั้งชั้นทองใส่อาหารไว้แล้วกลับไป

ฝ่ายนายช่างทอง ตื่นขึ้นมาได้เห็นภาชนะชั้นทองนั้น จึงกำหนดว่า ชะรอยนางกุมารีมาแล้วเห็นเราหลับ จึงกลับไปเป็นมั่นคง เมื่อผันแปรแลไปดูช่างโน้นช่างนี้ ก็ได้แลเห็นนางดำนินกลับเข้าไปภายในปราสาท ในขณะนั้น ก็ให้น้อยจิตคิดโกรธตัวเองเป็นหนักหนาว่า ควรหรือมานอนหลับไหลเสียได้ น่าเคืองตัวเองนัก รำพึงพลางก็ถือสุพรรณภาชนะโกชนะนั้นกลับมาเรือดน ครั้นรุ่งวันใหม่ได้เวลาก็ไปทำงานอยู่ที่เก่าอีก ไม่ช้าก็มีสารตกลงมาอีก จารึกอักษรมีใจความว่า "วันนี้ท่านจงอุตสาหะข่มใจไว้ อย่าให้หลับไหลไปเสียอย่างเมื่อคืนอีกเล่า" นายช่างอ่านรู้ความแล้ว ก็ไม่พูดว่าอะไร ประกอบการทำงานทำเครื่องประดับต่อไป พอได้เวลาตอนราตรี จึงมานั่งคอยทำอยู่เช่นเคย ไม่ช้าก็ยิ่งเอิญให้หลับไปเสียอีกเล่า กาญจนวดีกุมารีเมื่อถือโกชนาหารมาเห็นเขาหลับไปแล้ว ก็กลับไปเหมือนคืนก่อน

ครั้นถึงคืนที่สาม กาญจนวดีกุมารีเมื่อได้มาเห็นนายช่างทองสุดที่รักหลับไปเหมือนเดิม นางมีความเศร้าในน้ำใจหนักหนา จึงพิโรธว่าด้วยคำว่า

"น่าเสียดายนัก กุมารน้อยนี่เป็นที่รักใคร่เจริญใจแห่งเรา ชะรอยสันนิวาสเรานี้มิได้มีแต่ปางก่อน จึงเอิญให้กุมารนี้เป็นผู้มักหลับเสียได้สามวาระสามหน ความพยายามของเราสองคนนี่ปราศจากประโยชน์เสียแล้ว พอลงไปโดยสุขสวัสดิ์เถิดหนาเจ้า แต่วันนี้ไปเราก็จักษมตอิสระมิได้มาพบหน้าอีกแล้ว" เธอพิโรธรำพันด้วยความโศกศัลย์เป็นอันมากแล้ว ก็ยกโกชนะนั้นวางตั้งไว้ แล้วก็ตัดความอาลัยกลับไป นายช่างทองเมื่อตื่นขึ้นก็ให้เจ็บใจตนเองยิ่งกว่าวันก่อน มีความโศกอาดูรด้วยความรักเป็นหนักหนา จึงรำพึงรำพันออกมาว่า

"กุมารมีรูปร่างอย่างนี้ ควรที่จะทอดทศนานำความภริมาให้แก่ใจ นี่เป็นกรรมอะไร จึงตักเตือนให้หลับไหล ไม่รู้สึกตัวตื่นได้สามวาระ บุญญาภิสมภารเราแต่ก่อนมิได้มี ชะรอยเรากับนารีนี้มีได้เคยร่วมกันกระทำทาน หรือว่าตัวเรานี้มิได้มีกมลสันดาน เคยอนุโมทนากุศลของเศรษฐี จึงให้มือนเป็นสักแต่ว่าได้พบเห็นนารี

งามเท่านั้น มิทันได้ร่วมภิรมย์ก็ให้จางจากกันไป" นายช่างทองรำพันพลางถือเอาโภชนาหารที่นางตั้งไว้ แล้วกลับไปสู่เรือนตนด้วยความเศร้าเป็นล้นพ้น

ครั้นรุ่งขึ้นถึงวันอาวาหสมัย ฝ่ายเศรษฐีบิดาเจ้าบ่าว จึงบรรทุกข้าวของสำหรับการแต่งงานมากมาย หลายร้อยเล่มเกวียน พอมาถึงแล้วทั้งสองฝ่ายก็ประชุมกันทำอาวาหมงคล เลี้ยงดูกันเป็นนักษัตรฤกษ์ โกลาหล ฉลองกันอยู่สิ้นกาลประมาณหนึ่งเดือนโดยกำหนด ครั้นการฉลองอันมีเวลาถึงหนึ่งเดือนล่วงแล้ว เศรษฐีผู้เป็นบิดาเจ้าบ่าวก็พาบริวารกลับไปบ้านตน

ฝ่ายนายช่างทองผู้งามโฉม จำเดิมแต่วันแคล้วคลาดจากนางมา ก็รำพึงรำพันถึงนางอยู่ไม่วางวายว่า นางกุมารีนี้น่าใฝ่รักเป็นปียสหายแห่งเรามาก่อน บุรุษเช่นเรานี้จึงสมควรจะได้นาง รำพึงพลางจึงคิดหาอุบาย ครั้นคิดได้แล้วจึงอุตสาหะทำเครื่องประดับสำหรับศอสำหรับหนึ่งสวยสดงดงาม นึกหนา แล้วไปด้วยแก้วมุกดาวิจิตรบรรจงเป็นลวดลายละเอียดอุดม สมควรเป็นราชอลังการแล้ว ก็น้อมนำเข้าไปถวายพระมหาอุปราชเจ้า

"เอ๊ะ! เจ้านำของที่ขอบใจมาให้เราเช่นนี้ จักมีความประสงค์สิ่งใดหรือ" พระมหาอุปราชซึ่งมีพระกมลโสมนัส ตรัสถามขึ้น นายช่างทองจึงทูลสนองบอกความประสงค์ของตนให้ทรงทราบ "อย่าวิตกไปเลย จะเป็นไรมีเรานี้รับธุระจะทำอุบายให้เจ้าสมมโนรถจงได้" พระมหาอุปราชตรัสรับรองแล้วจึงทรงให้นายช่างทองแต่งตัวเป็นสตรีเพศ ทรงสรรพภาพรณ์พิจิตร บิดเบือนแสรังแปลงองค์เป็นชัตติยอนงค์กัญญาเสร็จแล้วจึงให้นั่ง ณ ภายในกระโจมทองข้างพระที่นั่ง ส่วนพระองค์ทรงพระแสงขอสถิตบนคอมงคลคชาธาร เสด็จมาถึงบ้าน ท่านเศรษฐีประทับหยุดยืนข้างพระที่นั่ง แล้วรับสั่งให้เศรษฐีเข้ามาเฝ้าและแสรังตำรับถามว่า

"ปราสาทหลังใหม่นั้น เป็นของใครอีกเล่า"

"เป็นปราสาทธิดาของข้าพระพุทธเจ้า" เศรษฐีทูล

"เออพ่อ... ดีแล้ว บัดนี้ พระบรมชนกธิราชดำรัสราชวโงการให้เราไปปราบพวกโจรร้ายในชนบทประเทศ จะขอฝากพระกนิษฐภคินีน้องสาวเราไว้ให้อยู่กับธิดาของท่านด้วยเป็นการชั่วคราว กว่าเราจะกลับมา เมื่อกลับมาแล้ว เราจึงจะมาพระน้องนางนั้นไป" พระอุปราชตรัสขึ้นตามอุบายทรงวางไว้

"พระเจ้าข้า แต่ว่าธิดาเกล้ากระหม่อมนั้น นางได้สามีแล้ว พระภคินีของพระองค์จะทรงอยู่ด้วยธิดาเกล้ากระหม่อมจะได้หรือ" เศรษฐีทูลด้วยความกังวลใจ

"จะเป็นไรไปเล่า ท่านเศรษฐี" พระมหาอุปราชตรัสดูจไม่พอพระเหตุทัย "ท่านจงให้ธิดาของท่านงดการอยู่ร่วมกับสามีชั่วคราวก่อน ให้เจ้าอยู่เป็นเพื่อนพระน้องนางเรารู้สึกน้อยใจเราไปไม่นานนัก ก็จักรีบกลับมารับไป"

"ถ้ากระนั้น ก็พอจะผ่อนผันรับพระธูระ สมองพระเดชพระคุณได้ พระเจ้าข้า" ท่านเศรษฐีทูลแล้ว เรียกธิดา มาบอกความต่อหน้าพระที่นั่ง แล้วสั่งให้นำพระภคินีปลอมนั้นขึ้นสู่ปราสาท และก่อนที่เจ้ามหาอุปราชจะอำลาไป พระองค์ยังได้ทรงสั่งข้า้ดูจเป็นห่วงหนักหนาว่า

"ดูกรท่านเศรษฐี! ขอท่านจงอย่าได้ประมาทเลย จงเห็นแก่เราเถิด จงช่วยเป็นธุระเอาใจใส่ ของสิ่งไรที่น้องรักเราเจ้าต้องการ ท่านจงจัดอย่าได้ซัดใจเจ้าเลย อนึ่ง บุคคลทั้งหลายอื่นๆ ท่านต้องคอยระวังจงห้ามอย่าให้ขึ้นไปจุ่นจ้านบนปราสาทเป็นอันขาด โดยที่สุด แม้แต่สามีของธิดาท่านก็จงอย่าให้ขึ้นไปอย่างเด็ดขาดเลยทีเดียว เข้าใจไหมเล่า"

"ไว้ใจเถิด พระเจ้าข้า" ท่านเศรษฐีรับทูล "จงวางพระทัยไว้ธุระข้า้พระบาททุกประการเถิด พระองค์อย่าได้ทรงพระวิตกเลย" ทูลรับรองอย่างหนักแน่นแล้ว ก็ตามส่งเสด็จจนถึงนอกกำแพงปราสาท

ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา มาณพหนุ่มช่างทอง ก็ได้อยู่ร่วมภิรมย์กามรดีกับด้วยกาญจนวดีกุมารีสมมโนรศ ความปรารถนาเป็นเวลานานสิ้นกำหนดสามเดือน จะได้มีบุคคลผู้ใดใครผู้หนึ่งในที่นั่นล่วงรู้ความลับนี้ก็ หามิได้ ฝ่ายพระมหาอุปราชนั้น ครั้นกาลล่วงไปครบสามเดือนแล้ว ก็ทรงทำเป็นเสด็จมารับพระกนิษฐภคินี กลับไป

พระพุทธานุภาพโพธิสัตว์ เมื่อพระองค์ดำรงกฤษดาภิหารพระบารมีญาณยังอ่อน ต้องถูกเพลิงคือราคะกิเลส เบียดเบียนบีฑา บังเกิดขึ้นมาแล้ว และมีอาจะระบับเสียได้ จึงเป็นไปตามอำนาจราคะกิเลสประกอบปรทาร โทษล่วงเกินภรรยาของผู้อื่นเป็นกาย ทุจริต เช่นนี้ ครั้นดับขันธสิ้นชีวิตในครั้งแล้ว ก็ต้องสืบปฏิสนธิไป บังเกิดในนรกหมกไหม้ ต้องได้รับทุกขเวทนาถึงสาหัสเป็นหลายครั้งหลายหน เวียนวนอยู่ในภูมิอันต่ำชำนานนักหนา นับเป็นเวลาถึง ๑๔ มหากัป

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระชินสีห์บรมโลกุตมาจารย์ ครั้นได้สำเร็จพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณแล้ว จึงได้ทรง พระมหากรุณาตรัสพระธรรมเทศนาสั่งสอนพวกเราชาวพุทธบริษัทว่า

"สัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ ย่อมได้เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสในอบายภูมิสี่ คือเป็นสัตว์ นรกในนिरยภูมิเป็นต้น เพราะความกระวนกระวายเดือดร้อนด้วยอำนาจราคะกิเลส สัตว์ที่ไม่รู้ พระสัทธรรม ย่อมถึงความก่อเกิดเป็นร่างกายที่เยวเวียนว่ายอยู่ในโสมสงสารเจริญภาพเจริญ ชาติมากมาย แม้จะนับด้วยหลายล้านหลายโกฏิองไซยนั้นก็นับหาได้ไม่ ต่อเมื่อเป็นพุทธ บุคคลแล้วนั้นแล จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้พ้นจากอบายภูมิ"

เมื่อ ได้ทราบความพระพุทธานุภาพนี้แล้ว ขอให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย จงเชื่อถือคำสอนของพระพุทธองค์ เกิด จงทำใจให้เห็นโทษภัยในอบายจงมาก หากแต่่น่าสังเวชอยู่ที่ว่า วิสัยจิตใจของปุถุชนคนเราโดยมากทุก วันนี้ มักคิดไปเองว่าตนนั้นมีปัญญาดี เมื่อมีผู้เอาภัยในอบายมาชี้แจงมาแสดงบอก ก็มักคิดไปว่าแก่งมา กล่าวหลอกลวงให้เกรงกลัวไม่ยอมเชื่อว่าเป็นจริง เพราะสิ่งที่ว่าคือนรกตนเองพิสูจน์ไม่ได้ ให้หันเหคิด ขวางๆ ไปว่า เป็นเพียงอุบายสอนคนโบราณกาลก่อน ตั้งแต่ครั้งสมัยคนเรายังโง่อยู่เท่านั้นเอง นรกสวรรค์มี ที่ไหนกัน เมื่อคิดผันแปรไปเช่นนี้ ก็จะพอกพูนความประมาทให้เกิดมากยิ่งขึ้นในสันดานตน

อาจประกอบอนุกรรมต่างๆ อันเป็นเหตุให้ไปเกิดในอบายได้ ฉะนั้น ต้องสอนตนให้กลัวภัยในอบายภูมิ ก่อนนั้นแลเป็นดี

เจ้าหญิงสุมิตตาเทวี

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าของเรา แต่ครั้งมีพระบารมียังอ่อนถูกราคะกิเลสครอบงำ ทำให้ประกอบกรรมล่วงแกม มิฉฉาแล้วไปสืบปฏิสนธิเกิดในนรกเสวยทุกข์แสนสาหัส เป็นเวลานานนักถึง ๑๕ มหากัปตั้งกล่าวแล้ว แต่ต่อจากนั้น ด้วยอำนาจเศษกรรมยังตามให้ผลอยู่ไม่เสื่อมคลายไปง่าย ๆ ครั้นจุติจากนรกแล้ว จึงต้องไปสืบปฏิสนธิถือกำเนิดเกิดเป็นพา เป็นเวลานานนับได้ ๕๐๐ ชาติ แล้วจึงไปถือกำเนิดเป็นโคอีก ๕๐๐ ชาติ แล้วจึงถือกำเนิดเป็นคนพิการ ตาบอด หูหนวกแต่กำเนิดอีก ๕๐๐ ชาติ แล้วมีหน้าซ้ำให้ถือกำเนิดเป็นกระเทยอีก ๕๐๐ ชาติ แล้วจึงมาถือกำเนิดเป็นสตรีอีก เป็นเวลานานถึง ๕๐๐ ชาติ

ในกรณีนี้ ขอให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย พึงสังนิจฐานลงเถิดว่าแต่เพียงเศษของอนุกรรมที่ทำด้วยความประมาทตามสนอง ก็น่าสะพึงกลัวยิ่งนักหนา ฉะนั้น จงอย่าได้ประมาทในอนุกรรมความชั่วทั้งปวงเลย ดูแต่พระโพธิสัตว์เจ้าของเราที่เกิด ทั้งๆ ที่ตั้งพระเหตุทัยไว้แล้วว่า จะขอตรัสเป็นพระพุทธเจ้าอนุกุล สงเคราะห์แก่สัตว์ทั้งหลายอยู่โดยแท้ ควรแลหรือที่พระองค์ยังต้องถูกราคะกิเลสมาครอบงำเหยียบย่ำบีทา แต่ครั้งเป็นมาณพหนุ่มช่างทอง ให้เกิดปรองดองรักใคร่กับภรรยาของผู้อื่น ได้ชมชื่นรื่นรมย์อยู่เพียงสามเดือน แต่ต้องถูกรกรรมมาขัดทำให้วิบัติขัดขวางเสียเวลาที่จะสร้างบารมีเพื่อโพธิญาณ นับเป็นเวลานานถึงเพียงนี้ได้ ก็ช่วยกล่าวไปใยถึงสามัญชนสัตว์ทั่วไปนี้เล่า อย่าได้ประมาทเลย

เมื่อถือกำเนิดเกิดเป็นสตรีเพศได้สี่ร้อยกว่าชาติแล้ว ครั้นถึงพระชาติเป็นที่สิ้นสุด เศษปรथाกรรมคือการล่วงเกินภรรยาของผู้อื่น พระชาติสุดท้ายที่เกิดเป็นสตรีเพศครบห้าร้อยนั้น ด้วยอุปปราปรเวณียกรรมตามสนองจึงเป็นเหตุให้พระองค์ถือกำเนิดเป็นชัตติย กุมารี ทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าหญิงสุมิตตาราชกุมารี เป็นพระธิดาของพระเจ้าสุปปบุตรมหาราชผู้เป็นใหญ่

ก็ในสมัยนั้น เป็นกัปที่มีชื่อว่า สารกัป เพราะมีพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกธาตุนี้พระองค์เดียว ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎปราชญ์ที่ปึงกรล้อมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระราชบุตรของพระเจ้าสุปปบุตรมหาราชเช่นกันจะนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเราซึ่งทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าหญิงสุมิตตาราชกุมารี จึงทรงเป็นพระกนิษฐภคินีของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระองค์นั้น แต่ต่างพระมารดา

เมื่อสมเด็จพระปราชญ์ที่ปึงกรจอมไตรโลกุตมาจารย์เจ้าเสด็จมาก่ออุบัติตรัสในโลก กาลครั้งนั้น หมู่มนุษย์นิกรนานาประชาชาติ มีสมเด็จพระพุทธบิดา คือพระเจ้าสุปปบุตรมหาราชราชาธิราชเป็นประธาน ได้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอันมาก พวกกันจัดสรรทำสักการบูชาอุทิศเป็นพระพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และอุปัฏฐากบำรุงด้วยจตุปัจจัยในสังฆมณฑล พระพุทธศาสนาถึงความเจริญรุ่งเรืองนักหนา ประชาสัตว์ต่างได้ลิ้มรสอมตธรรม สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลเป็นจำนวนมาก ตามสมควรแก่อุปนิสัยวาสนาบารมีของตนที่สร้างไว้

วันหนึ่งเป็นเวลาสายณหสมัยใกล้ค่ำแล้ว เจ้าฟ้าหญิงสุมิตตาราชบุตรี ประทับยืนอยู่บนปราสาทชั้นที่ ๗ ทอดพระเนตรลงมาข้างล่างก็ทอดทัศนาการเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งทรงสมณสาธูป มีกิริยาอาการนำเลื่อมใสยิ่งนัก เจ้ากุมมาประดิษฐานบิณฑบาตอยู่แทบพระทวารวัง พระนางเจ้าจึงทรงจินตนาว่า "ภิกษุมาบิณฑบาตในเวลาเย็น อันมิใช่กาลที่ควรบิณฑบาตเช่นนี้ ชะรอยจะมีประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นมั่นคง" ทรงจินตนาดังนี้แล้ว จึงดำรัสใช้บุรุษคนหนึ่งว่า "ท่านจงลงไปถามความต้องการของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าให้รู้แจ้งแล้วจงมาราชบุรุษรับพระดำรัสถวายบังคม ลงมาถามได้ความแล้ว กลับขึ้นไปทูลว่า "พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ประสงค์จะบิณฑบาตน้ำมัน"

เจ้าฟ้าหญิงสุมิตตาราชบุตรีนั้น จึงให้ไปอาราธนาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าขึ้นมาเอง ณ อาสนะอันสมควรแล้ว จึงมีพระดำรัสถามว่า

"พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ต้องประสงค์น้ำมันเอาไปเพื่อประโยชน์สิ่งใด?"

"ขอถวายพระพร พระราชธิดา! อาตมภาพโคจรบิณฑบาตน้ำมันได้เป็นอันมากแล้ว ก็แต่งประทีปมากมาย นักหนาทำสักการะบูชาแต่องค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฎปรางค์ที่ปึง กรสัมมาสัมพุทธเจ้าจนสิ้นราตรียี่รุ่ง ครั้นเวลาสายสว่างแล้ว พระอริยสงฆ์สาวกมาประชุมพร้อมกัน ณ สำนักแห่งพระบรมครูอาตมภาพก็ตามประทีปบูชาพระอริยสงฆ์สาวกทั้งหลายอีกเล่า แต่เฝ้ากระทำอยู่อย่างนี้เป็นนิตย์เสมอมานะ พระราชธิดา ขอถวายพระพร"

ทรงได้ฟังพระคุณเจ้าเล่าถวายให้ฟังดังนี้ เจ้าสุมิตตาราชบุตรก็มีจิตยินดีเลื่อมใสหนักหนา จึงทรงถือขันสุพรรณภาชน์ยุรยาตรไปตักตวงน้ำมันพันธุ์ผักกาดจนเต็มขันแล้วก็ ทูนเหนือเศียรเกล้านำมา ในขณะที่นั้น เจ้าหญิงราชธิดาก็ทรงบังเกิดความคิดอันสูงส่งบรรเจิดจำขึ้นมาว่า

"สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชของเราได้ตรัสเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงกระทำประโยชน์แก่อุภยบาลทั้งโลกเป็นอันมากฉันใด กาลนานไปเบื้องหน้า ของอาตมาได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าสักพระองค์หนึ่ง เพื่อจะอนุภูลแก่สัตว์โลกฉันนั้นเถิด"

เมื่อเกิด ความคิดคำนึง ฉะนี้แล้ว พระราชธิดาเจ้าจึงนำสุพรรณภาชน์น้ำมันนั้น ลงจากเบื้องบนพระเศียรเกล้าแล้วกรีนลงในบาตรของพระคุณเจ้าจนเต็มบาตร พร้อมกับทรงตั้งมโนปณิธานว่า

"ข้าแต่ พระคุณเจ้าผู้เจริญ ด้วยเดชะอานิสงส์ผลทานนี้ ขอจงเป็นปัจจัยให้ความปรารถนาของข้าพเจ้าสำเร็จดังมโนรถเถิด พระคุณเจ้าข้า ขอพระคุณเจ้าจงเอาน้ำมันนี้ไปบูชาของค์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ซึ่งตรัสเป็นองค์พระสัมพุทธเจ้าแล้ว ขอพระคุณเจ้าจงมีจิตการุณช่วยกราบทูลพระองค์ด้วยว่า พระราชบุตรกนิษฐาคิณีของสมเด็จพระพุทธองค์เจ้านี้ ซึ่งมีนามว่า สุมิตตาคูมารี มีกาลประสาทโสมนัสศรัทธายิ่งนักหนา ขอน้อมพระเศศถวายอภิวัตพระบาทยุคลสมเด็จพระทศพลญาณ และขอตั้งปณิธานปรารถนาดังนี้ว่า ด้วยเดชะอานิสงส์ผลทานนี้เป็นปัจจัยนานไปในอนาคต จักขอตรัสเป็นพระพุทธเจ้าสักพระองค์หนึ่งแลขอให้ทรงพระนามว่าสิทธัตถะ เหมือนด้วยชื่อแห่งน้ำมันพันธุ์ผักกาดนี้ด้วยเถิด"

ครั้งมีพระดำรัสไปดังนี้แล้ว สุมิตตาราชกุมารก็ถวายอภิวาทพลางส่งพระผู้เป็นเจ้านั้นกลับไป

ฝ่ายพระภิกษุผู้เป็นเจ้ารูปนั้น ครั้นได้น้ำมันตามความประสงค์มากกว่าทุกวันแล้วก็ดีใจนักหนา รีบอุ้มบาตรน้ำมันกลับมาสู่มหาวิหารในราตรีกาลวันนั้น พระผู้เป็นเจ้าก็ได้มีโอกาสกระทำประทีปบูชาให้สว่างไสวมากกว่าทุกวัน ครั้นแล้วจึงเข้าไปถวายอภิวาทสมเด็จพระสรรเพชญ์บุราณที่ปึงกรล้อมมาสัมพุทธ เจ้า แล้วจึงกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค พระเจ้าข้า! เวลาราตรีนี้ข้าพระองค์ได้ตกแต่งประทีปบูชามากขึ้นกว่าทุกราตรีเช่นที่เห็น อยู่เวลานี้ ด้วยน้ำมันพันธุ์ผักกาดอันภคินีของพระองค์ถวายมาและพระนางเจ้าได้ทำพุทธภูมิ ปณิธานว่า ด้วยเดชผลทานที่ถวายด้วยใจเลื่อมใสยิ่งนักนี้ พระกนิษฐภคินีเจ้าปรารถนาขอได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าสักพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า สิทธัตถะในอนาคต ข้าพระองค์โอกาสกราบทูลถามว่า ความปรารถนาของพระภคินีเจ้าจะสำเร็จหรือไม่ พระเจ้าข้า?"

สมเด็จพระมิ่งมงกุฎบุราณที่ปึงกรบรมศาสดาได้ทรงสดับแล้วจึงทรงมีพระพุทธปฏิภาตรัสว่า

"ดูกรภิกษุ! บัดนี้ สุมิตตาราชกุมารกนิษฐภคินีของเรานั้น เจ้ายังตั้งอยู่ในอัตภาพเป็นสตรีเพศ จึงยังไม่สมควรที่จะได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์ก่อน"

"พระเจ้าข้า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ! ก็พระกนิษฐภคินีของพระองค์จักไม่มีโอกาสได้สำเร็จพระพุทธภูมิเลยหรือ พระเจ้าข้า" พระคุณเจ้ารูปนั้นถวายนมัสการกราบทูลขึ้นอีก

ลำดับนั้น สมเด็จพระจอมไตรโลกนาถบุราณที่ปึงกรล้อมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงพิจารณาดูในอดีตภาคก็ทรงทราบว่พระกนิษฐภคินีสุมิตตาราชกุมาริเจ้าได้ เคยมีพุทธภูมิปณิธานไว้นานนักหนา แต่ครั้งเป็นมาณพแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทรเป็นเดิม เมื่อทรงพิจารณาดูในกาลส่วนอนาคตภาค ก็ทรงทราบว่าพระน้องนาง

เจ้าอาจสำเร็จซึ่งพระพุทธรูปนิทานได้ จึงทรงมีพระพุทธรูปว่า

"ดูกรภิกษุ! กาลข้างหน้าในอนาคตนับแต่ไปอีก ๑๖ อสงไขยหนึ่งแสนมหากัปจักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าสมเด็จพะที ปังกรซึ่งเป็นนามเสมอกับด้วยเรานี้ จักเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก ในกาลนั้นแล สมเด็จพะพุทธเจ้าพระองค์นั้นจักได้กล่าวพยากรณ์ซึ่งพระภาคนี้ของเรา พระน้องนางจักได้รับลัทธยาเทศในสำนักของสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น"

เมื่อสมเด็จพะปรุณที่ปังกรสัมมาสัม พุทธเจ้าตรัสละนี้แล้ว พระภิกษุรูปนั้นก็ถวายนมัสการกระทำปทักษิณแล้ว ก็ไปสู่ปราสาทเจ้าฟ้าหญิงสมิตตาราชา กุมารี เล่าแจ้งความตามที่ได้ฟังมาจากพระโอรสผู้มีพระภาคเจ้าพอได้ทรงสดับคำเล่าบอกจบจง เจ้าฟ้าหญิงก็ทรงมีพระกมลโสมนัสยิ่งนัก มีพระเสาวณีย์ถวายนิยตบวารณาว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าข้า! แต่วันนี้เป็นต้นไป ขอพระคุณเจ้าจงอย่าได้เที่ยวไปแสวงหาที่อื่นเลย พระคุณจงมารับน้ำมันในสำนักแห่งข้าพเจ้านี้เป็นนิตย์ทุกวันเถิด"

ตั้งแต่วันนั้นมา พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็มารับน้ำมันพันธุ์ผักกาดจากปราสาทของเจ้าฟ้าหญิงสมิตตาราชา กุมารี ไปทำประทีปบูชาของค์สมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์สาวกเป็นนิตย์ทุกวัน

ฝ่ายเจ้าหญิงสมิตตาราชา กุมารีนั่นเล่า ครั้นเวลาอรุณรุ่งเช้า ก็ให้จัดแจงอาหารอันประณีตเป็นอันมาก พร้อมด้วยเครื่องสักการะบูชา มีมาลาและของหอมเป็นอาทิ แวดล้อมด้วยบริวารเข้าสู่มหาวิหาร ถวายบิณฑบาตทานแก่หมู่พระภิกษุสงฆ์มีสมเด็จพะพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วยความเชื่อมั่นเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง ก็จำเดิมแต่กาลนั้นมา เจ้าฟ้าหญิงก็มีให้พระหฤทัยเบื่อน่ายจากความที่ได้อัฏฐาเป็นสตรีเพศยิ่ง นัก สู้สุดส่ำห้ำกั่มหน้าบ่าเพ็ญกุศล เป็นต้นว่าบริจาคทาน รักษาศีล สมาทานอุโบสถ ประพฤติพรหมจรรย์เป็นอาจณ ครั้นสิ้นพระชนมายุแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดเสวยทิพยสมบัติในดุสิตเทวโลก ก็เป็นอันว่า บัดนี้ สมเด็จพะโพธิสัตว์เจ้าของเราทรงหมดสิ้นจากเศษปรทวารกรรมความล่วงเกินภรรยา ของผู้อื่นแต่เพียงนี้

อรดีเทวราชบพิตร

เมื่อเจ้าฟ้าหญิงสุมิตตาราชกุมารี สิ้นพระชนมายุไปบังเกิดในสวรรค์เทวโลกชั้นดุสิต เป็นเทพบุตรสวยทักขสมบัติอยู่สิ้นกาลนาน กำหนดได้ทำสิบเจ็ดโกฏิกับอีกหกล้านปีแล้ว ก็จุติจากดุสิตสวรรค์ท่องเที่ยวเวียนตายเวียนเกิดด้วยอำนาจวิญญูสงสารอีกสิ้น กาลนานซ้ำ

กาลครั้งหนึ่ง พระองค์ได้ทรงมาถึงกำเนิดในราชตระกูล ครั้นสมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จสวรรคตแล้ว ก็ได้สืบราชสมบัติแทนพระราชบิดา ได้ราชาภิเษกเป็นเอกองค์จักรราชาธิบดี เถลิงสิริราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราชบพิตร ดำรงราชกิจโดยทศพิธราชธรรม มีอำมาตย์ผู้หนึ่งนามว่า สิริคุตมหาอำมาตย์ เป็นผู้อนุศาสน์บอกอรรถธรรม

ก็ในกาลครั้งนี้ ปรากฏว่ามีพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกธาตุนี้พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎพรหมเทวสัมมาสัมพุทธเจ้า คราวหนึ่ง พระองค์ทรงอุทสาหะเสด็จพระพุทธดำเนินมา ณ กรัณฑกะนครของพระเจ้าอรดีเทวราช เพื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาประกาศพระบวรพุทธศาสนา ให้เหล่าประชาสัตว์ได้ตั้งมอตรธรรม ในขณะที่พระองค์เสด็จมาถึงพระนครนั้น พระฉัพพัณณรังษีหกประการอันชานออกจากพระพุทธศรีระกาย ปรากฏมากมายนักหนาครอบงำทั่วภารา แลดูราวกับว่าภานุมาศเทพมณฑล คือ พระจันทร์มาอุทัยไซรัคมีพร้อมกันทั้งพันดวง มีรัศมีรุ่งเรืองสว่างไสวน่าอัศจรรย์ใจยิ่งนัก

ในระยะนั้น สมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราชบพิตรกำลังประทับนั่งบนพระแท่นรัตนบัลลังก์ ณ พื้นเบื้องบนพระมหาปราสาท มีสิริคุตมหาอำมาตย์หมอบเฝ้าอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์ ครั้นท้าวเธอทอดพระเนตรเห็นพระพุทธรังษีมาปรากฏอย่างอัศจรรย์ มิได้ทันที่จะทรงพระอนุสรณ์คำหนึ่งเห็นว่าเป็นอะไรกันแน่ จะว่าเป็นพญาไกรสรสีหราชหรือว่าเป็นเทพยตามนุษย์นิกรคนธรรพ์กนิกรมากกระทำ ฤทธิให้วิปริตไปก็ให้ทรงมีพระกมลสะท้านหวาดเสียวเป็นที่สุด ทรงมีพระอาการจะทรุดพระองค์ลงจากพระราชบัลลังก์อาสน์

สิริคุตมาอำมาตย์ได้เห็นพระอาการสะดุ้งพระราชหฤทัยดังนั้น จึงรีบผายผันไปทัศนาคูโดยสีหบัญชรของ พระแกล ก็แลเห็นองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งทรงพระสิริโฉมประดับด้วยพระทนต์ดั่งสมหาปुरुสลักษณะ และพระอสัตติยานุ พยัญชนะมีพระฉัพพรรณรังสีโอภาสทำให้สว่างกระจ่างจับทั่วสกลภารา สิริคุตมาอำมาตยาบตี แต่พอได้ทอดทัศนาคูเห็นพระองค์เช่นนี้ก็ทราบได้ทันทีว่า เจ้าของพระรัศมีนั้นเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคราวนี้ หากจะมีปัญหาว่า ทำไมสิริคุตอำมาตย์จึงทราบได้ทันทีเช่นนี้ มีคำวิสัชนาว่า สิริคุตอำมาตย์ผู้นี้ หรือก็คือ พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ซึ่งได้มีอภินิหารบารมีอบรมมานานนักหนา นานกว่าพระเจ้าอรรถ เศวราชมหากษัตริย์แห่งตน ได้เคยประสบพบปะองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามามากมายหลายร้อยชาติแล้ว ทั้งในชาตินี้ก็เป็พระราชครูผู้รอบรู้สั่งสอนอรรถธรรมแก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉะนั้นพอได้ทอด ทัศนาคูเห็นสมเด็จพระจอมมุนี จึงพลันทราบได้ทันทีว่า องค์พระผู้ทรงพระรัศมีเห็นปานฉะนี้ คือ องค์สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นสิริคุตอำมาตย์ทราบชัดด้วยใจตนเองเช่นนี้ ก็มีจิตยินดีโสมนัสเป็นล้นพ้น รีบลนลานกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของตน

ข้าแต่มหाराช พระเจ้าข้า! ขอพระองค์อย่าได้ทรงหวาดเสียว ทรงพระวิตกกังภัยสิ่งใดเลย แสงพระรัศมีที่ เห็นนั้นเป็นแสงแห่งรัศมีของท่านผู้ทรงบุญญาธิการยิ่งผู้หนึ่ง ที่กำลังมุ่งหน้ามาสู่พระนครของเรานี้ และ ท่านผู้มีกำลังมาสู่พระนครเรานี้ นั้น จะได้เป็นสามัญบุคคลก็หามิได้ โดยที่แท้ ท่านผู้นั้นคือสมเด็จพระมิ่ง มงกุฎบรมศาสดาจารย์ผู้ทรงพระสัพพัญญุตญาณยอดโลก แล้ว ท่านผู้นี้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ เจ้า ผู้อุดมในไตรโลกเป็นเอกอัครโลกนายก ทรงอุบัติขึ้นเพื่อจะเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ทรงเป็นพระเจ้าผู้ชนะ มารและสมควรจะรับสักการะบูชาอันยิ่งใหญ่ของประชาสัตว์ ทั้งหลาย ทรงมีคติที่ไปเป็นอันดี ทรงไพบุลย์ ด้วยวิทยาและจรณธรรม เป็นผู้อำนวยการนำนิพพานสุขให้แก่ฝูงสัตว์ได้ พระองค์ย่อมเป็นใหญ่ในสามภพตรัสรู้ แจ้งจบในสรรพญะยธรรมทั้งปวง ด้วยพระองค์เป็นผู้พิเศษในทางทรมานสัตว์บุรุษดุจสารถิอุดม ทรงเป็น บรมศาสดาของหมู่เทพยดาแลมนุษย์ เป็นพุทธบุคคลเบิกบานในโลก จะหาผู้ใดเปรียบโดยคุณธรรมมิได้ เป็นผู้ไม่มีความอาลัยแล้วในสรรพสมบัติอันเป็นเครื่องรัดตรึงสัตว์ทั้งปวง ไว้ มีปัญญาจักษุลง่วงใน ทางเป็นประโยชน์ ทรงเป็นธรรมสามีใหญ่ในธรรมสำเร็จพระพุทธภูมิเหมือนพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อน ทรงมี พระกมลมากด้วยความละเอียดอ่อนยิ่งด้วยพระมหากรุณา ทรงสามารถที่จะประกาศธรรมโฆษณา ทั้งทั้ง ไตรโลกธาตุ พระเจ้าข้า"

เมื่อลิริคุตอำมาตย์ประกาศพรณนาพระพุทธเจ้าด้วยพจนากถาอยู่ขณะนี้ องค์สมเด็จพระชินสีห์พรหมเทवासัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมาใกล้สถานที่นั้น โดยลำดับกาล ลิริคุตอำมาตย์เห็นสมเด็จพระพิชิตมารเสด็จมาใกล้ จึงทูลเตือนให้พระสติแก่พระเจ้าอรดีเทวราชว่า "ข้าแต่มหाराชเจ้า! ขอเชิญเสด็จภูฐานการจากราชบัณลังก์ไปทำปัจจุคมนาการต้อนรับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเถิด พระเจ้าข้า"

สมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราชบรมกษัตริย์ ครั้นได้ทรงสดับลิริคุตมหาอำมาตย์กราบทูลดังนี้ พระองค์ก็ทรงมีพระกมลโสมนัสเต็มตื่นไปด้วยพระปิติ ชาบชานไปทั่วทั้งพระสรีระกาย ทรงมีพระพักตร์มีดมนด้วยกำลังพระปิตักลา ในขณะนั้น พระองค์ก็ทรงมีปวัตตนาการวิงเวียนล้ม และตกลงมาจากชานพระทวาร นำตกใจกลัวจะสิ้นพระชนม์นักหนา แต่ด้วยอำนาจพระราชศรัทธาอันกล้าหาญของพระองค์มาโอบอุ้ม จึงเกิดอัศจรรย์บันดาลเกิดเป็นดอกเศวตโกสมปทุมชาติงามสะอาดตระการประมาณ เท่ากงเกวียน แหวกพื้นปฐพีผุดขึ้นบานรับประดับประคองพระองค์ไว้ ครั้นทรงได้พระสติจึงทรงเลื่อนพระองค์ลงจากดอกปทุมบุปผชาติ และดอกปทุมบุปผชาตินั้นก็เลื่อนหายไป ในขณะนั้นทันที สมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราช จึงเสด็จยุธาตราไปด้วยพระบาทเปล่า เข้าไปสู่สำนักเฉพาะพระพักตร์แห่งองค์สมเด็จพระพรหมเทवासัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วถวายนมัสการและกระทำการสักการะบูชาด้วยสมนบุปผชาติเลือกกลิ่นแต่ที่ดีๆ บริบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นบริสุทธิ์สะอาด ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ได้แต่ทรงนั่งนั่งน ผ่านมัสการบูชาแล้วบูชาเล่าอยู่อย่างนั้น เป็นเวลานานแสนนาน

ภายหลังต่อมา สมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราชบพิตรพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมภารถวายเครื่องอุปกรณทานทั้งหลายอื่นเป็นอันมาก ทรงมีพระราชหฤทัยชื่นชมโสมนัสนัก แล้วทรงเกิดความคิดบรรเจิดจำปรารณาซึ่งพระพุทธภูมิ จึงทรงชบพระเศียรเกล้าก้มลงกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ตั้งพระทัยอุทิศทำพุทธภูมิปณิธานว่า

" ข้าแต่พระองค์ผู้สัพพัญญู! พระองค์ได้ตรัสเป็นพระพุทธองค์บรมนารถ สามารถยังสัตว์โลกทั้งหลายให้รู้ตามได้ฉันใด ขอให้ข้าพระองค์ จงได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้วจึงสามารถนำสัตว์โลกทั้งหลายให้รู้ตามด้วยฉัน นั้น อนึ่งพระองค์ได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณพ้นจากภพกัณดารแล้ว

และสามารถเปลื้องตัวในโลกทั้งหลาย ให้ล่วงพ้นจากภพกันดารด้วยฉันทใจ ขอให้ข้าพระองค์จง
 ได้ตรัสรู้ธรรมเช่นนั้น และสามารถเปลื้องสัตว์โลกทั้งหลาย ให้ล่วงพ้นจากภพกันดารฉันทนั้น
 เกิด"

เมื่อ สมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราช ได้ทรงกระทำพระพุทธานุภาพนิทานในพระทัยฉะนี้แล้ว ก็มีพระกมลเบิกบาน
 บันเทิงเป็นหนักหนาแล้วจึงถวายนมัสการลา เสด็จจตุรฐาการกระทำประทักษิณสมเด็จพระพรหมเทวาโลก
 นายกแล้ว ก็เสด็จกลับคืนสู่พระราชวัง ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา พระองค์ก็ทรงพระอุตสาหะสร้างสมพระราช
 กุศล ทรงบริจาคทานสมาทานศีลอุโบสถ ประพฤติพรหมจรรย์เป็นอาจิณ มีพระกมลนิยมยินดีในกุศลธรรม
 สุจริต มิได้เบื้อหน่าย ทรงมุ่งหมายในพระพุทธานุภาพเป็นนิรันดร์ จนสวรรคตสิ้นพระชนมายุแล้ว เสด็จไปอุบัติ
 เกิดในสวรรค์เทวโลก

การสร้างพระพุทธานุภาพที่เล่ามานี้ เป็นการสร้างพระบารมีเพื่อพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณตอนเริ่มแรก
 คือตอนมโนปนิธาน ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทเจ้าไว้แต่ในหฤทัยอย่างเดียว มิได้ออกโอษฐ์เปล่งวาจา
 ปรารถนา ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรมครูแห่งเราทั้งหลาย แต่เพียงส่วนน้อยในสองไชยต้น
 เท่านั้น มิใช่ทั้งหมด อย่าเข้าใจผิดเป็นอันขาด ความจริงพระองค์ได้ทรงสร้างพระบารมีในตอนนี้และได้
 พบพระพุทเจ้ามากมายหลายชาติหนักหนา จนนับไม่ถ้วน ไม่สามารถจะประมวลพระชาติของพระองค์มา
 กล่าวไว้ให้หมดสิ้นในที่นี้ได้จำไว้ง่าย ๆ ก็แล้วกันว่า องค์สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคดมบรมครูเจ้าของเราทั้ง
 หลายนี้ พระองค์ทรงสร้างพระบารมีตอนเริ่มแรก ได้แต่นึกปรารถนาพระพุทธานุภาพในพระหฤทัย ตามเรื่องที่ย
 ยกมาเล่าเป็นตัวอย่างนี้ นับเป็นเวลานานถึง ๗ สองไชย

ใน กรณีนี้ ท่านผู้มีปัญญาก็ย่อมจะพิจารณาเห็นกันทั่วไปแล้วหรือมิใช่แล้วว่า การสร้างพระบารมีเพื่อ
 ปรมาภิเชกสัมโพธิญาณขององค์พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นการลำบากแลใช้เวลาช้านานยาวนานเพียงไร

พรรณานมโนปนิธาน ความปรารถนาเริ่มแรกซึ่งพระพุทธานุภาพแห่งองค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฏศรี
 ศากยมุนี โคดม เห็นสมควรที่จะยุติลงได้แล้ว จึงขอยุติลง ด้วยประการฉะนี้

บทที่ ๓

พระบารมีตอนกลาง

บัดนี้ จักพรรณนาถึงการสร้างพระบารมีเพื่อพระปรมาภิไษกสมโพธิญาณ ของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎศรี ศากยมุนีโคตมบรมครูเจ้าของเราในตอนวชิรมโนปนิธาน คือ ตอนที่พระองค์ออกโอษฐ์เปล่งพระวาจาปรารถนาซึ่งพระพุทธรูปต่อไป

ก็องค์สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคตมบรมศาสดาเจ้าของเราทั้งหลายนั้น พระองค์ท่านเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะ สร้างพระบารมีมาชนิดยอดเยี่ยมด้วยพระปัญญาฉะนั้น หลังจากทรงตั้งมโนปนิธานความปรารถนาเป็นพระพุทธรูปเจ้าอยู่ในพระเหตุทัย มิได้ออกพระวาจามาครบถ้วน ๗ อสงไขย ดังกล่าวมาแล้ว พระองค์ยังจะต้องทรงตั้งวชิปนิธานคือออกพระวาจาปรารถนาเป็นพระพุทธรูปเจ้าอีก เป็นเวลานานถึง ๙ อสงไขย ตามความเป็นไปได้จะได้อธิบาย ดังต่อไปนี้

สาครจักรพรรดิภูมิบัติ

เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ทรงท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิด อยู่ด้วยอำนาจวิภังขสสารสิ้นกาลช้านานนักหนา บางเวลาเกิดเป็นมนุษย์ บางชาติก็ได้เกิดเป็นเทพบุตร เสวยทิพยสมบัติในสรวงสวรรค์นั้น กาลครั้งหนึ่ง พระองค์ได้อัฏฐภาพมาอุบัติเกิดเป็นมนุษย์ ในสมัยนั้นเป็นสุญกับ โลกธาตุว่างจากพระบวรพุทธศาสนา พระองค์จึงได้ออกบรรพชาเป็นดาบสประพฤติพรตอยู่ในป่าใหญ่ พยายามบำเพ็ญกสิณบริกรรมภาวนาจนได้สำเร็จปฐมฌาน ครั้นดับสังขารสิ้นชีวิตแล้ว ก็ได้ไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหมผู้วิเศษอยู่ ณ พรหมโลกชั้นปฐมฌานพรหมภูมิเสวยพรหมสมบัติชมมาน เป็นสุขอยู่เป็นเวลาหนึ่งมหากัป แล้วจึงจุติลงมาจากพรหมโลก

ด้วยเดชะอานิสงส์ผลบุญกุศล ที่พระองค์ได้ทรงสั่งสมสุจริตธรรมความประพฤติดีงามไว้ในอดีตชาติแต่ปางก่อนเป็นอันมาก หากมาอำนวยผลให้ในคราวนี้ พอจตุตจากพรหมโลกแล้ว พระองค์ก็ได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดในราชตระกูล ณ ัณญูวดีมหานคร เมื่อถึงศุภวารดิถีวันที่จะเฉลิมพระนามนั้น จึงประชุมพระบรมวงศ์ได้พร้อมกันขนานพระนามว่า **สมเด็จพระสาครราชกุมาร** ครั้น เจริญวัยวัฒนาการนานมา เมื่อสมเด็จพระชนกทิบตีดับขันธสวรรคตแล้ว ก็ได้ดำรงสิริราชสมบัติสืบกษัตริย์ชาติตติยวงศ์โดยทศพิธราชธรรม ต่อมาทรงพระอุตสาหะปฏิบัติในจักรพรรดิวัตร ที่เหล่าราชบุโรหิตจารย์กำหนดถวายต่างๆ อย่างครบถ้วน แต่ที่พิเศษก็คือว่า เมื่อถึงวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำแล้ว สมเด็จพระเจ้าสาครจักรพรรดิภูมิบดีย่อมเสด็จเข้าที่ทรง ทรงชำระสระสนานพระองค์ให้สะอาดแล้ว ก็ทรงพระภุษาโขมพัสตร์พั้นขาวคู่อุโบสถพิเศษ เสด็จขึ้นสถิตอยู่เบื้องบนพระมหาปราสาท ทรงพระอาวัชชนะนิกถึงอุโบสถศีล ที่พระองค์สมาทานเสมอมามิได้ขาด

ลำดับนั้น ด้วยเดชะอำนาจผลแห่งพระราชกุศล ที่พระองค์ทรงรักษาอุโบสถศีลเป็นประธาน จึงบันดาลให้สัตว์ตระณะอุบัติเกิดขึ้น คือ

๑. ทิพยรัตนจักรแก้ว บังเกิดแต่เบื้องปฐมทิศแห่งมหาสมุทรงามบริสุทธิ์พร้อมด้วยพันแห่งกำกอลงกต ย่อมมีมหิทธิประสิทธิสามารถจะให้สำเร็จความประสงค์ทุกประการ
๒. พญาคชสารหัตดินทร์รัตนสาร คือ ช้างแก้วตัวประเสริฐเกิดมาแต่อุโบสถตระกูลอันยิ่งใหญ่
๓. พญาอัศดรรัตนมัย คือ ม้าแก้วสินธพชาติตัวประเสริฐบังเกิดมีแต่พลาหกตระกูลอาชาไนย
๔. ดวงจินดาร์ตนะมณี คือ แก้วมณีอันช่วงโชติรัศมีบังเกิดมีมาแต่บรรพตคีรี
๕. ดรุณรัตนะนารี คือ นางแก้วที่เกิดคู่สำหรับบรมกษัตริย์ ซึ่งเทพเจ้าจัดสรรนำมาแต่อุตตรกูรทวิป

๖. คหบดีรัตนะ คือขุนคลังแก้วผู้ประเสริฐคู่พระบารมี

๗. ปรินายกรัตนะ คือ พระองค์ทรงมีพระบวรदनัยเชษฐวิโรธ ดำรงตำแหน่งที่ปรินายกรัตนะ
ขุนพลแก้ว บริหารราชกิจให้ชาวประชาผาสุกอยู่เป็นนิตย์

สมเด็จพระเจ้าสาครราชจักรพรรดิทรงประกอบด้วยรัตนะทั้ง ๗ ประการ อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ เสวยม
โหศุรย์ราชสมบัติโดยราชธรรมประเพณี ทรงมีพระเดชาานุภาพแผ่ไปทั่วพิภพจบสกลพื้นปฐพี มีสาครสมุทร
ทั้งสิ้นเป็นขอบเขต ทรงเสวยจักรพรรดิสุขอยู่แสนจะสำราญ

กาลครั้งนี้ ปรากฏมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกธาตุนี้หนึ่งพระองค์ ทรงพระนาม
ว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎปุราณศากยมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จึงทรงแสดงพระธรรม
เทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ตามพระพุทธประเพณีอันมีสืบมา ด้วยพระมหาเดชาานุภาพแห่งพระธรรมจักร
ของพระองค์ที่ทรงแสดงในกาลครั้งนั้นหนัก ยิ่งนัก ประหนึ่งว่าพื้นแผ่นดินปฐพีนี้ จะทรงน้ำหนักซึ่งพระคุณไว้
มิได้ ก็เกิดกัมปนาทหวัดหวั่นไหวเป็นมหัศจรรย์ทั่วโลกธาตุ ก็เพราะให้มีอันเป็นเกิดกัมปนาทหวัดหวั่นไหวเป็น
มหัศจรรย์ทั่วโลกธาตุก็เพราะให้มีอันเป็นเกิดกัมปนาทหวัดหวั่นไหวไปทั่วพื้นปฐพีนี้เอง จึงเป็นเหตุให้จักร
แก้วของสมเด็จพระเจ้าสาครราชจอมจักรพรรดิ เคลื่อนตกจากที่ตั้งไว้ เป็นนิมิตเหตุให้เห็นประจักษ์ตาอย่าง
น่าอัศจรรย์ยิ่ง

แท้จริง ธรรมดาจักรแก้วของพระบรมจักรพรรดิราชเจ้านั้น มหาอำมาตย์ราชบุรุษทั้งหลาย ย่อมมั่นคง
สวयงามที่เสาสองต้นแล้วเอาเชือกผูกจักรแก้วประดิษฐานตั้งไว้ มั่นคงเป็นอันดี อภิบาลรักษาอย่างถ่วงถี้
ไม่มีโอกาสที่จะเคลื่อนคลาดพลาดตกลงมาได้ ครั้นเมื่อเกิดกัมปนาทไปทั่วทั้งแผ่นดินเช่นนั้น จักรแก้วก็
พลันตกลงมาจากที่ตั้งอยู่ ณ ภายใต้เสาทั้งสองนั้น ฝ่ายราชบุรุษผู้อภิบาลรักษา ได้เห็นแล้วก็ตกใจ จึงรีบ
เข้าไปกราบทูลสมเด็จพระสาครราชบรมจักรพรรดิ พระองค์ได้สดับก็ทรงสะดุ้งพระทัยว่าจักรแก้วนี้ ย่อม
เป็นที่นับถือทั่วโลก เหตุไฉนจึงพลัดตกไปจากที่ตั้งได้ ในกรณีเช่นนี้อันตรายแห่งชีวิตจะมีแก่เรา

หรือว่าอันตรายจะปรากฏมีแก่ราชสมบัติเห็นประการใด ทรงสงสัยดังนี้แล้ว จึงดำรัสถามโหราราชเนมิต
ทิพาจารย์ทั้งหลายว่าเป็นประการใด

พระโหราราชครูผู้รู้นิมิตทั้งหลาย ถึงถวายพยากรณ์กราบทูลว่า

"ข้าแต่สมมติเทวราช เหตุที่ทำให้จักรแก้วนี้ เกิดมีอันเป็นเลื่อนเคลื่อนตกลงไปนั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. เป็นนิมิตแห่งอันตรายต่อพระชนม์ ของสมเด็จพระบรมจักรพรรดิและ

๒. เป็นนิมิตแห่งเหตุที่สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติในโลก

จักรแก้วจะเคลื่อนตกจากที่ตั้งไว้ได้ ด้วยเหตุ ๒ ประการนี้เท่านั้น พระเจ้าข้า"

สมเด็จพระจักรพรรดิราช จึงตรัสถามต่อไปว่า

"ก็จักรแก้วของเราที่เคลื่อนตกครั้งนี้ จะเป็นด้วยเหตุประการใดเล่า?"

พระโหราราชครูทั้งหลาย จึงพร้อมใจกันตรวจดูจนแน่แน่ใจแล้ว จึงกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ! การที่จักรรัตนะตกลงมาครั้งนี้ จะได้ปรากฏเป็นนิมิตแห่งชีวิต

อันตรายของพระองค์นั้น หามิได้ดอก พระเจ้าข้า โดยที่แท้ เป็นนิมิตแห่งความที่สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมา
สัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกธาตุนี้แท้ทีเดียว

ก็สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกธาตุนี้แล้ว ย่อมทรงมีพระเกียรติ

ศัพท์บรรลือด้วยพระคุณมากมายเป็นอดุลนับไม่ได้ ทรงไว้ซึ่งเนमितตกนามดังต่อไปนี้ คือ

๑. อรหันต์... ทรงเป็นพระอรหันต์กอรปด้วยพระคุณควรที่จะรับสรรพสักการะน้อยใหญ่ได้ ทุกประการของชาว

โลกทั้งผอง อาจทำให้เกิดอานิสงส์เนืองนองมากมาย แก่สรรพสัตว์ผู้กราบไหว้บูชา

๒. สมมาสมพุทฺโธ... ทรงเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบด้วยอำนาจพระบารมีธรรม ที่พระองค์ทรงสั่งสมมาช้านานธรรมทั้งปวงมาเกิดขึ้นพร้อมในพระหฤทัยของ พระองค์เอง
๓. วิชชาจรณสมุปฺพนโน... ทรงไขบุญด้วยไตรวิชาและอักษฺภาวนาคิชา พร้อมทั้งจรณะสิบห้าประการ
๔. สุกฺโต... ทรงดำเนินไปดี เพราะมีพระนิพพานคติอันดีเป็นที่ดำเนินไป
๕. โลกวิทู... ทรงรู้แจ้งโลก เพราะทรงพระสัพพัญญุตญาณรู้แจ้งจบทั้งสังขารโลก (โลกแห่งความมีความเป็น) และอโกลาสโลก (โลกแห่งความว่าง)
๖. อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ... ทรงเป็นสารถิมี่พระปริชาฐ์ทรมานบุรุษผู้ควรทรมานอย่างประเสริฐ เลิศยิ่งในไตรภพเป็นอันดีไม่มีผู้เสมอเหมือน
๗. สตถา เทวมนุสฺसानํ... ทรงเป็นบรมครูใหญ่ ได้โอกาสตรัสพระพุทฺธฎีกาแก่ฝูงสัตว์ เทพยดา และมนุษย์พุทธเวไนยทั่วโลกสันนิวาส ให้สามารถบรรลุถึงคุณธรรม อันมีผลเป็นสุขพิเศษ มีพระนิพพานธรรมเป็นที่สุด
๘. พุทฺโธ... พระองค์เป็นผู้ตรัสรู้แล้วเต็มที เป็นผู้ตื่นแล้วจากความหลับ คือกิเลสนิทรา
๙. ภควา... พระองค์ทรงเป็นผู้จำแนกธรรม และเป็นผู้มีส่วนแห่งพระบารมีธรรมอันจำเริญ

โดยพระเดชานุภาพแห่งองค์สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐล้ำเลิศในไตรโลก จักรวรรดิของพระองค์จึงหวั่นไหวให้มีอันตกลงมา จะได้มีอันตรายอันใดอันหนึ่งก่อนนั้น หามิได้ ขอเดชะ" พระโหราราชครูกราบทูลอธิบายอย่างยืดยาว

"มาเถิด... ชาวเราเอ๋ย เราจักพากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เพื่อเป็นกุศลส่วนทัสสนานุตตริยะ การได้ทอดทัศนายอดเยี่ย ดำรัสสั่งแล้ว ก็ทรงจัดแจงประทับที่ธูปเทียนและมาลัยเครื่องสักการะบูชา เสด็จด้วยจาดูรงค์เสนาบรมจักรพรรดิ มีเสวกามาตย์ราชบริพารเป็นปริมณฑลแวดล้อมมากมาย เสด็จไปยังมีจินอุทยาน ครั้นไปถึงได้ทรงทอดทัศนาการเห็นพระตถาคตเจ้า พระองค์กำลังสถิตเหนือพระบวรบัลลังก์ พุทธอาสน์ ทรงงามพิลาศด้วยพระทนต์ดิ่งสมหาปुरुสลักษณะและพระอสีตยานุพยุขะ ก็ทรงถวายอภิวาทด้วยเบญจางคประดิษฐ์ชบพระเศียรเกล้าลงแทบพระบวรพุทธบาทอันไพบูลย์ด้วยจักรลักษณะทั้งคู่ของสมเด็จพระศรีศากยมุนีโลกนาถเจ้าแล้ว จึงตรัสสดุดีสรรเสริญพระพุทธรูปอันงามหาที่เปรียบมิได้ ด้วยพระหฤทัยอันโสมนัสชื่นชมว่า "โอ... นับว่าเป็นบุญแท้ของตน เราได้ยลพระตถาคตเจ้าพร้อมทั้งได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด ณ โอกาสบัดนี้ ความเห็นของเราคราวนี้ นับว่าเป็นความเห็นอย่างประเสริฐได้ การระบายลมหายใจของเราคราวนี้ ควรนับได้ว่าเป็นการระบายได้คล่อง ไม่ข้องขัด ชีวิตของเราคราวนี้ ก็จักได้ว่าเป็นชีวิตดีมีผลประเสริฐ"

ครั้นตรัสสดุดีเป็นโถมนวาทิจะนี้แล้ว สมเด็จพระเจ้าสาครจักรพรรดิราช ก็บังเกิดพระปิติ ทรงรำพึงในพระหฤทัยว่า "เรานี้ได้อุดมสมบัติ ปราบภูเขี่ยมเทียมเทพมหาศูรย์อันประเสริฐล้ำเลิศเกิดแก่เราในชาตินี้ ก็เพราะมีอุตสาหะสร้างสมกุศลสมภารมีทานบริจาคและเป็นผู้มากด้วยศีลสมาทานไว้ แต่ชาติปางก่อน จึงอำนวยผลให้ได้ประสบสุขเห็นปานนี้ นี่เป็นส่วนหนึ่ง ก็ในอนาคตเบื้องหน้าเล่า บัดนี้สมเด็จพระตถาคตศรีศากยมุนีเจ้า ได้ทรงเปลื้องพระองค์ให้พ้นจากทุกขในวัฏสงสารได้แล้ว ทั้งยังทวงนำสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ได้ด้วยฉันท แต่เรานี้ก็จะตั้งใจเปลื้องตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ภัยในวัฏสงสารแล้วก็จะนำสัตว์ทั้งหลายอื่นให้หลุดพ้นได้ด้วยฉันทนั้น" เมื่อทรงมีพระมนัสมุ่งหมายซึ่งพระโพธิญาณ ดังนี้แล้วก็ถวายบังคมลาจากอาสน์ทำประทักษิณสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคศรี ศากยมุนีแล้ว ก็เสด็จกลับคืนสู่พระนคร ครั้นเสด็จมาถึงแล้ว ก็ทรงเร่งร้อนดำรัสสั่งให้ราชบริพารนำเอาแก่นจันทร์บริบูรณ์ด้วยสีและกลิ่น มาเป็นอันมาก รับสั่งให้ประขุมนายช่างก่อสร้างทั้งหลายมากมายหลายหมวดหลายกอง เร่งให้สร้างปราสาทกุฏิอันเป็นที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์ด้วยไม้แก่นจันทร์ มากมายหลายหลัง แล้วรับสั่งให้สร้างกุฎีศาลาฆราวาส

ที่พักผ่อนที่หลีกเร้นในราตรีทิวาวัน สร้างหอฉัน ที่จรงกรม โรงไฟ และซุ้มพระทวารล้วนแล้วแต่แก่นจันทน์อีก เช่นกัน ในวาระสุดท้าย ทรงให้เรียกนายช่างชั้นเอกมาประชุมกันออกแบบสร้างพระคันธกุฎีที่ประทับของ องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค สวयงามวิจิตรสัมฤทธิ์ด้วยแก่นจันทน์มีกลิ่นหอม ครั้นมหาวิหารอันสร้างด้วย ไม้แก่นจันทน์สำเร็จลงเรียบร้อยทุกประการแล้ว สมเด็จพระเจ้าสาครราชบรมโพธิสัตว์แวดล้อมด้วยราช บริวาร เสด็จออกมาเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทรงถวายอภิวัตกราบทูลถวายพระมหาวิหารว่า "ข้าพระองค์ผู้เจริญ! พระเจ้าข้า พระมหาจันทน์วิหารนี้ ข้าพระบาทสร้างถวายเฉพาะพระพุทธองค์ ขอ พระพุทธองค์จงทรงพระมหากรุณาอนุเคราะห์ข้าพระบาท ขอจงรับเสนาสนะมหาจันทน์วิหารแห่งข้าพระบาท นี้ด้วยเถิด พระเจ้าข้า"

ครั้นกราบทูลถวายมหาจันทน์วิหาร ฉะนี้แล้ว ก็ทรงนำเสด็จพระพุทธดำเนินเข้าสู่ภายในวิหาร ถวายอาหาร บิณฑบาตทานแก่พระอริยสงฆ์มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น ประธาน พร้อมกับทรงอุทิศถวาย เครื่องอุปการณทานอีกมากมาย ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง แล้วทรงมีพระกมลมองแผ้วชื่นชมโสมนัส บัดนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมจักรพรรดิสาครราชบรมโพธิสัตว์ จึงเปล่งพระวาจาปณิธานว่า

"ด้วย เเดชะอำนาจแห่งบุญกรรมนี้ ขอจงเป็นปัจจัยราสีเสริมส่งให้ข้าพระองค์ได้ตรัสเป็น พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระศากยมุนีโคตม เสมอด้วยพระนามพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ด้วย เถิด"

ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว พระองค์จึงทรงตั้งวาจาปณิธาน ซ้ำลงไปอีกว่า

"พระบรม ไตรโลกนาถเจ้านี้ ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ทรงสามารถยังสัตว์ทั้งหลายให้รู้ได้ ด้วยฉันใด ข้าพระบาทจักของตรัสเป็นพระพุทธเจ้าจะยังสัตว์ทั้งหลายให้รู้ได้ด้วยฉันนั้น พระ ผู้ทรงพระภาคผู้นำของโลกลี้ได้ล่วงพ้นจากสงสารแล้ว ทรงสามารถยังสัตว์ทั้งหลายให้ ล่วง พ้นได้ด้วยฉันใด ข้าพระบาทขอจงได้เป็นนาถะของโลก ล่วงพ้นจากทุกขีในสงสารแล้ว และ สามารถยังสัตว์ทั้งหลายให้ล่วงพ้นได้ด้วยฉันนั้น พระผู้มีพระภาคนาถะของโลกลี้ ทรงข้ามได้ แล้ว จากโลกและยอมยังสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามได้ด้วยฉันใด ขอข้าพระบาทจงได้เป็นพระโลกถะ ข้ามได้แล้วจากโลก และยังสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามได้ด้วยฉันนั้นเถิด"

ลำดับนั้น สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกฯ สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงมีพระพุทธานุญาตว่า

"ดูกร มหาบพิตร! การที่จะปรารถนาซึ่งพระพุทธานุญาตนั้น ย่อมเป็นการยากยิ่งนักที่บุคคลจะทำได้ ถ้าพระองค์ใครจะเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จงค่อยสดับความอุปมาดังนี้ คือ ในเมื่อหวังจักรวาลอันกว้างลึกสุดที่จะประมาณ เต็มไปด้วยภูเขาเหล็กถูกเป็นโพลงอยู่ไม่รู้ดับ และมีพื้นเบื้องต่ำตามระหว่งๆ ช้างชอกแห่งภูเขานั้น เต็มไปด้วยน้ำทองแดงที่ร้อนแรงจนเหลวละลายไหลเหลวแคว้งๆ อยู่จุดมหากุมภินรก ผู้ใดมีน้ำใจกล้าหาญเด็ดเดี่ยว สามารถที่จะว่ายน้ำน้ำทองแดงไปได้ด้วยกำลังแขนของตน จนตลอดถึงปากจักรวาลโน้นได้ โดยมีได้อาลัยถึงเลือดเนื้อร่างกายและชีวิต ผู้มีน้ำจิตดวงอาจเห็นปานนี้ จึงจะทำตนให้ถึงพุทธภาวะความเป็นพระพุทธเจ้าได้ นี้แหละมหาบพิตร พระพุทธานุญาตสำเร็จได้โดยยากดังกล่าวนั้น ขอจงทราบไว้ในพระทัยเถิด"

สมเด็จพระเจ้าบรมจักรพรรดิได้ทรงสดับพระบรมพุทธานุญาตบรรยายเปรียบดั่งนั้น ด้วยกำลังพระปิตักลา ก็ทรงออกพระวาจารับเอาว่า

"ข้า แต่พระองค์ผู้เจริญ! พระเจ้าข้า ข้าพระบาทนี้และสผู้กัมน้ำว่ายข้ามแม่น้ำทองแดงร้อนนั้นไปให้ได้ อย่างว่าแต่สิ่งที่มีในมนุษยโลกที่พระองค์ทรงพระมหากรุณาชกอุปมาเปรียบเทียบ มานี้เลย ถึงแม้ว่าพระสัพพัญญุตญาณจะมีอยู่ใต้อเวจีมหานรกก็ดี ตัวข้าพระบาทนี้แลพระเจ้าข้า จะสผู้กัมน้ำดำต้นลงไปค้นคว้าหาให้พบให้จงได้"

สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกฯ ได้ทรงสดับดั่งนั้น ก็ทรงทราบด้วยพระสัพพัญญุตญาณว่า ปณิธานของพระบรมจักรพรรดิพุทธานุภาพุทธังกูโรโธสัตว์นี้ นานไปอีกแสนนานถึง สิบสอง อสงไขย กับเศษแสนมหากัปจึงจักสำเร็จได้ และพระราชานุญาตนี้จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงนามว่าพระศรีศากยมุนีโคดมเสมอด้วยนามเราตถาคตนี้ เมื่อพระองค์ทรงทราบชัดจะนี้จึงมีพระพุทธานุญาตว่า

"ดูกรมหาบพิตร! ถ้าพระองค์มีพระราชประสงค์ซึ่งพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณแล้ว จงทรง
 บำเพ็ญพระบารมี ๓๐ ให้ครบบริบูรณ์เถิด"

ฝ่าย สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มหาราชาบรมจักรพรรดิเจ้า ครั้นได้ทรงสดับพระพุทธโอวาท ดั่งนั้น ก็มีพระกมลโสมนัส
 เป็นนักหนาประหนึ่งว่า ตนจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในวันพรุ่งนี้ก็ปานกัน จำเดิมแต่วันนั้นเป็นต้นมา พระองค์ก็
 ทรงบริจาครทรัพย์สมบัติทั้งหลายเป็นอันมาก กระทำบุญสร้างกุศลปลูกฝังไว้ในพระบวรพุทธศาสนา แต่ยัง
 หาทรงอิมในพระทัยไม่ ในภายหลัง จึงได้ออกบรรพชาบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์องค์สาวกของพระผู้มีพระภาค
 พระองค์นั้น ทรงพระอุตสาหะหมั่นศึกษาในทางคันถธุระจนชำนาญในพระไตรปิฎกแล้ว จึงทรงบำเพ็ญ
 เพียรในสมถกรรมฐานภาวนาทำฌานอภิญญามีให้เสื่อม ครั้นสิ้นพระชนมายุแล้ว ก็ขึ้นไปอุบัติเกิดในรูปาพ
 จรพรหมโลก

การ สร้างพระพุทธบารมีที่เล่ามานี้ เป็นการสร้างพระบารมีตอนกลาง คือ ตอนเปล่งวจีปณิธานออกโอษฐ์
 ปรารถนาพระพุทธภูมิ ของสมเด็จพระบรมครูเจ้าของเราทั้งหลายแต่เพียงชาติแรกชาติเดียว ต่อจากชาตินี้
 ไป พระองค์ก็ได้ทรงเปล่งพระวาจาปรารถนาพระพุทธภูมิต่อพระพักตร์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีก
 มากมาย จนไม่สามารถจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ให้หมดสิ้นลงได้ จำไว้ง่ายๆ ก็แล้วกันว่า องค์สมเด็จพระศรี
 ศากยมุณีโคดมบรมครูเจ้าที่ทรงมีพระมหากรุณาประทานคำสอนไว้ให้พวกเราได้ประพฤติปฏิบัติกันทุกวัน
 นี้แหละ พระองค์

สร้างพระบารมีตอนเปล่งวจีปณิธานนี้ เป็นเวลานานได้ ๙ อสงไขย

พรรณนาในวจีปณิธาน ความปรารถนาตอนออกโอษฐ์เปล่งพระวาจาจากว่าจะตรัสรู้แห่งองค์สมเด็จพระบรม
 ครูศรี ศากยมุณีโคดม เห็นสมควรจะยุติลงไปแล้ว จึงขอยุติลง ด้วยประการฉะนี้

บทที่ ๔

พระบารมีตอนปลาย

บัดนี้ จักพรรณนาถึงการสร้างพระบารมี เพื่อพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณขององค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฎศรี ศากยมุนีโคดมบรมครูเจ้าตอนปลาย คือตอนที่ทรงได้รับลัทธาเทศคำพยากรณ์จากสำนักสมเด็จพระชินวร สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายต่อไป

เมื่อพระองค์ได้ทรงเริ่มสร้างพระบารมีตอนต้นเป็นมโนปณิธานตั้งความปรารถนาซึ่งพระพุทธานุภาพแต่ใน พระพุทธยเป็นเวลานาน ๗ อสงไขยและต่อมาได้ทรงสร้างพระบารมีตอนกลางเป็นวชิปณิธานตั้งความ ปรารถนาซึ่ง พระพุทธานุภาพด้วยการออกโอษฐ์เปล่งพระวาจาเป็นเวลานาน ๙ อสงไขย ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ในบทก่อน ตอนนี ก็ถึงการสร้างพระบารมีตอนปลาย ซึ่งเป็นตอนที่สำคัญเพราะความมุ่งมั่นในพระ โพธิญาณของพระองค์ใกล้จะสำเร็จลง แล้ว โดยได้รับลัทธาเทศคำพยากรณ์จากสำนักแห่งสมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ว่าจักได้ตรัสเป็น **พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในกาลอนาคตแน่นอน** ซึ่งนั้นก็ หมายความว่า พระองค์ได้ทรงเป็น **นิยตโพธิสัตว์** คือ เป็นพระโพธิสัตว์ผู้เที่ยงแท้แน่นอนต่อการได้พระ ปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ในตอนนี้เองแม้ว่าพระองค์ใกล้จะได้สำเร็จพระโพธิญาณ เพราะได้ผ่านการสร้าง พระบารมีมานาน ๒ ตอนต้น รวมกันถึง ๑๖ อสงไขยก็ดี ถึงกระนั้นพระองค์ก็ยังคงต้องทรงสร้างพระบารมีใน ตอนปลายนี้อีก เป็นเวลานานถึง ๔ อสงไขย กับเศษอีกหนึ่งแสนมหากัป

ก่อนอื่นขอแจ้งให้ทราบว่า ในการกล่าวถึงการสร้างพระบารมีตอนปลายนี้ ตั้งใจว่าจะพรรณนาให้มากกว่า ตอนอื่น เพราะเป็นตอนสำคัญที่เราท่านควรสนใจ เมื่อได้ปรับความเข้าใจกันเป็นอันดีเช่นนี้แล้ว ก็จะได้เริ่ม เข้าเรื่องเสียที

ที่ว่า สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคตมบรมครูเจ้าของเราทั้งหลาย ได้ทรงพระอุตสาหะสร้างพระบารมีในตอนปลายนี้ เป็นเวลานานถึง ๔ อสงไขย กับอีกหนึ่งแสนมหากัปนั้น พึงทราบตามลำดับของพระชาติที่พระองค์ทรงมีโอกาสพบสมเด็จพระพุทธเจ้าและได้ รับลัทธยาเทศพยากรณ์จากสำนักสมเด็จพะพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่พระองค์พบในพระชาตินั้นๆ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระที่ปังกรอุบัติ

บรรดาเวลา ๔ อสงไขยกับหนึ่งแสนมหากัปนั้น ในอสงไขยที่หนึ่งคนแรกทีเดียว ปรากฏว่ามีสารมณฑกัปหนึ่งบังเกิดขึ้น ก็คำว่า สารมณฑกัปนี้ ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายก็คงจะจำได้ว่า เป็นกัปที่มีสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก ๔ พระองค์ใช้ใหม่แล้ว เพราะได้เคยกล่าวไว้แล้วในตอนว่าด้วยเรื่องอสุภกัปโนนแล้ว ก็ในสารมณฑกัปที่เราากำลังพูดถึงกันอยู่นี้ ก็มีสมเด็จพะพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก ๔ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎัตถ์หังกรพุทธเจ้า
๒. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎเมธังกรพุทธเจ้า
๓. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎสรณังกรพุทธเจ้า
๔. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎที่ปังกรพุทธเจ้า

ก็ในระยะเวลา ที่สมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ พระองค์แรก คือพระัตถ์หังกรพุทธเจ้าและพระเมธังกรพุทธเจ้า และพระสรณังกรพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกและประกาศพระศาสนาอยู่นั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเรา ก็ได้เกิดในโลกนี้ ดัประสบพบปะและสร้างพระบารมีในสำนักของพระพุทเจ้าเหล่านั้นทุกๆ พระองค์มา แต่เพราะวาสนาบารมียังไม่เต็มทีบริบูรณ์ดี จึงยังไม่ได้รับลัทธาเทศพยากรณ์จากพระโอรชู้ของสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งสามพระองค์นั้นเลย ฉะนั้นตอนนี้จึงไม่ค่อยสำคัญเท่าใดนัก

มาถึงตอนสำคัญเอาเมื่อถึงศาสนาของสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์สุดท้ายในสารมณฑล ก็ป็นั้น คือศาสนา
ของสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ปึงกรพุทธเจ้า จึงจะเกิดเหตุสำคัญ ซึ่งจะได้พรรณนาดังต่อไปนี้

จะกล่าวกลับจับความ จำได้ตั้งแต่ศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฏสรณังกรพุทธเจ้า ค่อยเสื่อมสลายสูญ
สิ้นไปหมดแล้ว โลกก็ว่างจากศาสนาอยู่ชั่วระยะเวลาช้านาน ต่อมาจึงได้มีสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติ
ตรัสขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง สมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ทรงพระนามว่า **สมเด็จพระมิ่งมงกุฏที่ปึงกรสัมมาสัม
พุทธเจ้า** เมื่อพระองค์ทรงอุบัติขึ้นแล้ว ก็ทรงประกาศพระพุทธศาสนา ยังศาสนธรรมให้แก่กว้างออกไปเหล่า
สัตว์ทั้งหลายในสมัยนั้น ครั้นได้รับรสพระธรรมเทศนา ต่างก็ได้บรรลุผลตามสมควรแก่อุปนิสัยของ
ตนเป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น ยังมีพราหมณ์มาณพหนุ่มผู้หนึ่งปรากฏนามว่า สุเมธพราหมณ์ มีทรัพย์มหาศาลนับได้มากมาย
หลายโกฏิทีเดียว นอกจากนั้นยังเป็นผู้เชี่ยวชาญในเชิงมนต์ เพื่อมุ่งรู้แจ้งในไตรเพทางคศาสตร์ฉลาดใน
ศิลป์สิ้นทุกประการ วันหนึ่งสุเมธพราหมณ์ผู้หนุ่มนั้น นั่งอยู่ภายในห้องระโหฐานเป็นที่สงบแล้วรำพึงขึ้นด้วย
จินตามยปัญญาว่า

"ขึ้น ชื่อว่า การก่อภพกำเนิดเกิดเป็นรูปกายขึ้นใหม่นี้ ย่อมมีกองทุกข์ท่วมทับทุกข์เพียงแท้
อนึ่ง แม้เมื่อชนม์ชีพแตกพราจากกายทำลายร่างสรรพพนั้นเล่า ก็เป็นทุกข์ถึงที่สุดใหญ่ยิ่ง
กว่าทุกข์ทั้งปวง การก่อภพชาติใหม่นี้เป็นทุกข์ใหญ่หลวง เพราะก่อชาติกำเนิด ชาติก่อให้เกิด
ชรา ชราก่อให้เกิดพยาธิมรณะ เมื่อชาติชรา พยาธิ มรณะ มีขึ้นมาได้แล้ว ความไม่เกิด ไม่แก่ ไม่
เจ็บไข้ ไม่ตายก็คงจะมีเป็นแก่นั่น อย่ากระนั้นเลย ควรที่เราจะประสงค์เจาะจงแสวงหาความ
ดับชาติ ชรา พยาธิ มรณะนั้นให้จงได้ อนึ่ง ตัวเราคงต้องตายต้องทอดทิ้งซึ่งร่างกายอันเนา
เปื่อยปฏิภูลนี้ แล้วไปเกิดใหม่ให้ได้ทุกข์อีกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โฉนจึงยังหนักหน่วงห่วงใยใน
ร่างกายเครื่องปฏิภูลนี้อยู่เล่า ควรที่เราจะพึงหาทางออกไป ไม่เกิดเสียจะดีกว่า ก็แต่ว่าหนทาง
นั้นเห็นที่จะพึงพบได้โดยยาก จำเราจะพึงความพยายามให้จงมาก อุตสาหะเสาะแสวงหา
หนทางนั้นให้พบจงได้ อนึ่งความทุกข์ภัยพยาธิมีแล้วฉนี้ใด ความสุขก็คงมีเช่นเดียวกัน

อีกประการหนึ่ง เมื่อภาวะกำเนิดคือความก่อเกิดมีแล้วฉันใด ภาวะคือความไม่ก่อกำเนิดเป็นร่างกาย ก็คงจะมีเช่นเดียวกัน อีกประการหนึ่ง เมื่อความร้อนคือเตโชธาตุไฟมีอยู่แล้ว ความเย็นคืออาโปธาตุ ก็มีไว้สำหรับความร้อนแก่กันฉันใด ก็เมื่อไฟคือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย บังเกิดมีแล้ว สิ่งทีพึ่งระงับดับอัคคีเหล่านั้น ก็คงมีเป็นแมนมน อีกประการหนึ่ง เหมือนการบาปมีแล้ว ย่อมมีการบุญแก้ ความเกิดมีแน่ ความไม่เกิดเที่ยงแท้ที่สัตว์พึงปรารถนา ก็คงจักมีเป็นแมนมน

อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษผู้ทรงพลัง แต่มีตัวแปดเปื้อนคุณอุจจาระน้ำเหม็นร้ายกาจนักหนา เมื่อมาเห็นสระอันเต็มเปี่ยมด้วยน้ำใสสะอาด ควรหรือที่เขาจะไม่กระวีกระวาดล้างเนื้อล้างตัวเสียให้หมดมลทิน ก็ตัวเรานี้ ในเมื่อมลทินคือกิเลสที่ควรล้างกำลังแปดเปื้อนฉันใด ตัวเรานี้เล่า ก็มีร่างกาย อันเปรียบประหนึ่งหมุ่มหาใจใจจนอาจสามารถที่จะปล้นผลาญจิตใจให้ขาดจากกุศลธรรมทั้งปวง จำเราจะตัดหวังเสนาหาในกายทอดทิ้งเสียอย่าให้มีอาลัย เหมือนหนึ่งบุรุษที่ถูกโจรชิงทรัพย์ไปฉันนั้นเถิด

สุเมธ มาณพผู้มีปรีชา ครั้นคิดอุปมาทบทวนย้อนหน้าย้อนหลังวิจิตรพิศดารมากมายดังนี้แล้ว ในที่สุดก็ตัดสินใจให้เปิดคลังสมบัติของตนมากมายหลายโกฏิบริจาคให้เป็นทานแจกจ่าย ยากกวณิพกพวกอนาถาหาที่พึ่งมิได้จนหมดสิ้นแล้ว ก็ออกไปสู่ประเทศเขตป่าใหญ่ ณ ที่ใกล้เชิงเขาธรรมิกบรรพตจัดแจงสร้างบรรณศาลาอาศรมบทเป็นที่อาศัยเสร็จแล้ว ก็เปลื้องผ้าสาฎกเนื้อดีที่ตนครอง นุ่งผ้าเปลือกป่านและคากรองบวบเป็นดาบสสร้างพรตพรหมจรรย์ไม่กี่วันต่อมา ก็ละทิ้งเสียซึ่งบรรณศาลาที่อยู่ เพราะรู้ว่ายังทำให้เกิดห่วงใยเข้าป่าลึกเข้าไปอีก อาศัยสถานร่มไม้รุกขมูลเป็นที่อยู่ เลือกดูผลไม้ที่หล่นลงมาเอาเป็นประมาณ รับประทานเป็นอาหารพอแต่ว่าเป็นปาปนมิติเครื่องเลี้ยงชีพเท่านั้น มีจิตมุ่งมั่นปฏิบัติโดยทางกลีณานุโยคพยายามอยู่ในอรัญญสถานไม่นานก็ได้ บรรลุอุภยญาณสมาบัติ

ครั้นเมื่อสุเมธดาบสผู้ยิ่งด้วยพรตพรหมจรรย์ ท่านได้สำเร็จอุภยญาณสมาบัติบริบูรณ์ดี มีวิสัยภาพเชี่ยวชาญชำนาญแล้ว ก็เพิลิตเพลินเจริญฌานเป็นสุขอยู่ หารู้ไม่เลยว่ บัดนี้ สมเด็จพระชินสีห์ที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ มาตรัสเป็นพระบรมโลกนายกแล้ว ความจริงนั้นควรจะรู้ หากไม่เพิลิตเพลินเจริญฌานอยู่

เพราะธรรมชาติวิสัยของผู้ได้อภิญาสมาบัติย่อมรู้เห็นซึ่งนิมิตในกาลทั้ง ๔ ก่อน คือกาลเมื่อผู้ที่จะเป็นพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาปฏิสนธิ ๑ กาลเมื่อพระองค์ประสูติจากพระครรภ์ ๑ กาลเมื่อได้ตรัสรู้พระอนุต
ตรสัมมาสัมโพธิญาณ ๑ กาลเมื่อทรงประทานพระธรรมจักรเทศนา ๑ ซึ่งสุเมธดาบสฌานมีอยู่แล้ว จะไม่
แสวงหาสระน้ำที่มีอมตธรรมเป็นอทกวาริ แล้วล้างเสียซึ่งมลทินคือกิเลสนั้นหรือไฉน

อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนโยธินายทหารผู้ขายฉลาดที่ถูกข้าศึกศัตรู หมู่ปรปักษ์ปัจจามิตรมาล้อมไว้
เมื่อหนทางที่พอจะประลาดหลีกหนีไปได้ยังมีอยู่ ควรหรือที่จะหลงมัวมานะสู้จนเสียชีวิตไม่คิดหนี ก็ตัวเรานี้
เมื่อข้าศึกคือกิเลสมีอำนาจรุ่มหุ้มห้อมล้อมไว้อยู่ และหนทางเป็นที่เกษมเปรมใจคือพระนิพพาน อันเป็น
ที่หลีกหนีจากกิเลสมีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้จักไม่คิดหลีกหนีไปหรือไฉน

อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีโรคพยาธิบีทาอยู่ เพื่อได้พบแพทย์ผู้วิเศษแล้ว ควรหรือที่บุรุษนั้นจะ
ไม่คิดอ่านเยียวยารักษาพยาธิแห่งตนให้หาย ก็ตัวเรานี้ เมื่อโรคพยาธิคือกิเลสมาย่ำยบีทาเบียดเบียนอยู่
จะไม่เสาะแสวงหาแพทย์ที่พิชิตพยาธิให้พยาบาลขจัดเสียซึ่งโรคพยาธิคือ กิเลสหรือไฉน

อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนชายผู้มีน้ำใจรักความสะอาด ซึ่งมีซากศพอันแรงร้ายกาจด้วยกลิ่นเหม็น
ปฏิภูลน่าเกลียดยิ่ง มาผูกพันกระสันติดอยู่กับคอตน ควรหรือที่ชายคนนั้นจะสู้ทนกลิ่นเหม็นได้ เขาย่อมจะ
ร้อนรนชวนขวายปลดเปลื้องซากศพนั้นให้พ้นจากคอตนเสียโดยเร็วฉันทิด ตัวเรานี้เล่าจะเอื้อเพื่ออาลัย
อวรณ์อะไร ในร่างกายอันเนาเปื่อยปฏิภูลมากมุลอยู่ด้วยซากสางต่างๆ จงรีบหาทางปลดเปลื้องทอดทิ้ง
เสีย อย่าให้เป็นห่วงใยเฝ้าอาลัยเหลียวแลอยู่ เหมือนบุรุษผู้มีซากศพติดคอแน่นเกิด

อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษถูกหมูโจรร้ายใจฉกาจมันอาจหาญพากันมาปล้นกลุ่มรุมชิงฉวย เอาห่อ
ทรัพย์ได้แล้ว แลเห็นว่าตัวจักไม่สามารถเพื่อจะหักชิงเอาห่อทรัพย์กลับคืนมาได้ เขาย่อมลั่นอาลัยในทรัพย์
ไม่เสียดาย หมายแต่จะเอาชีวิตรอดรีบวิ่งหนีไปโดยเร็ว ข้อนี้มีได้รู้ในกาลสำคัญที่กล่าวมานี้ ก็เพราะความที่
ตนเพลิดเพลิวเจริญฉิบหายเป็นการหนักอยู่ จึงมิได้เห็นมิได้รู้ด้วยมิได้ใฝ่ใจดูซึ่งเหตุอื่นเลย ต่อเมื่อหมู่มหาชน

เป็นอันมาก อารธนาสมเด็จพระที่ปึงกรตภาคเจ้ามาแต่ปัจฉิมประเทศ จึงเกิดเหตุมหาโกลาหลเป็นการใหญ่ เพราะว่าประชาชนทั้งหลายมีความชื่นชมโสมนัสต่างพากันจัดแจงตกแต่งหนทาง แฝ้วถางเกลี้ยมูล พูนถมระดมกันกระทำทางเป็นที่เสด็จพระพุทธานุชาตินอยู่

ในขณะนั้น สุเมธดาบสผู้มีตบะอันสูง เพราะบรรลุนิพพานแห่งอภิญาญ่า เทียวจาริกมาทางอากาศกลางเวหา มองลงมาเห็นประชาชนประชุมอยู่เป็นหมื่นหมื่นมาก ดูหลากหลายประหลาดด้วยล้วนรื่นเริงบันเทิงจิตน่าพิศวง สุเมธดาบส จึงลงจากคัคฆณัมพรห้วงเวหาหาว แล้วมีพจนประภาษถามชาวคราวชนมนุษย์หมื่นนั้นว่า

"มหาชนชวนชื่นรื่นเริงบันเทิงจิต ชวนกันประกอบกิจแฝ้วถางปฐพีโสภโณภาสเพื่อบุคคลผู้ใดจะจรมา?"

มหาชนเหล่านั้นได้ฟังถาม จึงแจ้งความแก่สุเมธฤาษีผู้มีฤทธิ์ว่า

"ข้า แต่ท่านฤาษี! สมเด็จพระที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้อนุตรโลกนายกยอดบุคคลเสด็จอุบัติขึ้น ในโลกแล้ว กาลบัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายมีใจเลื่อมใสในพระองค์เป็นยิ่งนัก จึงชวนกันแฝ้วถางเพื่อให้เป็นทางที่เสด็จพระพุทธานุชาติน ณ สกลมารควิถีเพื่อที่จะได้เสด็จมาแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพวกเราชาวเมืองนี้"

สุเมธ ฤาษี แต่พอได้สดับว่าสมเด็จพระพุทธานุชาตินบังเกิดแล้วในโลกเท่านั้น ก็พลันเกิดปิติเป็นล้นพ้นสุดประมาณ จึงมาจินตนาการว่า กาลนี้ควรที่เราจะหว่านพืชเพื่อผล ชะระนี้เป็นมงคลขณะบังเกิดมี หากควรที่เราจะมาทำละเมินเสียไม่ ครั้นได้คำนึงจินตนาด้วยอำนาจศรัทธากอปรด้วยญาณโสมนัสจะนี้แล้ว จึงกล่าวกะชนเหล่านั้นว่า

"แม่ท่านทั้ง หลาย แฝ้วถางทางถวายพระพุทธานุชาตินเจ้าละกิจของให้โอกาสแก่เรารู้จักแห่งหนึ่งเกิดเราบังเกิดศรัทธาปรารถนาใครจะทำทางถวายพระพุทธานุชาติน"

คราว นั้น ชนทั้งหลายเห็นว่าฤาษีเป็นผู้มีฤทธิ์เป็นผู้มีฤทธิ์เพราะเหาะมากกลางอากาศได้ เช่นนั้น ก็เลยขี้มือไปตรงบริเวณซึ่งถากถางทางยากลำบาก เพราะมีเปือกตมโคลนเลน เป็นบริเวณที่ต้องถมหามูลดิน

มาเกลี้ยให้เสมอ เป็นส่วนที่ท้าทาย แล้วบอกแก่ฤาษีว่า

"ถ้าท่านปรารถนาจะทำทาง ถวายต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็จงทำบริเวณที่ตรงนั้น ให้สำเร็จด้วยดีเถิด ท่านฤาษี"

สุเมธ ดาบสบรมโพธิสัตว์ ครั้นเขายกอนุญาตให้ทำที่ตรงนั้นให้สะอาดเรียบร้อย ก็มีรอช้า อูสาหะตั้งหน้า ประกอบการมีจิตวราำพึงพระพุทธานามว่า พุทโธ นั้นเป็นเนื่องนิത്യ เปลื้องหนังสือที่ร่อนนั่งออกผูกทำเป็นถูกะทอห่อหุ้มซึ่งมูลดิน เอามาถมในที่ลาดลุ่มลึกเป็นเลนเหลวอยู่นั้น ยังมีพื้นที่จะทำให้สำเร็จตลอด เหลืออยู่ยาวประมาณชั่วตัวคน ก็ได้เวลาที่สมเด็จพระทศพลมิ่งมงกุฎพุทธที่ปิงกรศาสดา เสด็จพาพระชีณาสวสงฆ์ มากมายมาใกล้จะถึง

เสียงศัพท์บรรเลงอ้ออึง ด้วยสำเนียงทวยเทพศุภสุรคณานิกรเป็นถ่องแถวแนวสลอนด้วยมหาชนเอนกแน่นหนา ทำปัจจุคมนาการนำเสด็จพระพุทธดำเนินมา บางหมู่ก็ประโคมดุริยดนตรีแดรสังข์กังสดาลห้องกลอง ก้องสนั่นศัพท์แซ่ซ้อง สาธุการ เอิกเกริกด้วยความโสมนัสทั้งมนุษย์และเทพยดาอินทร์พรหมต่างก็มีกรประณมมิได้ คลายเคลื่อนแลละลานเลื่อนตามเสด็จพระพุทธดำเนินมา ผุงเทวดาก็ประโคมทิพยดนตรีหมู่ มนุษย์ก็ประโคมตีตีตีเป่าตามภาษามนุษย์ ดำเนินนำตามเสด็จพระพุทธลีลา บางเทพยดาก็โปรยปรายทิพยบุปผา มีดวงดอกทิพยมณฑารพโกสุมเป็นประธานลอยเลื่อนเคลื่อนทั่วทั้งทิศานุทิศ ณ เบื้องบนนภากาศ หมู่มนุษย์ชาติก็ยกขึ้นซึ่งเครื่องสักการบูชาล้วนเครื่องหอม แห่งหอมล้อมจรลีตามเสด็จพระพุทธดำเนินมา

กาลครั้งนั้น สุเมธดาบสก็มีจิตเบิกบานอธิษฐานอุทิศชีวิตถวายแด่พระพุทธองค์ จึงปลดเปลื้องข้าสยายเกชาลง ลาดปูผ้าเปลือกไม้กับหนังสือร่อนนั่งบนเปือกตมนั้นแล้ว ก็ทอดกายนอนคว่ำหน้าลงต่อถนนที่ขาดลาดลุ่มเป็นเลนเหลว ที่ตนทำยังไม่ทันเสร็จนั้น พลันตั้งใจคำนึงนึกว่า

"ขอ อาราธนาพระพุทธองค์ จงทรงพระมหากรุณาพาพระชีณาสวสงฆ์ทั้งหลายเสด็จทรงย่างพระบาทดำเนินไปบนกาย แห่งข้าพระบาทนี้เถิด จักได้เกิดเป็นทิดานูทิประโยชน์แก่ข้าพระบาท พระองค์อย่าได้ย่างพระบาทหลักลงเสียบลูยเลนเหลวนี่เลย"

แล้วก็หมอบคว่ำหน้านิ่งเฉย เพื่อรอให้สมเด็จพระที่นั่งกรพุทธเจ้าพาพระอริยสงฆ์ทรงเหยียบกายของตน ซึ่งทอดเป็นสะพานอยู่อย่างนั้น

มีกรณีที่เราทำทั้งหลาย ควรจะทราบไว้ในตอนนี้ ก็คือว่า ในขณะที่หากสุเมธฤาษีจะปรารถนาหน่วงเอา อมตธรรมกำจัดกิเลสเสียให้ขาดจาก สันดานแล้ว ก็จักได้สำเร็จอย่างแน่นอน เพราะอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ รุ่งเรืองเต็มอยู่ในสันดานแล้ว เพียงแต่ได้สดับพระสัทธรรมเทศนาถึงบาทพระคาถาก็จักได้บรรลุอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์อริยบุคคลทันที แต่สุเมธมหาฤาษีเคยสร้างพระบารมีมาเพื่อปรมาภิเชก สัมโพธิญาณ ปรารถนาการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้ามานานนักหนา จึงในขณะนี้ท่านมหาฤาษีก็คิดไปว่า

"จะมีประโยชน์ใหญ่หลวงอย่างไร หากเราจะได้อมตธรรมแต่เพียงตน จะมีประโยชน์ใหญ่หลวง ใด ด้วยการได้ข้ามโสมงสารแต่ผู้เดียว แต่เมื่อใด เราได้ถึงความเป็นพระสัพพัญญูผู้ข้าม โลกแล้ว เมื่อนั้นเราจักยังสัตว์ทั้งหลายทั้งมนุษย์โลกและเทวโลกให้ข้ามได้ด้วย จักให้ขึ้นสถิต สำเภอธรรม ชนส่งให้ลุล่วงข้ามถึงฝั่งแห่งพระนฤพานให้จงได้"

จินตนาคิดไปเสียเช่นนี้ จึงมิปรารถนาเป็นสาวกสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในกาลครั้งนี้

คราวนั้น สมเด็จพระภาควันต์ที่ปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อเสด็จมาถึง จึงเสด็จสถิตอยู่ ณ เบื้องเศียรเกล้า แห่งสุเมธฤาษีนั้น ครั้นทรงพิจารณาด้วยพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็พลันมีพระพุทธานุภาพ ตรีสแก่ชาว ประชาพุทธรักษาทั้งหลายในที่นั้นว่า

"ถ้า ท่านทั้งหลาย แคล้วคลาดจากอมตธรรมไม่ได้บรรลุมรรคผลธรรมวิเศษในศาสนาของเรา นี้ แล้ว และยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในภพสงสาร นานไปในอนาคตกาลเบื้องหน้า ก็จงปรารถนาให้ได้ บรรลุในศาสนาของดาบสนี้เถิด ต่อไป ดาบสนี้จักได้อุบัติตรัสเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในโลก ทรงนามว่า สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคดม ในระยะเวลาอีก ๔ อสงไขยกับหนึ่งแสนมหากัป นี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ในกรณีย่อมเปรียบเหมือนบุรุษที่ว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรถึงจะคลาดเคลื่อนจาก

ท่าเหนือ นี้ข้ามขึ้นไม่ได้แล้วไซ้ร้ ก็คงจะข้ามขึ้นจากท้องนทีได้ ๓ ทำน้ำต่ำลงไปอีกเป็นแนวแท่
ฉันใด เมื่อทำนทั้งหลายแม้คลาดจากศาสนาของเราแล้ว หากมีวาสนาก็คงจะได้สำเร็จใน
ศาสนาของพระพุทธเจ้าตราบสนี้ ในอนาคตกาลฉนั้น"

เมื่อองค์พระภควันต์ที่ ปิงกรพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ฉนี้ ก็ทรงสงเคราะห์กทักษิณบาทเบื่องขวาขึ้นจรดกาย
สุเมธตราบสนั้นก่อน แล้วก็เสด็จทจรพาพระชีณาสวสงฆ์เหยียบกายสะพานนั้นไป ฝ่ายเทพนิกร นาค ครุฑ
คนธรรพ์เมื่อได้สดับพระพุทธฎีกาดังนั้น ต่างก็น้อมหัตถ์นั้มัสการพระพุทธองค์สุเมธตราบสเจ้า แล้วก็เลย
หลีกจรดลโดยเสด็จพระพุทธดำเนินต่อไป ครั้นล่วงทศนวิสัยสมเด็จจพระพุทธองค์สงฆ์บริษัทแล้ว สุเมธ
ตราบสมหาบุรุษก็อุฎฐากการลุกขึ้นจากนั้น หากแต่ยังมีมนั้สเต็มไปด้วยความสุขสันต์ปรีดาปราโมทย์ จึงมิได้
เคลื่อนกายไปไหน กลับทำบัลลังก์นั่งสมาธิค่านึงด้วยปิตว่า

"เรา มีฉมานข่านาญเป็นอันดี หมู่ฤาษีทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุดจะได้อิทธิวิชิรธรรม สามารถ
เสมอด้วยเรานั้นหามิได้ เพราะเราได้อาศัยสมบัติธรรมมากอยู่ในสันดาน จึงได้เสวยความสุข
สิ้นกายวิการเห็นปานนี้"

กาล เมื่อสุเมธฤาษีนั่งบัลลังก์สมาธิอยู่นั้น บรรดาเทพเจ้าทุกราศีสถานในโลกจักรวาล ต่างก็มาประสาน
ศัพทน์ฤนาทก้องแซ่ซ้องสาธุการถวายพรว่า

"ท่าน จักได้ตรัสเป็นสมเด็จจพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเทียงแท่ มิได้แปรปรวนวิปริต ของค้ท่าน
จงสถิตถือนั้มนผูกพันความพยายามไว้อย่าทำให้ความเพียรนั้นนั้นกลับ ถอยน้อยลงไป จงทำ
วิริยะบารมีให้ยิ่งใหญ่ เพื่อได้พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณต่อไปเกิด"

สุเมธ ตราบสมบรมโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ เมื่อได้สดับพระพุทธพยากรณ์ทำนายและเทพเจ้าทั้งหลายถวายพรดัง
นั้น ก็ยิ่งมีกมลมันค่านึงพินิจฉนั้นในพระพุทธพยากรณ์นี้ว่า

"อัน ธรรมดาพระพุทธรูปปางกษัตริย์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ย่อมเป็น สุภาสิต จะได้ วิปริตผิดพจนะกระแสนแปรไปเป็นสองหรือเปล่าสูญเสียมิเป็นจริงนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ พระองค์ดำรงสถิตย์คติ สิ่งใด สิ่งนั้นย่อมมีเป็นแน่แท้สมกระแสพระพุทธรูปบรรหารพระโพธิญาณของเราเห็นจะจำไม่ สูญคงจะสำเร็จสม ประสงค์เป็นมั่นคง เราคงได้ตรัสเป็นพระสัมพุทธเจ้าเที่ยงแท้แน่นอน"

ครั้น คิดพินิจฉยดังนี้แล้ว สุขเมธมหาฤๅษีจึงพิจารณาพระทศบารมีธรรมทั้งสิบสี่ไป ด้วยอำนาจอภิญญา สมาบัติอันตนชำนาญด้วยดีเป็นวิเศษ จึงได้ทราบที่โพธิปริชาจนธรรมสำหรับบ่มพุทธภูมินั้น ตนได้สั่งสม มามากมายชั่วระยะเวลานานนักหนาแล้ว ก็แลด้วยเดชเมหานุภาพที่พระดาบสนั่งพิจารณาบารมี ที่เคย สร้างไว้มากมายนับไม่ถ้วนอยู่ในขณะนั้น พอจบลงก็พลันบันดาลเกิดโกลาหล ทั่วพิภพจบสกมลสุธาตลพื้น ปรฐพี ก็มีอันก้องกึกพิลึกสนั่นหวั่นไหว ประหนึ่งว่าจะแหลกทลายลงก็ปานนั้น

ครานั้น มหาชนต่างก็ล้มสยบหวาดเสียวอยู่มิได้ล่วงรู้ดีประการใด พวกกันตกใจกลัวแต่เหตุการณ์ชั่วร้าย นั้นแหละเป็นกำลัง จึงรีบพากันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระที่ปึงกรสัมพุทธเจ้าแล้วกราบทูลถามว่า

"ข้า แต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ! มหาโกลาหลนี้ จักเป็นด้วยมหาศักดานุภาพของทวยเทพอินทร์ พรหม ยมยักษ์ ฤๅษีลิติตักดิ์ อสูร มานพ นาค ครุฑ ตนใด ข้าพระบาททั้งหลายจักได้ทราบนั้นหามิได้ จัก เป็นมหาวินาสภัยมาบีฑาโลกธาตุ หรือจักเป็นด้วยอำนาจอุปัทวะการบาปกรรมสิ่งใดประดามี หือว่าจะมี สวัสดิ์มงคลเป็นประการใด ขอพระองค์จงทรงแสดงเหตุให้ทราบแล้วแก่เหล่าข้าพระบาททั้งปวงด้วยเถิด พระเจ้าข้า"

สมเด็จพระที่ปึงกรสัมพุทธเจ้า จึงทรงมีพระพุทธรูปศาสดาแห่งมหุโกลาหลแก่มหาชนเหล่านั้นว่า

"ท่านทั้งหลาย อย่ามีความสะดุ้งหวาดเสียวต่อภัยสิ่งใดเลย เหตุที่เมื่อนี้คือแผ่นดินเกิดก็ก้องโกลาหล กำเริบเช่นนี้ ก็เพราะเราตถาคตได้พยากรณ์สุเมธฤาษีว่า เธอจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล บัดนี้ สุเมธดาบสนั้นพินิจจ้ยคำนึงในบารมีธรรมของตน ด้วยเหตุนั้น มหาโกลาหลจึงบังเกิดขึ้น ด้วยเดชอำนาจคุณบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นเป็นเหตุ"

หมู่มหาชน ครั้นได้สดับพระพุทธภูิกาดังนั้น ต่างก็มีกมลโสมนัสปลื้มการในพระสุเมธโพธิสัตว์ จึงพากันรีบจัดประทีปธูปเทียนบุปผาสุมาลัย ออกไปประชุมกันกระทำสักการบูชา ต่างกันก็มีมูร้อตถวาที่ถวายเป็นด้วยคำมงคลเป็นต้นว่า

"ขอให้ท่านดาบส ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลเบื้องหน้า สมจริงเถิด"

แม้ทวยเทพในสกลสถานทั่วหมื่นโลกธาตุ ก็พากันมาประชุมสักการบูชา ด้วยทิพยสุคนธมาลัยงามเลิศต่างๆ โปรยปรายลงมาราวกะท่าฝน ที่พื้นปฐพีตลตารดาษทั่วทิศ บันลือศัพท์สาธูการเพรียกพร้อมร้องถวายเทพพรมงคลว่า

"ข้า แต่พระสุเมธดาบสผู้เจริญ! วันนี้ท่านมาทำปณิธานอันยิ่งใหญ่ได้แล้วซึ่งคำพยากรณ์จากสำนักแห่งสมเด็จพระที่ปึงกรทศพลญาณ ขอความปรารถนาของท่าน จงสำเร็จสมประสงค์ ขอท่านจงได้ตรัสเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สำเร็จพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ เหมือนเช่นพรรณพฤษชาติ ย่อมทรงช่อต่อผล อุบัติโดยฤดูกาล อนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์พระองค์ที่ล่วงแล้วๆ ล้วนแต่ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมี ถึงที่สุด ก็ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณสถิตเหนือ อปราจิตบัลลังก์และได้ทรงแสดงพระธรรมจักรเทศนา อันเป็นพระพุทธประเพณีสืบมาฉนี้ใด ขอท่านดาบสจงบำเพ็ญบารมีให้ถึงที่สุด แล้วสถิตเหนือปราจิตบัลลังก์แสดงธรรมจักรเทศนา เหมือนกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นเถิด อนึ่ง นทีแม่น้ำน้อยใหญ่ใดๆ ย่อมมีกระแสชลอันไหลหลั่งมาสู่มหาสมุทรทั้งหมดนี้ฉนี้ใด ขอท่านจงได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นองค์สมเด็จพระบรมโลกุตมาจารย์จอมโลก เป็นที่ไหลหลั่งมาแห่งสรรพสัตว์ทั่วโลกธาตุ ประชุมเป็นสโมสรสันนิบาตกัน ณ สำนักแห่งพระองค์ ดั่งมหาสมุทรใหญ่เป็นที่รวมแห่งกระแสชล ฉะนั้น"

เมื่อสุเมธฤาษีผู้มีฤทธิ์ใหญ่ ได้เห็นหมู่เทพยดาและมนุษย์นิกรมาสโมสรประชุมกันกระทำสักการบูชา และ
 อำนวยศุภพรด้วยประการเป็นอันมากเช่นนี้ ก็มีความปริตาว่า กาลยังอีก ๔ อสงไขยกับเศษอีกแสนมหากัป
 เท่านั้น เราก็จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าอย่างเที่ยงแท้ เมื่อแน่วแก่ใจตนเช่นนั้น ก็มีความอึดใจยิ่งนัก จึง
 อธิษฐานมั่นด้วยวิริยะบารมีหวังเอาพระพุทธธานุสสติเป็นอารมณ์ น้อมกายบ้ายพักตร์นมัสการเฉพาะทิศ
 ซึ่งเป็นที่สถิตอยู่แห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคพุทธที่บังกรแล้ว ก็เหาะไปสู่ประเทศป่าใหญ่อันเป็นที่อยู่
 ของตนโดยนภาภาคอยู่เจริญอุภิญญา สมาบัติมิให้เสื่อม ลั่นชนมายุแล้วก็ไปอุบัติเกิดในพรหมโลก ด้วย
 ประการฉะนี้.

๒. สมเด็จพระโกณฑัญญะอุบัติ

เมื่อ สมเด็จพระที่บังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว ศาสนาของพระองค์ก็ยังเจริญ
 ถาวรอยู่ในโลกนี้สืบต่อมาอีกหนึ่งแสนปี เมื่อครบกำหนดหนึ่งแสนปีแล้ว ศาสนาของพระองค์ก็สิ้นอายุลง
 เพราะว่า พระอรียสงฆ์สาวกผู้ได้เต็มอมตธรรมวิเศษสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ต่างก็ดับขันธนิพพานไปหมดสิ้น
 ทั้งเหล่าพุทธศาสนิกชนคนนับถือพระพุทธศาสนาต่างก็ทำกาลกิริยาตายไปๆ ศาสนธรรมก็เสื่อมถอยน้อย
 ลงจนหาผู้ทรงจำคำสอนขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ได้ ด้วยอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เข้าครอบงำ
 อยู่ในดวงจิตของสัตว์ทั้งหลายนักหนา ปวงประชาจึงไม่สนใจใฝ่ดีในพระสัทธรรม มีหน้าซำ พากันประพฤติ
 ย่ำยี บรรพชิตนักบวชก็เป็นอสังขีหลงไหลในอามิสสักการะ ไม่นำพาที่จะทรงไว้ซึ่งศาสนาธรรมคำสอนของ
 พระองค์ด้วยการประพฤติปฏิบัติชอบใน พระธรรมวินัย จะป่วยการกล่าวไปใย ถึงฝ่ายคฤหัสถ์ชาวบ้านที่ยัง
 ครองเรือน เมื่อเจ้ากูทั้งหลายไม่สนใจทรงจำคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จักทรงศาสนาไว้ได้อย่างไร
 เมื่อเป็นเช่นนี้ ศาสนาขององค์พระชินสีห์ที่บังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสื่อมสูญลงสิ้น จะได้ยินแม้แต่เพียงบท
 ว่า นโม ตสฺส ดังนี้ จากปากของผู้ใดผู้หนึ่งย่อมไม่มี จึงนับได้ว่า บัดนี้ศาสนาของพระองค์ได้สิ้นสุดลงแล้ว

กาลเวลาค่อยล่องลงไปเรื่อยๆ นานนักหนา เป็นเวลาถึงอสงไขยหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นสูญกัป เพราะไม่มี สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และสมเด็จพระเจ้าบรมจักรพรรดิเสด็จมาอุบัติในโลกเรา นี้เลย ครั้นต่อมาจึงมีสารกัปบังเกิดขึ้น คำว่า **สารกัป** นี้ ท่านทั้งหลายยังพอจำได้หรือไม่ว่า หมายความว่าอย่างไร? ใช่แน่แล้ว กาลเวลาที่เรียกว่าสารกัปนี้ หมายถึงว่าเป็นกัปที่มีสมเด็จพระพุทธเจ้ามาตรัสในโลกหนึ่งพระองค์ ก็ในสารกัปที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่นี้ ก็มีสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกหนึ่งพระองค์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎโกณฑัญญะ สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรโลกนาถ ทรงพระเดชพระยศหาที่สุดมิได้ ประกาศศาสนธรรมให้เหล่าสัตว์ผู้เลื่อมใสได้ดื่มอมติธรรม นำตนให้พ้นจากภัยในวัฏสงสารเป็นอันมาก

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของพวกเราได้อุบัติเกิดเป็นสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราช ทรงพระนามว่า **สมเด็จพระเจ้าวิชิตาวี บรมจักรพรรดิ** พระองค์ ทรงตั้งอยู่ในจักรพรรดิธรรม มีน้ำพระทัยเต็มเปี่ยมไปด้วยพระเมตตาการุणภาพ ในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าทั้งมนุษย์และนก โดยมีได้มีอาชญาและศาสตราเครื่องประหารสัตว์ ทรงบำรุงประชาชนและบำเพ็ญราชกิจในราชสีมามณฑลโดยธรรมสม่าเสมอเป็นนิตย์

ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระโกณฑัญญะศาสดาจารย์เจ้าทรงมีพระอริยสงฆ์สาวกแวดล้อมเป็นบริวาร เสด็จจาริกไปโดยลำดับจนถึงพระนครของพระเจ้าวิชิตาวีราชบรมจักรพรรดิ พระองค์จึงเสด็จออกไปทรงกระทำการต้อนรับด้วยความเคารพเลื่อมใสแล้ว ได้ทรงบำเพ็ญมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน เป็นเวลานานตลอดไตรมาสมิได้ขาดเลย สมเด็จพระโกณฑัญญะสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงกระทำพุทธพยากรณ์ไว้ในคราวนั้นว่า

"พระ บรมชัตติยาธิปติวิชิตาวีจักรพรรดิพระองค์นี้ คือหน่อพระชินสีห์พระโพธิสัตว์ สืบไปเมื่อหน้าในอนาคตกาล พระองค์จะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคดมบรมครูเจ้าเป็นแน่แท้"

สมเด็จพระโกณฑัญญะสัพพัญญูเจ้า ดำรัสพยากรณ์ทำนายพระบรมโพธิสัตว์โดยนัยนี้แล้ว ก็ทรงแสดงพระ
 สัทธรรมเทศนาสมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชทรงปสาทะเลื่อมใส จึงทรงสละมไหศุรย์สมบัติให้แก่ข้าราชการ
 บริหารผู้ใหญ่คนหนึ่งแล้วก็ทรงบรรพชา ในสำนักพระบรมศาสดาเพื่อบำเพ็ญเนกขัมมบารมีในพระบวร
 พุทธศาสนา ทรงศึกษาเล่าเรียนในคันถฐานะ พระปริยัติธรรมไตรปิฎก และทรงบำเพ็ญสมถกรรมฐาน ในที่สุด
 ก็ได้สำเร็จฌานอภิญญามีได้เสื่อมถอย ครั้นกาลเวลาเคลื่อนคล้อยล่วงไป ถึงคราวที่พระภิกษุวิชิตาภิรม
 โพธิสัตว์ ผู้มีพุทธบารมีถึงแก่ชีพิตักษัยแล้ว ก็ไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหมในพรหมโลกเสวยพรหมสมบัติ
 เป็นสุขสืบไป

๓. สมเด็จพระสุมังคะลอุปัติ

เมื่อศาสนาของสมเด็จพระสัพพัญญูโกณฑัญญะพุทธเจ้าเสื่อมสูญไปหมดแล้ว กาลเวลากील่วงมาจนสิ้น
 สารกัปนั้น และเวลาต่อมาจากนั้นมา โลกก็ว่างจากพระพุทธศาสนา เพราะไม่มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 มาประกาศอมตธรรมนำสัตว์ออกจากโสมสงสารช้านาน ต่อกาลครั้งหนึ่ง จึงมีสารมณฑกัปบังเกิดขึ้นอีก ก็
 ในสารมณฑกัปนี้ ปรากภูมิพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก ๔ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎสุมังคะลสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎสุนนะสัมมาสัมพุทธเจ้า
๓. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎเรวตะสัมมาสัมพุทธเจ้า
๔. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎโสภิตะสัมมาสัมพุทธเจ้า

ใน สมัยที่สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์แรกในสารมณฑกัปนี้คือ ขณะที่สมเด็จพระมิ่งมงกุฎสุมังคะลสัมมาสัม
 พุทธเจ้า กำลังทรงประกาศพระศาสนา ยังมหาชนให้เต็มอมตธรรมคุณพิเศษอยู่นั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของพวกเขา
 เราก็ได้มาอุบัติเกิดถือกำเนิดในตระกูลพรหมณ์มหาศาล มีนามอันเป็นมงคลว่า **สุรุจิพราหมณ์**

อยู่มาวันหนึ่ง สุริยพราหมณ์ได้ออกไปถวายนมัสการและสดับธรรมีกถา ณ สำนักแห่งองค์สมเด็จพระสุมังคะลสัมพุทธเจ้าบรมโลกนายกแล้ว จึงกราบทูลอาราธนาว่า

"ขอแต่ พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ วันพรุ่งนี้ ข้าพระบาทขออาราธนาพระพุทธองค์
พร้อมทั้งพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงไปรับอาหารบิณฑบาตของพระบาท พระเจ้าข้า"

สมเด็จพระสุมังคะลศาสดาทรงรับอาราธนาแล้ว พราหมณ์ก็ถวายบังคมลามาสู่เรือนและรำพึงว่าพัสดุ
สิ่งของทั้งหลายที่จะตกแต่ง เป็นยาคุณัตตาหาร กับทั้งผ้าไตรจีวรที่จะถวายแก่พระภิกษุสงฆ์สาวกของพระผู้
มีพระภาค ที่อาราธนาได้เป็นจำนวนมาก ก็พอจะมีถวายทั่วทุกองค์ได้ ก็แต่ว่าสถานที่ๆ จะแต่งตั้งอาสนะ
ที่นั่งของภิกษุทั้งหลายให้เพียงพอนี้แล รู้สึกว่าจะอึดคัดคับแคบขัดข้องนัก จักทำฉันใดดี? สุริยพราหมณ์เธอ
ครุ่นคิดวิตกอยู่อย่างนี้ ก็เพราะว่าพระภิกษุสงฆ์สาวกของพระตถาคตเจ้าในกาลครั้งนั้นมีมากมายนัก นัยว่า
มีตั้งแสนกว่ารูปขึ้นไป แต่ด้วยใจเลื่อมใสโอบอารกวางขวาง เธอจึงนิมนต์อาราธนามาฉันที่เรือนของตนหมด
ทุกรูปไม่ทันคิด มาคิดได้เอาก็เมื่อกลับถึงบ้านแล้วนั่นเอง

ด้วย เดชะอำนาจอิทธิฤทธิ์ทานบารมีของพระโพธิสัตว์เจ้าก็ให้บันดาลร้อนถึงบันทุกัมพล ลีลาอาสน์สมเด็จพระ
พระอินทราธิราชเจ้าจอมไตรตรีขัศวรรค์ ท้าวเธอจึงพลันตรวจดูก็ทรงรู้เหตุว่า

"พระบรม โพธิสัตว์สุริยพราหมณ์ เธออาราธนาพระภิกษุสงฆ์กับพระสัพพัญญูเจ้าแล้ว บัดนี้ วิตก
ด้วยว่าจะตกแต่งปูลาดอาสนะให้พอเพียงแก่พระสงฆ์อันมากมายนักหนา กาลนี้ควรที่เราจะ
ต้องลงไปช่วยสงเคราะห์ในบุญกรรมนั้น"

ทรง ดำริดังนี้แล้ว สมเด็จพระอมรินราธิราชจอมเทพเจ้าเหล่าชาวสวรรค์ชั้นไตรตรีขัศว จึงจำแลงแปลง
เพศเป็นนายช่างใหญ่ มีมือถือขวานมาขึ้นปรากฏอยู่ต่อหน้าพราหมณ์โพธิสัตว์ แล้วจึงทรงเอื้อนอรรถดรัส
ถามว่า

"ท่านผู้เจริญ ท่านจะต้องการจ้างทำงานสิ่งใดบ้างหรือไม่?"

"ท่านรับจ้างทำงานสิ่งใดเป็นบ้างเล่า?" สุริยพราหมณ์ถามขึ้นทั้งๆ กำลังวิตกอยู่

"ซิ่น เชื่อว่าศิลปศาสตร์ในการช่าง สิ่งที่ข้าพเจ้าจะมิได้รู้ มิได้เชี่ยวชาญนั้นมิได้มี คือการสร้างโรงงาน หรือ เรือนอยู่ หรือมณฑปใหญ่ ใครจะจ้างทำสิ่งใดๆ ข้าพเจ้าก็ยอมทำได้อย่างสวยงามสิ้นทุกประการ" อัน ท้าวทศกัศิณนายช่างพระอินทร์บอกความสามารถของตน

"ถ้า เช่นนั้นก็ดีแล้ว เรามีการที่จะจ้างท่านให้ทำสักอย่างหนึ่ง แต่ก็สงสัยว่าท่านจะทำไม่ได้เสร็จตามความ ประสงค์ของข้าพเจ้า" พราหมณ์กล่าวซิ่นตามความรู้สึกอันจริงใจของตนในขณะนั้น

"ข้าแต่ท่านมหาพราหมณ์ การสิ่งใดของท่านมี ก็จงบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้าคิดว่าจักทำให้สำเร็จตาม ความต้องการของท่านได้" นายช่างพระอินทร์รุกเร้าถาม

สุรจุ พราหมณ์จึงว่า "ดูกรนายช่าง บัดนี้เราได้อาราธนาพระภิกษุสงฆ์มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ประมาณแสนกว่ารูปเอาไว้ให้มารับบิณฑบาตฉันในวันพรุ่งนี้ ตอนอรุณรุ่งเช้า เราคิดว่าจะจ้างให้ท่านสร้าง มหามณฑปใหญ่ ให้ปลูกเป็นอาสนะถวายพระสงฆ์มากมายเห็นปานนั้น ท่านยังสามารถรับทำได้หรือไม่?"

"ข้าพเจ้า รับจะสร้างให้เสร็จตามความต้องการของท่านได้แต่ว่าท่านสามารถจะให้ค่าจ้าง แก่ข้าพเจ้าได้ หรือ?" นายช่างพระอินทร์กลับถามถึงเรื่องค่าจ้างแรงงาน

"เอาเถิด เมื่อท่านทำได้ตามความต้องการของข้าพเจ้าแล้ว ท่านประสงค์ค่าจ้างเท่าใด ข้าพเจ้าจะไม่ขัดข้อง เลย แม้แต่ชีวิตของข้าพเจ้าก็ยินดีสละให้ได้ อย่างไรก็ตามแต่ทรัพย์สมบัติที่ข้าพเจ้ามีอยู่เลย ขอให้ข้าพเจ้ามีสถาน ที่ๆ จะถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์ตามความตั้งใจของข้าพเจ้าก็แล้วกัน" พราหมณ์กล่าวตอบ

อินท้าวทศกัศิณกล่าวว่า "ดีแล้ว" ถ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะรับทำเอง ขอท่านจงบอกสถานที่ๆ จะก่อสร้างมณฑปนั้น เถิด" เมื่อสุรจุพราหมณ์ชี้มือไปยังบริเวณเนื้อที่อันกว้างใหญ่ของตนแห่งหนึ่ง จึงไปยืนแลดูที่บริเวณนั้นด้วย กำลังเทพศักตามหามุขภาพ ก็บันดาลภูมิสถานบริเวณกว้างใหญ่นั้น ให้มีอันเตียนเสียนตลอดราบรื่นมีพื้น เสมอเป็นอันดี สมเด็จท้าวสักกรินทร์โกสีย์จึงดำริว่า

"ในภูมิสถานมีประมาณเท่านี้ มหามณฑปแล้วไปด้วยแก้วเจ็ดประการ จงบังเกิดมี ณ กาลบัดนี้"

ครา ที่นั้น ก็บังเกิดมหัศจรรย์ด้วยเทพนฤมิต มหามณฑปวิภูสิตสำเร็จแล้วด้วยแก้วหลังใหญ่ ก็ทำลายปฐพี ผุดขึ้นมา เสาและชื่อแห่งมหามณฑปนั้น ประดับสลับทันกันแล้วไปด้วยแก้วและเงินทอง ตามเชิงชายราย รอบเขตมณฑปนั้น มีระบายนาคายกระดิ่งแก้วและทองห้อยอยู่ระยับสลับทันกันเป็นอันดี เวลามีลมอ่อนรำเพย พัด ก็อุบัตเสียงเสนาะศัพท์สำเนียงกระดิ่งดั่งวังเวงฟังเสียงดั่งเพลงทิพย์ หนึ่ง ในที่ว่างบางแห่งยอมมีทิพย์ สุนทรบุปผชาติหอมฟุ้งจรตลบอบอวลไปทั่วมหามณฑป สถาน แล้วสมเด็จพระมโหฬารราชจึงอธิษฐาน จิตเนรมิตว่า

"อาสนะอันสมควรพร้อมทั้งตั้งรองเท่านั้นใช้น้ำฉัน จงพลันบังเกิดขึ้นภายในมณฑปนี้"

ทรง อธิษฐานแล้ว ก็ทอดพระเนตรไปในมหามณฑปขณะนั้น อาสนะสงฆ์ครบจำนวนก็บังเกิดขึ้นพลันพร้อม ไพบูลย์และมีตุ่มใหญ่ๆ เต็มไปด้วยน้ำใสตั้งไว้ตามมุมมหามณฑปนั้น ครั้นสำเร็จสิ่งประสงค์แล้ว ก็กลับมาบอกความแก่สุรจิพราหมณ์ผู้เป็นนายจ้าง ซึ่งบัดนี้กำลังนั่งวิตกอยู่ในเรือนด้วยคิดว่า บุรุษนายช่างนั้นคงทำ ไม่สำเร็จเสียมากกว่า เพราะตามธรรมดาต้องใช้เวลาสร้างนานเป็นเดือนเป็นปี ครั้นท้าวโกสีย์แปลงมาบอก ว่า

"ข้า แต่ท่าน บัดนี้ มหามณฑปนั้น ข้าพเจ้าทำสำเร็จแล้ว ท่านจงไปดูก่อน เสร็จแล้วอย่าลืมนย้อน กลับมาให้ค่าจ้างค่าออกแก่ข้าพเจ้าเสียก็แล้วกัน"

พราหมณ์ ผู้โพธิสัตว์เจ้าได้สดับดังนั้น ก็ดีใจ ริมลุนผลันลุกขึ้นออกไปดู ครั้นเห็นประจักษ์แจ่มแก่สายตา ก็มีความโสมนัสเป็นล้นพ้น มีกมลเต็มไปด้วยปิติ มิได้ทันที่จะคิดถึงสิ่งใด รีบกลับเข้าไปในเรือนเพื่อจักจ่าย ทรัพย์อันเป็นค่าจ้างแก่นายช่างผู้วิเศษ ก็ให้เกิดเหตุอัศจรรย์ใจเป็นล้นพ้น เพราะว่าคนผู้เป็นนายช่างซึ่งทวง ค่าจ้างอยู่เมื่อครุนี้ ให้มีอันเป็นอันตรธานหายไปเสียแล้ว จึงได้สติวิจารณ์ดูด้วยปัญญา ก็ตระหนักแน่แก่ใจ ว่า

"มหา มณฑปประดับงามตระการเป็นปานนี้ มนุษย์ที่ไหนจักทำได้ นี่ชะรอยท้าวสหสนัยน์จอม
ไตรตรึงษ์ทรงรู้ถึงความวิตกหนักใจของเรา จึงทรงพระอุทสาหะเสด็จมากระทำความอนุเคราะห์
แก่อาตมาเป็นแน่แท้"

ครั้นตระหนักแนใจจะนี้ ก็มีความเลื่อมใสศรัทธาเป็นทวีตริคุณในบุญวิบากเป็นนักหนา จึงจินตนาการ
สืบไปว่า

"ด้วย ความงามของมหา มณฑปมีความประเสริฐถึงเพียงนี้ อาตมาจะถวายทานแก่พระสงฆ์มี
องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน แต่เพียงเวลากาลวันเดียวหาควรไม่ จำเราจักอาราธนา
พระสงฆ์ถวายทานสืบไปอีก ให้ได้สักเจ็ดวันเถิด นั้นแหละจึงจะสมควร"

ดำริ ดังนี้แล้ว สุรจิพราหมณ์ผู้มีทรัพย์มหาศาลก็สั่งให้จัดแจงพัสดุสิ่งของสำหรับถวายทาน เพิ่มขึ้นอีกเป็น
อันมาก ได้บำเพ็ญมหาทานบริจาคแด่พระสงฆ์มากมายสุดประมาณทุกๆ วันถ้วนถึงเจ็ดวัน ครั้นถึงวัน
อวสานที่สุดจะเลิกแล้วนั้น สุรจิพราหมณ์บรมโพธิสัตว์ได้จัดบำเพ็ญมหาทานเป็นพิเศษ คือครั้งพระภิกษุ
สงฆ์ทั้งปวงฉันภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ให้ชำระบาตรเช็ดถู ให้สะอาดดีแล้ว ก็ให้ใส่ให้เต็มด้วยน้ำมันเนย
น้ำผึ้งน้ำอ้อยทั้งแสนกว่าบาตรเป็นส่วนเกสัชทานแล้ว ก็จัดการถวายไตรจีวรครบผ้าบริวารอันก่อปรด้วย
มูลค่าเป็นอันมาก แต่ผ้าไตรจีวรที่มีสูงามที่ถึงแก่พระภิกษุหนุ่มกะผู้บวชใหม่ สถิต ณ อาสน์สุดท้าย ก็ยังมีค่า
นับได้หลายตำลึง จะป่วยการกล่าวไปใย ถึงไตรจีวรที่ได้แก่พระเถระผู้ใหญ่ในสังฆมณฑลนั้นเล่า

คราวนั้น สมเด็จพระสุมังคละบรมโลกุตมาจารย์ เมื่อจะทรงประทานภัตตาณูโมทนาภา จึงทรงพิจารณาว่า

"มหาพราหมณ์ผู้นี้ มีอุทสาหะมาบำเพ็ญอามิสมหาทานใหญ่ยิ่งนักจะนี้ จะมีอานิสงส์เป็น
ประการใดหนอ"

ก็ทรงทราบด้วยพระญาณทุกประการแล้ว จึงโปรดประทานพุทธฎีกาดำรัสพยากรณ์ว่า

"ดูกร มหาพราหมณ์ กาลล่วงไปในอนาคตกำหนดไว้ ๒ อสงไขยเศษอีกแสนกัป ในเบื้องต้นนั้น
ตัวท่านจะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงนามว่าพระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรกัปอันจัก
มี ณ ที่สุด ๒ อสงไขยกับเศษแสนมหากัปนั้น"

ครั้น ได้สดับพระพุทพยากรณ์จากพระโอรสของสมเด็จพระชินสีห์เป็นลัทธิยาเทศเช่นนี้ สุรจิมหาพราหมณ์
โพธิสัตว์ก็ปริดาปราโมทย์ยิ่งนัก ดำริว่า

"เรา จักได้สำเร็จโพธิญาณเป็นเทียงแท้แล้ว ก็แต่ว่า บัดนี้ จักมีประโยชน์อันใด ด้วยฆราวาสวิสัย
ครองเรือนอยู่ จำเราจักสู้อุตสาหะบำเพ็ญเนกขัมมบารมีออกบวชดีกว่า"

เบื้อง ว่า พระโพธิสัตว์นั้น ครั้นคิดบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเช่นนี้ จึงสละสมบัติอันไพบุลย์มิได้อาลัย ออก
บรรพชาในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าบรมศาสดา อุตสาหะบำเพ็ญคันถะธรรมาและสมถกรรมฐาน ก็สำเร็จฌาน
อภิญาสมาบัติมิได้เสื่อม สิ้นชนมายุแล้วก็ไปอุบัติเกิดเป็นองค์พระพรหมวิเศษ เสวยพรหมสุข ณ ชั้นพรหม
โลก

๔. สมเด็จพระสุমনะอุปัติ

เมื่อ ศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎสมังคละบรมโลกนายกเสื่อมสิ้นล่วงไปแล้ว โลกก็ว่างจากพระบวรพุทธ
ศาสนาอยู่เป็นเวลานานสิ้นกาลได้พุทธันดรหนึ่ง จึงปรากฏมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเสด็จอุบัติตรัส
ในโลกนี้อีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า **สมเด็จพระมิ่งมงกุฎสุমনะสัมมาสัมพุทธเจ้า** พระองค์ผู้ทรงเป็น
พระบรมไตรโลกนายก ทรงประกาศศาสนธรรมนำสัตว์ทั้งหลายให้ออกจากทุกข์ในวัฏสงสารได้เป็นจำนวน
มาก

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดในภพขงคตระกูล เป็นพญานาคราชนามว่า **พญาอดุลยवासูกรี** มีมหิทศกदानุภาพอันยิ่งใหญ่ ได้เป็นอิสสรธิปไตยในนาคพิภพ ครั้นได้แจ้งกิตติศัพท์ บันลือว่า

"บัดนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า พระสมุณะบรมศาสดาจารย์ ทรงอุบัติมา
ตรัสในโลกแล้ว"

เพียง แต่ได้สดับบรรพชโยคนี่เข้าเท่านั้น พญาอดุลยवासูกรีก็ให้มีอันเป็นเกิดชนพองสยองเกล้าด้วยความปริดาปราโมทย์เป็น นักหนา ธิบพาประยูรวงศ์สัมพันธ์ ญาติคณานาคบริษัทออกจากนาคพิภพมา ถวายนมัสการกระทำสักการะบูชาสมเด็จพระสมุณะ พุทธองค์กับพระอริยสงฆ์บริวาร ทำการประโคมด้วย ดุริยางค์ดนตรีสำเนียงเสนาะเลิศ แล้วได้อุทิศถวายทิพยภูษามีสี่งามประเสริฐแด่พระพุทธองค์และพระสงฆ์บริวารมี หลุทัยเบิกบานชมชื่นในพระพุทธคุณ ถึงพระไตรสรณคมน์เป็นนาคะที่พึง

จึงในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระสมุณะบรมศาสดาจารย์ได้ทรงมีพระพุทธปฏิภาด่ารัสพยากรณ์ว่า

"พญา อดุลยนาคราชนี้ นานไปในอนาคตกำหนดได้ ๒ อสงไขยกับเศษอีกแสนกัปแล้วจักได้
ตรัสเป็นพระสัมพัญญพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ทรงนามว่าพระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรกัปอันจักมี ณ
ที่สุดแห่ง ๒ อสงไขยกับแสนมหากัปนั้น"

ครั้น ได้สดับพระพุทธพยากรณ์จะนี้ พญาอดุลยवासูกรีก็มีจิตยินดีปราโมทย์ยิ่งนัก แล้วถวายนมัสการลงพาบริวารของตนกลับไปยังนาคพิภพ เสวยภริมย์ชมสมบัติเป็นสุขอยู่ตลอดกาลนาน จวบจนถึงกาลอายุขัย

๕. สมเด็จพระเวทอะอุบัติ

เมื่อ ศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎสมณะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญหมดสิ้นไปแล้ว โลกก็ว่างเปล่าจากพระบวรพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลาสิ้นกาลนับได้พุทธันดรหนึ่ง แล้วจึงมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎเรวตะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงเป็นพระบรมโลกนายกทรงพระยศพระคุณหาที่สุดมิได้ นำสัตว์ทั้งหลายให้ถึงความเกษมสวัสดิเป็นอันมาก

กาลครั้งหนึ่ง พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์ มีนามว่า **อติเทวมานพ** ศึกษาเจนจบในไตรเวททางคศาสตร์ วันหนึ่ง ได้มีโอกาสสดับมธุรสธรรมิกถา ที่แสดงคุณแห่งปทานการละกิเลส จากพระโอษฐ์องค์สมเด็จพระโลกเชษฐเรวตะพุทธเจ้า แล้วมีจิตเลื่อมใสในนักหนามิครัทธาตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ยกมือขึ้นเหนืออุตมางค์ พลังเปลื้องผ้าห่มสีสวยสดมีค่าหนึ่งพันตำลึง ออกทำสักการะบูชาพระสัทธรรมเทศนา

จึงในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระเรวตะบรมศาสดาจารย์ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตำรัสพยากรณ์ว่า

"อติเทวมานพผู้นี้ นานไปในอนาคตจักได้ตรัสเป็นพระสัมพันธัญญพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ทรงนามว่า พระศรีตักขมุนีโคดมในกาลภัทรกัปอันจักมี ณ ที่สุดแห่ง ๒ อสงไขยกับเศษอีกแสนมหากัป"

ครั้น ได้สดับพระพุทธพยากรณ์ ฉะนี้ อติเทวมานพผู้โพธิสัตว์ทรงพุทธบารมี ก็มีจิตยินดีปลาบปลื้มเป็นที่ยิ่ง อุตสาหะบำเพ็ญกุศลทรงพระบารมี ครั้นถึงแกช้พิตักษัยก็ได้ไปอุบัติเกิดในสุคติภูมิ

๖. สมเด็จพระโสภาธิเบศร์

เมื่อศาสนาขององค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฎเรวตะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จสู่อุทเทสน์ไปแล้ว โลกก็ว่างเปล่าจากพระบวรพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลานานนับได้ประมาณพุทธันดรหนึ่ง แล้วจึงปรากฏมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกอีกพระองค์หนึ่ง นับเป็นองค์สุดท้ายในสารมณฑกัปนั้น ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎ โสภาธิเบศร์ สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงเป็นบรมโลกนายกทรงพระยศและพระคุณหาที่สุดมิได้ ทรงยังพุทธเวไนยทั้งหลายให้ได้ดื่มอมตรสบรรลุนิพพานข้ามพ้นจากห้วงมหรรณพ ภาพสงสารเป็นประมาณมิใช่น้อย ตามสมควรแก่อุปนิสัยแห่งตน

กาลครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล มีนามว่า **อชิตมาณพ** อยู่ในเมืองรัมมวดีนคร วันหนึ่งได้มีโอกาสเสด็จมธุระจากพระโอรุสมเด็จพระโลกเชษฐโสภาธิเบศร์มา สัมพุทธเจ้าแล้วมีจิตเลื่อมใสในนักหนา มีศรัทธาตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์และศีล ต่อมาได้บำเพ็ญมหาทานการบริจาคอันยิ่งใหญ่แก่พระอรียสงฆ์ซึ่งมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน สละทรัพย์บริจาคทานมากมายในครั้งนี้อยู่จนถึงหนึ่งสัปดาห์

ครานั้น จึงองค์สมเด็จพระสรรเพชญ์โสภาธิเบศร์บรมศาสดาจารย์ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตพยากรณ์ว่า

"อชิต พราหมณ์ผู้นี้ นานไปในอนาคตจักได้ตรัสเป็นพระสัมพันธูปุทธเจ้าองค์หนึ่ง ทรงนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในกาลภัทรกัปปัจจุณัม ณ ที่สุด แห่ง ๒ อสงไขยกับเศษอีกแสนมหากัป"

ครั้นได้สดับพระพุทธ พยากรณ์จะนี้ อชิตพราหมณ์ผู้โพธิสัตว์ก็มีจิตยินดีปลื้มเป็นที่ยิ่ง อุตสาหะบำเพ็ญกุศลสร้างพระบารมีต่อไป ในไม่ช้า ก็ถึงแก่ชีพิตักษัย ไปอุบัติเกิดเป็นเทพบุตรสุดประเสริฐ ณ เทวโลก แดนสุขาวดี

๗. สมเด็จพระอโนมทัสสีอุบัติ

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ คือพระสุมังคลพุทธเจ้า ๑ พระสุมนะพุทธเจ้า ๑ พระเวระตะพุทธเจ้า ๑ และพระโสภิตะพุทธเจ้า ๑ ได้เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเรียงกันตามลำดับและได้ทรงกระทำพุทธพยากรณ์ทำนาย พระบรมโพธิสัตว์ของเรามาทุกๆ พระองค์ดังกล่าวแล้วนั้น กาลต่อมา ครั้นสิ้นอายุศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์สุดท้าย คือ พระโสภิตะพุทธเจ้า โลกก็ว่างเปล่าจากพระพุทธานุชาตอยู่นาน จนสิ้นสารมณฑกัปนัน ครั้นขึ้นอสงไขยกัปใหม่ก็ยิ่งซ้ำร้าย เพราะอสงไขย หนึ่งต่อมานั้นเป็นสูญอสงไขยคือ ไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสเลยสักพระองค์เดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ทำให้โลกเรามีอบอดปลอดจากพระสัทธรรม ถูกอวิชชาเข้าครอบงำเพราะไม่มีผู้นำทางไปสู่ความสว่าง คือพระนฤพาน เมื่อโลกว่างเว้นห่างไกลจากพุทธกาลนานนักแล้ว คราที่นั่นจึงมี วรรกัป หนึ่งบังเกิดขึ้น ก็คำว่าวรรกัปนี้ ก็คงจะเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า เป็นชื่อของกัปที่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัติตรัสในโลก ๓ พระองค์ ไขใหม่แล้ว ก็วรรกัปที่เรากำลังกล่าวถึงกันอยู่นี้ ก็มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลก ๓ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎอโนมทัสสีสัมพุทธเจ้า
๒. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎปทุมะสัมพุทธเจ้า
๓. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎนารทะสัมพุทธเจ้า

ในกาลเมื่อสมเด็จพระมิ่งมงกุฎอโนมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเป็นองค์ปฐมใน วรรกัปนั้น พระองค์ทรงประกาศพระบรมพุทธานุชาต ยังศาสนธรรมได้แพร่หลาย นำความสว่างไสวให้เกิดขึ้นในดวงใจของเหล่าประชานิก เพราะได้สดับคำสอนอันเป็นสัจธรรม นำตนให้พ้นภัย ได้บรรลุคุณวิเศษ ตามสมควรแก่อุปนิสัยวาสนาบารมีของตนๆ เป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลายได้สืบปฏิสนธิถือเอากำเนิดเกิดเป็น **พญายักษ์เสนาบดี** มีฤทธาศักดานุภาพมาก ได้เป็นใหญ่กว่ายักษ์บริษัณฑ์ได้แสนโกฏิปกครองบริษัทธิวารของตนให้ได้รับความสุขโดยถ้วนหน้า กาลวันหนึ่ง ได้สดับข่าวว่า

สมเด็จพระอโณมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติตรัสในโลกแล้ว

พอได้สดับกิตติศัพท์บันลือเช่นนี้ ก็มีจิตยินดีเต็มตื่นไปด้วยปิติเป็นที่ยิ่ง จึงนิรมติมณฑปใหญ่อันวิจิตร
งดงามล้วนไปด้วยแก้วเจ็ดประการ แล้วอาราธนาสมเด็จพระพุทธองค์พร้อมกับพระอริยสงฆ์บริวารเข้าไป
ในมณฑปนั้น พร้อมด้วยยัชชบริวารบำเพ็ญมหาทานเป็นอันมาก ตลอดเจ็ดวัน ด้วยมีมนัสมุ่งพระโพธิญาณ
กาลครั้งนั้น จึงองค์สมเด็จพระอโณมทัสสีบรมศาสดา เมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนาทาน จึงมีพระพุทธปฏิมา
ตำรัสพยากรณ์ว่า

"ท่าน พญายักษ์เสนาบดีนี้ นานไปในอนาคตกำหนดอีก ๑ อสงไขยแสนมหากัป จักได้ตรัสเป็น
พระสัมพันธัญญ์พุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงนามว่า พระศรีศากยมุนโคดม ในกาลภัทรกัป อันจักมี
ณ ที่สุดแห่ง ๑ อสงไขยแสนมหากัปนั้น"

ครั้นได้สดับพระพุทธพยากรณ์ ฉะนี้ พญายักษ์เสนาบดีก็มีจิตยินดีปรีดาปราโมทย์เป็นยิ่งนัก ตั้งจิตมั่นในอัน
ที่จะสร้างพระบารมี เพื่อพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณต่อไป

๘. สมเด็จพระปทุมมาอูบัติ

กาลเมื่อศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎอินทสิริสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญหมดสิ้นไปแล้ว โลกก็ว่างเปล่าจากพระบวรพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลานาน นับได้พุทธันดรหนึ่ง แล้วจึงปรากฏมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอูบัติตรัสในโลกอีกพระองค์ หนึ่ง ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎ ปทุมะ สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระบรมโลกนายก ทรงพระยศและพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ ทรงนำสัตว์ทั้งหลายให้บรรลู่ถึงความเกษมสวัสดิ์เป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าสิปปปฏิสนธิถือกำเนิดในดิรัจฉานภูมิ ด้วยอำนาจวิภูสงสารความเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะซักราไฟห้องค์พระโพธิสัตว์เกิด เป็นพญาไกรสรสีหราช อยู่ในอรัญญประเทศ วันหนึ่งได้พบสมเด็จพระปทุมมาสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมกับพระสงฆ์บริษัท กำลังทรงนั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่ ณ รุกขมูลโคณฑันไม้ใหญ่

พญาไกรสรสีหราช ได้เห็นภาพ อันควรแก่การเลื่อมใสที่ใครๆ จะมีโอกาสเห็นได้โดยยากเช่นนั้นแล้ว ก็มีจิตชื่นบานคิดว่า

"เราจักทำการพิทักษ์รักษาพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระอริยสงฆ์เหล่านี้ แม้จะสิ้นชีพไปก็ตามที่"

แล้ว ก็กระทำประทักษิณบริกรรมเดินเวียนไปมาเฝ้าดูอยู่ หวังใจให้พระบรมครูกับพระอริยสงฆ์ปลอดภัย อันตราย จนสร้ระกายอดโรยอ่อนเพลียนักหนา เพราะมิได้ชวนชวายแสวงหาภิกษาหารตลอดกาลหนึ่ง สัปดาห์

ครั้นสมเด็จพระปทุมมาสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จยับยั้งเสวยวิมุตติสุขอยู่ในนิโรธสมาบัติครบ ๗ วันแล้ว จึงทรงออกจากสมาบัติ ได้ทรงเห็นพญาสัตว์ไกรสรสีหราชกระทำอธิการ คือผู้สละชีวิตเฝ้าบริรักษ์อยู่เช่นนั้น จึงทรงมีพระพุทธรูปกาดำรัสพยากรณ์ว่า

"พญา ไกรสรสีหราชนี้ นานไปในอนาคตกำหนดพลีอสงไขยนี้กับอีกแสนมหากัป จักได้ตรัส
เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งทรงนามว่าพระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรกัปอันจักมี ณ ที่สุดแห่ง
อสงไขยกับอีกแสนมหากัป"

เมื่อ สมเด็จพระปฐมมาสัมพุทธเจ้า ทรงกระทำพุทธพยากรณ์ดังนี้แล้ว ก็พาพระภิกษุสงฆ์ออกจากอรัญ
ราวป่าไป เพื่อทรงทำพุทธกิจแก่อกุลพุทธเวไนย ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป ฝ่าย
พญาไกรสรสีหราชนั้น ครั้นสิ้นชีวิตกาลก็ไปอุบัติเกิดเป็นเทพบุตรสุดประเสริฐเสวยทิพย์สมบัติ เป็นสุขอยู่ ณ
เทวโลก แดนสุชาวดี

๙. สมเด็จพระนารทะอุบัติ

กาลเมื่อศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎปฐมพระพุทธเจ้าเสื่อมสูญหมดสิ้นไป แล้ว โลกก็ว่างเปล่าจาก
พระพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลาช้านาน สิ้นกาลนับได้พุทธันดรหนึ่งแล้ว จึงปรากฏมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ
เจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสมเด็จพระมิ่งมงกุฎนารทะสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์ทรงเป็นพระบรมโลกนาย ทรงพระยศและพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ ทรงนำสัตว์ทั้งหลายให้ถึงความ
เกษมสวัสดิ์เป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ หวังความบริสุทธิ์แห่ง
ขันธสันดานจึงได้ไปสร้างอาศรมอยู่ในป่าใหญ่ ออกบวชเป็นฤๅษี มีวิริยะบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ จนได้
สำเร็จฌานสมาบัติและอภิญญาอันแก่กล้าชำนาญ วันหนึ่ง สมเด็จพระพุทธนารทะบรมครูแวดล้อมด้วย
พระอริยสงฆ์ผู้ทรงคุณวิเศษชั้นพระ อรหันต์และพระอนาคามีบุคคล กับอุบาสกอีกมากมายท่าน ได้พา
กันเข้าไปในที่ใกล้อาศรมฤๅษี คราที่นั้น องค์พระมหาฤๅษีโพธิสัตว์ผู้ทรงอภิญญาได้ทอดทัศนาเห็น ก็ให้
บังเกิดความเลื่อมใสจึงได้เนรมิตอาศรมมากมายให้มีจำนวนเพียงพอ กับ พระบรมครูเจ้าและพระสาวกทั้ง
หลาย ถวายให้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

สมัยนั้น สมเด็จพระภาควันต์นารถศาสตร์เจ้า จึงแสดงพระธรรมเทศนานิวาสนานุโมทนา และอานิสงส์แห่งการเจริญพระพุทธมนต์ ด้วยมธุรสวาทีของสมเด็จพระชินสีห์สัพพัญญู ฤๅษีโพธิสัตว์ได้สดับมีความปรีดาปราโมทย์เป็นที่สุด ในวันรุ่งขึ้น จึงเหาะไปยังอุดตกรูทวิปด้วยอำนาจมานวิสัย เพื่อนำเอาภัตตาหารมาถวายพระพุทธองค์และพระอริยสงฆ์ พร้อมกับอุบาสกทั้งหมดอย่างพอเพียง กระทำอยู่อย่างนี้เป็นเวลานานถึงหนึ่งสัปดาห์ ในวันสุดท้าย ได้ทำพุทธบูชาสักการะด้วยแก่นจันทร์แดงอันมีค่าสูง ด้วยความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง

จึงในครั้งนั้น สมเด็จพระสรรเพชญ์นารถศาสตร์เจ้าได้ทรงมีพระพุทธฎีกา ดำรัสพยากรณ์ว่า

มหา ฤๅษีผู้มีมหานุภาพนี้ นานไปในอนาคตกำหนดแต่นี้ไปในที่สุด ๑ อสงไขย แสนมหากัป จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม อย่างแมนมั่น ในที่สุดแห่ง ๑ อสงไขยแสนมหากัปนั้น

ครั้น ได้สดับพระพุทธพยากรณ์จากพระโอรสของสมเด็จพระชินสีห์เจ้าจะนี้ ท่านมหาฤๅษีโพธิสัตว์ผู้ทรงอภิญญาก็มีจิตปลาบปลื้มปราโมทย์นักหนา อุดสาหะบำเพ็ญพระพุทธานุภาพเมื่อถึงแก่ชีพิตักษัยแล้ว ก็ไปอุบัติบังเกิดเป็นพระพรหมวิเศษ ณ พรหมโลก

ท่าน ผู้มีปัญญาทั้งหลาย สมเด็จพระมิ่งมงกุฎสมณโคดมบรมครูเจ้าของเราท่านทุกวันนี้ พระองค์ได้ทรงสร้างพระบารมีในตอนปลายเป็นนิตยโพธิสัตว์เที่ยงแท้ที่จะได้ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพราะได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสำนักของพระพุทธเจ้าเป็นลำดับมาทุกๆ พระองค์ นับตั้งแต่พระองค์ที่หนึ่ง คือสมเด็จพระมิ่งมงกุฎ ที่บึงกรสามสัมพุทธเจ้า จนถึงสมเด็จพระมิ่งมงกุฎนารถศาสตร์เจ้า ที่เรากำลังกล่าวถึงกัน อยู่ในบัดนี้ นับไปได้ก็พระองค์แล้วเล่า?

"... อ้อ ก็จะไปยากอะไร นับได้ทั้งหมดด้วยกัน รวม ๙ พระองค์ ใช่หรือไม่?"

"ถูกต้องแล้ว..."

"...อ้าว ก็ในเมื่อถูกต้องแล้ว โฉนจึงมาเฉใจให้เสียเวลาไปเปล่าๆ สะตุดหยุดเสียกลางคันเช่นนี้ มีเหตุผลอะไร... หรือว่าพระองค์สร้างพระบารมีมาเพียงแค่นี้?"

"เปล่า! ที่หยุดลงนี้ ไม่ใช่คิดจะกล่าวออกไปนอกเรื่องหรือว่าพระองค์สร้างพระบารมีเพียงแค่นี้ ไม่ใช่ทั้งสิ้น แต่ต้องการที่จะบอกให้ทราบว่ บัดนี้ กาลเวลาก็ได้ล่วงเลยมาแล้ว..."

"กาลเวลาอะไรกัน แล้วมันเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้อย่างไร?"

"อ้าว... ก็ กาลเวลาที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของทรงใช้ในการสร้างพระบารมีตอนปลายนี้นะซี นับตั้งแต่ได้พบ พระพุทธที่ปึงกรองค์ที่ ๑ เป็นต้นมา จนถึงพระพุทธนารทะองค์ที่ ๙ นั้นนับเป็นเวลาได้ ๔ อสงไขยแล้ว ทีนี้ สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคตมบรมครูเจ้าของเรา ก็ทรงเป็นพระพุทธเจ้าประเภทที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ ทรงเป็นพระพุทธเจ้าประเภท ปัญญาธิกะ ก็อันว่าพระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะนี้ ต้องทรงสร้างพระพุทธานุภาพมี ตอนปลายเป็นเวลานานถึง ๔ อสงไขย กับเศษอีกหนึ่งแสนมหากัป ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องหยุดเรื่องการ พรรณาเรื่องไว้เสียสักนิดก่อนในตอนี้ แล้วบอกให้ทราบว่า ในระยะเวลายาวนานถึง ๔ อสงไขยนี้ พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราทรงได้มีโอกาสพบพระพุทธเจ้า เพียง ๙ พระองค์เท่านั้น ส่วนเวลาที่เหลือเศษ อีกหนึ่งแสนมหากัปนั้น พระบรมโพธิสัตว์จะมีโอกาสพบพระพุทธเจ้าอีกก็พระองค์ และทรงเสวยพระชาติ เป็นอะไรบ้าง ก็จะได้พรรณาให้ฟังในกาลบัดนี้ ขอจงตั้งอกตั้งใจสดับด้วยดีต่อไปเถิด

๑๐. พระปฐมมฤตระอุบัติ

บัดนี้ จะขอกล่าวกลับจับความ จำเดิมเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์คือ พระอโนมทัสสี สัมมาสัมพุทธเจ้า และพระนารทะสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เสด็จมาอุบัติและทรงกระทำพุทธพยากรณ์ ทำนาย พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา โดยทรงพยากรณ์เรียงกันตามลำดับในวาระกับดั่งกล่าวมาแล้ว กาลต่อมา เมื่อสิ้นศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โลกเรานี้ก็ว่างเปล่าจากพระพุทธศาสนายู่นานจนสิ้นวาระกับนั้น ครั้นสิ้นวาระกับนั้นแล้วขึ้นกับใหม่ต่อมา ก็น่าอนาถ เพราะขาดผู้ทรงคุณพิเศษ ไม่มีสมเด็จพระพุทธเจ้ามา เสด็จอุบัติสักพระองค์เดียว เลยกกลายเป็นสูญกับ คือกับที่สูญเปล่าจากพระพุทธเจ้าไป ทำให้โลกว่างเว้น จากพุทธกาลมาช้านานนักหนา ครานั้น จึงมีสารกับหนึ่ง บังเกิดขึ้นปรากฏมีสมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก นี้พระองค์หนึ่ง พระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎปฐมมฤตระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คราว นั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นนายบ้านชื่อ ชฎิล ต่อมาได้ทรงเพศเป็น ดาบส ปรากฏด้วยตบะเดชะมีฌานธรรมอันเชี่ยวชาญ วันหนึ่ง ได้มีโอกาสพบสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วมีน้ำใจประกอบไปด้วยความเลื่อมใสเป็นอันมาก จึงได้ตกแต่งจีวรทานถวายพระอรียสงฆ์ซึ่งมีองค์ สมเด็จพระปฐมมฤตระพุทธเจ้า เป็นประธาน

เมื่อองค์สมเด็จพระปฐมมฤตระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเสวยภัตตาหารและทรงแสดงอนุโมทนาภาจบลงแล้ว จึงทรงมีพระพุทธฎีกาดำรัสพยากรณ์ว่า

"ชฎิล ดาบสผู้นี้ นานไปในอนาคต จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงนามว่า พระศรี ศากยมุนีโคดม ในภัทรกับ อันจักมีในที่สุดหนึ่งแสนมหากัป"

ครั้ง ได้สดับพระพุทธปฏิภาทรงพยากรณ์จะนี้ ชฎิลดาบสก็ปลาบปลีมนินดีเป็นล้นพ้น มีดวงกลม
 กระทบอยู่ ดูประหนึ่งว่าตนจักได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณในวันในพรุ่ง จึงมีวิริยะ
 อุตสาหกรรรมสร้างพระบารมีให้ยิ่งขึ้นไป ไม่ช้านาน ไปในเบื้องต้น

๑๑. สมเด็จพระสุเมธะอุบัติ

เมื่อ ศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎพุทธระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญไปแล้ว โลกก็ว่างจากพระบวรพุทธ
 ศาสนาจนสิ้นสารกัปนั้น ครั้นขึ้นมหากัปใหม่ต่อมา ก็เป็นเวลาทีเรียกว่าเป็น สุญกัป คือเป็นกัปที่สูญเปล่า
 ไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัส เป็นสุญกัปอยู่อย่างนี้ สิ้นกาลช้านานจำนวน ๓๐,๐๐๐ มหากัปทีเดียว ท่านผู้มี
 ปัญญาทั้งหลายคงจะเข้าใจกันดีแล้วว่า มหากัปหนึ่งนั้นเป็นเวลานานเท่าใด ทีนี้ ก็จงใช้วิจารณ์ปัญญา
 พิจารณาดูเถิดว่า ในระยะนี้ไม่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัติตรัสในโลกถึง ๓๐,๐๐๐ มหากัป อย่างนี้แล้ว โลกเราจะ
 มีติดบอดจากพระสัทธรรมเป็นเวลาช้านานเพียงไร

เมื่อ ๓๐,๐๐๐ สุญกัปล่วงไปโดยลำดับแล้ว คราที่นั้นจึงมีมณฑกัปหนึ่งบังเกิดขึ้น มณฑกัป นี้เป็นกัปที่มี
 สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติตรัสในโลก ๒ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระสุเมธพุทธเจ้า

๒. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระสุชาตะพุทธเจ้า

ก็ ในกาลเมื่อสมเด็จพระมิ่งมงกุฎ พระสุเมธะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสขึ้นในโลก พระองค์ทรง
 บำเพ็ญพระพุทธจริยา ประกาศศาสนธรรมคำสอน ยังประชากรทั้งเทพยดาแลมนุษย์ให้ได้ดีมอมตรส
 นำความสว่างไสวให้ปรากฏในดวงหทัยของชาวโลกเป็นอันมาก พระองค์ทรงเป็นพระบรมโลกุตตมาจารย์

ของประชาสัตว์ ซึ่งไม่มีศาสดาองค์ใดจะเทียมเหมือน ดำรงพระยศและพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ เป็นที่สุดเคารพเลื่อมใสแห่งดวงใจของชาวโลกทั้งผอง

กาล ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมนุษย์หนุ่มมีนาม อุตตรมาณพ มีทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาลประกอบด้วยข้าทาสบริวารเป็นอันมาก วันหนึ่งได้มีโอกาสพบพระบรมศาสดา ได้สดับพระธรรมเทศนาแล้ว ก็มีกมลเปี่ยมล้นไปด้วยความเลื่อมใสจึงให้บริวารชุดชนทรัพย์สมบัติสำหรับตระกูลขึ้นจากภูมิภาคปฐพี มีประมาณแปดสิบลโกฏิ ออกบำเพ็ญทานอันยิ่งใหญ่แต่พระอริยสงฆ์มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้นได้สดับอนุโมทนาถาในวาระสุดท้าย จึงละเพศฆราวาสวิสัย มิได้อาลัยในทรัพย์สมบัติ ออกบวชเป็นภิกษุในพระบวรพุทธศาสนา

ครานั้น จึงองค์สมเด็จพระภาควันต์สุเมธมุนีนาถ ได้ทรงมีพระพุทธปฏิภาพยากรณ์ว่า

"อุตตร ภิกษุนี้ นานไปเบื้องหน้าในอนาคตจักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนี โคดมในภัทรกัปอันจักมีในอนาคตกาล"

ครั้น ได้สดับพระพุทธพยากรณ์จะนี้ หน่อพระชินสีห์อุตตรภิกษุผู้มีบารมี ก็เกิดปริดาปราโมทย์ด้วยมีเหตุข่มงม่นพระโพธิญาณมาช้านานนักหนา จึงสู้อุตสาหะบำเพ็ญบารมีเป็นที่ยิ่งสิ่งประเสริฐอื่นใด ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์สมบัติ เทวสมบัติ หรือแม้แต่พรหมสมบัติอันวิเศษ ก็ไม่มีเจตจำนงที่จะต้องการ หวังแต่พระสัมโพธิญาณอยู่อย่างเดียวเป็นสำคัญ ครั้นดับชันธถึงแก่ชีพิตักษัยในชาตินั้นแล้ว ก็มีสุคติภพเป็นที่ไปเบื้องหน้า

๑๒. สมเด็จพระสุชาตะอุบัติ

เมื่อ ศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎสุเมธะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญหมดสิ้นไปแล้ว โลกก็ว่างเปล่าจากพระบวรพุทธศาสนา นับเป็นเวลาช้านานได้พุทธรันดรหนึ่ง แล้วจึงมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสขึ้นในโลกอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎ สุชาตะ สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรโลกนาถ สามารถนำโลกทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ในวัฏสงสาร ประทานอมตธรรมให้แก่พุทธเวไนยเป็นอันมากแล้ว

กาล ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็น สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชาเจ้า ทรงมหิทธิอำนาจแผ่ไปในทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร วันหนึ่งได้ทรงสดับข่าวสารว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุชาตะมหา牟尼นาถทรงอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ก็ทรงมีพระกมลผ่องแผ้วปริดาปราโมทย์ เสด็จพาบริวารเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นได้ทรงสดับมธุระธรรมก็ยกย่องทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใส ทรงกระทำสักการบูชาซึ่งพระรัตนตรัยด้วยมหาจักรพรรดิสมบัติอันไพบุลย์ด้วย สัตตพิธรัตนสารแก้วเจ็ดประการ แล้วทรงบำเพ็ญวราหิสมหาทานอันเลิศแต่พระอริยสงฆ์มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทรงสละขรรควาสวิสัยออกบรรพชาในสำนัก แห่งสมเด็จพระสุชาตะสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เพื่อเพิ่มพูนพระเนกขัมมบารมี

ครั้ง นั้น ชาวชมพูทวีปทั้งหลาย ต่างก็นำเอาแก้วแหวนเงินทองซึ่งเคยเป็นเครื่องราชบรรณาการสมเด็จพระเจ้า จักรพรรดิราชนั้น มารวมกันเป็นทุนสร้างพระอารามใหญ่แห่งหนึ่งถวายเป็นของสงฆ์ ครั้นเสด็จแล้วก็ทำการฉลองพากันถวายทานตั้งมโหฬารแต่พระสงฆ์ ซึ่งมีองค์สมเด็จพระบรมโลกุตมาจารย์เป็นประธาน กาลครั้งนั้น องค์สมเด็จพระโลกเชษฐสุชาตะสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะทรงอนุโมทนา จึงมีพระพุทธภูิกาดำรัสพยากรณ์ว่า

"พระบรมจักรพรรดิภิกษุนี้ นานไปในกาลอนาคตภายหน้าจักได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทร์กัปที่จักมีปรากฏในอนาคตกาล"

ครั้น ได้สดับพระพุทธฎีกาพยากรณ์จะนี้ หน่อพระชินสีห์บรมจักรพรรดิภิกษุโพธิสัตว์ผู้ทรงพุทธบารมี ก็มีจิต ยินดีปลาบปลื้ม สู้สุดสาหัสตั้งหน้าศึกษาคัมภีร์พระปริยัติธรรม และบำเพ็ญพระสมถกรรมฐาน ไม่นานก็ ถึงแก่ชีพิตักษัย ไปบังเกิดเป็นเทพบุตรสุดประเสริฐในสุคติภูมิแดนสุชาวดี

๑๓. สมเด็จพระปิยทัสสีอุบัติ

ครั้นศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎสุชาติสัมพุทธเจ้าล่วงไปนานแล้ว จึงสิ้นกาลแห่งมัททกัปนั้น ครั้นสิ้น กาลปัททกัป ที่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสสองพระองค์ดังกล่าวแล้ว เมื่อขึ้นกัปใหม่ต่อมา ก็น่าอนาถนักหนา เพ ราะว่าเป็นสุญกัปเสียทั้งสิ้น ไม่มีสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเลยสักพระองค์เดียว นับเป็น เวลานั้นยืนยาวเป็นที่สุด ถึง ๖๐,๐๐๐ กว่ามหากัป นับว่าโลกเรานี้ว่างเว้นจากพุทธกาลมานานมิใช่น้อย ทำให้สัตว์ทั้งหลายต้องพลอยประลัยจากมรรคผล ไม่มีบุคคลใดใครผู้หนึ่งสามารถลูถึงธรรมวิเศษ คือ อมต มหานฤพานในกาลอันยาวนานนี้ได้ คราวนี้ จึงมี วรรกัปหนึ่ง บังเกิดขึ้น ปรากฏมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ เจ้า มาตรัสเรียงลำดับกันจำนวน ๓ พระองค์คือ

๑. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎปิยทัสสีพุทธเจ้า
๒. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎอัถกทัสสีพุทธเจ้า
๓. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎธรรมทัสสีพุทธเจ้า

ในกาลเมื่อสมเด็จพระมิ่งมงกุฎ ปิยทัสสี สัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญ พระพุทธจริยา ประกาศศาสนธรรมคำสอน ยังประชากรทั้งหลายให้ได้มอมตรส ให้บรรลุธรรมวิเศษเป็น อันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์ มีนามว่า กัสสปะ มาณพ ได้ศึกษาเล่าเรียนจบไตรเพททางคศาสตร์ศิลป์อยู่เป็นสุข กาลวันหนึ่ง กัสสปะมาณพหนุ่มผู้ได้มี โอกาสไปสู่สำนักขององค์สมเด็จพระปิยทัสสีบรมศาสดา ได้สดับมธุธรรมมีกถา ก็มีดวงกลมกอปรด้วย ศรัทธาปราโมทย์ จึงกลับไปยังเรือนตน ให้ชนเอาทรัพย์สมบัติออกมาหลายโกฏิ แล้วให้สร้างอารามแห่ง หนึ่งอุทิศถวายแด่พระอริยสงฆ์ ซึ่งมีองค์สมเด็จพระบรมศาสดาเป็นประธาน ด้วยดวงจิตอาจหาญในกุศล สัมมาปฏิบัติ

บัดนั้น องค์สมเด็จพระโลกเชษฐูปิยทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะทรงอนุโมทนาจึงมีพระพุทธปฏิภาพยากรณ์ ว่า

"กัสส มาณพผู้นี้ นานไปในอนาคตกาล จักได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ทรง พระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดมในภัทรกัปหนึ่ง อันจักปรากฏมีในอนาคตกาล"

สมเด็จพระปิยทัสสีศาสดาจารย์ ครั้นดำรัสพระพุทธพยากรณ์ ฉะนี้แล้ว ก็ทรงกระทำพุทธกิจโปรดเวไนย สัตว์อยู่จนถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป ฝ่ายกัสสปะมาณพก็อุทสาหอบรมบ่มบา รมีเพื่อพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ เมื่อสิ้นอายุขัยกาลก็มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ครั้นสมเด็จพระบรมครูผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐแสดงพระธรรมเทศนาจบแล้ว จึงมีพระพุทธดำรัสพยากรณ์ว่า

"สุ สิมะมหาฤาษีผู้นี้ นานไปในอนาคต จักได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรกัปหนึ่ง อันจักมีปรากฏในอนาคตกาลภายภาคหน้า"

สมเด็จพระอรรถกถาสีบรมศาสตราจารย์ ครั้นทรงมีพระพุทธบรรหารพยากรณ์พระบรมโพธิสัตว์สัตว์เจ้าของเราด้วยประการ ฉะนี้แล้ว ก็ทรงกระทำพุทธกิจประดิษฐานพระพุทธศาสนาโปรดประชานิกพระพุทธเวไนยทั้งหลาย เมื่อถึงอวสานกาลแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป ฝ่ายสุสิมะมหาฤาษีบรมโพธิสัตว์เจ้าก็อุตสาหะอบรมบ่มบารมีเพื่อพระปรมาภิเชก สัมโพธิญาณอันยิ่งใหญ่ ครั้นถึงแก่ชีพิตักษัยแล้ว ก็ขึ้นไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหมผู้วิเศษ ณ พรหมโลก

๑๕. สมเด็จพระธรรมทัสสีอุบัติ

เมื่อศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎอรรถกถาสีสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญหมดสิ้นไป แล้ว โลกก็ว่างเปล่าจากพระบวรพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลานาน นับได้ พุทธันดร หนึ่งคือระหว่างพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งกับอีกพระองค์หนึ่งต่อกัน ครั้นนี้ จึงมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎ ธรรมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรโลกนาถเมื่อทรงอุบัติขึ้นแล้ว ก็ทรงสามารถนำสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ภัยในวัฏสงสาร ทรงประทานอมตธรรมคุณพิเศษให้แก่พุทธเวไนยเป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นเทพเจ้า สมเด็จพระอมรินทราบราชา หรือที่เรียกให้รู้จักง่ายๆ ในหมู่ชาวเราว่า พระอินทร์ คราวหนึ่ง พระองค์มีเทพบริษัทแวดล้อมเป็นบริวาร เสด็จลงมาจากเทววิมาน นำนานาชาติพิภยสักการะมาบูชาสมเด็จพระธรรมทัสสีบรมโลกุตตมาจารย์ ในมหาสมัยคราวประชุมใหญ่แห่งปวงเทพยดา

คราวนั้น องค์สมเด็จพระสรรเพชญ์ธรรมทัสสีมหามุนีนาถ จึงทรงออกโอษฐ์ประกาศเป็นพระพุทธานุญาตว่า

"สมเด็จพระอมรินทราบราชา นานไปในอนาคตกาล จักได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรกัปหนึ่งอันจักปรากฏมีในอนาคต ภายภาคหน้า"

เมื่อ ได้ทรงสดับพระพุทธานุญาตเช่นนี้ องค์ท้าวโกสีย์ผู้บรมโพธิสัตว์ก็มีจิตโสมนัส เต็มไปด้วยความปลาบปลื้มเป็นล้นพ้น แล้วก็ถวายบังคมนัสการลาสมเด็จพระธรรมทัสสีบรมศาสดาจารย์ พาเทพบริวาร กลับไปยังไพชยนต์ปราสาทพิมานแห่งตน

๑๖. สมเด็จพระสิทธัตถะอุบัติ

ครั้นศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎธรรมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญล่วงไป แล้ว โลกก็ว่างเปล่าจากพระพุทธศาสนาจนสิ้นอายุแห่งวรกัปนั้น เมื่อวรกัปนั้นล่วงไปแล้ว ขึ้นมหากัปใหม่ต่อมา ก็เป็นสุญมหากัปอีก ๒๔ กัป ซึ่งหมายความว่าโลกต้องมีตมนอนธการ ต้องสูญเปล่าจากพระอมตธรรม ไม่มีใครสามารถนำตนให้พ้นทุกข์ภัยในวัฏสงสารได้ เป็นเวลานานถึง ๒๔ มหากัป เพราะเป็นสุญกัปไม่มีสมเด็จพระพุทธเจ้ามาตรัสในโลกเลยสักองค์เดียว เมื่อโลกเว้นว่างห่างจากพระพุทธกาลมาเป็นเวลาช้านานด้วยประการฉะนี้แล้ว

ครานั้น จึงมีสารภี หนึ่งบังเกิดขึ้น ก็สารภีนี้ เราท่านทั้งหลายก็คงทราบได้ดีแล้วว่า เป็นมหากัปที่ทรงไว้ ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ในสารภีที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ ก็เช่นเดียวกัน คือมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเพียงพระองค์เดียว ได้แก่สมเด็จพระมิ่งมงกุฏ สิทธิธะ สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงอุบัติขึ้นแล้ว ก็ทรงบำเพ็ญพระพุทธจริยาประกาศศาสนธรรมคำสอน ยังพุทธเวไนยนิกรทั้งหลายเทพแลมนุษย์ให้ได้มีมอมตรสเป็นจำนวนมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในตระกูลพราหมณ์ มหาศาล ประกอบด้วยยศบริวารมากมาย ปรากฏนามว่า มังคะมาณพ ได้เล่าเรียนจนจบวิชาไตรเพททางคศาสตร์ ภายหลังมาพิจารณาเห็นว่า ทั้งวิชาไตรเพทและทรัพย์สมบัติอันมหาศาลเป็นของมีสาระน้อย จึงสละทรัพย์สมบัติของตนให้เป็นทานแก่คนยากจนอนาถาเสียจนหมดสิ้น ประกอบด้วยมหิทธิศักดานุภาพสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ทุกเวลาตามใจปรารถนา วันหนึ่งได้เหาะมาจากอาศรมของตน เข้าไปฟังธรรมในสำนักขององค์สมเด็จพระชินสีห์สิทธิธะสัมมาสัมพุทธเจ้า มีปสาทะเลื่อมใสศรัทธาเป็นอันมาก จึงได้รับเหาะไปโดยเวหาหาวจนถึงปากฟ้าป่าหิมพานต์แดนไกล แล้วเลือกเก็บเอาผลชมพู์ลูกหว้ามาถวายสมเด็จพระพุทธองค์พร้อมกับพระอริยสงฆ์ สาวกทั้งหลาย ด้วยดวงใจอรปด้วยศรัทธาปสาทะเป็นที่ยิ่ง

ครานั้น องค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฏสิทธิธะบรมศาสดา เมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนา จึงมีพระพุทธปฏิภาพยากรณ์ว่า

"มัง คะดาบสนี้ นานไปในอนาคตกำหนดได้ ๙๔ มหากัปแต่กาลนี้ไป จักได้ตั้งเป็นพระสัพพัญญู สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรกัปหนึ่งดังปรากฏ จักมีในอนาคตภายภาคหน้า"

ครั้น ได้สดับพระพุทธพยากรณ์จะนี้ มังคะมหาฤาษีผู้บรมโพธิสัตว์ ก็มีจิตโสมนัสยินดีเป็นที่สุด หวังจักได้ พระพุทธภูมิอันประเสริฐ จึงเกิดวิริยะอุตสาหะอบรมบ่มพระบารมีเพื่อปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ เมื่อถึงกาลสิ้นชีพหมดอายุแล้ว ก็ไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหมวิเศษ ๓ พรหมโลก

๑๗. สมเด็จพระติสสะพุทธเจ้า

ครั้นศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎสิทธิ์ตะสัมมาสัมพุทธเจ้าล่วงไปแล้ว จึงสิ้นกาลแห่งสารกัปนั้น เมื่อ กาลแห่งสารกัปนั้นหมดสิ้นไปแล้ว พอเริ่มต้นกัปใหม่ ก็กลายเป็นสุญกัป ไม่มีสมเด็จพระพุทธเจ้ามาตรัสเสีย อีก ๒ มหากัป จึงทำให้โลกเรานี้ว่างเว้นห่างจากพุทธกาลมาช้านานแล้ว ที่นั่นจึงมี มัณฑกัป หนึ่งบังเกิดขึ้น ทรงไว้ซึ่งพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎติสสะพุทธเจ้า

๒. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎมหาปฐสสะพุทธเจ้า

ใน กาลเมื่อสมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระติสสะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก แล้ว พระองค์ก็ทรง บำเพ็ญพระพุทธรักษา ทรงประกาศพระบรมพุทธานันประเสริฐ ให้เกิดความสุขสว่างไสวในดวงใจของ พุทธเวไนยทั้งหลาย ทั้งให้ได้ดีมีอมตรสันติบพิทคือพระนฤพานเป็นอันมากนัก

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในตระกูล กษัตริย์ ดำรงอยู่ใน ราชสมบัติปรากฏพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าสุชาตะมหาราช อยู่ในกรุงยศวดีมหานคร มีพระเกียรติปรากฏ ขจรไปทั่วทุกทิศ ทรงประกอบด้วยกำลังทรัพย์ กำลังพลและกำลังพระปัญญา ไม่มีใครจักเปรียบได้ ถึง กระนั้น พระองค์ก็ไม่พอพระทัยยินดีที่จะครองฆราวาสวิสัย ภายหลังจึงได้ทรงสละราชสมบัติอันมหาศาลดู ถ่มพระเขษะทิ้งลงบนพื้นปฐพี มิได้มีจิตอาลัยใยดี เสด็จไปทรงบรรพชาเป็นดาบสอยู่ในป่าใหญ่ไม่ช้าก็ได้ สำเร็จอภิญญาสามัคคี มีมหิทธิศักดิ์านุภาพจนหาผู้เสมอเหมือนมิได้

วันหนึ่ง ท่านสุชาตะดาบสโพธิสัตว์มีโอกาสเข้าไปสดับพระธรรมเทศนาในสำนักองค์สมเด็จพระ โลกเชษฐ ติสสะสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดความเลื่อมใสสุดประมาณจึงเหาะทะยานขึ้นไปสู่สวนจิตรลดา บนดาวดึงษ์ เทวโลก เลือกเก็บเอาดอกไม้ทิพยมณฑารพใส่ผอบกว้างใหญ่ด้วยอำนาจแห่งฌานวิสัย และนำมากระทำสัก การบูชาสมเด็จพระติสสะสัมพุทธเจ้า ซึ่งกำลังทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนาอยู่ในท่ามกลางพุทธบริษัท

เมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบลงแล้ว องค์สมเด็จพระสรรเพชญ์ดิศสะพุทธเจ้าบรมศาสดาจารย์ จึงทรงมีพระพุทธรูปพยากรณ์ว่า

"พระสุชาตะดาบสนี้ นานไปอนาคตกำหนดได้ ๙๒ มหากัปแต่กาลนี้ไป จักได้ตรัสเป็นพระ
สัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรกัปหนึ่ง
อันจักปรากฏมีในอนาคตกาลภายภาคหน้า"

ครั้น ได้สดับพระพุทธรูปพยากรณ์จะนี้ หน่อพระชินสีห์สุชาตะดาบผู้มีพุทธรูปบารมี ก็มีพระหฤทัยเกิดปริดา
ปราโมทย์เป็นล้นพ้น หวังจักได้บรรลุผลอันพิเศษ คือพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ จึงอุตสาหะบากบั่นอบรม
บ่มพระบารมีให้แก่กล้าขึ้นไป ในกาลหมดอายุถึงแก่ชีพิตักษัยแล้ว ก็ไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหมผู้วิเศษ เสวย
พรหมสมบัติเป็นสุขอยู่ ณ พรหมโลก

๑๘. สมเด็จพระมหาปุสสะอุบัติ

เมื่อ ศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระดิศสะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญหมดสิ้นไปแล้ว โลกก็ว่างเปล่า
จากพระบวรพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลานาน สิ้นกาลนับได้พุทธานดรหนึ่งแล้วครานั้น จึงมีสมเด็จพระสัมมา
สัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกอีกพระองค์หนึ่งในมณฑลที่นั่น ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎ
มหาปุสสะ สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อทรงอุบัติขึ้นแล้ว ก็ทรงประกาศพระ
ศาสนา ยังประชาสัตว์ทั้งปวงให้พ้นจากทุกข์ภัยอันใหญ่หลวงในวัฏฏสงสาร ทรงประทานอมตธรรมคุณ
พิเศษตามสมควรแก่อุปนิสัย ให้แก่พุทธเวไนยเป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในชาติตติยวงศ์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าวิชิตรบรมกษัตริย์ ครองราชสมบัติอยู่ในอรินทมะมหานครปกครองประชานิกรโดยทศพิธราชธรรม ทรงยังความสุขให้เกิดมีแก่ชาวประชาทุกถ้วนหน้า วันหนึ่งเมื่อได้ทรงสดับว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลก แล้ว จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาแล้ว ทรงมีพระกมลมองแว้วเลื่อมใสอย่างสุดซึ้ง จึงทรงสละราชสมบัติอันมหาศาล ออกบรรพชาเป็นพระพุทธรูปในสำนักของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ทรงบำเพ็ญคันถธุระ คือศึกษาในพระไตรปิฎกจนแตกฉาน ได้รับขนานนามว่า พระเตปิฎกธราจารย์ คืออาจารย์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก เป็นพระธรรมกถึกผู้แสดงธรรมคล่องแคล่วยิ่งนัก เป็นที่เคารพเลื่อมใสของชาวประชาทั่วไป

ในกาลนั้น สมเด็จพระภควันต์มหาปุสสะผู้ทรงพระยศ จึงทรงเอ็นโอบุญออกพระพุทธรูจาพยากรณ์ว่า

"พระ วิชิตรชาติตติยภิกขุหรือพระเตปิฎกธราจารย์นี้ นานไปในอนาคตกำหนดไว้ ๙๒ มหากัปแต่กาลนี้ไป จักได้ตรัสเป็นพระสัมพัญญสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรกัปหนึ่ง อันจักปรากฏมีในอนาคตภายภาคหน้า"

ครั้น ได้สดับพระพุทธรูจาพยากรณ์จะนี้ หน่อพระชินสีหวิชิตรชาติตติยภิกษุผู้โพธิสัตว์ก็มีจิตเต็มไปด้วยความโสมนัส ยินดี เป็นที่สุดดูจว่าตนจักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในวันพรุ่ง จึงมุ่งหน้าอุตสาหะพยายามอบรมบ่มพระบารมีให้แก่กล้ายิ่งขึ้นไป เพื่อหวังจะได้สำเร็จพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ กาลต่อมา เมื่อสิ้นอายุถึงแก่ชิตตักขัย ก็มีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้า

๑๙. สมเด็จพระวิปัสสิอุบัตติ

ครั้งศาสนาสมเด็จพระมิ่งมงกุฎมหาปุสสะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปนานแล้ว จึงจะสิ้นอายุแห่งมณฑลกับเมื่อมณฑลที่นั่นล่วงไปแล้วก็ขึ้นกับใหม่ต่อมา กาลครั้งนี้ นับว่าดีนักหนา เพราะว่าไม่มีสุขทุกข์มาคั่นเหมือนอย่างที่แล้วๆ มา มหากัปขึ้นต้นใหม่ต่อมานี้ มีชื่อว่า สารกัป เพราะมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาตรัสในโลกนี้เพียงพระองค์เดียว เท่านั้น ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎ วิปัสสิ สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงอุบัติแล้ว ก็ทรงบำเพ็ญพระพุทธรูปทรงประกาศศาสนธรรมคำสอน ให้เวไนยนิกรทั้งหลาย เทพยดาแลมนุษย์ได้ตั้งมอตรสบรรลุล้นตลบคุณพิเศษ ตามควรแก่อุปนิสัยวาสนาบารมีแห่งตนๆ เป็นอันมากแล้ว

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็น ภูษงคนาคราช เสวยนาคสมบัติ ในนาคภิกขุ มีมหิทธิอำนาจใหญ่ไม่มีใครเทียม ทรงมหเศรษฐีกตานุภาพมากมาย ประกอบด้วยยศบริวารไพศาล กาลวันหนึ่ง ได้สดับกิตติคุณบันลือว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ก็มีเหตุยลเลื่อมใสจึงพาบรรดานาคนิกรน้อยใหญ่ออกจากนาคภิกขุ มาขอบบณบมัสการสมเด็จพระวิปัสสิ ศาสตาจารย์แล้ว จึงเนรมิตมณฑลใหญ่ ประดับไปด้วยแก้วเจ็ดประการโอฬารวิจิตรงดงามด้วยนาคฤทธิ์แล้ว จึงอาราธนาสมเด็จพระประทีปแก้วกับพระอริยสงฆ์สาวกทั้งหลาย ให้เข้าอาศัยแล้วถวายอาหาร และตั้งที่พระพุทธรูปประทับนั่งเป็นพระพุทธรูปด้วยปสาทเลื่อมใสนักหนา

ครานั้น จึงองค์สมเด็จพระสรรเพชญ์พระวิปัสสิมหา牟尼นาถได้ทรงประกาศเป็นพระพุทธรูปภาพารณ์ว่า

"พญา ภูษงคนาคราชนี้ นานไปในอนาคตกำหนดได้ ๙๐ มหากัปแต่กาลนี้ไป จักได้ตรัสเป็นพระศรีศากยมุนโคดม ในภัทร์กัปหนึ่ง อันจักปรากฏมีในอนาคตกาลภายภาคหน้า"

ครั้งนี้ได้สดับ พระพุทธพยากรณ์จะนี้ หน่อพระชินสีห์พญาภุชงค์คอรคินทร์มีจิตยินดีโสมนัสเป็นที่สุด แล้ว
กราบถวายบังคมลาสมเด็จพระพุทธองค์ พาบรืวารกลับไปยังพิภพของตนเสวยนาศสมบัติเป็นสุขอยู่ลิ้น
กาลนาน

๒๐. สมเด็จพระสังฆราชอุปัฏฐาก

ครั้งศาสนาสมเด็จพระมิ่งมงกุฎวิปัสสิสมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญล่วงไปนาน แล้ว จึงจะสิ้นอายุแห่งสารกัป นั้น เมื่อกาลแบ่งสารกัปล่วงไปแล้ว ก็เริ่มต้นขึ้นกับใหม่ต่อไป แต่เป็นที่อนาถใจนักหนา เพราะวังกัปใหม่ ๆ ต่อไปนี้ กัปแล้วกัปเล่า ล้วนเป็นสูญกัป เสียทั้งสิ้น ไม่มีพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเรานี้เลย ทำให้โลกต้องมีตบอดตลอดเปล่าจากพระสังฆกรรมมรรคผลอมตมหานฤพาน ลี้กกาลช้านานถึง ๖๐ มหากัป ครา ที่นั้น จึงมี มณฑกัป หนึ่งบังเกิดขึ้น ก็มณฑกัปนั้น ท่านผู้มีปัญญา ก็คงทราบแล้วว่า เป็นชื่อของกัปที่มีกำลัง ธารไว้ได้ซึ่งพระพุทธเจ้าสองพระองค์ หรือกล่าวให้ฟังกันง่าย ๆ ก็ว่า ในมณฑกัปนี้ ปรากฏมีสมเด็จพระสังฆมา สัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติตรัสในโลก ๒ พระองค์

๑. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎสังฆราช

๒. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระเวสสภูพุทธเจ้า

ก็ ในกาลเมื่อสมเด็จพระมิ่งมงกุฎ พระสังฆมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนั้น พระองค์ทรงมีพระ มหากรุณาบำเพ็ญพระพุทธานุชาต ทรงประกาศพระบรมศาสนา ยังประชาสัตว์ทั้งทวยเทพและมนุษย์ มากมายสุดประมาณให้ได้เต็มซึ่งอมตรสให้ถึง ซึ่งสันติบท คือพระนิพพาน พระองค์ทรงเป็นพระบรมโลก กุตมาจารย์ ประทานโลกุตตรสมบัติอันสูงสุดให้แก่ปวงมนุษย์และเทพยดาทั้งหลาย ยังความสว่างไสวให้ ปรากฏขึ้นในดวงหฤทัยอันมีตบอดของชาวโลกทั้งผอง พระองค์ทรงดำรงพระยศและพระเดชพระคุณหา ที่สุดมิได้ ทรงเป็นที่เคารพเลื่อมใสอย่างสุดซึ้งของบรรดาพุทธเวไนยนิกร ทรงประทานพระโอวาทคำสอน เป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในชาติตติยตระกูล ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอรินทมะราชาธิราช ทรงมีมหิทธิอำนาจราชบริวาร และพระอิสริยยศอันยิ่งใหญ่อุดมไปด้วย ทรัพย์ศฤงคาร วันหนึ่งทรงมีโอกาสพบสมเด็จพระสรรเพชญ์สังฆมาสัมพุทธเจ้า แล้วมีพระทัยกอบปรด้วยความ เลื่อมใสเป็นอันมาก จึงได้ทรงบริจาคไตรจีวร ทานถวายแด่พระอริยสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นประธาน แล้วจึงทรงบริจาคทรัพย์ รับสั่งให้นายช่างผู้มีฝีมือเลิศสร้างเป็นรูปพญาคบาศดิ้นกใหญ่แล้วไป

ด้วยมณี มัยแก้วอันมีค่าเจ็ดประการ ตัวใหญ่ประมาณเท่าพญาช้างฉัททันต์เสร็จแล้วจึงทรงอุทิศเป็นวรามิส
เครื่อง บูชา แต่องค์สมเด็จพระลี้ชีบรมครูเจ้า พร้อมกับถวายสมณบริวารแก่พระอริยสงฆ์อีกมากมาย
นักหนา

คราที่นั้น องค์สมเด็จพระสรรเพชญ์ลี้ชีบรมครูเจ้า เมื่อจะทรงอนุโมทนาแก่พระบรมกษัตริย์ จึงมีพุทธดำรัส
พยากรณ์ว่า

"พระเจ้า อรินทมะหาราชนี้ นานไปในอนาคตกำหนดได้ ๓๑ มหากัปแต่กับนี้ไป จักได้ตรัสเป็น
พระสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดมในภัทรกัป
หนึ่ง อันจักมีปรากฏในที่สุดแห่ง ๓๑ มหากัป ในอนาคตภายภาคหน้า"

สมเด็จพระโลกเชษฐลี้ชีบรม ศาสตราจารย์ ครั้นทรงโปรดประทานพระพุทธฎีกาพยากรณ์แก่พระเจ้าอรินทมะ
ราชาธิราชดังนี้แล้ว องค์พระประทีปแก้วบรมครูเจ้าก็ทรงพระมหากรุณาบำเพ็ญพระพุทธานุกิจอยู่จนตลอด
กาล อวสาน แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอรินทมะราชาผู้โพธิสัตว์ ครั้นได้ลัทธิยาเทศคำพยากรณ์จากสำนักของพระผู้มีพระภาค
เจ้าจะนี้ ก็เกิดความยินดีปรีดาปราโมทย์เป็นนักหนา จึงตั้งพระทัยอุทิศสาหะพยายามสร้างสมอบรมบ่มพระ
บารมีให้ยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยมีพระราชประสงค์จำนงมั่นแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณในอนาคตกาลภาย
ภาคหน้า ตามพระพุทธฎีกาพยากรณ์ของพระลี้ชีบรมศาสตราจารย์ เมื่อถึงกาลสวรรคตแล้วก็มีสุคติเป็นที่ไป
ในเบื้องหน้า

๒๑. สมเด็จพระเวสสุทนต์

เมื่อศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระสิขีสัมมาสัมพุทธเจ้า เสื่อมสูญสิ้นไปแล้ว โลกก็ว่างเปล่าจากพระบวรพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลาช้านาน สิ้นกาลนับได้ พุทธันดร หนึ่งแล้ว คราที่นั้น จึงมีสมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกอีกพระองค์หนึ่ง ภายในมณฑลที่ป็นตนเอง สมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ที่เรากำลังกล่าวถึงกันอยู่นี้ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระมิ่งมงกุฎ เวสสุทนต์ สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรตลกนาถ เมื่อทรงอุบัติขึ้นแล้ว ก็ทรงมีพระมหากุณาบำเพ็ญพระพุทธานุชาต ทรงประกาศพระบวรพุทธศาสนายังประชาสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ภัยอันใหญ่ หลวงในวัฏสงสาร ทรงประทานอมตธรรมคุณวิเศษตามสมควรแก่อุปนิสัยให้แก่พุทธเวไนยนิกรทั้งปวง เป็นอันมาก

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดในชาติดิยราชตระกูล ณ กรุงสรกวัตติมหานคร เมื่อสมเด็จพระชนกาธิราชเสด็จสวรรคตแล้วก็ได้เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าสุทนต์สมหาราช พระองค์ทรงมีมहिทธิอำนาจยิ่งใหญ่ แผ่ไปทั่วพื้นปฐพีแคว้นแคว้น ทรงปกครองอาณาประชานิกให้ได้รับความผาสุกทุกถ้วนหน้า ด้วยทรงมีพระปรีชาฉลาด มีน้ำพระทัยของอาจมั่งคั่งในการประกอบกุศลกรรมให้สัตว์ได้รับสุขโดยทศพิธราชธรรม

วันหนึ่งได้ทรงสดับกิตติคุณบันลือว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ก็มีพระกมลผ่องแผ้วมากไปด้วยความโสมนัสยินดี รีบเสด็จไปยังที่ๆ องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ครั้นได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาที่พระบรมครูเจ้าทรงแสดงโปรดก็ยิ่งทรงปริดา ปราโมทย์เป็นล้นพ้นนิมนต์พระอริยสงฆ์มอัครสมเด็จพะเวสสุทนต์เจ้าเป็นประธาน ให้เข้าไปรับภัตตาหารในพระราชวังในวันรุ่งขึ้น แล้วก็ทรงถวายไตรจีวรสมณบริวารอื่นอีกเป็นอันมาก เท่านั้นยังไม่สมกับพระราชศรัทธา จึงรับสั่งให้นายช่างฝีมือเอกมาเสกสรรสร้างพระคันธกุฎีเป็นที่ประทับของ สมเด็จพระพุทธองค์ โดยมีวิหารอันเป็นที่พักอยู่ของพระอริยสงฆ์ แวดล้อมพระคันธกุฎีนั้นเป็นอันมาก แล้วทรงอุปัฏฐากบำรุงด้วยจตุปัจจัยมิได้ขาด จำเนียรกาลนานมา พระราชศรัทธาก็แก่กล้าขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุด พระองค์ได้สละราชสมบัติออกทรงผนวช

เป็นภิกษุในสำนักแห่งสมเด็จพระเวสสุทฐบรม ครูเจ้าเพื่อทรงบำเพ็ญพระพุทธานุภาพ

ครานั้น องค์สมเด็จพระสรพรเพชญ์เวสสุทฐบรมโลกนายกจึงตักพระโอรสออกพระวาจาเป็นพระพุทธานุภาพว่า

"สุทฺถ สนะบรณชัตตยภิกษุนี้ นานไปในอนาคต กำหนดได้ ๓๑ มหาภัปแต่ภัปนี้ไป จักได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในภัทรภัปหนึ่งอันจักปรากฏมีในอนาคตภายภาคหน้า"

ครั้น ได้สดับพระพุทธานุภาพดังนี้ หน่อพระชินสีห์สุทฺถสนะภิกษุผู้โพธิสัตว์ก็มีจิตโสมนัสยินดี ครั้นถึงแก่วชิวัตถ์ก็มีสุดดีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ด้วยประการ ฉะนี้

ภัทรภัป

ลำดับนี้ ก็ถึงระยะเวลาที่เรียกว่า ภัทรภัป ซึ่งเป็นมหาภัปสำคัญกันเสียที ก่อนอื่น ก็ใครที่จะกล่าวว่าบรรดาเราท่านทั้งหลายที่ได้ติดตามการสร้างพระบารมีเพื่อพระปรมาภิเษกสัมโพธิ ญาณ แห่งองค์สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคดมบรมศาสดาจารย์ของเรา มาจนถึงเพียงนี้แล้ว เป็นอย่างไร เห็นแล้วหรือยังว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงเป็นพระบรมศาสดาของเรานั้น กว่าจะได้มีโอกาสมาอุบัติตรัสในโลกและทรงประทานพระโอวาทนุสาสนี ให้เราท่านทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้ พระองค์ต้องทรงสร้างพระบารมีมาเป็นเวลาช้านาน และยากลำบากนักหนาใช่หรือไม่เล่า

การที่กล่าวแทรกไว้ คล้ายกับจะแกล้งให้เรื่องหยุดชะงักเสียชั่วคราว ในตอนนี้ความจริงไม่มีอะไร เพียงแต่มาคิดเอาเองว่า หากจะพรรณนาเรื่อยๆ ไปก็ยอมทำได้ แต่ให้เป็นห่วงอยู่ว่าเรื่องการสร้างพระบารมีที่พรรณานี้ เท่าที่ผ่านมาแล้ว ก็เป็นเวลามากมายหลายมหาภัปนักหนา ว่าเป็นมหาภัปนั้นบ้าง

มหากัปนี้บ้าง ซึ่งค่อนข้างจะจำได้ยากสักหน่อย ถ้าไม่ค่อยพิจารณาให้ดีก็เห็นที่จะสับสน คืออาจทำให้งงๆ ไปบ้างก็ได้ "ฮัย! นี่มันผ่านกัปอะไรต่อมิอะไรมาบ้างแล้วละ และเมื่อไรจะสิ้นสุดถึงกัปที่ได้ทรงตรัสรู้กัน เสียที" ด้วยเหตุนี้ จึงหยุดเล่าเสียชั่วคราวแล้ว ตั้งใจจะบอกให้รู้ว่า บัดนี้ถึงมหากัปที่สำคัญแล้ว ขอให้คอยสังเกตจดจำให้ดี เอาละ เมื่อได้หยุดพักออกนอกเรื่องมาพอสมควรแล้ว ทีนี้ ก็จะได้อ่านถึงเรื่องการสร้างพระบารมีขององค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าสืบต่อไป

ดำเนินความว่า เมื่อศาสนาแห่งองค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฏ พระเวสสภู สัมมาสัมพุทธเจ้า เสื่อมสูญล่วงไปนานแล้ว จึงจะสิ้นอายุแห่งมณฑลที่ที่กล่าวมาแล้วนั้นล่วงไปแล้ว ก็เริ่มต้นขึ้นกัปใหม่ต่อมา แต่ก็ล้วนสูญเปล่าเป็นสูญกัป เสียทั้งสิ้น ไม่มีองค์พระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเราแน่แท้สักพระองค์เดียวเลย เป็นเวลาล่วงเลยนานถึง ๓๑ มหากัป นับว่าโลกต้องเว้นว่างห่างไกลสูญเปล่าจากพระบรรพตศาสนาอยู่นานนัก เมื่อสูญมหากัปทั้ง ๓๑ นั้น ล่วงไปโดยลำดับ คราที่นั้น จึงมาถึงมหากัปที่สำคัญ มหากัปที่สำคัญที่ว่านั้น ก็คือ มหากัปที่กำลังปรากฏอยู่ในปัจจุบันทุกวันนี้นั่นเอง

มหากัปที่กำลังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ มีชื่อเรียกว่า ภัททกัป หรือภัทรกัป ทำไมจึงเรียกว่า ภัทรกัป? ข้อนี้เห็นจะไม่ต้องพูดมาก เพราะได้เคยกล่าวไว้แล้ว หากจะให้กล่าวซ้ำอีกทีก็ต้องกล่าวว่า คำว่า ภัทรกัป หมายถึงถึงกัปที่เจริญที่สุด เจริญยิ่งกว่าบรรดากัปอื่นๆ ทั้งหมด ไม่ว่าจะกัปอะไรก็เจริญสู้ภัทรกัปนี้ไม่ได้ ต่อกาลนานนักหนาจึงจะปรากฏกัปเช่นนี้ขึ้นในโลกสักครั้งหนึ่ง ลองนึกทบทวนเถิด ตั้งแต่พรรณนามานี้เป็นเวลานาน มิใช่น้อย แต่ยังไม่เคยมีภัทรกัปเลย เพิ่งจะมีปรากฏเอาในตอนนี้เอง เหตุไรจึงถูกเรียกว่าเป็นกัปที่เจริญที่สุด ก็เพราะว่า เมื่อภัทรกัปนี้ปรากฏแล้ว ย่อมมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในระหว่างกัปนี้มากถึง ๕ พระองค์ทีเดียว เช่นในภัทรกัปที่กำลังถึงอยู่นี้ ก็มีสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกตามลำดับ ๕ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระมิ่งมงกุฏกฤษณะพุทธเจ้า
๒. สมเด็จพระมิ่งมงกุฏโกนาคมะพุทธเจ้า
๓. สมเด็จพระมิ่งมงกุฏกัสสปะพุทธเจ้า

๔. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎศรีศากยมุนีโคดมพุทธเจ้า คือองค์พระบรมศาสดาของเราท่านทุกวันนี้

และ

๕. สมเด็จพระมิ่งมงกุฎศรีอาริยมุตไตรยพุทธเจ้า ซึ่งจะมาตรัสในอนาคตกาลภายภาคหน้า

บัดนี้ จะได้พรรณนาถึงการสร้างพระบารมีขององค์สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคดมบรมครูเจ้า ในตอนต้นแห่งภัทรกัปนี้ต่อไป ขอท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย จงตั้งใจศึกษาพิจารณาด้วยดี ดังต่อไปนี้

๒๒. สมเด็จพระกกุสันธะอุบัติ

กาลเมื่อสมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระกกุสันธะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสใน โลกในตอนต้นภัทรกัปนั้น พระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรโลกนาถ ด้วยทรงมีพระมหากุณาในพระทัย ทรงบำเพ็ญพระพุทธรุจิยา ทรงประกาศพระบวรพุทธศาสนา อันเสื่อมสูญไปจากโลกนานนักหนาแล้ว ให้ปรากฏมีขึ้นเพื่อประชาสัตว์ทั้งหลายจักได้ดื่มอมตรสถึงสันติบทคือพระ นิพพาน พระองค์ทรงเป็นพระบรมโลกุตตมาจารย์ประทานโลกุตตรสมบัติอันสูงสุดให้แก่ปวง สัตว์เป็นอันมากแล้ว

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในชาติดิยราชวงศ์ เมื่อองค์สมเด็จพระบรมชนกาทิราชเสด็จสวรรคตแล้ว ก็ได้เสวยราชสมบัติทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าเชเมนราธิราช พระองค์ทรงมีมहिทธิอำนาจอันยิ่งใหญ่ ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยพระมหากุณาอุชุบิดากับบุตร เป็นที่สุดเคารพของปวงประชากร เพราะพระองค์ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม วันหนึ่งทรงมีโอกาสพบ

สมเด็จพระโลกเชษฐกกุสันธะสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาแล้ว มีพระทัยโสมนัสเลื่อมใส นักหนา ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา ก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปสดับพระธรรมเทศนาในสำนักแห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเป็นประจำทุกวันอุโบสถพร้อมกับได้ถวายทานในพระศาสนาเป็นอันมาก ต่อมาก็ทรงมีพระ

ราชศรัทธายิ่งขึ้นเป็นลำดับ ในที่สุด ทรงสละราชสมบัติออกบรรพชาในสำนักแห่งพระบรมศาสดา ทรงพระ
 อุตสาหะศึกษาพระปริยัติธรรมจนแตกฉานในพระไตรปิฎก ปรากฏพระคุณนามเป็นพิเศษว่า พระธรรมปิฎก
 ธรรมราชาภิขุ เป็นที่เลื่อมใสของประชาชนทั้งหลาย ในสมัยนั้นเป็นอันมาก

กาลวันหนึ่ง สมเด็จพระสรรเพชญ์กฤษณะบรมไตรโลกาจารย์จึงโปรดประทานพระพุทธปฏิมาพยากรณ์ว่า

"พระ เขมราชาภิขุนี้ เป็นนิตยโพนธัตว์เพียงแท้ที่จะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในอนาคตกำหนดนับเป็นลำดับที่ ๔ ใน
 ภัทรกัปนี้"

ครั้นทรงกระทำพระพุทธพยากรณ์แก่ พระบรมโพนธัตว์เจ้าซึ่งเป็นพระเขมราชาภิขุขณะนี้แล้ว สมเด็จพระองค์พระ
 ประทีปแก้วกฤษณะสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงบำเพ็ญพระพุทธานุกิจอยู่ จนตลอดอวสานกาลเมื่อประมาณพระ
 ชนมายุยี่สิบสี่หมื่นปี ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป ฝ่ายหน่อพระชินสีห์เขมราชาภิขุผู้มีพระพทธบารมี
 ญาณไกลจะสำเร็จ เมื่อได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระศัพทญาณก็มีกมล
 โสมนัสปริดา อธิษฐานพุทธานุหารบารมีให้มั่นมากในชั้นสันดาน สมทานถือเทียงทศบารมีธรรมไม่
 เสื่อมคลาย ครั้นแตกกายทำลายขันธ์แล้ว ก็อุบัติเกิดเป็นเทพบุตรสุดประเสริฐ ฌ สวรรค์เทวโลก

๒๓. สมเด็จพระโกนาคมนะอุบัติ

เมื่อศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎพระกฤษณะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญหมด ลึนไปแล้ว โลกก็ว่างเปล่า
 จากพระบวรพุทธศาสนาอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้นกาลได้ พุทธันดร หนึ่งแล้วจึงมีสมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัม
 พุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกใน ภัทรกัปนี้อีกพระองค์หนึ่ง สมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่นี้

ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมิ่งมงกุฎโกนาคมนะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อทรงอุบัติขึ้นแล้วก็ทรงมีพระมหากษัตริย์บำเพ็ญพระพุทธรักษา ทรงประกาศพระบรมพุทธานุชาตนา ยัง ประชาสัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทพยดาและมนุษย์ให้ได้มอมตรสถึงซึ่งสันติบทคืออนุปานให้พ้นจากทุกข์อันใหญ่ หลวงในวิภูสงสารเป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในชาติดิยราชวงศ์ ณ กรุงมถิลา ราชธานี เมื่อสมเด็จพระชนกาธิเบศรเสด็จสวรรคตแล้ว ก็ได้เสวยราชสมบัติทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้า บรรพตบรมขัตติยาธิเบศร ทรงมีมหิทธิอำนาจอันยิ่งใหญ่ ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชานิกให้ได้รับความผาสุก สวัสดิ์เสมอเป็นนิตย์ เพราะทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม วันหนึ่งได้ทรงมีโอกาสเข้าเฝ้าสมเด็จพระโกนา คมนนะสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วสดับ มธรรรมิกถา ทรงมีจิตศรัทธาเลื่อมใส จึงได้ถวายไตรจีวรอันตระการด้วย กัปปาสิกพัสดุและโกไสยพัสดุ กับริงเท้าทำแล้วด้วยกนกรัตนน์ แล้วถวายภัตตาหารอันประณีตแก่พระ อริยสงฆ์ มิ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธานอยู่สิ้นกาลเจ็ดวัน ครานั้นถึงจุดเข้าพรรษา จึงทรง อาราธนาสมเด็จพระบรมศาสดา กับทั้งพระอริยสงฆ์สาวกให้เข้าจำพรรษา ณ อารามใกล้กรุงซึ่งทรงสร้าง ขึ้นแล้วทรงอุปัฏฐากบำรุงอยู่เป็นนิตย์ตลอดไตรมาส สามเดือน ครั้งกาลเวลาเคลื่อนคล้อยออกพรรษาแล้ว ก็ ทรงมีพระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสมณบริหารแต่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีองค์สมเด็จพระทศพลเป็น ประธานอีกเป็นอันมาก

ครานั้น องค์สมเด็จพระโกนาคมนะบรมศาสด เมื่อทรงมีพระมหากษัตริย์แก่บรมกษัตริย์ จึงได้ตรัสพระธรรม เทศนาภัตตานุโมทนาเป็นพิเศษ ครั้นทรงสดับธรรมิกถาของสมเด็จพระโลกเชษฐแล้ว พระเจ้าบรรพตบรม กษัตริย์ก็มีพระทัยเลื่อมใสยิ่งนัก ทรงสละราชสมบัติออก ทรงผนวชบวชเป็นพระภิกษุในสำนักแห่งพระผู้มี พระภาคเจ้าแล้ว ก็ทรงพระอุตสาหะศึกษาเล่าเรียนจนทรงมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก เป็นที่เคารพ เลื่อมใสของชาวประชาในสมัยนั้นเป็นอันมาก

ครั้งนั้น จึงองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคโกนาคมะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้บรมไตรโลกาจารย์ได้โปรด
 ประทานพระพุทธฎีกาพยากรณ์ว่า

"พระ บรรพตราชภิกขุนี้ เป็นนิตยโพธิสัตว์เที่ยงแท้ที่จะได้ตรัสเป็นพระสัมพันธัญญ์ สัมมาสัมพุทธ
 เจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ณ กาลใกล้ในอนาคต กำหนดเป็น
 ลำดับที่ ๔ ในภัทรกัปนี้"

สมเด็จพระชินสีห์โกนาคมะสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นทรงกระทำพระพุทธพยากรณ์ฉะนี้แล้ว ก็ทรงบำเพ็ญ
 พระพุทธกิจโปรดพุทธเวไนยอยู่จนพระชนมายุได้สามหมื่นปี ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป ฝ่ายพระบรม
 โพธิสัตว์บรรพตราชภิกขุผู้มีพระบารมีใกล้จะสำเร็จ เมื่อได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทธ
 องค์ตั้งนั้น ก็มีพระกมลเกษมโสมนัสปริดาทงพระอุตสาหะสร้างพระพุทธานิหารให้มากมั่นในสันดาน
 สมาทานถือเที่ยงทศบารมีธรรมไม่เสื่อมคลาย ครั้นแตกกายวายชีวิตแล้วก็มีสึคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า คือ
 สังสารณาการทองเที่ยวในมนุษย์แลสวรรค์เป็นอันมาก ด้วยวิบากกุศลกรรมความดีที่พระองค์ทรงสร้างไว้
 แต่อดีตชาติ แลบัดนี้ ก็ใกล้จักได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณแล้ว ฉะนั้น พระองค์จึงไม่คลาด
 แคล้วจากสุคติภูมิ

๒๔. สมเด็จพระกัสสปะอุบัติ

เมื่อศาสนาของสมเด็จพระมิ่งมงกุฎโกนาคมะสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมสูญหมดสิ้น ไปแล้ว โลกก็ว่างเปล่า
 จากพระบวรพุทธศาสนาชั่วระยะเวลาอันได้พุทธันดรหนึ่งแล้ว คราที่นั้น จึงปรากฏมีองค์สมเด็จพระ
 ประทีปแก้วสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก เรานี้ก็อีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า

สมเด็จพระมิ่งมงกุฎกัศปะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อทรงอุบัติขึ้นแล้ว ก็ทรงมีพระมหากรุณาบำเพ็ญพระพุทธานุญา ทรงประกาศพระบรมพุทธานุชาตนา ยังประชาสัตว์ทั้งทวยเทพแลมนุษยให้ได้รับสมบัติ อันประเสริฐสุด คือมรรค ผล นิพพานเป็นอันมากแล้ว

กาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้สืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมนุษย์มาณพนามว่า โชติपालมาณพ ได้ศึกษาแจ้งจบในไตรเพททางศาสตร์ ปรากฏว่าเป็นผู้ฉลาดรอบรู้ในการพิจารณาตถุภูมิสถานและอากาศวิถีทางแห่ง นักษัตรฤกษ์นิมิตมีสหยาจร่วมชีวิตนามว่า ฆฎิกการมาณพ เป็นนายช่างหม้อ วันหนึ่งได้สดับข่าวกิตติคุณบันลือว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกแล้ว จึงชวนกันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นได้สดับมธุระธรรมนิกายแล้ว ก็มีจิตผ่องแผ้วเต็มไปด้วยความเลื่อมใสศรัทธา จึงสละเพศฆราวาสบวชเป็นภิกษุภาวะในพระบรมพุทธานุชาตนา มีความอุตสาหะในคันถธุระ พยายามศึกษาเล่าเรียนจนได้รับยกย่องนับถือจากมหาชนเป็นอันมาก

ดังนั้น จึงองค์สมเด็จพระสรรเพชญ์กัศปะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงเป็นพระบรมโลกนายก ทรงไว้ซึ่งพระสัมพัญญาญาณ ได้ทรงมีพระพุทธานุชาตนาพยากรณ์ว่า

"พระโชติ ปาลกิกขุณี เป็นนิตยโพธิสัตว์เที่ยงแท้จะตรัสเป็นพระสัมพัญญาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดม ในอนาคตกาลภายภาคหน้า เมื่อศาสนาแห่งเรตถาคตเสื่อมสูญสิ้นหมดไปแล้ว พระโชติปาลกิกขุจักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อจากเรตถาคต กำหนดนับเป็นลำดับที่ ๔ ในภัทรกัปนี้"

สมเด็จพระชินสีห์กัศปะสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นทรงกระทำพระพุทธานุชาตนาแก่บรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา ฉะนี้แล้ว ต่อแต่นั้น ได้ทรงบำเพ็ญพุทธานุชาตนาโปรดพุทธเวไนยอยู่จนพระชนมายุได้สองหมื่นปี ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์โชติปาลกิกขุผู้มีพระบารมีไกลจะสำเร็จ เมื่อได้รับลัทธยาเทศคำพยากรณ์จากสมเด็จพระพุทธานุชาตนาครั้งนั้น ก็มีกมลเกษมโสมนัสปรีดา มีอุตสาหะสร้างพระพุทธานุชาตนาบารมีให้มากมั่นในสันดาน สมทานถือเที่ยงทศบารมีธรรมไม่เสื่อมคลาย เมื่อแตกกายวายชีวิตแล้ว ก็มีสุคติโลกสวรรค์เป็นที่อุบัติ

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย สมเด็จพระศรีศากยมุนีโคตมบรมครูเจ้าแห่งเราทั้งปวงนั้น เมื่อพระองค์ท่านทรงสร้างพระบารมีในระยะเวลาเวลาหนึ่งแสนมหากัป ทรงมีโอกาสพบและได้รับลัทธยาเทศน์คำพยากรณ์จากสำนักแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑๕ พระองค์ ซึ่งมีรายละเอียดปรากฏตาที่พรรณนามานี้

ฉะนั้น จึงเป็นอันสรุปได้ว่า ในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณของพระองค์ในตอนปลาย ซึ่งนับเป็นเวลานานมากหลายถึง ๔ อสงไขย กับอีกหนึ่งแสนมหากัปนั้น พระองค์ได้ทรงพบพระพุทธเจ้ารวมทั้ง ๒๗ พระองค์คือ

๑. ในตอนระยะเวลา ๔ อสงไขยนั้น ได้ทรงพบพระพุทธเจ้า ๑๒ พระองค์
๒. ในตอนระยะเวลาหนึ่งแสนมหากัปนั้น ได้ทรงพบพระพุทธเจ้า ๑๕ พระองค์

รวม สองระยะเวลานี้เข้าด้วยกัน จึงเป็นอันว่าพระองค์ทรงมีโอกาสพบสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ แต่พระองค์ทรงได้รับลัทธยาเทศน์คำพยากรณ์จากสำนักแห่งพระพุทธเจ้าเพียง ๒๔ พระองค์เท่านั้น เพราะว่าในนพุทธสมัยแห่งพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์แรก คือสมเด็จพระรัตนังกรพุทธเจ้า ๑ สมเด็จพระเมธังกรพุทธเจ้า ๑ สมเด็จพระสรณังกรพุทธเจ้า ๑ นั้น ถึงแม้พระองค์ท่านจะมีโอกาสพบทุกๆ พระองค์ก็ดี ก็ยังไม่ได้รับลัทธยาเทศน์คำพยากรณ์ เพราะธรรมสโมธานยังไม่บริบูรณ์ มาได้รับลัทธยาเทศน์คำพยากรณ์

เอา ตั้งแต่สมเด็จพระปิ๊งกรสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงสมเด็จพระบรมศาสดากัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าที่กล่าวถึงเมื่อตะกี นี้เป็นพระองค์สุดท้าย จึงเป็นอันรวมความได้ว่า สมเด็จพระบรมครูเจ้าของเราทั้งหลาย เมื่อครั้งเป็นพระบรมโพธิสัตว์ ได้รับลัทธยาเทศน์จากสำนักแห่งองค์พระโลกเชษฐสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมด้วยกันทั้งสิ้น ๒๔ พระองค์ ด้วยประการฉะนี้

เมื่อหน่อพระชินสีห์บรมโพธิสัตว์ได้รับลัทธยาเทศเป็นครั้งสุดท้ายจากสำนัก แห่งองค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฎ กัสสะปะสัมมาสัมพุทธเจ้าในภัทรรกัณฑ์แล้ว พระองค์ก็ยังคงสร้างพระบารมีต่อไปอีกอย่างไม่หยุดยั้ง เพราะ เหตุที่พระองค์มีน้ำพระทัยรักในพระโพธิญาณ รักในพระศาสนาเป็นกำลัง ก็ความที่พระองค์มีน้ำพระทัยรัก และเป็นห่วงใยในพระบวรพุทธศาสนานี้ มีตัวอย่างที่จะเห็นได้ง่ายๆ ตามเรื่องที่ปรากฏในตอนใกล้ที่จะได้ ตีสรุบนี้อเอง ดังต่อไปนี้

พระอมรินทร์เทวราชโพธิสัตว์

เมื่อสมเด็จพระมิ่งมงกุฎกัสสะปะสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แต่ศาสนาของพระองค์ที่ ทรงพระมหากุณาประกาศไว้ยังดำรงอยู่ ยังมีผู้ประพฤติตาม พุทธบริษัททั้ง ๔ คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็ยังมีครบอยู่ แต่กาลค่อยล่วงเลยมา พระศาสนาของพระองค์ก็ค่อยเสื่อมถอยลง เพราะพุทธ บริษัทต่างพากันประพฤติกกรรมลามกเลวทรามประการต่างๆ ไม่ตั้งอยู่ในพระธรรมวินัยเห็นไปว่าศาสนาม้า สอนของพระบรมศาสดาเป็นของไม่ สำคัญ จึงพากันถือเอาศาสนาเป็นเครื่องมือสำหรับเลี้ยงชีวิต เห็น ศาสนาเป็นเครื่องเล่น เอาความคิดความเห็นอันไม่ถูกต้องของตนเข้ามาระคนปนกับคำสอนของพระบรม ครุเจ้า มีน้ำใจดูเบาในคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า บอกเล่าพระพุทธพจน์ผิดๆ ถูกๆ เพราะขาดการ ปฏิบัติ จึงขจัดวิจิกิจฉาความสงสัยในพระรัตนตรัยให้ออกจากดวงใจของตนมิได้ เมื่อมีความสงสัยอยู่ ความเชื่อในคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่มีอันตั้งมั่นแน่นอนลงไปได้ จึงพากันประพฤติกกรรมอัน เป็นการบ่อนทำลายศาสนาที่ ตนเคารพนับถือโดยไม่รู้ตัว เมื่อแตกกายวายชีวิตแล้ว พุทธบริษัทเหล่านั้น ต่างก็พากันไปเกิดในนiryami คือต้องตกนรกหมกไหม้ได้เสวยทุกข์อย่างนี้มากมายนักหนา

ครา ที่นั่น จึงสมเด็จพระอมรินทรเทพาธิราช เจ้าจอมสวรรค์ชั้นไตรตรีงษ์ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็น พระโชติपाल
 ภิกษุ ผู้เป็นสาวกขององค์สมเด็จพระกัสปะสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น จำได้ไหมเล่าท่านทั้งหลาย ว่า
 โชติपालภิกษุของคณีนี คือท่านผู้ใด? ถูกแล้ว... ก็คือพระโชติपालภิกษุขององค์สมเด็จพระกัสปะสัมมาสัม
 พุทธเจ้าได้ทรงมี พระมหากษัตริย์คุณพยากรณ์ว่าจักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ทรงนามว่าพระศรีศากยมุนีโค
 ตม ตามที่เล่ามานั่นเอง บัดนี้ได้มาสืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นจอมเทพยเจ้า ณ สรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดำรง
 พระยศยิ่งใหญ่ในตำแหน่งสมเด็จพระอมรินทรเทพาธิราช คือพระอินทร์ เสวยทิพยสมบัติปกครองเทพบริษัทยู่
 โดยผาสุก เมื่อได้ทรงทราบว่าพวกพุทธบริษัทพากันเป็นอลัชชี ไม่มีความละอายต่อบาป กระทำการหยาบ
 ซ้ำเป็นการร้ายย่ำพระพุทธศาสนา ประพฤตินอกพระธรรมวินัยของพระบรมศาสดา ทำให้พระพุทธศาสนา อัน
 แสนประเสริฐต้องเสื่อมลงเช่นนั้น ก็พลันบังเกิดความสังเวชในดวงจิต และมีพระทัยคิดจะยกย่องพระบวร
 พุทธศาสนา จึงมีเทวโองการรับสั่งให้หา พระมาตลีเทพบุตร เข้ามาเฝ้า แล้วจึงมีเทวประกาศิรับสั่งให้พระ
 มาตลีเทพบุตรนั้น จำแลงแปลงเพศเป็นสุนัขดำตัวใหญ่นักหนาขนาดม้าอาชาไนย มีเขี้ยว ๔ ซี่ใหญ่เท่ากับ
 ผลกล้วย ทั้งมีรัสมิวอกพุ่งออกจากปากน่ากลัวยิ่งนัก ปรากฏว่ามีความน่ากลัวขนาดที่หญิงมีครรภ์ เห็นเข้า
 แล้วตกใจจนครรภ์ตกไปได้ทีเดียว พระมาตลีเทพบุตรสุนัขแปลงมีพวงดอกไม้แดงผูกที่ศีรษะ ฝ่ายสมเด็จพระ
 อมรินทรเทพาธิราชผู้โพธิสัตว์เอง ก็ทรงจำแลงแปลงเพศเป็นนายพรานนุ่งห่มผ้าย้อมน้ำฝาดคร่ำ เกลา
 ผมข้างหลัง สวมพวงดอกไม้แดงที่คอ หัตถ์ข้างซ้ายถือธนูมีสายประกอบด้วยสีเหมือนแก้วประพาฬ หัตถ์
 ข้างขวาถือเชือกผูกสุนัขนั้น แล้วก็พลันเสด็จลงมาจากสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ดั้นด้นมาถึงมนุษย์โลก ณ
 กรุงพาราณสี ซึ่งมีพระเจ้าอุสสินทรมหाराช เป็นพระราชาในสมัยนั้น ครั้นจวนจะถึงพาราณสีซึ่งมีระยะทาง
 กี่โยชน์ ก็ทรงอุโฆษณาการร้องประกาศกีก้องขึ้น ๓ ครั้ง

ภิกษุทั้งหลาย! โลกจักฉิบหาย

ภิกษุทั้งหลาย! โลกจักฉิบหาย

ภิกษุทั้งหลาย! โลกจักฉิบหาย

แล้วก็ทรงดำเนินจงสู้นขบ่ายหน้าไปยังพระบรมราชวัง ด้วยอาการชริกอยู่ดูน่ากลัวนักหนา

ฝ่ายชาวประชาทั้งหลาย เมื่อได้ประสบการณ์เช่นนั้น ต่างก็พากันตกใจกลัวเป็นที่ยิ่ง วิ่งหนีเข้าไปกราบทูล พระเจ้าอุสสินนมหาราชให้ทรงทราบ พระองค์ก็รับสั่งให้ปิดประตูพระนครเสียโดยเร็ว เมื่อนายพรานมาถึงเห็นประตูปิดอยู่เช่นนั้นก็พาสู้นขบ่าใหญ่ของตนกระโดด ข้ามประตูปิดซึ่งมีความสูงถึง ๑๘ ศอก เข้าไปในพระนครได้แล้ว ก็ปล่อยให้สู้นขบเทียวไล่กัดคนทั้งหลายเป็นโกลาหล คนเหล่านั้นก็พากันวิ่งหนีอย่างไม่มีชีวิต บางคนก็วิ่งหนีเข้าไปในเรือน บางคนวิ่งเข้าไปในพระลานหลวง พระราชทรงเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นก็ตกพระทัย สู้นขบใหญ่ตัวนั้นก็ยกเท้าหน้าทั้งสองขึ้นเหยียบช่องพระแกล แล้วก็เห่าขึ้นด้วยเสียงดุตันลงไปถึงอเวจีมหานรก และทางเบื้องสูงก็ตั้งขึ้นไปถึงพรหมโลก ชาวเมืองต่างก็พากันตกใจกลัวออกสั่นขวัญหาย ไม่มีใครกล้าออกมาร่อนหานายพรานประหลาดนั้นได้เลย

เมื่อพระเจ้าอุสสินนมหาราช รวบรวมพระสติได้มั่นคงแล้ว จึงมีพระดำรัสถามนายพรานป่าไปว่า

"สู้นขบของท่าน มันเห่าเพราะอะไร?"

"มันหิว พระเจ้าข้า" นายพรานป่ากราบทูล

"ถ้าเช่นนั้น ก็มีเป็นไร เราจะหาอาหารให้มันเอง"

พระราชารัสแล้ว ก็ดำรัสสั่งให้คนจัดหาอาหารมาให้สู้นขบตัวนั้น เมื่ออาหารถูกนำมาวางให้ตรงหน้า สู้นขบใหญ่นั้นก็เคี้ยวขยำเพียงคำเดียวก็หมดแล้ว จึงเริ่มเห่าดุตันด้วยเสียงเขย่าขวัญคนทั้งหลายต่อไปอีก

พระราชาก็ทรงให้จัดหาอาหารมาให้สู้นขบใหม่ แม้จะหามาให้มากมายหลายครั้งหลายหน จนเอาอาหารหมดวังสู้นขบนั้นก็เคี้ยวจนหมดสิ้น และหาอึไม่ แล้วทำกิริยาตาขวางดูร้ายเห่าด้วยเสียงดังขึ้นอีก พระราชาเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นการอันแปลกประหลาดเช่นนั้น ก็ทรงเกรงกลัวยิ่งนัก เพราะทรงตระหนักสงสัยว่าคงเป็นยักษ์ปลอมแปลงมาหรืออย่างไร จึงดำรัสถามพรานป่าต่อไปว่า

"สุนัขดำของท่านนี้ ดูทำที่ดูร้ายเหลือประมาณ มีเขี้ยวมีฟันขาว คมใหญ่ จะให้กินเท่าใดก็ไม่อึด มันกัดกินแต่อาหารหรือว่ากินอย่างอื่นด้วย?"

"ขอเดชะ ข้าแต่พระเจ้าอุสสินนมหาราช! สุนัขของข้าพระบาทตัวนี้ มันกัดกินมนุษย์ด้วย พระเจ้าข้า" พรานป่าสมเด็จพระอมรินทรราชาทูลตอบ

"สุนัขของท่าน กินมนุษย์ทุกคนหรือๆ ว่าเลือกกินเฉพาะเป็นบางคน" พระราชทรงถามด้วยความห้วนเกรง

"มันเลือก พระเจ้าข้า! เลือกยกเว้นเฉพาะผู้ที่มีธรรมเป็นมิตรของข้าพระบาทเท่านั้น มันจึงจะไม่กัดกิน แต่ถ้าผู้ใดไม่ใช่มิตรในธรรมของข้าพระบาทนี้ หากมีอยู่ในโลกแล้ว สุนัขดำตัวนี้ เมื่อหลุดจากเชือกล่ามคอกที่ข้าพระบาทถือไว้ มันจะวิ่งไปกัดกินคนเหล่านั้นเป็นอาหารทั้งหมด ขอพระองค์จงทรงจำไว้เถิดพระเจ้าข้า"

พรานป่ากราบทูลดังนี้แล้ว ยังมีทันที่พระราชจะดำรัสถามสิ่งใดต่อไป ก็เหาะลอยขึ้นไปกลางอากาศเวหากายากลับเพศเป็นองค์สมเด็จพระอมรินทรวาธราชา รุ่งเรื่องด้วยเทพริศมีแล้ว มีเทวโองการชุกษัตริย์อุสสินนรราชาผู้ครองนครนั้นว่า

"ดูกรพระราชฯ ตัวเรานี้เป็นท้าวสักกเทวราช เราเห็นว่าโลกจักฉิบหาย เพราะว่าคนทั้งหลายพากันประพฤติผิดทำนองคลองธรรม ย้ายพระบวรพุทธศาสนาอันประเสริฐ ตายไปเกิดติ่มแน่นอยู่ในอบายนรกแล้ว มีใจสังเวช จึงได้มาที่นี่ ต่อจากนี้ไป หากผู้ใดประพฤติไม่ชอบธรรม เราจะลงโทษผู้นั้น ขอพระองค์จงอย่าประมาท จงเอาใจใส่ราษฎรทั้งบรรพชิตแลคฤหัสถ์ ตักเตือนให้ประพฤติธรรมจงทั่วกันเถิด"

ครั้นมีเทวโองการชุกษัตริย์ทั้งหลาย มีพระราชเป็นประธานให้เกิดความกลัวตาย เพราะจะถูกลงโทษจากเทพฤทธิ์ ให้มีจิตเป็นกุศลตั้งอยู่ในธรรมดังนี้แล้ว องค์สมเด็จพระอมรินทรวาธราชาผู้เป็นหน่อพระชินสีห์บรมโพธิสัตว์พร้อมด้วย สุนัขดำใหญ่ คือพระมาตลีเทพบุตร ก็พากันเสด็จกลับไปยังดาวดึงส์เทวโลก

เรื่องที่พรรณนามานี้ ย่อมจะชี้ให้เห็นแล้วว่า พระบรมโพธิสัตว์ของเราท่านทั้งหลายนั้น พระองค์มีพระหฤทัย มั่นคงในธรรม และมีน้ำใจรักและห่วงใยพระบวรพุทธศาสนา เพียงไร แม้ที่กำลังสถิตเสวยเทวสมบัติอยู่ ณ สรวงสวรรค์ แต่พระทัยนั้นมีความเป็นห่วงพระพุทธศาสนา เมื่อเห็นชาวประชาพากันประพฤตินอกกริณีผิด ทำนองคลองธรรม ก็มีอุตสาหะมาตักเตือนให้ประพฤติชอบ นี่แลเป็นคุณลักษณะของท่านผู้สร้างพระบารมี เพื่อพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ หวังจะช่วยรื้อชนสัตว์ไปให้พ้นจากทุกข์ภัยอันใหญ่หลวงในวัฏสงสาร

จำเนียรกาลแต่ชาติเป็นองค์สมเด็จพระอมรินทรทวาริราชตามทีเล่ามานี้แล้ว พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา ก็เฝ้าสร้างสมอบรมบ่มพระบารมี จนกระทั่งถึงพระชาติที่ทรงสืบปฏิสนธิถือกำเนิดในมนุษยโลกเรา นี้คือ คราที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรมหาบุรุษเจ้า ก็ในกาลที่พระองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร โพธิสัตว์เจ้านั้น ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมากมายทำให้พื้นแผ่นดินปฏิพัทธ์ไหวถึง ๗ ครั้ง ครั้นถึงแก่ชีพิตักษัยจาก พระชาตินั้นแล้ว ก็ได้ไปอุบัติเกิดเป็นเทพยเจ้าผู้มเหศักดิ์นามว่า พระเสตุเกตุเทพบุตร เสวยทิพยสมบัติเป็น บรมสุขอยู่ ณ ดุสิตเทวโลก เจริญพระชนมายุได้ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ อันนี้เป็นธรรมประเพณีแห่งพระมหาบุรุษรัตน โพธิสัตว์เจ้าทุกๆ พระองค์มา

แท้จริง ธรรมดว่าพระมหาบุรุษรัตนโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายนั้น หากว่าพระบารมียังมีได้บริบูรณ์แล้ว แม้ใน บางพระชาติจะได้ไปอุบัติเกิด ณ สรวงสวรรค์ เทวโลกชั้นใดชั้นหนึ่งจะเป็นดุสิตเทวโลกก็ดี นิมานรดีเทวโลก ก็ดี หรือปรนิมมิตวสวัตดีเทวโลกก็ดี ซึ่งมีอายุทิพย์ยั่งยืนนักหนา พระองค์ก็หาสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นนั้นๆ จน ตราบเท่าสิ้นพระชนมายุไม่ เพราะเหตุว่าในเทวภิกษนั้น ยากที่จะบำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระโพธิญาณให้ บริบูรณ์ได้ ฉะนั้นสมเด็จพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายผู้มีหฤทัยจำนงรักใคร่อยู่แต่เฉพาะพระ โพธิญาณ เมื่อเสวยทิพยสมบัติพอควรแก่กาลแล้ว ย่อมทรงทำอิมุตตกาลกิริยาจุติลงมาบังเกิดในมนุษยโลกเรา นี้ โดยควรแก่ อธิษาศัย หาสุ่มมีความอาลัยในสวรรค์สมบัติมากนี้ไม่ เพราะมีความประสงค์ใคร่จะทรงสร้างพระ บารมีให้บริบูรณ์เป็นประมาณ ครั้นเมื่อพระบรมโพธิสมภารเต็มเปี่ยมอาจสามารถจักได้ตรัสเป็นเอกองค์ อรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้าในพระชาติต่อไปแล้ว จึงจะเสด็จสถิตอยู่ ณ ดุสิตเทวโลกจนครบกำหนดพระ ชนมายุ

ก็บัดนี้ หน่อพระชินสีห์โพธิสัตว์เจ้าที่เรากำลังติดตามดูพระประวัติของพระองค์ท่าน อยู่นี้ พระองค์ทรงมีพระบรมโพธิสมภารเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ ตั้งแต่ครั้งเป็นพระเวสสันดรบรมกษัตริย์ ฉะนั้น จึงทรงมาอุบัติเกิดเป็นเทพบุตร เสวยทิพย์สมบัติเป็นสุขอยู่ ณ ดุสิตเทวโลกไป จวบจนสิ้นทิพายุกาลในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ ซึ่งมีเวลานานถึง ๔,๐๐๐ ปี หรือถ้าจะนับด้วยปีมนุษย์โลกนี้ ก็นับได้ ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี รอเวลาที่จะได้ลงมาตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณต่อไป

พรรณนาในเรื่องการสร้างพระบารมีตอนปลาย ซึ่งนับเป็นเวลายาวนานได้ ๔ อสงไขย กับเศษอีกหนึ่งแสนมหากัปแห่งองค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฎศรีศากยมุนีโคตมบรมครู เจ้าของเราท่านทั้งหลาย เห็นสมควรที่จะยุติลงได้แล้ว จึงขอยุติลงด้วยประการฉะนี้

บทที่ ๕

พระบรมไตรโลกนาถ

บัดนี้ จักพรรณนาถึงความที่องค์สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นพระบรม ไตรโลกนาถ คือเป็นที่พึ่งอย่างยอดเยี่ยมแห่งสัตว์โลกทั้งสาม ซึ่งรวมทั้งตัวเราท่านทั้งหลายในปัจจุบันขณะนี้สืบต่อไป

นับตั้งแต่พระองค์ได้ทรงสร้าง พระพุทธบารมีเริ่มแรกเป็นมโนปณิธาน ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในพระทัย ณ สมัยที่ทรงสืบปฏิสนธิถือกำเนิดเป็นมาณพหนุ่ม ผู้แบกมารดาข้ามมหาสมุทรเป็นต้นมา จนกระทั่งถึงครั้งสุดท้ายได้ทรงถือกำเนิดเกิดเป็นพระเวสสันดรมหาบุรุษพุทธ พงศ์โพธิสัตว์เจ้านับนับเป็นเวลาช้านาน รวมทั้งสิ้นได้ ๒๐ อสงไขย กับเศษอีกหนึ่งแสนมหากัป

ตลอดระยะเวลาเหล่านี้ พระองค์ผู้ทรงมีพระหฤทัยผูกพันมุ่งมั่นปรารถนาซึ่งพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ต้องทรงสร้างสมอบรมพระบารมีอย่างยิ่งยวด มิได้ทรงเอื้อเพื่ออาลัยดีต่อร่างกายและชีวิตพระองค์เลย แม้แต่น้อย ต้องทรงพลีชีวิตเลือดเนื้อออกแลกกับพระโพธิญาณนับครั้งไม่ถ้วน

พระองค์ทรงบริจาคโลหิตในพระวรกายให้เป็นทาน ก็มีประมาณมากกว่ากระแสดาวรีทั้ง ๔ สมุท

พระองค์ทรงบริจาคมังสะ คือเนื้อในพระวรกายให้เป็นทานก็มีประมาณมากกว่าพื้นแผ่นดินมหาปฐพี

พระองค์ตัดพระเศียรซึ่งประดับสรรพอลังการให้เป็นทาน ถ้าจะประมาณสะสมเอาไว้ ก็มีประมาณมากกว่าผลมะพร้าวอันมีอยู่ในปฐพีมณฑล

พระองค์ทรงคว้านควัพระเนตรทั้งสองข้างขวาให้เป็นทานก็มีประมาณมากกว่าดวงดารากรในอากาศ

พระองค์ทรงผ่านพระทรวง เพิกเหตุที่ยอกให้เป็นทานก็มีประมาณมากกว่าผลไม้ทั้งหลายบรรดามีในพื้น
มณฑลสถลปฐพี

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ความเสียสละอันยิ่งใหญ่ในการสร้างพระบารมี แห่งองค์สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์
เจ้าของเราย่อมปรากฏมีมากมายเป็นมหัศจรรย์ตามที่พรรณนามานี้ เมื่อพระองค์ทรงมีวาสนาบารมีครบ
ถ้วนบริบูรณ์ทุกประการ และถึงกาลอันสมควรแล้ว พระองค์ก็เสด็จจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตเทวโลกมาอุบัติ
ตรัสพระปรมาภิเษก เป็นเอกองค์สมเด็จพระจอมมุณีชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าในมนุษยโลกนี้ เมื่อประมาณ
๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว ซึ่งพระพุทธประวัติในตอนนี้เป็นที่ทราบกันทั่วไปโดยมากแล้ว จึงจักขอยกไว้ในที่สุด
ใครที่จะกล่าวถึงความที่พระองค์ทรงเป็นนาถะที่พึ่งอย่างยอดเยี่ยมของชาวโลก ว่าการที่องค์สมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นนาถะที่พึ่งอย่างยอดเยี่ยม ของชาวโลกนั้น ทรงเป็นที่พึ่งได้อย่างไร?

ในกรณีนี้ ก่อนอื่นต้องทราบว่า การที่พระองค์ทรงพระอุทสาหะสร้างพระบารมีมาอย่างแสนลำบากยากเย็น
ตามที่ พรรณนามาแล้วนั้น ก็ด้วยมีพระประสงค์จะนำพระองค์ออกจากทุกข์ภัยในวัฏสงสารและมีพระ
ประสงค์จะ รื้อชนสัตว์โลกออกจากทุกข์ภัยในวัฏสงสาร เพื่อให้มีโอกาสเข้าไปสู่แดนเกษมสำราญ คืออมต
มหานิพพาน นี่แหละคือจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระพุทธองค์เจ้า ขอให้พวกเราชาวพุทธบริษัทจำ
ไว้ให้ต่อนี้ก่อน ที่นี้ พวกเราจะพากันย้อนไปพูดถึงเรื่องที่ว่า วัฏสงสารพ นั้น คืออะไร? มีอธิบายที่
ควรแก่การศึกษาให้เข้าใจ ดังต่อไปนี้

วิภังคสงสาร

การที่สัตว์ทั้งหลายทุกรูปทุกนาม ต้องท่องเที่ยววนเวียนอยู่ในภุมิต่างๆ คือต้องวนเวียนตายเกิดอยู่ในโลกต่างๆ อย่างไม่มีวันสิ้นสุด เรียกชื่อว่า วิภังคสงสาร คือ การท่องเที่ยววนเวียนตายเวียนเกิดเพราะวิภังค หมายถึง วนเวียน เมื่อจะจำแนกวิภังคสงสารเป็นประเภทใหญ่ๆ เพื่อให้จำได้ง่าย ก็มี ๓ ประเภท คือ

๑. เภฏฉิมสงสาร คือ การท่องเที่ยววนเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภุมิชั้นต่ำอันเป็นชั้นเลว มีทุกข์มาก ซึ่งมีอยู่ ๔ โลก คือ

๑. นiryami โลกนรก
๒. pettaviyasi โลกเปรต
๓. asurakami โลกอสุรกาย
๔. tirijananam โลกเดียจฉาน

๒. ปัชฉิมสงสาร คือการท่องเที่ยววนเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในภุมิชั้นกลางอันเป็นโลกชั้นดี มีสุขเป็นโลกีย์พอประมาณ ซึ่งมีอยู่ ๗ โลก คือ

๑. manussami โลกมนุษย์
๒. jatummharasikami เทวโลกชั้น ๑
๓. tadantasami เทวโลกชั้น ๒
๔. yamami เทวโลกชั้น ๓
๕. tussitami เทวโลกชั้น ๔
๖. nimmanaratiami เทวโลกชั้น ๕
๗. pranimmittasattami เทวโลกชั้น ๖

๓. อุปริมสงสาร คือการทอ้งเที่ยวเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภุมิชั้นสูง อันเป็นโลกชั้นตวิเศษ มีสุขมาก ซึ่งมีอยู่ ๒๐ โลก คือ

๑. พรหมปารีสัชชาภุมิ พรหมโลกชั้น ๑
๒. พรหมบุโรหิตาภุมิ พรหมโลกชั้น ๒
๓. มหาพรหมภุมิ พรหมโลกชั้น ๓
๔. ปริตตภาภุมิ พรหมโลกชั้น ๔
๕. อัปมาณภาภุมิ พรหมโลกชั้น ๕
๖. อาภัสสราภุมิ พรหมโลกชั้น ๖
๗. ปริตตสุภาภุมิ พรหมโลกชั้น ๗
๘. อัปมาณสุภาภุมิ พรหมโลกชั้น ๘
๙. สุภิกษณหกาภุมิ พรหมโลกชั้น ๙
๑๐. เวหัพผลาภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๐
๑๑. อสัณญาสัตตาภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๑
๑๒. อวิหาภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๒
๑๓. อตปปาภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๓
๑๔. สุกัสสาภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๔
๑๕. สุกัสสิภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๕
๑๖. ออกนิภฐกาภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๖

พรหมโลกทั้ง ๑๖ ภุมินี้เป็นรูปภุมิ คือเป็นที่อยู่ของพระพรหม ผู้วิเศษทั้งหลายที่ปรากฏมีรูป แต่ว่าเป็นรูปทิพย์

๑๗. อากาसानัญจายตนภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๗
๑๘. วิญญานัญจายตนภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๘
๑๙. อากิญจัญญายตนภุมิ พรหมโลกชั้น ๑๙

๒๐. เนวส์ัญญานาสัญญาตณภูมิ พรหมโลกชั้น ๒๐

พรหมโลกทั้ง ๔ ภูมินี้ เป็นอรุปรภูมิ คือเป็นที่อยู่ของพระพรหมผู้วิเศษทั้งหลาย ซึ่งมีฌานอันสูงเยี่ยม อยู่ไกล สูงสุดจากมนุษย์โลกเรานี้มากนัก ท่านพระพรหมเหล่านี้ไม่มีรูปร่างปรากฏอยู่เลย แม้แต่รูปทพย์ก็ไม่มี และมีอายุยืนนานนับเป็นหมื่นๆ มหากัปทีเดียว

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ภูมิเหล่านี้ทั้งหมด ยกเว้นสุทธาวาสภูมิ ๕ เสียแล้ว ย่อมเป็นที่อุบัติเกิด เป็นที่อยู่และเป็นที่ย้ายแห่งสัตว์ทั้งหลายทุกรูปทุกนาม ไม่มีการยกเว้น ไม่ว่าจะมาเป็นเราเป็นท่าน ย่อมต้องท่องเที่ยวเวียนตายเวียนเกิดอยู่ภายในภูมิเหล่านี้เรื่อยไปไม่มี วันสิ้นสุดลงได้ต้องอยู่ภายในวัฏสงสารมีภูมิใดก็ภูมิหนึ่ง อย่างแน่นอน

บรรดาสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารขณะนี้นั้น ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้เที่ยงแท้ยั่งยืนตลอดกาล ย่อมเป็นไปไม่ได้เลยเป็นอันขาด จงเชื่อเถิด แม้จะอุบัติเกิดในภูมิที่ดี ภูมิสูง เสวยสมบัติวิเศษสุดดุจพระยามหาจักรพรรดิราชก็ดี มีทิพยสมบัติประเสริฐหนักหนา ดุจองค์สมเด็จพระอมรินทรราชาเจ้าจอมสวรรค์ชั้นไตรตริภักก็ได้ หรือมีความสุขแสนวิเศษดุจองค์พรหมเมศร์ ณ เบื้องพรหมโลกทั้งปวงก็ดี แต่ที่จะเที่ยงแท้ยั่งยืนเป็นอยู่อย่างนั้นตลอดกาล ย่อมเป็นไปมิได้อย่างเด็ดขาด ย่อมจะต้องรู้พลัดรู้ปรากฏวิบัติหาย ตายจากสมบัติจากความสุขนั้นๆ ไปเป็นธรรมดา ในเมื่อถึงคราวสิ้นอายุหมดบุญแล้ว ก็ย่อมจะแคล้วคลาดเคลื่อนจากวัฏสงสารที่กล่าวมานี้ และการที่จะไปเกิดในภูมิอะไรนั้น ก็เป็นไปตามอำนาจกรรมแห่งตน คือ

หากว่ามีอกุศลกรรม ได้แก่มีบาปอันหยาบช้าลามกที่ตนทำไว้ด้วยใจสปรกใจหมองเศร้า บางทีเล่า ก็พลัดไปเกิดในจตุรบายคืออบายภูมิทั้ง ๔ มีโลกนรกเป็นต้น ต้องกระวนกระวายเสวยทุกข์เวทนาอย่างแสนสาหัสเหลือประมาณ เพราะเป็นเหตุภูมิสงสาร การพลัดไปเกิดในภูมิชั้นต่ำ ถ้าทำความดีประกอบกรรมที่เป็นกุศลไว้ กรรมที่เป็นกุศลก็จะดลบันดาลให้ขึ้นมาอุบัติในมัชฌิมสงสาร คือเกิดในมนุษย์ภูมิ มีสุขบ้าง ทุกข์บ้างปะปนกันอยู่ตามที่รู้ๆ กันอยู่นี้ ถ้าทำความดีไว้มากก็ไปอุบัติเกิดเป็นเทพบุตร เทพธิดา ณ สวรรค์ชั้นฟ้า

มีหน้าตาชื่นบานได้รับความสุขสำราญดีกว่ามนุษย์เป็นไหนๆ เพราะเต็มไปด้วยกามคุณอารมณ์ ถ้าได้สร้างสมาสมาธิจิตบำเพ็ญภาวนา จนบรรลุถึงฌานต่างๆ แล้ว ก็ไม่แคล้วที่จักไปอุบัติเกิด ณ พรหมโลกเป็นองค์พรหมเมศร์ กรรมที่ทำไว้ ถึงอายุชั้ยก็ต้องจุดไปเกิดในภุมิอื่นอีกต่อไปตามยถากรรม แล้วเฝ้าพำนักอยู่ และก็เวียนไปเวียนมาอยู่ในมหาสมุทรทะเลหลวง กล่าวคือวัฏสงสารนี้เรื่อยไปไม่มีวันหยุดยั้งเที่ยงแท้แน่นอน อยู่ในที่แห่งเดียวได้เลย เพื่อความกระจำแจ้งในข้อนี้ พึงทราบความวิจิตรพิสดารของวัฏสงสาร ซึ่งจะกล่าวอย่างย่อๆ ดังต่อไปนี้

อันว่าฝูงสัตว์นรกนั้น ครั้นเขาสิ้นอายุในนรกขุมที่ตนเสวยทุกขโทษนั้นแล้ว บางทีก็กลับเกิดซ้ำอยู่ในนรกขุมเก่าๆ อีกก็มี บางทีก็ไปเกิดในนรกขุมอื่นๆ ก็มี บางทีก็ไปเกิดเป็นเปรต บางทีไปเกิดในกำเนิดอสุรกายก็มี บางทีไปเกิดเป็นสัตว์เดียรฉานก็มี บางทีก็มาเกิดเป็นคนในมนุษยโลกเรา นี้ บางทีถ้าเคยได้ประกอบกรรมอันเป็นบุญกุศลมาก่อนบ้าง ก็ได้ไปเกิดเป็นเทพดา ณ สวรรค์เมืองฟ้า

อันว่าฝูงเปรตทั้งหลายนั้น ครั้นเขาสิ้นอายุตายจากเปรตวิสัยแล้ว บางทีก็ไม่แคล้วกลับเกิดเป็นเปรตซ้ำอีกก็มี บางทีไปเกิดเป็นสัตว์เดียรฉานก็มี บางทีพอมตบาปกรรมแล้ว มาเกิดเป็นคนในมนุษยโลกเรา นี้ก็มี บางทีก็เคยได้ประกอบกรรมอันเป็นกุศลมาก่อนบ้างก็ได้ ไปเกิดเป็นเทพดา ณ สวรรค์เมืองฟ้า

อันว่าฝูงอสุรกายทั้งปวงนั้น ครั้นเขาสิ้นอายุตายจากอสุรกายภูมิแล้ว บางทีก็ไม่แคล้วกลับเกิดเป็นอสุรกายซ้ำอีกก็มี บางทีก็ไปเกิดเป็นสัตว์นรกก็มี บางทีไปเกิดเป็นเปรตก็มี บางทีไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานก็มี บางทีก็กลับมาเกิดเป็นคนในมนุษยโลกเรา นี้ก็มี บางทีถ้าเคยได้ประกอบกุศลกรรมความดีไว้บ้างแล้ว ก็ได้ไปเกิดเป็นเทพดา ณ สวรรค์เมืองฟ้า

อันว่าฝูงสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายนั้น ครั้นเขาสิ้นอายุตายจากดิรัจฉานภูมิแล้ว บางทีก็ไม่แคล้วต้องกลับเกิดเป็นสัตว์เดียรฉานอีกเช่นนี้ก็มี บางทีก็ไปเกิดในกำเนิดเปรตก็มี บางทีก็ไปเกิดเป็นอสุรกายก็มี บางทีก็มาเกิดเป็นคนในมนุษยโลกเรา นี้ก็มี บางทีถ้าเคยได้ประกอบกุศลกรรมความดีไว้ ก็ได้มีโอกาสไปเกิดเป็นเทพดา ณ สวรรค์เมืองฟ้า

อันว่ามนุษย์ชายหญิงทั้งหลายในมนุษยโลกเรา นี้ เมื่อแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ก็ได้ ๒ ประเภท คือ

๑. อันธพาลปुरुชน... ได้แก่คนพาลสันดานหยาบ บุญบาปไม่คำนึงถึง มีชีวิตอยู่ไปวันๆ หนึ่ง ประดุจคนตาบอด แต่เข้าใจว่าตนเป็นยอดคนในเชิงความคิด เทียงแฉ่งฤทธิ์ประพฤตินุจริต เกรมีจิตใจหวนเหไปข้างบาป มีใจอาบไปด้วยความชั่วเช่นนี้ ครั้นเขาดับขันธสิ้นชีวิต ตายจาก มนุษย์แล้วก็ไม่แคล้วที่จะต้องไปเกิดในอบายภูมิ คือไปเกิดเป็นสัตว์นรก ๑ เป็นเปรต ๑ เป็น อสุรกาย ๑ เป็นเดียรฉาน ๑ เช่นนี้ก็มี บางที่อันธพาลปुरुชนนี้ ก็กลับมาเกิดเป็นคนในมนุษยโลก เรานี้ซ้ำอีกแต่หลักการชั่วไปไม่พ้น เขาจึงเป็นคนทุรพลพิการเป็นพาลอัปลักษณ์บัดสีมีน้ำใจ โหดเหี้ยม ผู้อื่นเห็นเขาเป็นคนสันดานร้ายเพราะใจเขามีรู้จักบุญและบาปเลย

๒. กัลยาณปुरुชน... ได้แก่คนดีมีสันดานงาม มีศีลธรรมประจำใจประกอบไปด้วยหิริความ ละอายต่อบาปและโอตตปัปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาปกรรม พยายามจะทำแต่ความดี มีการให้ ทานรักษาศีลเป็นต้น บำเพ็ญกุศลอยู่เนื่องๆ เช่นนี้ ครั้นเขาดับขันธถึงแก่ชีพิตักษัยตายไปจาก มนุษย์แล้ว ก็ย่อมไม่แคล้วที่จะไปเกิดเป็นเทพดา ณ สวรรค์เมืองฟ้าชั้นใดชั้นหนึ่ง เช่นจตุรมา ราชิกาสวรรค์ และไตรตรึงษ์สวรรค์เป็นต้น เช่นนี้ก็มีบางที่ก็กลับมาเกิดเป็นคนในมนุษยโลกเรา นี้ซ้ำอีก แต่หลักการดีงามที่ตนทำไว้ไม่พ้น เขาจึงเกิดเป็นคนที่ดีุดมไปด้วยมนุษย์สมบัติ เกิด ในตระกูลสูง ผูกพันพากันรักใคร่ได้รับความสุขสบายนันทนา และกัลยาณปुरुชนอีกจำพวกหนึ่ง นั้น มีน้ำใจอาญาหาญเหลือประมาณ ได้กระทำสมถกรรมฐานบำเพ็ญภาวนากรรม จนสำเร็จ ฌานต่างๆ ครั้นเขาวางวายสิ้นชีวิตจากโลกนี้แล้ว ก็ไม่แคล้วที่จักไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหมผู้ วิเศษ ณ พรหมโลก

อันว่าเหล่าเทพดาผู้สถิตเสวยสุขอยู่ ณ เทวโลกทั้งหลายนั้น ครั้นเขาหมดอายุถึงกาลจุติแล้ว บางที่ก็ไม่ แคล้วอุบัติเกิดเป็นเทพดาอยู่ที่สวรรค์ชั้นเดิมซ้ำอีก เช่นนี้ก็มี บางที่ก็ไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหม ณ พรหม โลกก็มี บางที่ก็ลดลงมาเกิดเป็นคนในมนุษยโลกเรา นี้ บางที่มีบาปอกุศลที่ตนเคยทำก็จะมีอันเป็นในห้วง หวาดตกลงมาจากเทวโลก จุติไปอุบัติเกิดในจตุรกาย คือเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย เดียรฉาน เช่นนี้ก็มี

ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามอำนาจแห่งอกุศลที่ทำไว้เป็นที่น่าสังเวชสลดใจนัก

อันว่าพระพรหมผู้มหัศจรรย์ทั้งหลาย ซึ่งสถิตย์อยู่ ณ เบื้องบรมพรหมโลกนั้นเล่า ครั้นเขาสิ้นอายุจตุตจากพรหมโลกแล้วบางทีก็ไม่แคล้วต้องอุบัติเป็นพระพรหมอยู่ ณ พรหมโลกนั้นก็มิ บางทีก็กลับมาเกิดเป็นคน ณ มนุษย์โลกเรา นี้ แต่ที่จะไปอุบัติเกิดในจตุรกายภูมินั้นมิได้มี ที่ว่ามานี้ มิใช่ว่าพระพรหมทั้งหลายท่านปิดอบายภูมิได้ เป็นแต่เพียงว่า ท่านที่จตุตจากพรหมโลกแล้ว จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิใดในชาติที่ ๒ เท่านั้น ในชาติต่อไปนั้นไม่แน่ว่า อาจจะไปเกิดในอบายภูมิทั้งหลาย ภูมิใดภูมิหนึ่งก็ได้ ยกตัวอย่าง เช่น มีพระพรหมผู้วิเศษองค์หนึ่ง ซึ่งหมดอายุจตุตจากพรหมโลกแล้ว มาเกิดเป็นคนในมนุษย์โลกเรา นี้ หากว่าคนที่เคยเป็นพระพรหมแล้ว มาเกิดเป็นคนในมนุษย์โลกเรา นี้ หากว่าคนที่เคยเป็นพระพรหมมาก่อนนั้น มีความประมาท ประกอบกรรมอันเป็นบาปหยาบช้า เช่น ปาณาติบาต เป็นต้น และก่อนที่จะตาย จิตยึดเหนี่ยวเอาอกุศลปาณาติบาตนั้นเป็นนิมิตตารมณ์ อย่างนี้ ทั้งๆ ที่คนผู้นั้นเคยเป็นพระพรหมมาก็ตาม ก็ต้องไปเกิดในอบายภูมิ คือต้องเป็นสัตว์นรก เพราะอกุศลชาตินี้ชักนำไป ฉะนั้น จึงได้ว่าพระพรหมทั้งหลายท่านไม่ไปเกิดในอบายภูมิในชาติที่ ๒ เท่านั้น แต่ชาติต่อไปนั้นไม่แน

สภาพการณ์แห่งวิภูฏสงสาร ย่อมเป็นเช่นที่กล่าวมานี้แล ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ชื่นชื่อกว่าการเวียนว่ายตายเกิดในวิภูฏสงสารนั้น ที่มีอันเป็นเที่ยงแท้แน่นอนตลอดกาล ย่อมจะเป็นไปไม่ได้เลย ย่อมจะต้องมีอันเป็นให้ท่องเที่ยวไปเกิดในโลกที่ดีบ้าง ชั่วบ้าง และสุขบ้าง ทุกข์บ้าง สลับสับสนปะปนกันไป หากคราวใดได้มีโอกาสไปเกิดในโลกที่ดีมีความสุข กล่าวคือเทวโลกหรือพรหมโลกแล้ว คราวนั้นนับว่าเป็นการดี แต่ที่นี้ถ้าพลาดพลั้งลงไปอุบัติเกิดใน

โลกชั่ว เช่น โลกนรกและโลกเปรต เป็นต้นแล้ว ย่อมไม่แคล้วที่จะได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส และเป็นการยากนักหนาที่จะยกตนขึ้นมาจากโลกชั้นต่ำนั้นได้ เพราะจะต้องมีอันเป็นให้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ที่นั่นเป็นเวลานานแสนนาน

อีกประการหนึ่ง การท่องเที่ยวเวียนวนอยู่อย่างมะงุมมะงาหราในวัฏสงสารนี้นั้น นับว่าเป็นการเวียนวนไปมาไม่มีเวลาสิ้นสุด กรณีนี้ลีน่าสะพึงกลัวนักหนา ลองหลับตานึกวาดภาพดูบัดนี้เถิดว่า ประชาสัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งตัวเราที่กำลังเป็นมนุษย์อยู่ขณะนี้ด้วย ต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่อย่างนั้นตลอดไป ไม่ว่าจะเกิดขึ้นครั้งใดเป็นต้องตายลงไป ครั้นนั้น เกิดที่ไรเป็นต้องตายทุกที ซ้ำซากอยู่อย่างนี้ไม่มีวันหยุดยั้ง ตัวเรานี่เอง เกิดตายมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน แต่ที่ไม่รู้ตัว มาทำเป็นหลงลืมเสียเหมือนกับไม่มีอะไรเกิดขึ้น ทำวางที่ทำเป็น มนุษย์อย่างสง่าผ่าเผยในขณะนี้ ก็เพราะอวิชชา คือความไม่รู้ในเรื่องชาติภพมันปิดบังเสียเท่านั้นเอง และต่อไปนี้อีกไม่นาน ตัวเราก็ต้องตายแล้วใช่ไหมเล่า? ตายแล้วก็เกิดอีก แต่เฝ้าตายเกิดอยู่อย่างนี้ตลอดไป และตลอดไปไม่มีวันสิ้นใตลงได้ ดังนั้นท่านจึงว่า วัฏสงสาร เป็นภัยที่น่ากลัวกว่าสิ่งที่น่ากลัวทั้งหลายในทุกโลก

พระสัพพัญญูเจ้า

ลำดับนี้ จึงมีปัญหาคือต่อไปว่า จะทำอย่างไร จึงสามารถนำประชาสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งต้องตายและต้องเกิดเวียนวนไปมาอย่างไม่หยุดนี้ ให้รอดพ้นจากวัฏสงสารอันมีภัยใหญ่น่าสะพึงกลัวนั้นเสียได้

คำวิสัยชนาก็มีอยู่ว่า อย่าไปคิด...อย่าไปทำด้วยตนเองให้ยากลำบากไปเปล่าๆ เลย ไม่สำเร็จดอก ถึงจะทำอย่างไร ก็ไม่สำเร็จ ต่อให้มีฤทธาศักดาเดช เป็นองค์พรหมเมศร์องค์อินทร์และพญายมราช หรือแม้แต่ มนุษย์ผู้มีความเพียรเป็นอุกฤษฏ์ ประพฤติตบะบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์เป็นโยคีฤาษีชีไพรก็ดี หรือผู้มีความคิดยอดเยี่ยม ทำตนเทียมเทวดา มีปฏิภาณโวหารกล้า มหาชนยกย่องนับถือกันทั่วทั้งโลกก็ดี หากว่ายังมี สันดานเป็นพาลปฤชณ ไม่รู้พระจตุราริยสังฆธรรมแล้ว ก็มีอาจที่จะนำประชาสัตว์ออกจากวัฏสงสารได้สำเร็จ อย่างไรก็ตามแต่ผู้มีกิเลสทั้งหลายตามที่กล่าวมาแล้วนี้เลย แม้แต่องค์พระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ท่านเป็นพระอรหันต์ ตัดกิเลสขาดออกจากจิตสันดานได้จนหมดสิ้นแล้วด้วยพระองค์เอง ถึงกระนั้น พระองค์ท่านก็สามารถนำพระองค์ออกจากวัฏสงสารได้ แต่ลำพังพระองค์ท่านผู้เดียวเท่านั้น แต่ไม่ทรงสามารถที่จะนำประชาสัตว์ทั้งหลายออกจากวัฏสงสารไปได้

แต่วิไลบุคคลผู้หนึ่งนั้นไซ้ไร ได้มุ่งมั่นด้วยหฤทัยหมายใคร่จะรื้อชนสัตว์โลกออกไปจากวัฏสงสาร จึง
 พรารณาพระโพธิญาณ อุตสาหสร้างสมอบรมบ่มพระบารมีมานานนักหนา และพอพระบารมีแก่กล้าก็ได้
 ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นเอกองค์อัครบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้จตุ
 ราริยสังฆธรรมเป็นพระอรหันต์ หมดกิเลสเป็นสมุจเฉทประหานครด้วยพระองค์เมื่อหมดกิเลสเป็นสมุจเฉทประ
 หานครด้วย พระองค์แล้ว มีน้ำพระทัยประกอบไปด้วยพระกรุณาใหญ่ พระพุทธองค์เจ้านี้เอง พระพุทธองค์เจ้านี้
 แต่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น จึงจะทรงสามารถนำประชาสัตว์ออกจากวัฏสงสารได้ ขอให้พวกเราชาวพุทธ
 บริษัท ฟังตระหนักในข้อนี้ให้จงดี จักได้มีน้ำใจเลื่อมใสในพระมหากุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระจอมมุนีโดยยิ่ง

ก็การที่องค์สมเด็จพระมิ่งมงกุฎจอมมุนีนาถบรมศาสดาจารย์เจ้าทรงสามารถนำ ประชาสัตว์ออกจาก
 วัฏสงสารได้นี้ พระองค์ทรงสามารถนำออกไปได้จริงๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่าพระองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญู คือทรง
 มีพระปัญญาแหลมคม ทรงรู้ทุกสิ่งทุกประการ เกินกว่าที่ปัญญาแห่งสามัญสัตว์จะรู้ได้ สิ่งไรที่ว่าพระองค์ไม่
 ทรงรู้เป็นอันไม่มี ในกรณีที่พระองค์เป็นพระสัพพัญญูทรงรู้ทุกสิ่งอย่างละเอียดลออ เกินวิสัยของปัญญา
 สามัญสัตว์ตลอดไตรโลกนี้ ขอท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายพึงเห็นตัวอย่างที่ท่านยกไว้อย่างอุกฤษณ์ ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระชินสีห์สัพพัญญูเจ้า พระองค์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณนั้น ย่อมทรงรู้บุญรบาปแห่งสัตว์ทั้ง
 ปวง พระองค์ทรงรู้ได้โดยละเอียด รู้โดยอุปเทศสิ้นท่วงสิ้นที หาผู้ที่จะเสมอเหมือนมิได้ ดุจไตรภพตัวอย่าง
 คือ

ชาวบ้านร้อยคนพันคนพากันกระทำอกุศลกรรม ฆ่าเนื้อตัวเดียวกัน หรือฆ่าสุกรตัวเดียวกันก็ดี เจตนาใน
 การฆ่าแห่งชาวบ้านทั้งปวงนั้น จะได้เหมือนกันก็หามิได้ คือ บางคนมีเจตนาฆ่าหาญ คิดทำการฆ่าด้วย
 ลำพังใจตนเอง บางคนมีเจตนาฆ่าอ่อน ฆ่าเพราะมีผู้ชักชวนหรือมีผู้ใช้ บางคนเสียมิได้จำใจต้องฆ่า บางคน
 กลัวคนอื่นเขาว่าจึงต้องฆ่า แต่บางคนเมื่อร่วมกันฆ่าเนื้อ หรือสุกรนั้นมีจิตชื่นชมโสมนัสในการฆ่า บางคน
 ก็ได้แต่มีธยัสถ์เป็นอุเบกขา มิได้ยินดียินร้ายในการฆ่านั้น บางคนมิได้ลงมือฆ่าเป็นแต่ช่วยให้ช่วยร้อง

บางคนไม่โห่ไม่ร้อง ได้แต่เพิกเฉยอยู่จะห้ามเสียก็ไม่ห้าม เพราะตกลงปลงใจด้วยเจตนาในการฆ่าย่อมมี
เป็นต่างๆ กันเช่นนี้ จะได้มีเหมือนกันนั้นห้ามมิได้เลย

เมื่อชาวบ้านเป็นร้อยเป็นพัน พวกกันกระทำอกุศลกรรมในคราวเดียวกัน เช่นวามานี้ สมเด็จพระจอมมุนี
ลัทธิปัญญาเจ้า ย่อมทรงรู้แจ้งประจักษ์ละเอียดละออ แต่แรกกระทำ โดยทรงรู้ว่า "บรรดาชาวบ้านที่ทำอกุศล
กรรมด้วยกันในครั้งนี้ หากแตกายทำลายชั้นธไปแล้ว...

ผู้นี้จักได้ไปเกิดในสัตถุชนวรรก

ผู้นั้นจักได้ไปเกิดในกาฬสูตตวรรก

ผู้นั้นจักได้ไปเกิดในสังฆาฏนวรรก

ผู้นี้จักได้ไปเกิดในรฐนวรรก

ผู้นั้นจักได้ไปเกิดในมหาโรฐนวรรก

ผู้นั้นจักได้เกิดในตาปนวรรก

ผู้นี้จักได้ไปเกิดในมหาตาปนวรรก

ผู้นั้นจักได้ไปเกิดในอเวจันวรรก

ผู้นั้นจักได้ไปเกิดในอุสสทนวรรก

ผู้นี้จักได้ไปเกิดในยมโลกียนวรรก

ผู้นั้นจักได้ไปเกิดในนิชฌามตณ्हิกเปรัต

ผู้นั้นจักได้ไปเกิดเป็นขุบบิปาลิกเปรัต

ผู้นี้จักได้ไปเกิดเป็นสัตว์เดียรฉานมีเท้ามาก

ผู้นั้นจักได้ไปเกิดเป็นสัตว์เดียรฉานประเภทสัตว์ไม่มีเท้าและผู้นั้นมี

บาป น้อยกว่าคนทั้งปวง บาปในครั้งนี้มีอาจจะให้ปฏิสนธิได้ ต่อเมื่อใด

กรรมอื่นให้ผลปฏิสนธิแล้ว บาปที่ตนกระทำในครั้งนี้จึงจะพลอยให้ผล

ชน ชาวบ้านร้อยคนพันคนร่วมมือกันกระทำกุศลกรรมอย่างเดียวกัน กระทำในคราวเดียวกัน คนเหล่านั้น จะได้รับทุกขโทษ ต้องเสวยผลแห่งบาปต่างกันเป็นประการใดๆ ก็ดี สมเด็จพระจอมมุนีชินสีห์สัมมาสัมพุทธ เจ้าจอมทรงรู้แจ้งประจักษ์ทุกสิ่งทุก ประการ ตั้งแต่เขาเหล่านั้นแรกลงมือกระทำที่เดิวดังนัยดังพรรณนามา

ในกรณีที่ทำกุศลกรรมก็เช่นเดียวกัน เมื่อชาวบ้านเป็นร้อยเป็นพันร่วมมือกันทำบุญอย่างเดียวกัน และ กระทำในคราวเดียวกัน สมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงรู้แจ้งประจักษ์อย่างละเอียดลออทุก ประการ ตั้งแต่เขาเหล่านั้นลงมือกระทำ พระองค์ก็ทรงรู้ว่า "บรรดาคนทั้งปวง ซึ่งพากันประกอบกองการ กุศลด้วยในครั้งนี้ ย่อมมีกุศลเจตนาต่างกันเป็นอย่างไร เมื่อจะได้เสวยผล ก็เสวยผลต่างกันอย่างไร" คือ

ผู้นี้จักได้ไปเกิด ณ ปริณิมิตวสวัตตีสวรรค์

ผู้นั้นจะได้ไปเกิด ณ นิมมานรตีสวรรค์

ผู้นั้นจะได้ไปเกิด ณ ดุสิตสวรรค์

ผู้นี้จักได้ไปเกิด ณ ยามาสวรรค์

ผู้นั้นจักได้ไปเกิด ณ ดาวดึงส์สวรรค์

ผู้นั้นจักได้ไปเกิด ณ จาตุมหาราชิกาสวรรค์

ผู้นี้จะได้ไปเกิดเป็นภุมมเทวดา

ผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นมเหสักขาเทวราชผู้ใหญ่

ผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นฐานันดรที่สองรองเทวดาผู้ใหญ่

ผู้นี้จะได้ไปเกิดเป็นฐานันดรที่สามรองเทวดาผู้ใหญ่

ผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นทวารรับใช้

ผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลกษัตริย์

ผู้นี้จะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลพราหมณ์

ผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลพระยามหาอำมาตย์

ผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลรองจากพระยามหาอำมาตย์

ผู้นี้จะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลพ่อค้าพานิช

ผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลชาวนา

ผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลพ่อครัว

ผู้นี้จะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์คนใช้ของผู้อื่น

และ ผู้คนอื่น มีบุญน้อยกว่าคนทั้งปวง บุญในครั้งนี้มีผลน้อยมีอาจจะให้ปฏิสนธิได้ ต่อเมื่อใดบุญกรรมอื่นให้ผลปฏิสนธิแล้ว บุญที่ตนกระทำในครั้งนี้จึงจะพลอยให้ผลได้

จึงเป็นอันว่า ชนร้อยคนพันคนร่วมมือกันกระทำกุศลกรรมอย่างเดียวกัน แลเขาเหล่านั้นจะได้รับผลแห่งกุศลที่ตนประกอบขึ้นต่างๆ กัน เป็นประการใดๆ ก็ดี สมเด็จพระจอมมุนีชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมทรงรู้แจ้งประจักษ์อย่าง ละเอียดลออทุกสิ่งทุกประการ ตั้งแต่เขาเหล่านั้นแรกลงมือประกอบการที่เดียว ด้วยประการฉะนี้

กรณีตัวอย่างที่กล่าวมานี้ ย่อมจักชี้ให้เห็นว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงอบรมบ่มพระบารมีมาช้านาน จนกระทั่งได้ตรัสแก่พระปรมาภิเศกสัมโพธิญาณนั้น พระพุทธองค์ท่านย่อมทรงไว้ซึ่งความเป็นพระสัมพันธูญ กล่าวคือทรงรู้แจ้งประจักษ์ชัดในสภาวะธรรมทุกสิ่งทุกประการ โดยที่พระองค์ทรงประกอบด้วยพระสัมพันธูญตญาณอันหาญกล้า ทรงไว้ซึ่งพระปัญญาเกินกว่าสามัญสัตว์โดยประการทั้งปวง สมควรที่ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายจะไม่ต้องเคลือบแคลงสงสัยในความเป็นพระสัมพันธูญของพระองค์อีกต่อไป (การฝึกให้รู้ทุกสิ่งนี้ ศึกษาเพิ่มเติมได้จากหนังสือ "วิธีสร้างสรรคภูมิปัญญา" จัดพิมพ์โดยคณะสังคมาวาส)

ก็ในเมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ทรงไว้ซึ่งความเป็นพระสัมพันธูญเช่นนี้ และได้มีโอกาสเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกแล้ว องค์พระประทีปแก้วจึงทรงชี้ให้เห็นเหล่าประชาชนสัตว์ได้ทราบโดยนัยว่า

บรรดาสัตว์ในไตรโลก คือสัตว์ที่กำลังมีชีวิตอยู่ในเทวภูมิสังสารหรือภูมิเบื้องต่ำ ซึ่งได้แก่สัตว์นรก เปรต อสุรกาย เตียรฉานก็ดี สัตว์ที่กำลังมีชีวิตอยู่ในมัชฌิมสังสาร หรือภูมิเบื้องกลาง ซึ่งได้แก่มนุษย์และสัตว์ที่มีชีวิตอยู่ในอุปริมสังสารหรือภูมิเบื้องสูง ซึ่งได้แก่พระพรหมผู้วิเศษทั้งหลายก็ดี สัตว์เหล่านี้ทั้งหมด ล้วนตกอยู่ในอำนาจของวิภวสังสาร คือต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภูมิเหล่านี้ ต้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่อย่างไม่มีวันสิ้นสุด และไม่มีวันพักผ่อน ไม่ว่าจะเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในภูมิไหน

อะไรเป็นเหตุให้ต้องเวียนวนอยู่ในวิภวสังสารเช่นนี้เล่า? ก็เพราะเหตุที่ยังมีกิเลสติดอยู่ในจิตสันดาน ตราบไถที่ยังมีกิเลสติดอยู่ในจิตสันดานแล้ว ก็จะถูกกิเลสนี้แหละมันพาให้หลงติดอยู่ไม่รู้หยุดหย่อน เมื่อพูดถึงกิเลสตัณหาที่นอนนิ่งอยู่ในสันดานของประชาสัตว์นี้แล้ว แต่ละสัตว์แต่ละบุคคลก็มีอยู่มากมายเหลือพรรณนา ทำಯೂว่า กิเลส ๑๕๐๐ ตัณหา ๑๐๘ ย่อมมีเป็นประจำอยู่ในสันดานของแต่ละบุคคล การที่จะจับเอากิเลสตัณหาภาระไนทีละตัวนั้น ย่อมเป็นการยากนักหนา ฉะนั้นจึงขอรวบรัดกล่าวว่า กิเลสตัณหาอันมากมายเหล่านั้น รวมเรียกว่าเป็นสิ่งจัญไรสิ่งหนึ่ง ซึ่งคอยผูกมัดสัตว์ทั้งหลายให้เวียนตายเกิดอยู่ในโลกต่างๆ สิ่งจัญไรที่ว่านี้ มีชื่อว่าสัญโญชน

สัญโญชน

ธรรมชาติไถ ทำการผูกประชาสัตว์ไว้ให้ติดอยู่ในวิภวสังสาร ธรรมชาตินั้น เรียกชื่อว่า สัญโญชน ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๑๐ ประการคือ

๑. ทิฐิสัญโญชน
๒. วิจิกิจฉาสัญโญชน
๓. สิลัพพตปรามาสสัญโญชน
๔. กามราคะสัญโญชน

๕. ปฏิฆะสังโยชน์
๖. รูปราคะสังโยชน์
๗. อรูปราคะสังโยชน์
๘. มานะสังโยชน์
๙. อุทัจจะสังโยชน์
๑๐. อวิชชาสังโยชน์

สังโยชน์ เหล่านี้ มีสภาพเปรียบเสมือนโซ่เหล็กจัญไรผูกมัดไว้ที่คอของประชาสัตว์ทั้งหลายในโลก ต่างๆ ซึ่งรวมทั้งเราท่านทั้งหลาย ที่กำลังอยู่ในมนุษยโลกขณะนี้ด้วย แล้วจุดกระชากลากไปให้ไปเกิดในภูมิที่ดีบ้าง ชั่วบ้าง ให้ต้องเสวยผลกรรมของตนเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง อย่างไม่มีเวลาที่จะสิ้นสุดหยุดหย่อนลงเลย แม้แต่ชั่วขณะเล็กน้อยเพียงเสี้ยวแห่งวินาทีเดียว เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาจึงจะเห็นเป็นภาวะที่น่าเบื่อหน่ายน่าระอาหนักหนา ทราบไต หากว่ายังตัดโซ่เหล็กที่ผูกคอคือสังโยชน์เหล่านี้ไม่ได้แล้ว ก็อย่าหวังเลย ว่าจักได้หยุดการท่องเที่ยวไปอย่างเหน็ดเหนื่อยในวัฏสงสาร

แต่การที่จะตัดสังโยชน์เหล่านี้ให้หลุดไปจากตนนั้นเป็นการกระทำที่ยากนักหนา เพราะว่าประชาสัตว์ในไตรโลก ตามปกติเป็นผู้มีปัญญามืดบอดเพราะถูกอวิชาเข้าครอบงำ อย่างว่าแต่คิดจะตัดสังโยชน์ให้หลุดออกไปจากจิตสันดานของตนเองเลย แม้แต่เจ้าตัวสังโยชน์ที่มันมีสถานะเหมือนกับโซ่เหล็กที่จุดกระชากลากให้ตน ไปเกิดในภูมินั้นภูมินี้อยู่อย่างไม่หยุดหย่อน ประชาสัตว์ทั้งหลายก็หาปัญญาที่จะรู้จักไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะป่วยการกล่าวไปใย ถึงการที่จะคิดตัดสังโยชน์เหล่านี้ได้

ต่อเมื่อใด สมเด็จพระจอมมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลก เมื่อนั้นพระองค์ผู้ทรงเป็นพระสัมพันธุญแจย่อมทรงชี้แจงแสดงให้ประชาสัตว์ ได้รู้จักสังโยชน์เหล่านี้ และที่เป็นพระมหากษัตริย์คุณยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ก็คือว่า พระองค์ทรงพระกรุณาบอกหลักการและวิธีการสำหรับตัดสังโยชน์ไว้อย่างเรียบร้อยในศาสนธรรมคำสอนของพระองค์ ซึ่งศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านี้ เรียกให้รู้จักกันอยู่ทั่วไป

อย่างคั่นหัวว่า พระบวรพุทธศาสนา ฉะนั้น จึงอาจที่จะกล่าวได้ว่าวิธีการตัดสัณญ์โณชนนี้ มีอยู่แต่เฉพาะในพระบวรพุทธศาสนาเท่านั้น ในคำสอนของชนเหล่าอื่นไม่มีอย่างแน่นอน จึงควรที่พวกเราจักอนุสรณ์ระลึกถึงคุณแห่งพระบวรพุทธศาสนา อันเป็นที่สุด เคารพสูงสุดบูชานี้ ให้จงมากเถิด

โลกุตระภูมิ

วิธีการตัดสัณญ์โณชน ซึ่งเปรียบเสมือนไขเหล็กจัญไร ที่คอยจุดกระชากลากประชาสัตว์ให้เวียนว่ายตายเกิด อยู่ในวัฏสงสารอันมีภัยน่า สะพึงกลัวนั้น ต้องทำการตัดเป็นข้อๆ ไป ตามลำดับแห่ง โลกุตระระ คือภูมิที่พ้นโลก ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๔ ภูมิ คือ

๑. โสตาปันนโลกุตระภูมิ
๒. สกิทาคามีโลกุตระภูมิ
๓. อนาคามีโลกุตระภูมิ
๔. อรหัตโลกุตระภูมิ

ในบรรดาโลกุตระภูมิทั้ง ๔ นี้มีอรรถาธิบายตามลำดับ ดังต่อไปนี้

โสตาปันนโลกุตระภูมิ

โลกุตระภูมิ ชั้นที่ ๑ นี้มีนามว่า โสตาปันนโลกุตระภูมิ = ภูมิที่พ้นโลก คือผู้ถึงกระแสพระนิพพาน หมายความว่า ท่านผู้ใดบรรลุถึงภูมินี้แล้ว ท่านผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่า พระโสตาบันอริยบุคคล เป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกในพระบวรพุทธศาสนา เป็นผู้ได้ตีมอมตรสคือพระนิพพานแล้ว

ท่านที่ได้บรรลุถึงโลกุตตรภูมิขั้นนี้ไม่ใช่ว่าอยู่ๆ แล้วจะได้จะถึงขึ้นมาเอง ไม่ใช่อย่างนั้น โดยที่แท้ ต้องเป็นผู้มีโชคอย่างประเสริฐสุดได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระบรมพุทธานุชาแล้ว มีศรัทธากล้าหาญมั่นคงปลงปัญญาลงเห็นภัยในวัฏสงสารใคร่จะตามรอยบาทพระพุทธร่ององค์มุ่งตรงต่อพระนิพพาน จึงอุทสาหะปฏิบัติธรรมบำเพ็ญกรรมฐานและจะบำเพ็ญกรรมฐานอย่างอื่นก็ไม่ได้ ต้องบำเพ็ญ วิปัสสนากรรมฐาน เท่านั้น จึงจะได้ และในการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ถ้าบำเพ็ญวิปัสสนาเป็นมิจฉาปฏิบัติ คือปฏิบัติไม่ถูกต้อง กลายเป็นวิปัสสนาเทียมไปเสียก็ไม่ได้ ต้องบำเพ็ญวิปัสสนาเป็นสัมมาปฏิบัติ คือปฏิบัติถูกต้องตามกระแสพุทธฎีกา เป็นวิปัสสนาอย่างแท้จริงจึงจะได้ (วิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ศึกษาได้จากหนังสือ "พระพุทธเจ้าสอนกรรมฐาน" จัดพิมพ์โดยคณะสังฆคณาจารย์)

เมื่อบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานเป็นสัมมาปฏิบัติแล้วและเมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ คือ สัทธินทรีย์ ๑ วิริยอินทรีย์ ๑ สตินทรีย์ ๑ สมาธินทรีย์ ๑ ปัญญินทรีย์ ๑ ถึงความพร้อมเพรียงสม่าเสมอกันเป็นอันดีไม่ขาดตกบกพร่องแต่อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว พระวิปัสสนาญาณ ก็จะเกิดขึ้นและก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อยๆ ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. นามรูปปริเฉทญาณ... มีปริชากำหนดนาม กำหนดรูปได้ พุด่างๆ ว่า รู้จักตนเองว่าเป็นอะไรกันแน่

๒. ปัจจัยปริคตหาญาณ... มีปริชากำหนดเหตุผลของนาม รูปร่างและนามทั้งสองนี้ ต่างเป็นเหตุผลแห่งกันและกัน

๓. สัมมสนญาณ... มีปริชาเห็นพระไตรลักษณ์ เห็นรูปนามเป็นไปตามอำนาจแห่งพระไตรลักษณ์ คืออนิจจลักษณ์ ทุกขลักษณ์ และอนัตลักษณ์ เพราะเมื่อถึงญาณนี้แล้ว พระไตรลักษณ์จะปรากฏให้เห็นมาก

๔. อุทยัพพญาณ... มีปริชาเห็นความเกิดดับแห่งรูปนามเพราะเมื่อบรรลุถึงญาณนี้แล้ว รูปนามจะแสดงอาการเกิดดับให้ปรากฏเห็นมากมาย

๕. กังคญาณ... มีปริชาเห็นรูปนามแตกดับ สเลื่อมสลายหายไปเพราะเมื่อบรรลุถึงญาณแล้ว รูปนามจะแสดงอาการแตกดับให้ปรากฏเห็นมากมาย และละสมมติบัญญัติเข้าขั้นปรมัตถสภาวะล้วน

๖. ภยญาณ... มีปรีชาเห็นรูปนามเป็นภย คือเป็นสิ่งที่น่ากลัว เพราะเมื่อบรรลุถึงญาณนี้แล้ว รูปนามจักแสดงสภาวะที่น่ากลัวให้ปรากฏเห็นอย่างแจ่มชัด

๗. อาทินวญาณ... มีปรีชาเห็นรูปนามโดยอาทินวโทษ เพราะเมื่อบรรลุถึงญาณนี้แล้ว รูปนามจักแสดงทุกขโทษให้ปรากฏเห็นอย่างแจ่มชัด

๘. นิพพิทาญาณ... มีปรีชาให้เกิดความเบื่อหน่ายในรูปนาม เพราะเมื่อบรรลุถึงญาณนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานซึ่งเรียกว่า โยคีบุคคล จะเกิดความรู้สึกให้เบื่อหน่ายในรูปนามเป็นที่สุด การที่จะเกิดเบื่อโลกต่างๆ ไม่ปรารถนาที่จะไปเกิดอยู่ ณ ภูมิไหนๆ ก็มาเบื่อเอาจริงๆ ในตอนนี้ คือ ในตอนที่บรรลุนิพพิทาญาณนี้

๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ... มีปรีชาเกิดปรารถนาใคร่จะไปเสียให้พ้นจากรูปนาม เพราะเมื่อถึงญาณนี้แล้ว โยคีบุคคลผู้ปฏิบัติจะเกิดความรู้สึกใคร่จะหลุดพ้นใคร่จะออกจากวัฏสงสารเสียเป็นที่สุด โลกอะไรแม้จะดีพิเศษสักเพียงไหน ก็ไม่อยากจะอยู่ที่นั่น อยากถึงพระนิพพาน การที่จะมีความปรารถนาพระนิพพานนั้น จะมีความปรารถนาเอาจริงๆ ก็ในตอนนี้

๑๐. ปฏิสังขชาญาณ... มีปรีชาพิจารณากำหนดพระไตรลักษณ์อีกทีหนึ่ง เพราะเมื่อโยคีบุคคลบรรลุถึงญาณนี้แล้วพระไตรลักษณ์จะปรากฏให้เห็นอย่าง ชัดเจนอีกครั้งหนึ่งและการที่จักเข้าไปถึงพระนิพพานได้นั้น ต้องเข้าไปโทษทางอันประเสริฐ กล่าวคือพระไตรลักษณ์นี้เท่านั้น

๑๑. สังขารูปกชาญาณ... มีปรีชากำหนดวางเฉยในรูปนามทั้งปวง ไม่มีความยินดียินร้ายในสังขารอารมณ์ทั้งหมด จิตแห่งโยคีบุคคลถึงสภาวะที่เรียกว่าสงบเป็นอย่างยิ่ง เพราะสังขารูปกชาญาณนี้เป็นยอดแห่งโลกียญาณ ถ้าवासนาบารมีไม่พอ โยคีบุคคลผู้นั้นปฏิบัติก็จะติดขัดอยู่เพียงแค่นี้ สภาวะญาณไม่ขึ้นต่อไป หากवासนาบารมีเคยสร้างไว้ คือได้อบรมบารมีไว้พอและอินทรีย์ทั้ง ๕ ก็ถึงภาวะที่ได้ส่วนสมดุลกัณฑ์ โยคีบุคคลก็จะก้าวขึ้นสู่วิปัสสนาญาณเบื้องสูงต่อไป

๑๒. อนุโลมญาณ... จะก้าวขึ้นสู่โลกุตระภูมิขั้นแรกแล้วเป็นญาณที่มีสภาวะตระเตรียม เพื่อความอุบัติขึ้นแห่งพระอรियมรรคอันประเสริฐ

๑๓. โคตรภูญาณ... กำลังก้าวเข้าสู่โลกุตระภูมิ ทำการประหาร โคตรปฏุชน ให้ขาดได้อย่างเด็ด

ชาติในตอนนี้เอง

๑๔. มรรคญาณ... ถึงโลกุตระภูมิแล้ว พระอริยมรรคบังเกิดขึ้นแล้ว แต่เป็นพระอริยมรรคขั้นที่หนึ่ง ซึ่งเรียกชื่อว่าปฐมมรรค หรือพระโสดาปัตติมรรค ทำการตัดโซ่เหล็ก กล่าวคือสัญญาชนได้เป็นบางข้อบางเปลาะแล้ว แต่จะตัดสัญญาชนอะไรบ้างนั้น เดี่ยวเอาไว้พูดกันทีหลัง

๑๕. ผลญาณ... เสวยผลอันประเสริฐสุดแห่งโลกุตระภูมิได้รู้รสชาติพระอมตมหานิพพานที่ต้องการและปรารถนามานานนักหนา

๑๖. ปัจจเวกขณะญาณ... พิจารณาดูว่าตนละกิเลสอะไรได้บ้าง พูดอีกทีก็ว่า ทำการตรวจตราดูว่าตัดสัญญาชนอะไรได้บ้างแล้ว

ท่าน ผู้มีปัญญาทั้งหลาย เมื่อท่านผู้ใดอุตสาหะบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน จนกระทั่งได้ผ่าน โสฬสญาณ คือวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๖ ตามที่พรรณนามานี้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ท่านผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าบรรลุถึงโสดาบันโลกุตระภูมิ และได้นามว่าเป็น พระโสดาบันอริยบุคคล

คุณวิเศษ

ท่านพระโสดาบันอริยบุคคลนี้ ท่านตัดโซ่เหล็กอันเป็นบ่วงร้อยรัดให้ติดอยู่ในวัฏสงสาร กล่าวคือสัญญาชนได้ ๓ ประการ คือ

๑. สักกายทิฐิสัญญาชน ... ความเข้าใจผิดในรูปนาม
๒. วิจิกิจฉาสัญญาชน ... ความสงสัยในพระไตรรัตน์ คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ การที่จะมาปลงใจเชื่อในพระบรมพุทธศาสนา เชื่อในพระปัญญาสามารถแห่งสมเด็จพระจอมมุนีนาถสัมพุทธเจ้าก็มาเชื่อเอาอย่างแน่นอนเด็ดขาด ในตอนที่ตัดวิจิกิจฉาสัญญาชนนี้ได้เอง
๓. สิ้นพตปราคาสัญญาชน ... ความยึดถือในข้อปฏิบัติที่ผิดไม่ถูกทาง การที่จะให้ยึดถือข้อปฏิบัติอื่นใดในภายนอกพระบวรพุทธศาสนา เช่น ถือว่าการบำเพ็ญศีลและพรตอย่างฤๅษี ชีป่า

ดาบส ว่าเป็นหนทางให้บรรลุถึงพระนิพพานนั้น ย่อมไม่มีในสันดานแห่งพระโสดาบัน
 อริยบุคคลอย่างเด็ดขาด เพราะว่าท่านตัดสี่ลัทธิพตปราสมาสัญญาญชนนี้ได้แล้ว

จงเป็น อันว่า สัญญาญชนเบื้องต้นทั้ง ๓ ประการนี้ พระอริยบุคคลโสดาบัน ท่านตัดได้อย่างเด็ดขาด ไม่ให้มี
 เหลือติดอยู่ในจิตสันดานแห่งตนเลย นอกจากนี้ ท่านยังสามารถจะเข้าโสดาบันผลสมาบัติ เสวยอารมณ์
 พระนิพพานได้ตามจิตปรารถนาอีกด้วย และถึงแม้ว่าจะตัดสัญญาญชนนี้ได้เพียง ๓ ประการ ยังไม่หมดเลยที่
 เดียว ถึงกระนั้น ท่านก็ตัดการเวียนว่ายตายเกิด ในวัฏสงสาร อันมีภัยน่าสะพรึงกลัวได้มากที่สุดทีเดียว เพราะมี
 กฎกรรมดาอยู่ว่า พระโสดาบันบุคคลจะเกิดอีกอย่างมากไม่เกิน ๗ ชาติ ตามประเภทแห่งพระโสดาบัน ๓
 จำพวก คือ

๑. เอกพีธีโสดาบัน.. ท่านพระโสดาบันจำพวกนี้ จะเกิดอีกเพียง ๑ ชาติ แล้วก็จะมีโอกาสได้
 บรรลุพระอรหัตผลเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดในพระบวรพุทธ ศาสนา และแล้วก็จัดกับชั้น
 เข้าสู่พระปรินิพพาน

๒. โกลังโกละโสดาบัน... ท่านพระโสดาบันจำพวกนี้ จะเกิดอีกเพียง ๒-๓ ชาติเป็นต้น แล้วก็
 มีโอกาสได้บรรลุพระอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา และแล้ว
 ก็จัดกับชั้นเข้าสู่พระปรินิพพาน

๓. สัตตักขัตตบุตรโสดาบัน... ท่านพระโสดาบันจำพวกนี้เป็นจำพวกสุดท้าย เพราะมีวาสนา
 บารมีหย่อนกว่าพระโสดาบันทั้ง ๒ จำพวกที่กล่าวมาแล้ว ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้มีวาสนาบารมีด้อย
 กว่าก็จริง ถึงกระนั้นท่านก็จะเกิดอีกอย่างมากไม่เกิน ๗ ชาติ แล้วก็จะมีโอกาสได้บรรลุพระ
 อรหัตผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดในพระบวรพุทธศาสนาและแล้วก็จัดกับชั้นเข้าสู่
 พระปรินิพพาน

การที่พระโสดาบันอริยบุคคลมี ประเภทแตกต่างกันออกไปเป็น ๓ จำพวกดังกล่าวมานี้ ก็เพราะเหตุว่าบารมี
 อินทรีย์ที่ท่านอบรมสั่งสมมานั้นแตกต่างกัน คือ

ถ้า สร้างบารมีมาอย่างแก่กล้า เป็นบุคคลประเภทโทสจริต จิตสันดานมากไปด้วยปัญญา แต่มีสมาธิน้อย เคยเจริญวิปัสสนามาก เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ แก่กล้าในชาติที่แล้ว ก็สามารถได้บรรลุมรรคผลอย่างรวดเร็ว เช่นนี้ก็จะเป็นพระเอกพีซีโสดาบัน

ถ้า สร้างบารมีมาอย่างปานกลาง เป็นบุคคลประเภทราคะจริต จิตสันดานมีปัญญาและสมาธิเท่ากัน เคยเจริญวิปัสสนากรรมฐานและสมถกรรมฐานมาเท่าๆ กัน เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ แก่กล้าในชาติที่แล้ว ก็สามารถได้บรรลุมรรคผลอย่างปานกลาง คือไม่เร็วไม่ช้า เช่นนี้ก็จะเป็นพระโกลังโกละโสดาบัน

ถ้า สร้างบารมีมาอย่างอ่อน เป็นบุคคลประเภท โมหะจริต จิตสันดานมีสมาธิมาก แต่ปัญญาน้อย เจริญวิปัสสนากรรมฐานมาน้อย แต่เคยเจริญสมถกรรมฐานมามาก เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ แก่กล้าในชาติที่แล้ว ก็สามารถได้บรรลุมรรคผลเหมือนกันแต่บรรลุได้อย่างเชื่องช้ากว่าพระโสดาบัน ประเภทอื่น เช่นนี้ก็จะเป็นพระ สัตตักขัตตูปรมโสดาบัน

เมื่อกล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว การที่ท่านพระโสดาบันเหล่านี้จะเกิดทุกๆ ชาติอีกต่อไปนั้น ต้องเข้าใจว่าท่านจะไม่ไปเกิดในอบายภูมิ คือ ภูมินรก เปรต อสุรกาย เดียรฉาน เหล่านี้เลยเป็นอันขาด เพราะโลกุตระธรรมที่ท่านได้บรรลุนี้เป็นวิเศษสูงยิ่ง สามารถปิดอบายภูมิได้อย่างเด็ดขาดและแน่นอน ทุกๆ ชาติที่ท่านเกิดนั้น ท่านจะต้องไปเกิดในภูมิที่ดี มีความสุขเป็นพิเศษ เช่น เมื่อไปอุบัติเกิด ณ เทวโลก ก็เป็นเทพยดา เจ้าผู้เพียบพร้อมอุดมสมบูรณ์ไปด้วยเทวสมบัติ หรือเมื่อมาเป็นคนในมนุษย์โลกเรานี้ก็เกิดในตระกูลสูง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยมนุษย์สมบัติเป็นต้น แต่ข้อสำคัญที่นับเป็นพิเศษก็คือว่า ท่านได้สมบัติแก้วอันประเสริฐล้ำเลิศยิ่งกว่าสมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิราช เจ้า หรือสมบัติวิเศษอื่นใดพระบรรพบุรุษศาสนา และจักได้ดับขันธเข้าสู่พระนิพพานในอนาคตกาลอย่างแน่นอน นับได้ว่าท่านเป็นผู้มีโชคดี ได้มีโอกาสเกิดมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนาแล้ว ยังยึดเอาองค์พระประทับแก้ว คือสมเด็จพระพุทธเจ้ามาเป็นนาถะที่พึ่งแห่งตนได้อย่างแท้จริง อีกโสดหนึ่งด้วย ดังธรรมภาษิตที่ว่า

สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้บริบูรณ์ด้วยทรัพย์มหาศาลทั้งเป็นอิสระใหญ่ในหมู่ มนุษย์
 สมเด็จพระอมรินทราบราชาผู้เป็นใหญ่ในสรวงสวรรค์หรือท่านท้าวมหาพรหมผู้เจริญ ด้วยอิสระ
 มีมิตถานภาพยิ่งใหญ่ในหมู่พระพรหมทั้งหลายก็ตาม ถึงกระนั้นก็รู้ความเป็นพระโสดาบัน
 อริยบุคคลไม่ได้ ดังนี้

สภิกทาคามิโลกุตตรภูมิ

โลกุตตรภูมิ ชั้นที่ ๒ มีนามว่า สภิกทาคามิโลกุตตรภูมิ = ภูมิที่พ้นจากโลก คือท่านที่จะมาเกิดอีกครั้งเดียว
 หมายความว่า ท่านผู้ใดบรรลุถึงภูมินี้แล้ว ท่านผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่า พระสภิกทาคามิ อริยบุคคล เป็นพระอริย
 บุคคลชั้นที่ ๒ ในพระบวรพุทธศาสนาจะกลับมาเกิดอีกครั้งเดียวเท่านั้น ก็จักดับขันธปรินิพพาน

ท่านที่จะบรรลุถึงโลกุตตรภูมินี้ ต้องเป็นผู้ที่บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานผ่านโสดาบันโลกุตตรภูมิมาแล้ว
 ปรารณาจักบรรลุมรรคผลขั้นนี้ จึงเจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไปให้ยิ่งขึ้น เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ เสมอกันแล้ว
 เพราะมีवासนาบารมีที่ตนได้สั่งสอนอบรมมาเพียงพอ สภาวะแห่งวิปัสสนาญาณก็จะเกิดขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่
 อุตฺถัพพญาณ เป็นต้นไป จึงถึงสังขารุเปกขญาณ แต่สภาวะญาณเหล่านี้ จะปรากฏชัดเจนและละเอียดแจ่ม
 แจงกว่าสภาวะญาณที่ตนเคยผ่านมาแล้ว ต่อจากนั้น อนุโลมญาณ ก็จะเกิดขึ้น ติดตามมาด้วย โวทนา (โว ทา
 นะแทนโคตรภูญาณ เพราะท่านผู้นี้เป็นพระอริยบุคคลแล้ว มิใช่ปุถุชน เพราะฉะนั้น ญาณที่ตัดโคตรปุถุชน
 คือ โคตรภูญาณ จึงไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นอีก) ครั้นแล้วทุติยมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระสภิกทาคามิมรรค
 ก็จักอุบัติขึ้น ติดตามมาด้วยพระสภิกทาคามิผล เป็นการถึงพระนิพพานอีกครั้งหนึ่ง พระสภิกทาคามิมรรคนี้
 ไม่มีอำนาจตัดสัณฺญาอันใดอันหนึ่งได้เด็ดขาด แต่ถึงกระนั้น ก็มีอำนาจทำกิเลสทั้งหลายให้เป็น ตนุกร
 คือทำให้เบาบางกว่าพระโสภักปตติมรรค ซึ่งเป็นพระอริยมรรคครั้งแรกเป็นธรรมดา

คุณวิเศษ

ท่านพระสัทธาคามีอริยบุคคลนี้ นอกจากจะมีกิเลสเบาบางกว่าพระโสดาบันอริยบุคคลแล้ว ยังมีคุณวิเศษ คือสามารถเข้าถึงสัทธาคามีผลสมบัติ เสวยอารมณ์พระนิพพานได้ตามจิตปรารถนาอีกด้วย แต่ที่วิเศษสุด ยอดก็คือว่า ท่านพระสัทธาคามีอริยบุคคลนี้ ท่านจะเกิดอีกชาติเดียวเท่านั้น ก็จักได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ และแล้วก็จัดดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพาน ส่วนการที่ท่านจะเกิดอีกชาติเดียวนั้น ท่านจะไปเกิด ณ ที่ไหน ก็ เป็นไปตามประเภทแห่งพระสัทธาคามี ๕ จำพวกคือ

๑. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสัทธาคามีบุคคลในมนุษยโลกนี้ แล้วจุติไปอุบัติเกิดเป็น เทพเจ้า ณ สวรรค์เทวโลก ครั้นแล้วจึงจุติจากสวรรค์เทวโลก กลับมาเกิดในมนุษยโลกเรานี้ อีก ครั้งหนึ่งแล้วได้บรรลุพระอรหันต์ผลและดับขันธ ปรินิพพานในมนุษยโลกนี้เอง
๒. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสัทธาคามีบุคคลแล้ว กระทำความเพียรเจริญวิปัสสนา กรรมฐานต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งได้บรรลุพระอรหันต์ผลและดับขันธปรินิพพานในชาติ เดียวในมนุษยโลกเรา นี้เอง
๓. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสัทธาคามีบุคคลในมนุษยโลกนี้แล้วจุติไปอุบัติเกิดเป็น เทพเจ้า ณ สวรรค์เทวโลก ครั้นแล้วก็ได้บรรลุพระอรหันต์ผล และดับขันธปรินิพพานบนสวรรค์ เทวโลกนั่นเอง
๔. บางท่านเป็นเทพดาเจ้า สำเร็จเป็นพระสัทธาคามีบุคคล ณ สวรรค์เทวโลก แล้วได้บรรลุพระ อรหันต์ผล และดับขันธปรินิพพานบนสวรรค์เทวโลกนั่นเอง

๕. บางท่านเป็นเทพยดาเจ้า สำเร็จเป็นพระสภิกษาคามีบุคคล ณ สวรรคเทวโลกแล้วจุติมาอุบัติ
เกิดในมนุษย์โลกเรานี้ได้บรรลุพระอรหันตผล และดับขันธปรินิพพานในมนุษย์โลกนี้เอง

ท่านผู้มี ปัญญาทั้งหลาย ความอัศจรรย์แห่งพระโอวาทานุสาสนีขององค์สมเด็จพระจอมมุนีสัมมาสัมพุทธ
เจ้า ในกรณีที่สามารถชักนำสัตว์ให้ออกไปจากวัฏสงสารได้อย่างแน่นอน ย่อมปรากฏมีตามที่พรรณนามานี้
ผู้มีปัญญาเห็นภัยในวัฏสงสารคนใด เมื่อมีใจเลื่อมใสยึดถือเอาพระพุทธองค์มาเป็นนาถะที่พึ่งแล้วและ
พยายาม ปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี ผู้นั้นย่อมจะตัดภพตัดชาติที่จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ใน
วัฏสงสารได้อย่าง เต็ดขาดเป็นขั้นๆ ไป โดยไม่ต้องสงสัย

อนาคามีโลกุตตรภูมิ

โลกุตตรภูมิขั้นที่ ๓ มีนามว่า อนาคามีโลกุตตรภูมิ = ภูมิพ้นจากโลก คือท่านผู้จะไม่กลับมาอีก หมายความว่า
ท่านผู้ได้บรรลุถึงภูมินี้แล้ว ท่านผู้นี้ย่อมได้ชื่อว่า พระอนาคามี อริยบุคคล เป็นพระอริยบุคคลขั้นที่ ๓ ในพระ
บรรพพุทธานุสาสนี ท่านจะไม่กลับมาถือปฏิสนธิในกามาวจรภูมิ คือมนุษย์โลกและเทวโลกอีกเลย

ท่านที่จะได้บรรลุถึงโลกุตตรภูมิขั้นนี้ ต้องเป็นผู้บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ผ่านโลกุตตรภูมิขั้นที่ ๒ มาแล้ว
ปรารถนาที่จะบรรลุมรรคผลขั้นนี้ จึงตั้งหน้าอุตสาหะเจริญวิปัสสนากรรมฐานให้ยิ่งขึ้นไป เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕
ได้ส่วนสมดุลเสมอกันเป็นอันดีแล้ว เพราะวาสนาบารมีที่ตนได้สั่งสมอบรมมาเพียงพอสภาวะญาณก็เกิดขึ้น
เรื่อยๆ ตั้งแต่ **อุท্থัพพญาณ** เป็นต้นไปจนกระทั่งถึง **สังขารุเปกขญาณ** แต่สภาวะญาณเหล่านี้จะปรากฏ
ชัดเจนจนละเอียดแจ่มแจ้งกว่าญาณที่ตนเคยได้ผ่านมา ต่อจากนั้น **อนุโลมญาณ** ก็จะเกิดขึ้นตามติดมาด้วย
โวทานะ ครั้นแล้ว ตติยมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระอนาคามีมรรค ก็จักเกิดขึ้น พอพระอนาคามี
มรรคเกิดขึ้น ก็จักทำการประหารสัญญาโยชน์ได้อย่างเด็ดขาดอีกบางประการ แต่จะประหารสัญญาโยชน์อะไร
บ้างนั้น ประเดี๋ยวจะกล่าวทีหลัง ครั้นพระอนาคามีมรรคเกิดขึ้นแล้ว พระอนาคามีผลก็จักปรากฏตามติดกัน

มา จึงเป็นอันว่า บัดนี้ ท่านผู้นั้นเป็นพระอนาคามีบุคคลแล้ว

ตามที่กล่าวมานี้ ดูเหมือนเป็นสิ่งที่กระทำได้สำเร็จง่าย ๆ แต่ความจริงเปล่าเลย เพราะเป็นการกระทำที่ยาก
นักหนาสำหรับโยคีบุคคลผู้ปฏิบัติ เพราะว่าผู้ปฏิบัติเพื่อให้พระอนาคามีมรรคเกิดขึ้นในสันดานของตนนี้
ต้องเป็นผู้ที่มีสมาธิอย่างดีเยี่ยม ต้องเป็นผู้มีสมาธิเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ที่สุด โดยมีกฎตายตัวอยู่ว่า

ท่านผู้สามารถที่จะปฏิบัติให้พระโสดาปัตติมรรคและพระสกิทาคามีมรรคบังเกิดขึ้นในสันดานของตนนั้น
ต้องเป็นผู้บริบูรณ์ด้วย **ศีล** คือ มีศีลบริบูรณ์เป็นอย่างดี

ท่านผู้สามารถที่จะปฏิบัติให้พระอนาคามีมรรคบังเกิดขึ้นในสันดานของตนนั้นต้องเป็นผู้บริบูรณ์ด้วย **สมาธิ**
คือมีสมาธิดีเป็นยอดเยี่ยม

ฉะนั้น การปฏิบัติบำเพ็ญเพื่อความเป็นพระอนาคามีบุคคลนี้ จึงต้องมีสมาธิดีเป็นอย่างดี ต้องมีสมาธิเต็ม
เปี่ยมสมบูรณ์ที่สุด พระอนาคามีมรรคจึงจักอุบัติเกิดขึ้นได้ แม้จะเป็นการปฏิบัติที่ค่อนข้างจะยาก แต่ก็มิใช่
สิ่งเหลือวิสัยสำหรับผู้ใคร่จะออกจากทุกข์ในวัฏสงสาร

คุณวิเศษ

ท่านพระอนาคามีอริยบุคคลนี้ ท่านตัดสัญญาโยชนได้เด็ดขาดไปอีก ๒ ประการ คือ

๑. กามราคะสัญญาโยชน... ประหารกามราคะความติดอยู่ในกามคุณอารมณ์ทุกชนิดได้อย่าง
เด็ดขาด พูดอีกทีก็ว่า ไม่มีความรักความใคร่ติดอยู่ในจิตเลย ด้วยอำนาจแห่งพระอนาคามี
มรรคนี่

๒. ปฏิฆะสังโยชน์...ประหารปฏิฆะ คือความไม่พอใจในอารมณ์ต่างๆ ได้อย่างเด็ดขาด พุดอีก
ที่ก็ว่าไม่มีโทษโศกราตติดอยู่ในจิตเลย ตัดความโกรธได้ด้วยอำนาจแห่งพระอนาคามีมรรคนี้

เห็น ไหมแล้ว ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ว่าการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา สามารถตัดโซ่เหล็กอันผูกมัด
คอสัตว์ให้ติดอยู่ในวัฏสงสาร กล่าวคือสังโยชน์ได้เป็นลำดับมา บัดนี้ ตัดสังโยชน์ได้ ๕ ประการ แล้ว คือ

๑. สักกายทิฐิสังโยชน์
๒. วิจิกิจฉาสังโยชน์
๓. สลัปปตปรามาสสังโยชน์

สังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้ ตัดได้ด้วยอำนาจแห่งพระโสดาปัตติมรรคที่กล่าวมาในตอนต้นนั้นแล้ว

๔. กามราคะสังโยชน์
๕. ปฏิฆะสังโยชน์

สังโยชน์ทั้ง ๒ ประการนี้ ตัดได้ด้วยอำนาจแห่งพระอนาคามีมรรค ที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่นี้

ส่วนสังโยชน์ที่เหลืออีก ๕ ประการ จะสามารถตัดได้หรือไม่? และถ้าตัดได้ จะตัดด้วยอะไร? ขอท่านผู้มี
ปัญญาทั้งหลายจงอดุส่ำหัดติดตามศึกษาต่อไป ประเด็ยวก็คงจะทราบตอนนี้จะขอกล่าวถึงคุณพิเศษของพระ
อนาคามีบุคคลก่อน คือพระอนาคามีอริยบุคคลนี้ นอกจากท่านจะตัดสังโยชน์ได้อีก ๒ ประการตามที่
กล่าวมาแล้ว ท่านยังสามารถที่จะเข้าอนาคามีผลสมาบัติ เสวยอารมณ์พระนิพพานได้ตามจิตปรารถนาอีก
ด้วย แต่ที่พิเศษสุดก็คือว่า เมื่อท่านจุติไปแล้ว จะไม่กลับมาปฏิสนธิในกามภูมิ เช่นมนุษย์โลกและเทวโลกอีก
เลย ท่านยอมไปอุบัติเกิดใน **สุทธาวาสพรหมโลก** แล้วก็จะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธปรินิพพาน
บนโน้นเลยทีเดียว

ในวันนี้ หากจะมีปัญหาว่า การที่จะไปอุบัติเกิด ณ พรหมโลกได้นั้น จะต้องปฏิสนธิด้วยฉานวิบากอันเป็นผลแห่งฉานกุศล สำหรับพระอนาคามีบุคคลที่เป็น**ฉานลาภี** เคยบำเพ็ญสมถกรรมฐานได้ฉานมาก่อน ก็ไม่มีปัญหาอันใด คือต้องไปเกิดในพรหมโลกได้แน่ๆ แต่ที่นี้พระอนาคามีบุคคลที่เป็น **สุขวิปัสสกะ** คือบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานมาอย่างเดียวล้วนๆ ไม่เคยบำเพ็ญสมถกรรมฐาน ไม่เคยได้ฉานมาก่อนเลย แล้วอย่างนี้จะไปบังเกิดในพรหมโลกได้อย่างไรกัน?

ปัญหานี้ไม่ต้องสงสัย เพราะว่าพระอนาคามีบุคคลประเภทสุขวิปัสสกะนี้ เมื่อท่านใกล้จะจุติ **มัคคสิทธิฉาน** ย่อมบังเกิดขึ้น แล้วก็บังเกิดขึ้นแล้วก็เป็นปัจจัยนำให้ท่านไปเกิดในพรหมโลก ถึงแม้ว่าท่านจะถึงแก่ภรรณาพลงโดยไม่ทันรู้ตัว เช่น ขณะที่กำลังหลับอยู่ก็ดี หรือขณะที่กำลังกระทำกิจการใดๆ เผลออยู่ก็ดี มีผู้มากกระทำร้ายให้ถึงแก่ภรรณาพลงในทันทีทันใด โดยมิได้รู้ตัวเลย เช่นนี้มัคคสิทธิฉานก็ย่อมจะบังเกิดขึ้นแก่ท่านก่อนแล้วจึงจะจุติ トラบิตที่มัคคสิทธิฉานยังไม่เกิดขึ้นแล้ว พระอนาคามีบุคคลประเภทนี้จักไม่มีการจุติเลยเป็นอันขาด ต่อเมื่อมัคคสิทธิฉานบังเกิดขึ้นแล้ว ท่านจะจุติไปปฏิสนธิ ณ พรหมโลกดังกล่าวนี้

และเมื่อท่านไปอุบัติเกิดในพรหมโลกแล้ว ย่อมจักมีโอกาสได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธปรินิพพานตามประเภทแห่งพระอนาคามี ๕ จำพวกคือ

๑. อันตราปรินิพพายี... ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ไปอุบัติเกิด ณ สุทธาวาสพรหมโลกภูมิใด ภูมิหนึ่งแล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และปรินิพพานภายในอายุครึ่งแรกของสุทธาวาสพรหมโลกที่ท่านไปเกิดนั้น

๒. อุปหัจจปรินิพพายี... ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ไปอุบัติเกิด ณ สุทธาวาสพรหมโลกภูมิใด ภูมิหนึ่งแล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และปรินิพพานภายในอายุครึ่งหลังของสุทธาวาสพรหมโลกที่ท่านไปเกิดอยู่นั้น

๓. อสังขารปรินิพพายี... ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ไปอุบัติเกิด ณ สุทธาวาสพรหมโลกภูมิใด ภูมิหนึ่งแล้ว ก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ในภูมินั้นโดยสะดวกตายไม่ต้องใช้ความพยายามมากแล้ว
ดับ ชั้นธัมมปรินิพพาน

๔. สสังขารปรินิพพายี... ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ได้ไปอุบัติเกิด ณ สุทธาวาสพรหมโลก ภูมิใดภูมิหนึ่งแล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในภูมินั้นโดยต้องใช้ความพยายามอย่างแรงกล้า
แล้ว ดับชั้นธัมมปรินิพพาน

๕. อุทังสโตกนิภฏฐคามี... ได้แก่พระอนาคามีบุคคลที่ไปอุบัติเกิด ณ สุทธาวาสพรหมโลกชั้นต่ำ คือพรหมโลกชั้น อวิหาภูมิ แล้ว จึงจุติไปอุบัติเกิดในสุทธาวาสพรหมโลกชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ คือ

อตปปาภูมิ

สุทัสสาภูมิ

สุทัสสีภูมิ

อกนิภฏฐกาภูมิ

แล้วจึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับชั้นธัมมปรินิพพานที่ชั้น **อกนิภฏฐกาภูมิ** สุทธาวาสพรหมโลกเอง

คุณ วิเศษที่พรรณนามานี้ เป็นคุณวิเศษแห่งพระอนาคามีอริยบุคคลผู้ทรงพระคุณ อันประเสริฐในพระบวรพุทธศาสนาผู้ซึ่งจะไม่กลับมาสู่กามภูมิคือเทวโลกและ มนุษยโลกนี้อีกเลยในอนาคตกาล สำหรับในอดีตกาล หากสมัยใดมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกแล้ว พระอนาคามีอริยบุคคลซึ่งเป็นองค์พระพรหมผู้วิเศษสถิตย์อยู่ ณ ปัจจุบันสุทธาวาสพรหมโลกทั้งหลาย ก็ย่อมจะจรมาสู่มนุษยโลกเรานี้ เพื่อที่จักได้ทอดทศนาและได้สดับพระสัทธรรม แห่งองค์สมเด็จพระจอมมุณีชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าบ้างเป็นครั้งคราว เช่นนี้ก็มีอยู่บ้างเป็นธรรมดา

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติตรัสขึ้นในโลกแล้ว พระองค์ก็ทรงดำรงฐานะอยู่ในภาวะเป็นนาถะที่พึงของประชาสัตว์ผู้ติดอยู่ใน วัฏสงสารโดยทรงโปรดประทานพระธรรมเทศนาอันประเสริฐสุด เหล่าพุทธบริษัททั้งหลาย เมื่อปฏิบัติตามกระแสพระพุทธรูฏีกา ย่อมสามารถที่จะพาดนออกจากวัฏสงสารได้ โดยตัดสัญโญชน์ให้ลึกลับจัญไรที่พันผูกคอตนไว้เป็นลำดับไป เข้าสู่จุดหมายอันเพริศพรึง กล่าวคือแดนพระอมตะมหานิพพานไกลเข้าไปทุกที่ประดุจ เช่นพระอนาคามีอริยบุคคลที่กล่าวมานี้ ฉะนั้นจึงควรที่เราท่านทั้งหลายที่มีโชคดี เกิดมาพบพระบรมพุทธานุชาตินี้ จะน้อมใจให้เลื่อมใสในพระพุทธานุชาตินี้ให้จงมากเถิด อย่าได้เคลือบแคลงสงสัยอะไรเลย แล้วรีบปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี เพื่อที่จักน้อมนำเอาสมเด็จพระจอมมุณีพุทธเจ้ามาเป็นนาถะที่พึงของตัวเราให้จงได้

อรหัตโลกุตระภูมิ

โลกุตระภูมิขั้นที่ ๔ อันเป็นขั้นสูงสุด มีนามว่า อรหัต โลกุตระภูมิ คือภูมิที่พ้นจากโลก กล่าวคือท่านผู้สมควรแก่การบูชา หมายความว่า ท่านผู้ใดบรรลุถึงภูมินี้แล้ว ท่านผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าพระอรหันต อริยบุคคล เป็นพระอริยบุคคลขั้นสูงสุดในพระพุทธานุชาตินี้ เป็นผู้สมควรแก่การบูชาของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ท่านที่จักได้บรรลุถึงโลกุตระภูมิขั้นสูงสุดนี้ ต้องเป็นผู้ที่บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานผ่านโลกุตระภูมิขั้นที่ ๓ มาแล้ว และปรารถนาที่จักได้บรรลุคุณวิเศษอันประเสริฐสุด จึงรีบรุดตั้งหน้าอุตสาหะเจริญวิปัสสนากรรมฐานให้ยิ่งขึ้นไป เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ ได้ส่วนสมดุลงเสมอกันเป็นอันดี เพราะค่าที่มีวาสนาบารมีอันตนได้สั่งสมอบรมมาถึงภาวะที่เรียกว่า เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ที่สุดแล้ว สภาวะญาณก็จะเกิดขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่อุทกัพพญาณ เป็นต้นไป จนกระทั่งถึง สังขารุเปกขาญาณ แต่สภาวะญาณเหล่านี้จะปรากฏชัดเจนละเอียดแจ่มแจ้งเป็นที่สุดต่อจากนั้น อนุโลมญาณก็จะเกิดขึ้น ตามติดด้วย โวทานะ ครั้นแล้ว จตุตถมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระอรหัตมรรค ก็จะพลันอุบัติขึ้นและเมื่อพระอรหัตมรรคอุบัติขึ้นแล้ว ก็จะเป็นเสมือนดาบที่คมกล้า

สามารถฟาดฟันประหัตประหารบรรดาสรรพกิเลสทั้งหลาย ที่หมักดองอยู่ในขันธสันดานมานานนักหนา ให้ถึงภาวะหมดไปโดยสิ้นเชิง และโช่เหล็กกล่าวคือ สัญโญชน์ที่ยังเหลืออยู่อีก ๕ ประการ ก็ให้มีอันขาดสะบั้นหมดลง ตั้งอำนาจแห่งพระอรหัตมรรคที่อุบัติขึ้นในขณะนี้ ต่อจากนั้นพระอรหัตผลก็จะเกิดตามติดมา ให้ท่านได้เสวยอารมณ์พระนิพพาน เป็นขันธวิมุติหลุดพ้นจากเบญจขันธ์ กล่าวคือรูปนามเป็นพระมหาชีณาสพ ถึงความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง กิเลสฐิติแม้แต่เท่าयोगโยก็ไม่มีเหลือติดอยู่ในขันธสันดาน

อนึ่ง พึงทราบไว้ในที่นี้ด้วยว่า ท่านที่สามารถจะปฏิบัติเพื่อให้พระอรหัตมรรคบังเกิดขึ้นในขันธสันดานได้นั้น ต้องเป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วย ปัญญา กล่าวคือมีปัญหาบารมีที่เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ที่สุดแล้ว พระอรหัตมรรคนี้ จึงจักอุบัติเกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ ในพระบวรพุทธศาสนาที่สดบูชากว่าพวกเราชาวพุทธบริษัทนี้ จึงเป็นพระศาสนาที่เต็มเปี่ยมไปด้วยหลัก ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างยอดเยี่ยมสมบูรณ์เป็นอย่างยิ่ง เพราะการบรรลุมรรคผลอันประเสริฐสุดเป็นโลกุตระนี้ จะต้องบรรลุด้วยหลัก ๓ ประการ ดังกล่าวแล้ว คือ

๑. จะบรรลุพระโสดาปัตติมรรค และพระสกิทาคามีมรรคได้ด้วย **อธิศีล** คือศีลชั้นยอดเยี่ยมสมบูรณ์ที่สุด

๒. จะบรรลุพระอนาคามีมรรคได้ด้วย **อธิจิต** คือมีจิตเป็นสมาธิชั้นยอดเยี่ยมสมบูรณ์ที่สุด

๓. จะบรรลุพระอรหัตมรรคได้ด้วย **อธิปัญญา** คือปัญญาชั้นยอดเยี่ยมสมบูรณ์ที่สุด

ประเภทพระอรหันต์

พระอรหันต์อริยบุคคลในพระบวรพุทธศาสนานี้ เมื่อกล่าวโดยประเภทแล้วก็ย่อมมีอยู่ ๒ ประเภทคือ

๑. เจโตวิมุติอรหันต์... ได้แก่โยคีบุคคลผู้ปฏิบัติสมถกรรมฐานได้มานานมาก่อนแล้ว ภายหลังมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ก็ดี หรือโยคีบุคคลผู้ปฏิบัติเฉพาะแต่วิปัสสนากรรมฐาน แต่เมื่อพระอรหัตมรรคจะอุบัติขึ้นนั้น ฌาน ก็อุบัติขึ้นในขณะนั้น นั่นเองด้วย

อำนาจแห่งบูรพาธิการเช่นนี้ก็ดี ท่านเหล่านี้มีชื่อว่า ฌานลาภี บุคคล คือสำเร็จฌานสมาบัติได้
วิชา ๓ อภิญญา ๖ มีคุณพิเศษในทางสำแดงฤทธิ์เดชทั้งหลาย เช่นสามารถเหาะเหิรไปใน
อากาศเวหาหาวได้ เป็นต้น

๒. ปัญญาวิมุตตอรหันต์... ได้แก่โยคีบุคคลผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานล้วนๆ ไม่ได้ปฏิบัติสมถ
กรรมฐานมาก่อนเลยและเมื่อพระอรหันต์มรรคจักอุบัติขึ้นนั้น ฌานก็ไม่เกิดขึ้นด้วยเลย ท่าน
เหล่านี้มีชื่อว่า สุขวิปัสสกะ คือ ท่านเป็นผู้ปฏิบัติทำให้ฌานแห่ง ไม่สามารถที่จะสำแดงฤทธิ์
ต่างๆ ได้

นอกจากนี้ พระอรหันต์อริยบุคคลทั้งหลาย ยังแบ่งโดยประเภทแห่งคุณพิเศษได้ ๒ ประเภท คือ

๑. ปฏิสัมภิตาปัตตอรหันต์... ได้แก่พระอรหันต์ผู้แตกฉานในปฏิสัมภิตา เพราะเมื่อท่านจะได้
บรรลุพระอรหันต์มรรคพระอรหันต์ผลนั้น ปฏิสัมภิตาญาณทั้ง ๔ คือ

- ก. อรรถปฏิสัมภิตา แตกฉานในอรรถ
- ข. ธรรมปฏิสัมภิตา แตกฉานในธรรม
- ค. นิรุตติปฏิสัมภิตา แตกฉานในภาษา
- ง. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา แตกฉานในปฏิภาณ

ปฏิสัมภิตาญาณทั้ง ๔ นี้เกิดขึ้นพร้อมกับขณะที่ท่านได้บรรลุมรรคผล ด้วยอำนาจแห่งบูรพาธิ
การ

๒. อัปปฏิสัมภิตาปัตตอรหันต์... ได้แก่พระอรหันต์ผู้ซึ่งไม่แตกฉานในปฏิสัมภิตาญาณทั้ง ๔ ที่
กล่าวมาแล้วนั้น ท่านพระอรหันต์ประเภทนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มุคพระอรหันต์ คือพระ
อรหันต์ผู้ไม่มีความรู้ในพระปริยัติธรรม

ก็การที่ท่านจักได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงคุณพิเศษประเภทฌานลาภีบุคคล คือมีฌานกล้าสามารถ
 สำแดงอิทธิฤทธิ์ต่างๆ ได้ก็ดีทรงคุณพิเศษประเภทแตกฉานในปฏิสัมภิทาญาณต่างๆ ก็ดี ทั้งนี้ด้วยอำนาจ
 แห่งบูรพาธิการที่ท่านได้สร้างสมอบรมมาแต่อดีตชาติ กล่าวคือเมื่อชาติปางก่อนนั้น ท่านประกอบการอัน
 เป็นบุญกุศลใดๆ ย่อมได้เคยตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาไว้โดยนัยว่า

"ต่อ ไปภายหน้า เมื่อข้าฯ ได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์สาวกแห่งองค์สมเด็จพระทศพลแล้ว
 ไชร์ ขอให้มัลลคสิทธิฌานหรือพระปฏิสัมภิทาญาณจงบังเกิดขึ้นพร้อมกับการให้บรรลุ มรรคผล
 นั้นเถิด"

ด้วยอำนาจแห่งบูรพาธิการดังนี้ ท่านจึงได้เป็นฌานลาภีอรหันต์ หรือเป็นปฏิสัมภิทาปัตตอรหันต์ดังกล่าว
 มา ฝ่ายว่าท่านพระอรหันต์ผู้ไม่มีญาณหรือไม่ได้ปฏิสัมภิทาญาณ ก็เพราะไม่มีบูรพาธิการ กล่าวคือในอดีต
 ชาติ เมื่อท่านประกอบกองการกุศลใดๆ แล้วไม่เคยได้ตั้งความปรารถนาเช่นกล่าวเอาไว้ดังนั้น คุณพิเศษ
 คือฌานและปฏิสัมภิทาญาณจึงไม่เกิดขึ้น

คุณวิเศษ

ท่านพระอรหันต์อริยบุคคล ผู้เป็นพระมหาชีณาสพเจ้าทรงคุณวิเศษชั้นสูงสุดในพระบวรพุทธศาสนานี้ ท่าน
 ตัดสัญญาโยชน์ที่เหลือได้หมดเด็ดขาด รวมทั้งสิ้น ๕ ประการ คือ

๑. รูปราคะสัณฺญโยชน์... ความยินดีในรูปภพ คืออยากไปเกิดเป็นพระพรหมผู้วิเศษ อยู่ ณ รูป
 พรหมภูมิ ๑๖

๒. อรูปราคะสัณฺญโยชน์... ความยินดีในอรูปภพ คือความอยากไปเกิดเป็นพระพรหมผู้วิเศษสุด
 อยู่ ณ อรูปพรหมภูมิ ๔

ยังจำได้ไหมเล่า? ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายว่า รูปพรหมภูมิและอรูปพรหมภูมนี้ คือภูมิในวิภวสงสารชั้นไหน ถ้าซักจะงงๆ ก็จงเปิดกลับไปดูตอนต้นโน้น คือ ตอนที่ว่าด้วย อุปริมสงสาร นั้นแล้ว ก็คงจะเข้าใจได้และคงหายงง

๓. มานะสัญญาโยชน... ความถือตัวซึ่งได้แก่ อหังการและมมังการ

๔. อุทธัจจะสัญญาโยชน... ความที่จิตฟุ้งไป โดยที่จิตไม่สามารถจะตั้งอยู่ในอารมณ์เดียวได้นานๆ

๕. อวิชชาสัญญาโยชน... สภาพที่ไม่รู้พระจตุราริยสังัจจธรรม... คือโง่ พูดอีกทีว่า "โมหะ" ความมืดหลงแห่งจิต

ใน กรณีนี้ หากจะมีผู้สงสัยว่า ความไม่รู้ในสภาพธรรมกล่าคืออวิชชานี้ เหตุไฉนจึงยังเหลือติดค้าง คอยให้พระอรหันตมรรคประหารอยู่อีก เพราะเมื่อมรรคเบื้องต้นทั้ง ๓ เกิดขึ้นแต่ละครั้ง ก็ได้เห็นพระจตุราริยสังัจจกัจจตอวิชชาได้ทุกครั้งไป เหตุไฉนจึงยังมีอวิชชาเหลืออยู่อีกเหล่า น่าสงสัยนักหนา?

วิสัยหนาว อย่าสงสัยเลย ทั้งนี้ก็เพราะมรรคเบื้องต้นทั้ง ๓ คือพระโสดาปัตติมรรค ๑ พระสกิทาคามีมรรค ๑ พระอนาคามีมรรค ๑ เมื่ออุบัติขึ้น ย่อมเห็นพระจตุราริยสังัจจกัจจตอวิชชาได้ทุกมรรคก็จริง แต่วามรรคเหล่านี้ มีสภาพเป็น วิชชูปมา ธมฺมา คือมีสภาพเหมือนกับฟ้าแลบ ตาม ธรรมดาฟ้าแลบ ที่เราเห็นแปลบปลาบกัน อยู่ในยามราตรีมืดตื้อนั้น ย่อมมีแสงสว่างเกิดขึ้นแวบหนึ่ง แล้วความมืดก็ปกคลุมต่อไป ในกรณีแห่งมรรคเบื้องต้นทั้ง ๓ เห็นพระจตุราริยสังัจจกัจจตอวิชชาก็เช่นเดียวกับอุปมาที่ว่ามานั้น ส่วนพระอรหันตมรรคนี้มีสภาพเป็น วชิรูปมา ธมฺมา คือมีสภาพเหมือนกับฟ้าผ่า ตาม ธรรมดาสายฟ้าที่ฟาดผ่าลงมานั้น สิ่งที่เกิดขวางอยู่จะไม่ถูกทำลายเป็นอันไม่มี ในกรณีนี้ก็เหมือนกัน กล่าวคือเมื่อพระอรหันตมรรคผ่าลงมาแล้ว กองอวิชชาหรือโมหะที่ประจำจิตติดอยู่ในชั้นธันดานมานานไม่ว่าที่แสนโกฏ ก็ป็นนั้นย่อมจะพลันถูกทำลายแตกกระจายสูญหายไปหมดสิ้น ไม่เหลือติดอยู่ในจิตสันดาน คือไม่อาจปกคลุมได้อีกต่อไปเลย

รวมความว่า บัดนี้ บรรดาสรรพกิเลสน้อยใหญ่ทั้งหลายซึ่งเอามารวมเรียกไว้ในที่นี้ว่า สัญโญชน์ ได้ถูกตัด ถูกประหัต ประหารด้วยอำนาจพระอริยมรรคญาณต่างๆ หมดยุติแล้วใช่ไหมเล่า? เพื่อให้เข้าใจดี จะขอกล่าวซ้ำทบทวนดูอีกทีดังนี้

๑. พระโสดาปัตติมรรค ประหารได้ ๓ สัญโญชน์ คือ สักกายทิฏฐิ สัญโญชน์ ๑ วิจิกิจฉา สัญโญชน์ ๑ สीलัพพตประมาส สัญโญชน์ ๑

๒. พระสกิทาคามีมรรค ประหารไม่ได้สักสัญโญชน์เดียว แต่มีอำนาจพิเศษ คือ ทำกิเลสทั้งหลาย อันได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง ซึ่งเรียกว่า **ตณฺหฺร**

๓. พระอนาคามีมรรค ประหารได้ ๒ สัญโญชน์ คือ กามราคะ สัญโญชน์ ๑ ปฏิฆะ สัญโญชน์ ๑

๔. พระอรหันตมรรค ประหารได้ ๕ สัญโญชน์ คือ รูปราคะ สัญโญชน์ ๑ อรูปราคะ สัญโญชน์ ๑ มานะ สัญโญชน์ ๑ อุทธัจจะ สัญโญชน์ ๑ อวิชชา สัญโญชน์ ๑

พระอรหันตอริยบุคคล นอกจากจะสิ้นกิเลสเป็นสมุจเฉทประหารโดยการตัดสัญโญชน์ได้หมดสิ้นดังกล่าวมาแล้ว ท่านยังสามารถเข้าสู่อรหัตตผลสมบัติเสวยอารมณ์พระนิพพานได้ตามจิตปรารถนา อีกด้วย แต่ที่วิเศษสุดก็คือ ท่านหมดกิจอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นพระมหาชีนาสวเจ้าผู้ทรงคุณวิเศษประเสริฐสุดกว่าประชาสัตว์ทั้งปวง ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดให้ต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในห้วงมหรณพสงสารอีกต่อไป เมื่อถึงอายุขัยแล้ว ท่านก็ดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพาน ซึ่งเป็นแดนอมตะแสนสุขเกษมหนักหนา เป็นอันว่าท่านสามารถยึดถือสมเด็จจอมมุนีบรมไตรโลกนาถผู้ทรงเป็นนาถะที่ พึงของประชาสัตว์ในไตรโลกเอามาเป็นนาถะที่พึงของตนได้อย่างแท้จริงแน่นอน เป็นที่สุด

ท่านพุทธบริษัทผู้มีปัญญาทั้งหลาย เมื่อองค์สมเด็จจอมมุนีผู้ทรงมีพระบารมี เพื่อพระโพธิญาณอันบรมบ่มมานานหนักหนาได้เสด็จมาอุบัติตรัสในมนุษยโลกเรา นี้แล้ว ย่อมทรงเปรียบเหมือนประทีปแก้ว ส่องให้ประชาสัตว์ในไตรโลกได้เห็นว่าคุณงามดีให้ติดอยู่ในวิถีสงสาร แล้วก็ทรงแนะนำพร่ำสอน ถึงวิธีการ

ออกจากวัฏสงสารด้วยการตัดสัญโญชน์ ฝ่ายประชาสัตว์ผู้มีปัญญา ไม่ว่าจะเป็นเทพดา อินทร์ พรหม และ มนุษย์ เมื่อเชื่อตามกระแสพระพุทธรูฏีกาแล้ว ปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี ย่อมสามารถที่จะนำตนออกมา จากทุกข์ภัยในวัฏสงสาร เข้าไปเสวยสุขอยู่ในแดนพระนิพพานได้ชั่วนิรันดร์กาล ฉะนั้น สมเด็จพระจอมมุนี ศาสตราจารย์ จึงควรอย่างยิ่งแก่การที่จะได้รับสดตัว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

บัดนี้ เราทำนทั้งหลาย เกิดมาปะเหมาะปะพบพระบวรพุทธรศาสนาแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้เข้า พอดี จึงนับว่าเป็นโชคดีเหลือเกิน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะมามัวประมาท ทำเป็นนิ่งเฉยมิรู้มิชี้เสียอย่างนั้น จะ เป็นการสมควรแก่ตัวเราผู้โชคดีแลหรือ โดยที่แท้ เราต้องอุตสาหะพยายามปฏิบัติให้เกิดภาวนามยปัญญา เห็นความวิเศษสุดแห่ง พระพุทธรศาสนา เพื่อหาทางออกจากทุกข์วัฏสงสารให้จงได้ เพื่อจักได้หาย เหน็ดเหนื่อยเป็นการหยุดพักผ่อนตลอดกาล ด้วยการเสวยนิพพานสมบัติอันเป็นบรมสุขกันเสียที เมื่อ ปฏิบัติได้อย่างนี้ จึงจะสามารถนำพระองค์มาเป็นที่พึ่งอันประเสริฐสุดได้เป็นบรมสุขกันเสียที และตัวเรานี้ก็ จักได้ชื่อว่าเป็นสาวกอย่างแท้จริง ขององค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ผู้ทรงเป็นที่พึ่งอย่างยอดเยี่ยม แห่งประชาสัตว์ในไตรโลก

พรรณนาในเรื่องพระบรมไตรโลกนาถ สมควรที่จะยุติลงได้แล้ว จึงขอยุติลง ด้วยประการฉะนี้

บทที่ ๖

พระอนันตพุทธคุณ

บัดนี้ จักพรรณนาถึงพระคุณแห่งสมเด็จพระจอมมุนีสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีอยู่มากมายเป็นอนันต์ ขอท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย จงอุตสาหะติดตามต่อไปเถิด คงจักเกิดประโยชน์บ้างไม่มากนัก ดำเนินความว่า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นพระบรมไตรโลกนาถ คือ ทรงเป็นนาถะที่พึงแห่งประชาสัตว์ทุกจำพวกนั้น ทรงมีพระหฤทัยมั่นคงเด็ดเดี่ยว และประกอบไปด้วยพระกรุณาใหญ่ ใครจะช่วยหรือสัตว์โลกชนสัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏสงสาร จึงทรงพระอุตสาหะอาจหาญบำเพ็ญพระโพธิญาณบารมีธรรมยิ่งขึ้นไม่เสื่อมถอยนับ เป็นเวลาสิ้นกาลช้านานนัก เมื่อพระพุทธรูปพร้อมบริบูรณ์ครบถ้วนแล้ว ก็ได้สำเร็จพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ทรงมีพระสันดานแสนจะบริสุทธิ์โดยประการทั้งปวง เป็นที่อยู่แห่งพระกรุณาและพระญาณอันกว้างใหญ่ เปรียบประดุจขลาลัยมหาสมุทร ฉะนั้น

ครั้นได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพระพุทธรูปกิจประทานประโยชน์ให้แก่ชาวโลก โดยเทศนาวิธีประเภทเป็นเอกประการ ทรงมีพระอนุสาสน์โยบายผ่อนผันชักย้ายไปตามจริตอัธยาศัยแห่งเวไนยสัตว์ ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระวินัยทรงประดิษฐานไว้ซึ่งพระสัทธรรม ๓ ประการ คือ

๑. พระปริยัติธรรม

๒. พระปฏิบัติธรรม

๓. พระปฏิเวธธรรม

ครั้นแล้ว องค์พระประทับแก้วผู้ยังโลกให้ช่วงโชติชัชวาลก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วง ไป เปรียบได้ดังดวง
 ภาณุมาสสุริยมณฑลอันอุทัยไสแสงขึ้น ยังโลกให้สว่างชัชวาล ต่อกาลไม่นานก็ล่วงลับอัสดงคตไปเสียจะนั้น

กาลปัจจุบันนี้ ถึงแม้องค์สมเด็จพระจอมมุนีจักเสด็จดับขันธปรินิพพานมานานนับศตวรรษกาลได้ ๒๕๐๖
 พรรษา เข้าปีนี้แล้วก็ดี ถึงกระนั้นพระคุณอันมีเอนกอนันต์แห่งพระพุทธองค์เจ้านั้น ก็หาล่วงลับดับไปเหมือน
 พระรูปกายไม่ ยังฝังแน่นอยู่ในดวงใจของพวกเราชาวพุทธบริษัทอยู่มิใช่หรือ เมื่อกล่าวถึงพระคุณของ
 พระองค์แล้ว ก็มีอยู่มากมายไม่มีใครในโลกจะหาพราพรรณนาให้สิ้นสุดลงได้

ในกรณีนี้ มีอุปมากล่าวว่ ยังมีบุรุษหนึ่งซึ่งมีศิระะ ๑,๐๐๐ ศิระะ ศิระะหนึ่งมีปาก ๑๐๐ ปาก ปากหนึ่งมีลิ้น
 ๑๐๐ ลิ้น เขาเป็นบุรุษมีมหิทธิศักดิ์ดา มีอายุยืน ๑ มหากัปตลอดเวลาไม่ทำอะไรทั้งหมด ฝ้าแต่พราพรรณนา
 พระพุทธคุณอย่างเดียว อายุของบุรุษนี้ย่อมจะสิ้นไปก่อน แต่พระพุทธคุณหาสิ้นสุดลงไม่ เพื่อความเข้าใจ
 อย่างแจ่มแจ้งในเรื่องนี้ จะขอยกเอาเรื่องของพระอรหันตเถระเจ้าซึ่งมีปัญญามารูปหนึ่งมาเล่าให้ฟัง ดังต่อ
 ไปนี้

พระกาฬพุทธรัทษิตเถระ

กาล เมื่อร้อยปี ก่อนตั้งพุทธศก สมัยนั้น ยังมีนิครนถ์ ๒ คน เป็นชายหนึ่ง หญิงหนึ่ง ได้เรียนวาทะคารมคนละ
 ๕๐๐ ข้อ เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ต่างก็ออกสัญจรไปในประเทศต่างๆ เพื่อจะหาผู้โต้ตอบชิงชัย เพราะสมัยนั้น
 ประชาชนในชมพูทวีป ทั้งหญิงแลชายต่างก็สนใจลัทธิธรรมเป็นอันมาก คราวหนึ่ง คนทั้งสองไปพบกันที่
 พระนครเวสาลี ได้โต้ตอบวาทะไม่แพ้ไม่ชนะกัน พระเจ้าลิจฉวีผู้ครองนครเวสาลีเห็นความฉลาดของเขาทั้ง
 สองแล้ว มีความประสงค์จะให้เกิดคนฉลาดขึ้นในเมืองของตน จึงจัดการให้นิครนถ์ทั้งสองนั้นแต่งงานกัน

ต่อกาลไม่นานก็เกิดบุตรธิดาขึ้น ๕ คน เป็นชาย ๑ เป็นหญิง ๔ ล้วนแต่มีปัญญาเฉลียวฉลาด เรียนเอาวาทะของบิดามารดาไว้ได้จนหมดสิ้น ภายหลังธิดาทั้ง ๔ ซึ่งมีอุปนิสัยได้ออกบวชเป็นภิกษุณีในพระบวรพุทธศาสนา เพราะจำนนต่อปัญญาของพระสารีบุตรเจ้า ผู้อัครสาวกธรรมเสนาบดี

ฝ่ายบุตรชายซึ่งมีชื่อว่า สัจจกนิครนถ์ ได้เรียนวาทะจากมารดา ๑,๐๐๐ ข้อจบลงแล้ว ยังได้เรียนรู้อื่นๆ เพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก เป็นคนเจ้าคารมโวหารมีปฏิภาณสามารถในการโต้ตอบ มหาชนยกย่องว่าเป็นคนฉลาดยากยิ่งจะหาผู้เทียมถึงเลยตั้งตนเป็น ทิศาปาโมกข์อาจารย์ แสดงตนเป็นผู้วิเศษประเสริฐเลิศด้วยความรู้มีวิทยาการเชี่ยวชาญชำนาญนัก เหล่าศิษย์ก็ล้วนแต่มีศักดิ์เป็นลูกกษัตริย์แลพวกพราหมณ์มหาศาลเป็นส่วนมาก หนักเข้าเลยเกิดความปรวิติทไปว่า

"อาตมา นีลี มีความรู้วิทยาการมากมาย นานไปเบื้องหน้าน่าที่จะมีอันตรายเป็นแน่ คือว่า อุทธาท้องของอาตมาอันบรรจุความรู้มากมายไว้นี้ เห็นที่จะทะลุทะลายนอกไปสักวันหนึ่งเป็นแน่มนั่นอย่างกระนั้นเลย อาตมาจะอาพิตเหล็กมารึงรัดอย่าให้ท้องแตกออกไปได้"

ครั้น มาจินตนาการเห็นเช่นนี้แล้ว จึงพิตเหล็กอันหนึ่งมารึงรัดท้องไว้ ฝ่ายมหาชนชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายก็บังเกิดระบือลือเลื่องฟุ้งขจรไปต่างๆ นานา รวมแล้วก็ได้ความว่ายกย่องสรรเสริญสัจจกนิครนถ์ว่ามีปัญญามากนั่นเอง บางครั้งเขาถึงกับประกาศในที่ประชุมชนชาวเมืองเวสาลีว่า

"เรา ไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะซึ่งเป็นคณาจารย์ แม้ปฏิญาณตนว่าเป็นพระอรหันต์ก็ตาม ที่เราโต้ตอบด้วยถ้อยคำแล้ว จะไม่ประหม่าตัวสั่นหวั่นไหว ไม่มีเหงื่อไทรมหน้า ไทรมรักแกเป็นไม่มีเลย เรานี้มีปัญญามากแม้จะพูดจากับต้นเสาซึ่งไม่มีชีวิตจิตใจ เสา นั้นก็ยังสั่นสะท้านหวั่นไหวแล้วจะนับประสาอะไรกับมนุษย์!"

อรุณ รุ่งวันหนึ่ง ท่านพระอัสสชิเถระเจ้า เข้าไปบิณฑบาตรในเมืองเวสาลี สัจจกนิครนถ์เห็นเข้า จึงรีบเดินไปหาแล้วกล่าวถามขึ้นทันทีตามนิสัยเดิม

ดูกรสมณะ! พระโคตมทรงสั่งสอนสาวกทั้งหลายอย่างไร และคำสอนของพระโคตมที่เป็นไป
โดยมากกว่าอย่างไร?

"ดูกร ท่าน! สมเด็จพระบรมครูเจ้าของเราทรงสั่งสอนพระสาวกเป็นอันมาก แต่ส่วนแห่งคำสอนนั้นมีอยู่ว่า
รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณทั้งห้านี้ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตน สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงไม่ใช่
ตัวตน" พระอัสสชิเถระย่อพระโอวาทานุสาสนีให้เขาฟัง

ยังไม่เป็นที่พอใจของข้าพเจ้า สัจจนิกรนถ์พูดตามสันดานของตน ถ้า ข้าพเจ้าได้พบกับสมณโคตมได้เจรจ
กันสักหน่อย บางทีอาจจะเปลื้องความเห็นที่เลวทรามนั้นเสียได้ เอาละ... ประเดี๋ยวข้าพเจ้าจะไปพูดให้
เข้าใจถูกต้องกันเสียที เขากล่าวดูจะมีจิตกรณานักหนา แล้วก็รีบมุ่งหน้าเข้าไปหาเจ้าลิจฉวีทั้งหลายกล่าว
ประกาศขึ้นว่า

ท่านทั้งหลาย! ขอพวกท่านจงตามข้าพเจ้าไปด้วยเถิด ถ้าพระโคตมตั้งอยู่ตามถ้อยคำที่พระอัสสชิพูดแก่
ข้าพเจ้าเมื่อตะกี้นี้แล้ว ไชร์ ข้าพเจ้าจะชักลากถ้อยคำของพระโคตมมาตามถ้อยคำของข้าพเจ้า เหมือนกับ
บุรุษมีกำลังจับแกะที่มีขนขาวจุดลากมา หรือมีฉะนั้นก็เหมือนกับคนทำงานในโรงสุรา วางลำแพนสำหรับ
รองแป้งสุราผืนใหญ่ไว้ในหัวน้ำลิก แล้วจับที่มุมชักลากไปมาก็ปานกัน คอยดูเถิด ข้าพเจ้าจักถอนถ้อยคำ
ของพระโคตมเสียแล้วจักฟาดพระโคตมเล่น ให้เป็นเหมือนกับช่างลงสู่สระโบกขรณีแล้วพ่นน้ำเล่นสนุก
จะนั้น

บรรดา เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย เมื่อได้ฟังสัจจนิกรนถ์ประกาศเป็นคำโตใหญ่เช่นนั้น บ้างก็เชื่อ บ้างก็ไม่ยอมเชื่อ
แต่เพื่อจะรู้ว่าใครจะเป็นฝ่ายแพ้ฝ่ายชนะ จึงพากันตามเขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งประทับนั่งอยู่ ณ รม
ไม้แห่งหนึ่ง เมื่อสัจจนิกรนถ์เข้าไปถึงที่เฝ้าแล้ว ก็ได้ทูลถามปัญหาเหมือนอย่างที่ได้ถามกับพระอัสสชิเถระ
และสมเด็จพระพุทธรองค์ก็ทรงตอบปัญหาของเขาเหมือนกับที่พระอัสสชิเถระได้ตอบมา แล้วนั้นแล

ไม่จริง พระโคตม เขาคำนขึ้น หวังจะหักล้างวาตะของสมเด็จพระผู้มีพระภาค ไม่ เป็นความจริงหรือที่พระโคตมว่า ชั้นธ ๕ ไม่ใช่ของเรา โดยที่แท้ชั้นธ ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ มันเป็นตัวเป็นตน เป็นของเราต่างหาก

ดูกร สัจจกะ! ถ้าท่านถือว่า ชั้นธ ๕ เป็นตัวเป็นตนเป็นของเราแล้ว ท่านมีอำนาจที่จะกล่าวรูปของท่านหรือไม่ ว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนั้น จงอย่าเป็นอย่างนั้นเลย บังคับไม่ได้ใช่ไหมแล้ว? เพราะเหตุนั้น ชั้นธ ๕ จึงไม่เป็นของเรา เพราะเราบังคับไม่ได้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรง อธิบายให้เขาเข้าใจ และในที่สุดเขาก็ยอมจำนน และยอมรับว่าสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดไม่ใช่ตัวตน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา (สนใจการปะทะคารมระหว่างพระพุทธเจ้ากับเหล่าปราชญ์โดยละเอียด ศึกษาได้จาก หนังสือ จ้าววิชา จัดพิมพ์โดยคณะสังคมาวาส)

หลังจากสมเด็จพระบรมครูเจ้าได้ทรงแก้ไขปัญหาที่เขาผูกมาทูลถามจนแจ่มกระจ่าง หมดยุติแล้ว ในขณะที่ สัจจกะนิครนถ์ผู้เข้าใจว่า ตนมีปัญญามาก กำลังนั่งนิ่งอึ้งจนปัญญาอยู่ สมเด็จพระบรมครูเจ้าจึงตรัสขึ้นว่า

ดูกร สัจจกะ! เราซักถามท่านให้กล่าวแก่น้อยคำของท่านเอง และท่านก็แพ้ไปเองแล้วในบัดนี้ อึ้งเราได้ สติว่าท่านได้เคยกล่าวในที่ประชุมหมู่ใหญ่ว่า ไม่เห็นใครเลยที่ท่านโต้ตอบถ้อยคำแล้ว จะไม่มีเหงื่อไหล ออกจากรักแร้เป็นไม่มี แต่บัดนี้สิ หยาดเหงื่อของท่านหยดจากหน้าผากเปียกชุ่มผ้าห่มตกลงยังพื้นเป็น ประจักษ์ตา อยู่ แต่ดูเอาเถิด เหงื่อในกายของเราไม่มีเลย

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สัจจกะนิครนถ์ก็นั่งนิ่งอึ้งเกือบเขินก้มหน้าหงอยเหงาไม่มี ปฏิภาณที่จะคิดโต้เถียงอีก แล้วทูลสารภาพลูกะโทษว่า

ข้าแต่ พระโคตม! ข้าพเจ้าเป็นคนคะนองวาจา เพราะสำคัญตัวว่า อาจจะได้เถียงกับพระองค์ได้ บรูษมาปะทะช้างที่กำลังซัดมันก็ดี หรือมาเจอกองไฟใหญ่ที่กำลังลุกโชนดับหน้าดับหลังอยู่ก็ดี ก็ยังพอเอาตัวรอดได้ แต่ถ้ามาเจอกับพระสมณโคตมเข้าแล้ว ไม่มีทางเอาตัวรอดได้เลย อนึ่งข้าพเจ้า มีอุปมาประการหนึ่งปุ

อยู่ในสระโบกขรณี ยังมีกุมาร กุมารีทั้งหลายชวนกันออกมาจากบ้าน คมนาคารไปสู่สระเพื่อประสังข์จะอาบน้ำ ได้แลเห็นปุณฺจจับเอาขึ้นมาจากน้ำวางไว้ที่ริมฝั่ง หักก้ามและตีนปูเสียให้หมด ฝ่ายปูนั้นก็มิอาจเพื่อจะคลานต่อไปได้ กรณีนี้มีอุปมาแนใดก็ดี สมเด็จพระผู้มีพระภาคคือ พระองค์นี้เอง ได้ทรงพระกรุณาแก้ไขแก่ข้าพเจ้า จนบัดนี้เกิดองค์ปัญญากำจัดที่ฐานุทธิให้อันตรธานจากชั้นธสันดานเสียสิ้น ก็มีอุปมาประดุจกุมาร กุมารีหักตีนปูและก้ามปูและทิ้งให้นอนกลิ้งอยู่ที่พื้นดินฉะนั้น

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาเจ้า พระองค์ผู้ทรงโปรดสังกนิครนถ์ให้ละพยศอันร้าย จนในบัดนี้เขาเป็นผู้มีลักษณะสันดานเสื่อมหาคลายจากมิถจาทิภูจิจิ ค่อยมีปัญญาดำริในพระไตรลักษณญาณ ปานประหนึ่งสกุลชาติหนักหัวชวานซึ่งมีจะงอยปากอันคมกล้าบินไปเที่ยวเจ้าต้น พฤษษา อันหาแก่นมิได้ ครั้นอุตสาห์จะเอาไปต้นไม้นั้นก็อาจจะทะลุตลอดไปตามมโนมัยความปรารถนา ครั้นสืบไปเบื้องหน้า นกนั้นไปพบต้นไม้อีกต้นหนึ่งซึ่งประกอบไปด้วยแก่นแน่นหนายังนัก ถึงจะพยายามสักเพียงไร ก็มีอาจสามารถเพื่อจะเจาะแก่นไม้ต้นนั้นให้ทะลุทะลายไปได้ เมื่อขึ้นดิ่งกันจะเอาไปด้วยน้ำใจมานะ จะงอยปากแห่งนกนั้นก็ย่อมกินทนากการหักย่อยยับไป สังกนิครนถ์นี้ไซร้ก็เป็นเช่นนั้น ดีแต่จะสัญจรเที่ยวไปได้ถามปริศนาแก่บุคคลอื่น ผู้อ่อนความรู้เป็นทาสปัญญา ก็ย่อมคว้าเอาซึ่งชัยทุกครั้งไป ครั้นได้มาถึงสำนักของสมเด็จพระบรมทศพลญาณ แล้วก็ขัดสนจนปัญญามิอาจเพื่อจะแก้ไขอรรถปริศนานั้นได้ ย่อมถึงความปราศัยได้สำนึกและทูลสารภาพลูกะโทษอยู่ สมเด็จพระบรมครูเจ้าผู้ทรงพระคุณากร จึงมีพระพุทธรูปกาตรัสพระธรรมเทศนาสั่งสอนสังกนิครนถ์เป็นเอนกปริยายยิ่ง นักหนา เพื่อจะให้ได้สติปัญญาและบังเกิดอัศรประโยชน์ใหญ่หลวงในอนาคตกาลภายหน้าแล้ว ในที่สุด พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาตรัสว่า

"ดูกร สังกจะ! บุคคลในโลกนี้ยากที่จะได้พบพระบวรพุทธศาสนาแห่งตถาคตเจ้า บางเหล่าบางคนเกิดมาเป็นมนุษย์ตั้งพันชาติ หมื่นชาติแสนชาติ จึงจะได้มีโอกาสพบพระพุทธรศาสนาสักครั้งหนึ่งหนเดียว หรือบางทีก็มิได้พบเลย อันตัวท่านนี้สิ ได้มาพบพระบวรพุทธศาสนาของพระตถาคตในครั้งนี้ ก็เป็นบุญลาภอันยิ่งใหญ่ไพศาลนักหนา เหตุว่าได้เกิดสติปัญญาหยั่งเห็นประจักษ์แจ้งในกองบุญกองบาป เห็นคุณโทษประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ จึงจัดว่าเป็นการประเสริฐยิ่งนักเพราะฉะนั้น ท่านจงอย่าได้มีความประมาทเสียเลย"

สัจจนิกคนธ์ผู้มีวาสนา เมื่อได้สดับรับรสพระธรรมเทศนาก็บังเกิดมโนน้อมศรัทธาสรรเสริญสาธุการ
สมเด็จพระทศพลญาณเจ้าขึ้นอีกว่า

ข้า แต่พระสมณโคดมผู้เจริญ! ข้าพเจ้ามาที่นี่ก็เพื่อจะไต่ถามปฤชณาด้วยมีจิตเจตนาหวังจะให้พระองค์
อัป ภาคพ่ายแพ้แก่ถ้อยคำ แต่ถ้าพระองค์ทรงพระกรุณาบรรเทาโทษขจัดมิจฉาภิฐิในสันดาน ให้อันตรธาน
หายไปด้วยอำนาจพระธรรมเทศนาอุปมาเช่นบุรุษผู้หนึ่งซึ่งถูกอสริพิช ขบกัด ก็ให้กำเริบร้อนประหนึ่งว่าจะ
สิ้นชีวิตแล้ว ยังมีบุรุษอีกผู้หนึ่งซึ่งมีวิษณุมนต์คุณวิชามาช่วยดับพิษงูนั้นให้อันตรธาน หาย บุรุษผู้นั้นได้รับ
ความสบายหายจากเจ็ดปวดเจียนตาย นี้แลมีอุปมาฉันใด ข้าพเจ้านี้ถูกงูพิษร้ายคือมิจฉาภิฐิมาขบกัดให้
บังเกิดมิดมนมัวเมาเห็นผิด เป็นชอบ พระเจ้าข้า บัดนี้ พระองค์ทรงพระกรุณาแนะนำให้เห็นสว่างในทางบาป
บุญคุณโทษประโยชน์แลมิใช่ ประโยชน์ บังเกิดผลประโยชน์ทุกสิ่งทุกประการ ชำระสันดานให้บริสุทธิ์
บังเกิดสุขหาที่สุดมิได้ ดังนั้น พระองค์จึงเปรียบเหมือนหมองูผู้ทรงวิษณุมนต์ มีใจกรุณาเอื้ออารีช่วยระงับ
พิษให้สร้างหายจางไปด้วยวิชาคุณแห่งตน พระเจ้าข้า เขากราบทูลไปพลางคิดไปพลางก็ยิ่งเกิดศรัทธาขึ้น
ท่วมทับในดวงใจ จึงกล่าวอย่างไม่หยุดยั้งว่า พระเจ้า ข้า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ! พระองค์มากกระทำให้บัง
เกิดสวัสดิมงคลผลประโยชน์แก่ข้าพเจ้ายิ่งนักหนา พันที่จะคนนานับ ข้าพระองค์ขออาราธนาสมเด็จพระมิ่ง
มงกุฎปิ่นเกล้าโลกาจารย์กับหมู่ศิษย์สงฆ์ ทั้งปวงที่เป็นบริวาร โปรดคมนาคมการไปรับอาหารบิณฑบาตเพื่อ
เป็นบุญกุศลส่วนบุญแห่งข้าพระบาท ทูลอาราธนาแล้ว ก็น้อมนมัสการด้วยความเลื่อมใสเป็นนักหนา...

กาลล่วงมานานับด้วยร้อยปีทีเดียว ขณะนี้ สมเด็จพระชินสีห์บรมครูเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว
และสัจจนิกคนธ์ผู้กลับใจก็ได้ถึงแก่กาลกิริยาตายไปนานแล้ว แต่เจตติยคีรีมหาวิหารซึ่งตั้งอยู่ ณ ลังกาทวีป
ปรากฏว่ามีพระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งทรงคุณวิเศษสุดในพระพุทธศาสนา สันกิเลสตัณหาเป็นพระอรหันต์
อริยบุคคล มีปัญญามาก หยั่งเห็นประจักษ์แจ้งในพระไตรปิฎกธรรม เทียงแท้ในทางพระกรรมฐาน มีหมู่ศิษย์
สงฆ์เป็นบริวารเป็นจำนวนมาก ทั้งมีปรีชาแตกฉานในพระปฏิสัมภิทาญาณ ๔ เป็นที่สักการบูชาแห่งทั่ว
พระยาทั้งปวง พระคุณเจ้าผู้วิเศษรูปนี้มีนามว่า พระกาฬพุทธรักขิตเถระ ใน ขณะนั้น คนธรรมดาสามัญ

น้อยคนนักที่รู้จักว่า พระคุณเจ้าองค์พระกาฬพุทธรักชิตอรหันต์พิเศษที่ตนเคารพเลื่อมใสอยู่นั้น ที่แท้ก็คือ ลัจจะนิครนถ์ ผู้มีปัญหามากในครั้งพุทธกาลนั่นเอง บัดนี้ ด้วยบุญวาสนาบารมีที่ตนได้สั่งสมอบรมมา จึงพาให้มาเกิดและได้สำเร็จผลสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นพระอรหันต์ผู้ปรารถนาเปรี๊ยะอยู่ในขณะนี้

วันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ พระผู้เป็นเจ้าองค์อรหันต์ท่านพระกาฬพุทธรักชิตเถระ อดีตลัจจะนิครนถ์ครั้งพุทธกาล ท่านขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ซึ่งตั้งอยู่ ณ ใต้ต้นมะพลับในเจดีย์คีรีวิหารกำลังแสดงพระธรรมเทศนาว่า ด้วยเรื่องพระมหา พุทธคุณกภาพรรณนาถึงพระคุณแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เริ่มแสดงตั้งแต่ตอนหัวค่ำปฐมยาม มาจนถึงเวลาสิ้นราตรีปัจฉิมยามใกล้สว่าง จึงกล่าววสาณกถาว่า **อิหมโวจกควา** เป็นอาทินี้เป็นสังเขปกถาคือแสดงพระพุทธานุคุณจบลงแต่เพียงโดยย่อเท่านั้น

"สาธุ... สาธุ" เสียงหนึ่งซึ่งมีอำนาจประหลาด ให้สาธุการขึ้นที่สุดบริษัท ในขณะที่พระผู้เป็นเจ้าแสดงธรรมจบลงเหล่าพุทธบริษัทที่สดับรับฟังพระธรรม เทศนา และพระผู้เป็นเจ้าผู้แสดงพระธรรมต่างมองไปยังเจ้าของเสียงที่ให้สาธุการนั้น ก็พลันได้เห็นบุรุษหนึ่งร่างสูงใหญ่ยืนอยู่ในที่สดับบริษัทไม่ค่อยถนัด เพราะเป็นยามราตรี แต่พระผู้เป็นเจ้าก็จำได้ว่าบุรุษผู้นั้นคือ สมเด็จพระเจ้าลิตธาติสมหาราช กษัตริย์ปิ่นธรรณิลกาทานี่จึงมีวาจาถวายพระพรถามว่า

"ขอถวายพระพร มหาบพิตรผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ! พระองค์เสด็จมาเมื่อใด?"

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า" สมเด็จพระบรมกษัตริย์ทรงประณมกรตอบ "โยมนี่ สมทานอุโบสถศีลวันนี้แล้ว เข้าไปนั่งอยู่ในกุฎิที่เรือนแทบฏเขาใกล้ๆ วิหารนี้เอง ได้ทราบว่าคุณผู้เป็นเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาจึงรีบมาถึงนี้ ตั้งแต่ตอนหัวค่ำ ปฐมยาม ยืนฟังอยู่จนกระทั่งบัดนี้นะ พระคุณเจ้า"

"ขอถวายพระพร บพิตรพระราชสมภารเสด็จยืนอยู่สิ้นราตรีสามยามจะนี้ ยากที่ผู้อื่นจะทำได้" พระเถระเจ้ากล่าวชมชื่นตามความเป็นจริง

"ข้า แต่พระคุณเจ้า! อันการที่ยืนฟังพระธรรมเทศนาอยู่ตลอดราตรีสามยามจะนี้หาสู้เป็นไรไม่ แต่ข้อซึ่งโยมนี่ตั้งใจฟังได้จบจน มิได้ล่งจิตไปในที่อื่นเลย อันนี้ยากที่บุคคลผู้อื่นจะกระทำได้อย่างโยม ก็โยมฟังพระธรรมเทศนาของพระคุณวันนี้ โยมปริดาภิรมย์ชื่นชมยิ่งนัก มิได้ล่งจิตไปในที่อื่นเลยนะ

พระองค์เจ้า... เออ ก็พระธรรมเทศนาแสดงสรรเสริญซึ่งพระองค์ของพระมหากษัตริย์สมเด็จพระเจ้าแห่ง
เรา ที่พระองค์เจ้าสำแดงนั้นสิ้นเพียงเท่านี้ หรือว่าพระพุทธคุณนั้นยังมีอยู่อีกประการใด?"

"ขอ ถวายพระพร พระคุณแห่งสมเด็จพระบรมครูเจ้า ที่อาตมาภาพสำแดงมาตั้งแต่หัวค่ำจนถึงบัดนี้นั้นน้อย
นัก พระพุทธคุณที่อาตมาภาพยังมีได้สำแดงนั้น ยังมีอยู่อีกมากที่จะนับจะประมาณได้ ขอถวายพระพร"

"มากอีกแค่ไหนหรือ พระคุณเจ้า" สมเด็จพระบรมกษัตริย์ตรัสถามด้วยความเต็มตื่นศรัทธาเลื่อมใสใน
พระพุทธคุณ "ขอพระองค์เจ้าจงแสดงให้โยมนี้เข้าใจก่อนเถิด"

พระเถรเจ้ากาฬพุทธรักชิตองค์อรหันต์ ครั้นได้สดับพระบรมราชโองการตรัสดังนั้น จึงมีเถรวาจาว่า

"ขอ ถวายพระพร บพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ! ยังมีบุรุษผู้หนึ่งไปสู่นาข้าวสาลีอัน
กว้างขวางไพศาลได้พันกรีศ บุรุษผู้นั้นเด็ดเอาข้าวสาลีมารวงหนึ่ง ก็เมล็ดข้าวสาลีรวงเดียวที่บุรุษนั้นเด็ดมา
ย่อมมีประมาณน้อยนัก เมล็ดข้าวสาลีที่ยังเหลืออยู่ในนาอันกว้างใหญ่นั้น ย่อมมีประมาณมากนักฉันใด
พระพุทธคุณที่อาตมาภาพสำแดงวันนี้น้อยนัก มีอุปมัยดังข้าวสาลีที่บุรุษเด็ดมาเท่านั้น ก็อันว่าพระพุทธคุณที่
อาตมาภาพยังมีได้สำแดงนั้น ยังมีมากมายจะนับจะประมาณมิได้ มีอุปมัยดังเมล็ดข้าวสาลีที่มีอยู่ในนา
ทั้งหมด ฉะนั้น

อีกประการหนึ่ง ขอถวายพระพรบรมบพิตรพระราชสมภาร! เปรียบเหมือนบุรุษผู้หนึ่ง เอาเข็มจุ่มลงไป
มหาสมุทรน้ำใหญ่ น้ำที่ไหลเข้าไปในช่องเข็มนั้น ย่อมมีประมาณน้อยนักหนา แต่ว่าน้ำที่ไหลไปภายนอก
ช่องรูเข็มย่อมมากกว่ามากที่สุดจะนับจะประมาณได้ฉันใด พระครูแห่งองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าที่อาตมาภาพ
สำแดงในราตรีนี้น้อยนัก มีอุปมัยดังน้ำที่ไหลไปในรูเข็มเท่านั้น ก็อันว่าพระพุทธคุณที่อาตมาภาพยังมีได้
สำแดงนั้นย่อมมีอยู่มากมายจะนับจะประมาณ มิได้ มีอุปมัยดังกระแส น้ำที่ไหลไปภายนอกรูเข็ม ฉะนั้น

อีก ประการหนึ่ง ขอถวายพระพรบรมบพิตรพระราชสมภาร! เปรียบเหมือนสกุลชาตินกแอ่นลมตัวน้อย ที่
ร่อนเร่สราญอยู่ในนภลัยประเทศพื้นนภากาศที่นกน้อยนั้นเหยียดปีกเหยียด หาง ย่อมมีประมาณน้อย
นักหนา แต่ว่าอากาศที่เปล่าอยู่นั้นย่อมใหญ่กว่าจะนับจะประมาณมิได้ฉันใด พระคุณแห่งสมเด็จพระ
พระพุทธเจ้าที่อาตมาภาพยกเอามาสำแดงในราตรีนี้น้อยนัก มีอุปมัยดังประเทศอากาศที่ปกิษชาตินก

แอนลมตัวน้อยเหยียดซึ่งปีกแลหางออกไป เท่านั้น ก็อันว่าพระพุทธคุณที่อาตมภาพยังมีได้สำแดงนั้น ย่อมมีอยู่มากมายสุดจักนับประมาณ มีอุปมัยดุจประเทศอากาศอันกว้างใหญ่เปล่าอยู่ ฉะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระบรมไตรโลกนาถที่พึงของสัตว์โลกทั้งมวล ย่อมทรงไว้ซึ่งพระคุณเป็นอนันต์มากมายเป็นมหัศจรรย์ ตามที่อาตมภาพถวายพระพรมาดังนี้แหละมหาบพิตร ขอถวายพระพร"

สมเด็จพระเจ้าสัทธาติสบรมกษัตริย์ ท้าวเธอได้ทรงเสวนาฟังดังนั้น ก็ทรงมีพระราชหฤทัยภริมย์เกษมสันต์ปรีดา จึงมีพระวาทะตรัสว่า "ข้า แต่พระคุณเจ้า! ขอพระคุณเจ้าจงสอดส่องทิพยญาณหยั่งเห็นด้วยเถิด พระคุณเจ้าชา คือว่า โยมนี้บังเกิดศรัทธายินดียิ่งนักหนาไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรให้สมกับศรัทธาใน ขณะนี้ได้ ก็ จะถวายสมบัติในเมืองลงกานี้แก่พระรัตนตรัยทั้งหมด จะเว้นว่างไว้แม้พื้นที่ประมาณเท่าปลายปฏักจรดลงก็หาไม่ได้ โดยจะถวายไว้ในพระศาสนา ในกาลบัดนี้ พระคุณเจ้าชาขอพระคุณเจ้าจงรับรู้ด้วยเถิด"

ลำดับนั้น พระมหาเถรเจ้าจึงถวายสมบัติคืนแก่พระเจ้าสัทธาติสมหาราชผู้มีจิตศรัทธา แล้วปลอบประโลมว่า "ขอถวายพระพร บพิตรพระราชสมภารเจ้าพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ! ขออัญเชิญพระองค์ครองสมบัติสืบไปในนครนี้โดยทศพิธราชธรรมเถิด จะได้เป็นที่พึ่งแก่ฝูงประชาทุกถ้วนหน้า"

สมเด็จพระมหาษัตริย์ทรงตริตระองอยู่ชั่วครู่แล้ว ก็ทรงรับราชสมบัติคืนด้วยดี ฝ่ายพระกาฬพุทธรักขิต อรหันต์เจ้า ตั้งแต่ครั้งนั้นมาก็บังเกิดปรากฏดุจว่าภานุมาสพระจันทร์อันแต่ดวงในเวหาส เป็นที่กราบไหว้บูชาของเหล่าเทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลายในลังกาธานีนั้น ด้วยประการฉะนี้

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายเห็นแล้วไซ้ไหมเล่า ว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ย่อมทรงไว้ซึ่งพระคุณเป็นอนันต์คือ มากมายไม่มีที่สิ้นสุด ดุจดั่งคำของพระอรหันต์กาฬพุทธรักขิตเถรเจ้า ท่านกล่าวอุปมา ให้สมเด็จพระเจ้าสัทธาติสมหาราช ทรงสดับตรับฟังตามเรื่องที่เล่ามานี้ แต่การที่ใครจะมองเห็นพระคุณของพระพุทธองค์ได้มากน้อยแค่ไหน นั่นก็สุดแท้แต่ว่าปัญญาของใคร คือหมายความว่า ใครมีปัญญาจักชูดวงตาคือปัญญามาก มีสันดานบริสุทธิ์มาก ก็ย่อมจะเห็นพระคุณของพระองค์ได้มาก แต่ถ้าใครมีปัญญา

จักขุหน่อย มีสันดานบริสุทธิ์น้อยก็ย่อมจักเห็นพระคุณของพระองค์ได้หน่อย ยิ่งผู้ที่อภัพอัปวาสนาไม่มีโอกาสได้พบพระพุทธศาสนา หรือผู้ที่พบพระพุทธศาสนาแล้วแต่เป็นคนทิววิบัติหาปัญญาจักขุมิได้ คนเหล่านี้จะคิดจะมองไปเท่าใดๆ ก็ยังมีตมมองไม่เห็นพระคุณของสมเด็จพระพุทธเจ้าเลย

เมื่อมองไม่เห็นพระคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นนี้แล้ว ก็ย่อมทำให้เกิดมีทิฐิความคิดความเห็นต่างๆ นานาตามประสาใจแห่งตน บางคนบางพวกถึงกับมีความเห็นไปว่าสมเด็จพระมหากุณาสัมมาสัมพุทธเจ้า คงจะไม่มีปรากฏในโลกนี้เป็นมั่นคง องค์พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยกย่องสรรเสริญกันนั้น ก็คือ คนธรรมดาสามัญนี้เอง ไม่มีคุณวิเศษเป็นมหัศจรรย์อะไรที่ควรจะเชื่อถือ พระพุทธศาสนาก็คือนโยบายสอนคนโบราณนานมาแล้ว แต่ครั้งคนเรายังโง่อยู่ ความเห็นทำนองนี้ ซึ่งเป็นไปเพราะความไม่เชื่อในกำลังพระสัพพัญญุตญาณของพระตถาคตเจ้า ย่อมปรากฏในห้วงนึกของปุถุชนคนที่ยังมีทิฐิกิเลสทั้งหลายเป็นอันมาก และมีใช้จะพึงมาปรากฏแก่คนเราในสมัยนี้เท่านั้น แม้แต่ในอดีตสมัยกาลที่ล่วงมาแล้ว ตั้งแต่องค์สมเด็จพระประทีปแก้วปรินิพพานเป็นต้นมา ชาวประชาผู้เกิดมาภายหลังไม่เคยได้เห็นพระพุทธรองค์ ทั้งมีปัญญาทราบดีไม่ได้ลิ้มรสอมตธรรมอันประเสริฐสุดไม่ได้เป็นพระพุทธบุตร ต่อมอมตรสที่พระตถาคตเจ้าทรงประทานไว้ให้ย่อมจะมีความกินแหนงแคลงใจอยู่ไม่ หายว่า พระพุทธเจ้ามีจริงหรือ?

ความจริง นั้น สมเด็จพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมทรงปรากฏมีแล้วในโลกโดยแท้ อย่าสงสัยเลย จงเชื่อฟังเถิดแม้จักปราษญ์ผู้เกิดแต่ปางก่อน ซึ่งท่านมีสันดานบริสุทธิ์ซื่อตรง สำเร็จเป็นองค์พระอรหันต์ได้ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ก็ได้อุตสาหะพราสอนในเรื่องนี้สืบๆ กันมา โดยมีข้อความที่จะพรรณนาให้ฟัง ดังต่อไปนี้

โลกสมุทร

ธรรมดาว่ามหาสมุทรทะเลใหญ่ อันลึกล้ำคัมภีรภาพพันพิสัยย่อมทรงไว้ซึ่งทรายและชลชาติมากมายสุดจะนับได้ อาภูลมุลมากไปด้วยมัจฉาหมู่ปลาใหญ่น้อยเหลือคณนา และเป็นที่ไปมาอาศัยอยู่แห่งหมู่ขนาดครุฑ และมีเสื่อน้ำ บรรดาสัตว์ทั้งหลายย่อมพากันเที่ยวแหวกว่ายแสวงหาอาหารท่องแถวชลธารอยู่คลา คล่ำ บางคราก็กำเร็บด้วยหมู่สุรคิกคะนองแลเสียงเมฆก็ก้องสะท้อนท่องน้ำ กัมปนาทฟังดั่งเหมือนพินพาทย์ฆ้องกลองดุริยางค์ดนตรีเกร์สุวรรณค์ สมุทรวารินนั้นมีเกาะเกิดเป็นเขางามหลากหลายประมาณได้มากมาย นับเป็นหมื่นแสน มีหมู่อมรแทนเฝ้าแหงสิงสถิตทุกยอดเขา เทพยเจ้าทั้งหลายย่อมเสวยทิพยสมบัติโสมนัส บรรเทิงใจ โดยอาศัยสมัครสโมสรแต่ก่อนมา อนึ่ง มหาสมุทรวารินนั้น ย่อมมีนาวาสลุปกำปั่นสำเภาแห่งเหล่าพานิชแล่นไปมาทำการค้าขายไม่ขาดสาย อนึ่งย่อมประกอบไปด้วยสิ่งทั้งหลายเหล่านี้คือ มีฟองและระลอกคลื่นดาดขึ้นอยู่ทุกเช้าค่ำ มีคุ้งน้ำและปากอ่าวมากหลาย เป็นที่อาศัยของหมู่สัตว์และนิกรชน ทั้งประกอบด้วยวังวนแลบาดาลนำอัศจรรย์แปลกประหลาด วิจิตรโอภาสด้วยแก้วอนงกา มีหมู่ปลาและเต่าอาศัยอยู่อย่างสะดวกสบายเป็นอันมาก หลากหลายด้วยปลา มัจฉาชาตินานาชาติ มีปลาโลมา ปลาฉลาม ช้างน้ำ ม้าน้ำ และเงือกเบื้องต้น ย่อมอยู่อาศัยในมหาสมุทรนั้นโดยปกติธรรมดา

คราที่นั้น ก็พลันมีมหามัจฉาปลาใหญ่หนึ่งมีกายใหญ่โตมหิทธานักหนา จะใคร่ลองกำลังของตนจึงโดดขึ้นไปสุดแรงย่อมกระทำให้มหาสมุทรนั้นกำเร็บเป็น ระลอกใหญ่ซัดไปที่ริมฝั่งปรากฏเสียงดังสนั่นกึกก้องเหลือประมาณ กาลนั้นมนุษย์นิกรซึ่งสัญจรไปที่ริมฝั่งมหาสมุทรนั้น ครั้นเห็นคลื่นใหญ่พิกล ทุกคนก็ย่อมจะต้องเข้าใจว่า "ปลาใหญ่มีอยู่ในมหาสมุทรนี้เป็นมั่นคง ไม่ต้องสงสัย" คำอุปมาที่ว่ามานี้ฉันใด

โลกที่เราอาศัยอยู่เวลานี้ ก็เปรียบเหมือนกับมหาสมุทรวารินที่ว่ามานั้น เพราะมีความลึกล้ำสุดพรรณนา ทรงไว้ซึ่งน้ำคือ ราคะ โทสะ โมหะ มากมายเหลือจะคณนา อาภูลมุลด้วยหมู่มิจจาคือพาลปฤชณมีแพคือสกลกิเลสทั้งหลายลอยอยู่ แวดวงด้วยชายคือมิจจาทิฐิ ความคิดเห็นวิปริตผิดปกติมากมาย มีกระแสสายคือตัณหา พาให้ไหลไปไม่รู้จักหยุดยั้ง ได้มีธงชัยคือมานะ ความถือตัวสิ้นระริวอยู่เสมอใน

ทุกดวงใจ ร้อนด้วยไฟ คือราคะ โทสะ โมหะ สุดประมาณ ประกอบด้วยอันธการความมืดมิดด้วยฤทธิ์แห่ง
 อวิชา ความเขลาปราศจากปัญญา มีความสาหัสไปด้วยโภจเจตนาเป็นที่สุด ก็โลกสมุทรรนี้ผู้มีสติปัญญา
 เห็นแจ้งประจักษ์ย่อมเห็นเป็นภัยน่ากลัวนักหนา สุดที่จักหาอะไรมาเปรียบได้ เพราะเป็นที่อยู่ของคนตามืด
 ตาบอด คือผู้ที่ประกอบไปด้วยมิจฉาทิฐิในดวงจิตทั้งหลาย และเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์หญิงชายที่มีน้ำใจ
 เป็นกุศล และมีน้ำใจเป็นอกุศล คนมียศและหายศมิได้ คนมีเดชแลหาเดชมิได้ คนมีบุญแลหาบุญมิได้ คนที่
 มีคุณวิเศษและหาคุณวิเศษมิได้ คนที่มีความเจริญแลหาความจำเริญมิได้ คนมีปัญญาและหาปัญญามิได้
 คนที่มีความรู้แลหาความรู้มิได้ หนึ่ง โลกสมุทรรนี้จะได้มีแต่คนทั้งหลายเช่นว่ามาแล้วนั้นก็หามิได้ ย่อม
 ประกอบไปด้วยกษัตริย์และพราหมณ์ พ่อค้าแลชาวนา พ่อครัวและอาชีวก คนนุ่งขาวและปริพาชก พระพุทธ
 สาวกแลคนขอทาน คนถือทิฐิประพฤติพรตนอนกับพื้นแผ่นดินปฐพีภาค แลคนถือการนอนข้างเดียวเป็น
 วัตร คนไม่อาบน้ำเต็มไปด้วยเหงื่อโคลแลซีเปลือยเปล่ากายรวมทั้งพระตบส โยคีถาณทั้งหลายเป็นอัน
 มาก ย่อมปรากฏมีอยู่ในโลกสมุทรรนี้เกลื่อนกลาด นอกจากนั้น ยังมีสัตว์ตจตุบาทมีเอนกนานา เป็นต้นว่า อูฐ
 พ้า แพะ แกะ หมู หมา ช้าง ม้า แลสิหราช เป็นจำนวนมากมายเหลือที่จะกล่าว นอกจากนั้นเล่า ยังมีสัตว์สอง
 เท้า เป็นต้นว่า นกจากพราว นกแก้ว นกสาธิกา นกดูเหว่า นกเขา นกพิราบและนกตะกรุม นกฮูก มีลูกหลาน
 สืบพันธุ์กันไม่ขาดสาย ทั้งยังประกอบไปด้วยสัตว์ทั้งหลายที่มีเท้ามาก เช่น ตะขาบ กิ้งกือ แลสัตว์ประเภทที่
 หาเท้ามิได้ เช่นงูและไส้เดือน เป็นต้น ล้วนปะปนสถิตอาศัยอยู่ในโลกสมุทรรนี้ทั้งสิ้น

ปางเมื่อ สมเด็จพระชินสีห์สัพพัญญูเจ้า ผู้ทรงพระภาคอันงามเลิศประเสริฐสุด พระองค์ทรงอุบัติผุดขึ้นโลกนี้
 แล้ว องค์พระประทับแก้วย่อมมีอานุภาพยังพื้นพิภพปฐพี ทั่วหมื่นโลกธาตุให้หวาดไหว ได้ตรัสพระ
 ปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นเอกองค์อัครมหารุณีโลกนายกแล้ว ทรงสามารถยังมนุษย์โลกกับทั้ง
 เทวโลกให้กำเริบปั่นป่วนด้วยพระสัทธรรม แล้วก็ทรงปักแก้วไว้ซึ่งธรรมธชชชัย คือธรรมอันเลิศ สมเด็จพระ
 พระองค์ผู้สุดประเสริฐสัพพัญญูเจ้าทรงยังโลกให้กำเริบขึ้นด้วยระลอก คลื่น กล่าวคือตรัสพระสัทธรรม
 เทศนาสั่งสอนสัตว์ ตักเตือนสัตว์ เปลื้องสัตว์ร้อยสัตว์ชนสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกติภพ คืออบายภูมิทั้ง ๔ มี
 ภูมิทรก ภูมิเปรต ภูมิอสุรกาย และภูมิเดียรฉาน ทรงประทานพระอมฤตหนทางพ้นทุกข์ให้แก่สัตว์ทั้งหลาย
 ทั่วประเทศ มิได้เลือกเพศเลือกหน้า ทรงประทานยาดับพิษโลกคือกิเลสให้แก่สัตว์ในประเทศทั้งหลาย

กระทำใจให้สิ้นมลทินชาวบริสุทธ์ผ่อง ยังสัตว์โลกทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในพระปฏิสัมภिता ให้ตั้งอยู่ในพระวิโมกข์ให้ตั้งอยู่ในพระอริยมูอันสำราญ ตรัสประทานพระสังฆธรรมเทศนาซึ่งพระจตุราริยสังฆธรรมอันประเสริฐนักหนา หมู่เทวดาและมนุษย์ได้สวณาการสดับรับฟัง บางพวกตั้งอยู่ในพระอนาคามีผล บางพวกตั้งอยู่ในพระสกิทาคามีผล บางพวกตั้งอยู่ในพระอนาคามีผล บางพวกตั้งอยู่ในพระอรหัตผล บางพวกก็ตั้งจิตสมาทานศีล บางพวกตั้งจิตสมาทานพระไตรสรณคมน์ บางพวกตั้งอยู่ในภูมิเป็นอุบาสก อุบาสิกา มีศรัทธาเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย

กาลเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จพระพุทธลีลาขึ้นไปตรัสพระสังฆธรรมเทศนา ณ เบื้องสวรรค์ชั้นไตรตรึงษ์นั้น พระองค์ประทับนั่งเหนือบัณทุกัมพลลีลาอาสน์ แล้วตรัสพระสังฆธรรมเทศนาพระทุกขสังเหล่าเทพเจ้า ๘๐ โภกวิ ต่างล้วนโสมนัสปราโมทย์ชื่นชมยินดีในกระแสธรรม ก็ได้ธรรมจักขุบรรลุคุณวิเศษด้วยการพิจารณาเห็นซึ่งทุกขสังแล้วปลงปัญญาเห็นซึ่งนิโรธธรรมอันวิเศษ... อีกครั้งหนึ่ง กาลเมื่อสมเด็จพระโลกเชษฐเสด็จอยู่ ณ ปาสาณเจดีย์ ตรัสพระสังฆธรรมเทศนาสมุทยสังเหล่าเทพเจ้าและมนุษย์ทั้งหลายได้สดับแล้ว ก็มีเหตุยปราโมทย์ยินดีในพระกระแสธรรม ได้บรรลุมรรคผลมากมายนับจำนวนได้ถึง ๑๔ โภกวิ... อนึ่งโสด กาลเมื่อเสด็จลงจากดาวดึงส์ภพ สมเด็จพระนราภสัพพัญญูเจ้าก็ได้ตรัสพระสังฆธรรมเทศนาพระนิโรธสังเหล่าเทพเจ้าแลมนุษย์ทั้งหลายได้สดับรับสรพระธรรมเทศนาแล้วหมดความสอดแคล้ว สงสัยพระพุทธคุณ ได้บรรลุมรรคผลมากล้นเหลือปลายประมาณได้ถึง ๓๐ โภกวิ.. พระเทศนาที่พระมุนีโปรดประทานนั้น ปานประหนึ่งว่าคลื่นระลอกที่ซัดกระดกกำเริบหวั่นไหวอยู่ในโลกสมุทรอันสุด กว้างนี้และแล้วพระสมเด็จพระชินสีห์สัมพุทธเจ้าก็ทรงบำยพักตรเข้าสู่เขาภูมิมอันเกษม สานต์ คือดับขันธปรินิพพานเป็นเอกัตบรมสุขพิสัยไปตามธรรมตา

ฝ่ายว่า บัณฑิตชนมีปัญญาในสมัยหลังต่อมา ได้พบเห็นคลื่น คือพระสังฆธรรมอันโอฬารของพระบรมโลกุตตรมาจารย์เข้าก็เฝ้าปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี ผู้ที่มีวาสนาบารมีสูงก็ยอมตัดเสียได้ ซึ่งเครื่องจองจำอันมากมูลอาภูลเหลือล้นในขันธสันดาน ผลาญเสียซึ่ง ราคะ โทสะ โมหะ ให้หมดสิ้น มีจิตพ้นมลทินผ่องใสจากกิเลสบาปธรรม บรรลุถึงพระอรหัตผลเป็นพระอริยบุคคลโอฬาร กระทำพระนิพพานให้แจ้งชัดเป็น

พระปรมาภิไธย ฝ่าฝืนผู้มีวาสนาบาปมีต่ำกว่านั้นเป็นผู้ปฏิบัติตามที่ยอมได้รับผลสมควรแก่ การปฏิบัติ เป็นอัครราชชนนเหล่านี้ก็ยอมอนุমানกำหนดแนลงด้วยปัญญาได้ว่า "คลื่น พระสังฆธรรมอันแสนมหัศจรรย์นี้ ไม่มีใครที่จักให้เป็นไปได้ นอกจากพระผู้ห่างไกลจากกิเลส คือพระโลกเชษฐอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า เท่านั้น สมเด็จพระภควันตสัมมาสัมพุทธเจ้าปรากฏมีแล้วในโลกโดยแท้" แต่ชนมีบุญน้อยด้อยวาสนา ปัญญาเขลามัวเมาไปด้วยทิวมนะอหังการ ถือว่าตนมีความคิดดีเป็นยอดคน ไม่สนใจการปฏิบัติตามพระ โอวาทานุสาสนีก็ชวดเปล่าที่จักเห็นความมหัศจรรย์ แห่งพระพุทธพจน์ เมื่อไม่เต็มรสอมตธรรมเป็นพระพุทธ บุตร ก็ยอมจะถูกวิจิกิจจาดูให้กลางแคลงสงสัยอยู่มิวายว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีจริงฤ?

ธรรมบรรพต

ธรรมดาพญาเขาหิมพานต์นั้น ย่อมประกอบไปด้วยระเบียบแห่งเจ็อนเขา ยอดเขาแล้วไปด้วยศิลามากมาย หนักหนา เป็นที่อยู่แห่งหมู่สัตว์นานา ประกอบไปด้วยไม้แลเครือลดตาปกคลุมเป็นสมุทุมพุ่มพฤษชา มากไปด้วยชอกธารเหวท่า คณามนุษย์ คนธรรมพนิกกร กิณนร วิชยาธร ต่างสัญจรเที่ยวเล่นสำราญ อนึ่งภูเขา หิมพานต์นั้น เป็นที่อาศัยอยู่แห่งหมู่สุบรรณครุฑ นาค อสูร กุมภภัณฑ์ และยักษ์ทั้งหลาย ทั้งเหล่าอสรพิษร้าย ก็อาศัยอยู่มากมายหลายชนิดเหลือคณนา พร้อมทั้งโอสถต้นยาภิสารพัดจะมี แวดล้อมด้วยยอดศิรีทั้งหลาย คือตรีภภู ไกรลาศภูฏ สุมณภูฏ จิตตภูฏ และยุคนธรภูฏ และดูสูงขลุ่ดขึ้นไปดูก่อนเมฆเป็นช่อขึ้น ก็ยอดเขาหิมพานต์นั้นแลดูมีสีดุจเมฆเมื่อวันแรก หรือมิฉะนั้นเมื่อแลดูมีำัดจทาด้วยดอกอัญชัญอันมีสีเขียว ปนสีคราม สีม่วง สีหม่นทั้งหลาย บ้างก็คล้ายสีในกายแห่งนาคราชอันเขียวคล้ำ ถ้ามิฉะนั้น แลดูแวววับ เหมือนกับพยับแดดเดือน ๕ งามสง่าไม่มีใดเทียม ที่นี้ มนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นปัญญาชน เมื่อตั้งต้นไปเห็นยอดเขานั้นแต่ไกล เขาก็เข้าใจด้วยอนุমানปัญญาว่า... นี่เป็นยอดเขาหิมพานต์! หิมพานต์บรรพตปรากฏมีอยู่ โดยแท้หนอ ความอุปมาที่ว่ามานี้ฉันใด

ธรรมบรรพตภูเขาคือพระธรรมแห่งองค์สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า ก็มีลักษณะการเหมือน
 เช่นนั้น ถ้าวรรณและผลเป็นเอนกประการ ประดับไปด้วยยอดและแง่เงื่อม กล่าวคือ สุธัญญะวิโมกข์ ทาง
 เข้าสู่พระนิพพานโดยอนัตตลักษณะ อนิมิตตวิโมกข์ ทางเข้าสู่พระนิพพานโดยอนิจจลักษณะ อปัณฺหิต
 วิโมกข์ ทางเข้าสู่พระนิพพานโดยทุกขลักษณะและมีทางขึ้นสู่ธรรมบรรพตนั้น กล่าวคือท่านผู้มีปัญญาทรง
 พระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรม เป็นที่สถิตอาศัยอยู่แห่งท่านพระอรหันต์ อริยบุคคลผู้บรรลุพระอรหัตผล
 เป็นที่เที่ยวไปแห่งท่านผู้ปฏิบัติเพื่อมรรคผลชั้นต่ำมีท่านผู้ปฏิบัติเพื่อ พระโสดาปัตติผลเป็นต้น และท่าน
 ผู้ทรงจิวรศร้าหมองครองชีพด้วยสุจริตปรารธนาน้อยค้อยอยู่สุขสำราญ ช่งเสพสถิตอยู่เป็นอันมาก อนึ่ง
 ธรรมบรรพตนี้ ย่อมเป็นที่สถิตอยู่แห่งท่านผู้ได้ไตรวิชชาและอภิญญาท่านผู้ได้ปฏิสัมภทา และผู้ได้สำเร็จใน
 บารมีญาณ นอกจากนั้นธรรมบรรพตนี้ ยังอาภีรณมากมุลไปด้วยยาอันดับเสีซึ่งพิษร้ายที่กำซาบช่านใน
 ใจสัตว์ ทั้งยังมีโอสถอันจะบำบัดดับโรคทุกขทั้งปวงและรักษาอายุให้เจริญ เช่นประกอบไปด้วยจันท์
 กล่าวคือ คีล โอสถกล่าวคือสมณะ กฤษณากล่าวคือปัญญา กลิ่นกล่าวคือสันโดษอันบริสุทธิ์เป็นต้น อนึ่ง
 ธรรมบรรพตนี้มียอดคีรีภูเขารวมอันประเสริฐเป็นบริวารแวดล้อมอีกด้วย ซึ่งได้แก่ภูเขาคือพระสติปัญฐาน
 ภูเขาคือพระสัมมปัปะาน ภูเขาคือพระอิทธิบาท ภูเขาคืออินทรีย์ ภูเขาคือพละ ภูเขาคือโพชฃงค์ และภูเข
 คือพระอัฐังคิกมรรค ภูเขาคีรีเหล่านี้เป็นบริวารแวดล้อมธรรมบรรพตนั้น และประการที่สำคัญก็คือว่า
 ธรรมบรรพตมียอดสูงเยียมนัก สุดที่อันตรายอื่นใดจักล้างผลาญได้ ยอดบรรพตนี้คือพระนิพพานอย่างไร
 เล่า พระนิพพานอันดับเสีซึ่งความอยากและความกระวนกระวายถอนเสีซึ่งความอาลัย ทำให้สิ้นไปเสี
 ซึ่งความยินดี คือราคะ ทำให้สิ้นไปเสีซึ่งยินร้ายคือโทสะ และโมหะ มีสภาวะเยือกเย็นเป็นสุขคือไม่รู้เกิด
 ไม่รู้ตาย เป็นมหาสุญญตา เจียบสุญสงบสุดในโลก นี้แลเป็นยอดธรรมบรรพต สมเด็จพระสุดตสัมมาสัม
 พุทธเจ้า ครั้นทรงสร้างธรรมบรรพตอันประเสริฐนี้แล้ว ก็ทรงบำยพักตรเข้าสู่เขตภูมิอันเกษมसानต์ เสด็จดับ
 ชนธ์ปรินิพพานล่วงไป

ฝ่ายบัณฑิตชนคนมีปัญญาในสมัยหลังมา ครั้นได้ข่าวธรรมบรรพตมีอยู่ ก็สู้อุตสาหกรรมปฏิบัติตามพระโอ
 วาทานุสาสนี เมื่อถึงที่เห็นธรรมบรรพตนั้นเข้าแล้ว ย่อมไม่แคล้วที่จะตะลึงงันด้วยความอัศจรรย์ใจตน ทุก
 คนถึงแม้จะเกิดในกาลสุดท้ายภายหลัง ไม่ทันได้เห็นพระรูปกายของพระพุทธเจ้าก็จริง

แต่เมื่อได้เห็นสิ่งสำคัญคือธรรมบรรพตที่พระสุคตทรงสร้างไว้แล้วย่อมจะ อนุমানด้วยปัญญา อุทานออกมาว่า "โอ... อัจฉรย์จริงหนอ ธรรมบรรพตอันแสนประเสริฐนี้ไม่มีใครอีกแล้วที่จะมีปัญญาสามารถสร้างไว้ได้ นอกจากพระผู้ห่างไกลจากกองกิเลสคือ สมเด็จพระโลกเชษฐอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น สมเด็จพระภาคันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว ทรงปรากฏขึ้นแล้วในโลกเรนี้โดยแท้เป็นแน่ มั่น"

ฝ่ายท่านที่มีบุญน้อยต่อยวาทสนา หรือว่าผู้มีปัญญาเขลาแก้วมาไปด้วยทิฐิมานะอหังการไม่เห็นคุณค่าแห่งพระศาสนา แม้ว่าพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระชินวรพุทธเจ้ายังปรากฏอยู่ ก็มีสัจจะปลงใจให้เชื่อลงได้ให้มีอันเป็นคิดวิจารณ์ไปต่างๆ ตามประสาคนที่ยังมีทิฐิกิเลสและวิจิกิจฉากิเลสอยู่ บุปผาคำความคิดเห็นของตนอันค่อนข้างจะใช้ไม่ได้เป็นใหญ่ มีใครจะเชื่อฟังในพระโอวาทานุสาสนี หรือมีจะนั้นก็ตีความดูประหนึ่งว่า พระพุทธพจน์อันลึกล้ำคัมภีร์ภาพของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงอบรมบ่มพระสัมโพธิญาณมานานเข้า อยู่ภายใต้ปัญญาความดีของตนเท่านั้นเอง เลยเป็นเหตุให้ไม่มีการปฏิบัติอย่างจริงจัง เมื่อไม่มีการปฏิบัติอย่างจริงจังแล้ว การบรรลุมรรคผลอันเป็นวิเศษเบื้องสูง ซึ่งสามารถขจัดความสงสัยในพระรัตนตรัย จักบังเกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อ วิจิกิจฉา ความสงสัยยิ่งมากมูลอาภูลอยอยู่ในจิตสันดาน ก็เลยมักให้พาลคิดไปว่า "อี... พระธรรมคำสั่งสอนมีค่าควรแก่การปฏิบัติจริงหรือ... พระพุทธศาสนาเป็นนิกายนิกธรรมนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริงหรือ... ที่ว่าพระพุทธเจ้านี้ มีจริงหรือๆ ว่าเป็นเรื่องราวที่มนุษย์อะไร ใครคนหนึ่งเสกสรรเป็นทำนองเทพนิยายปรัมปราเรื่องหนึ่งดอกกระมัง?" ให้คิดสงสัยวนเวียนอยู่อย่างน่ากลุ้มใจแทนอยู่เช่นนี้ ก็เพราะขาดสิ่งสำคัญอยู่อย่างเดียว คือขาดการปฏิบัติ จึงอาจเห็นธรรมบรรพตปรากฏอยู่โดยแท้ แต่ก็ไม่อาจจะรู้จะเห็นได้ ตามอดตาใส เลยถูกความสงสัยสะกิดใจอยู่เนืองๆ ว่า พระพุทธเจ้ามีปรากฏในโลกจริงฤ?

ธรรมเมฆ

ธรรมดา มหาเมฆหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า จตุทีปกะ เมื่อตั้งขึ้นจะให้ฝนตกใหญ่ นั่น ท่านผู้ใดมานชานาญฤทธิ์ทั้งหลาย ย่อมจะเห็นนิมิตบังเกิดขึ้นเป็นสำคัญก่อน คือเบื้องบนอากาศจะปรากฏเป็นกลุ่มก้อนห้อยย้อยดุจสร้อยสังวาลย์ และปรากฏมีดอกไม้สวรรค์บันดาลตกลงมามากมาย มีมหาวาตลมอ่อนละเอียดย่อยพัดมาเรื่อยๆ เย็นน้อยเฉื่อยช้านสบาย มนุษย์นิกรทั้งหลายก็สโมสรชื่นชมยินดี หนึ่ง ย่อมมีเสียงอึงมี่แห่งหัตถิโปตก ลูกช้างและอัสสโปตกลูกม้าทั้งสองร้องโกลุญจนาท ทั้งสฤณชาติทั้งหลาย ก็มาบินวะอ่อนร่อนรำปราโมทย์ยินดี สายอสนีฟ้าแลบแปลบปลาบไปทั่วทิศา มีกลิ่นมหาเมฆมากกว่าหมีนพันสีสันต่างๆ บ้างก็เขียว บ้างก็เหลือง บ้างก็แดง บ้างก็ขาว บ้างก็เป็นสีหงสบาท มีสีอ่อนแซมซ้อนสลับกัน พลันก็มีฤโฆษอ้ออึงกึกก้องไปด้วยเสียงฆ้องกลองสวรรค์ บังเกิดเป็นมหันตนิมิตเอนกจะนับจะประมาณมิได้ เมื่อจตุทีปกะมหาเมฆนี้บันดาลฝนตกลงมา ฝ่ายมนุษย์นิกรแลสัตว์ทั้งหลายทั่วโลกา เห็นฝนตกลงมาที่ไกรก ทรอกชอกธาร ละหานห้วยหนองคลองบึงบางบ่อและสระ ทุกสถานที่เต็มเปี่ยมด้วยน้ำ และทั่วพื้นปฐพีแผ่นดินชุ่มคล่ำไปด้วยต้นไม้อายุใหญ่ใหญ่เขียวชะอุ่มเป็น คราบอยู่ดูร่มเย็น หม่อมมหาชนนี้ได้เห็นกาลนี้ ก็ย่อมจะมีความรู้อนุมานด้วยปัญญาได้ว่า "ฝนนี้เป็นฝนทำใหญ่ ตกลงมาแล้วหนอ" ข้อนี้มีอุปมาฉันใด

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสดาจารย์เจ้า เมื่อเสด็จมาอุปบัติและตรัสพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณในโลกเรานี้แล้ว องค์พระประทับแก้วก็ทรงยังธรรมเมฆให้ตกลงมาเหมือนกัน ด้วยว่าสมเด็จพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยังโลกสวรรค์และโลกมนุษย์ให้เอิบอิมเกษมसानต์หรรษาด้วยท่าฝนคืออมตธรรม สำสัตว์ทุกแห่งหล้า เมื่อถูกหยาดท่าฝนของพระองค์ราดลงในดวงจิต บางหมู่ก็สถิตตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ และศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ บางหมู่ก็บวชเป็นพระภิกษุภาวะในพระบวรพุทธศาสนาทรงพระปาติโมกข์สังวรศีล บางหมู่ผู้มีวาสนามีได้บรรลุถึงธรรมวิเศษ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบันชั้นพระสกิทาคามีและชั้นพระอนาคามี บางหมู่มีวาสนาสูงสุด จัดเป็นพุทธบุตรผู้วิเศษ ได้บรรลุธรรมวิเศษเป็นพระอรหันต์อริยบุคคลพ้นจากราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ กำจัดเสียซึ่งเครื่องลบล้างคือความยินดีในกามคุณ ๕ ประการ ให้พินาศขาดจากสันดาน บรรลุพระนิพพานอันเกษมसानต์สิ้นทุกข์ทั้งมวล เช่นนี้เป็นจำนวนมากกว่ามาก

ครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยังธรรมเมฆให้ตกลงมา ให้ประชาสัตว์ได้รับอมตธรรมชุ่มฉ่ำในดวงฤทัยอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

ฝ่ายบัณฑิตชนคนมีปัญญาในสมัยหลังต่อมา ได้เห็นวารีคือธรรมของพระชินสีห์ อันเกิดจากธรรมเมฆท่าฝน ยังเปี่ยมล้นปรากฏอยู่ในโลกา ก็สู้อุตสาหปฏิบัติตามพระโอวาทานุศาสนีจนสามารถที่จะนำเอาธรรมวารีนั้นมา ดื่มหกิน แต่พอกระแสสินธุ์คืออมตธรรมนั้นตกลงถึงดวงฤทัยก็พลันให้เกิดมหัศจรรย์ใจ เป็นล้นพ้น ถึงแม้ว่าตนจะเกิดมา ณ โอกาสสุดท้ายภายหลังมิตันได้เห็นสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าก็ตาม แต่เมื่อได้ดื่มอมตธรรม มีธรรมวารีซาบซ่านอยู่ในฤทัยบัดนี้ ย่อมจะอนุমানได้ด้วยปัญญาเป็นอันดีว่า "โอ้หนอ! ธรรมวารีอันเป็นอมตรสนี้ ใครผู้ใดฤฯ จักสามารถให้ปรากฏมีขึ้นได้ นอกจากพระผู้ห่างไกลจากกองกิเลสคือองค์สมเด็จพระโลกเชษฐสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์เดียวเท่านั้น สมเด็จพระภควันต์ทรงยังธรรมเมฆให้ปรากฏแล้ว ประทานอมตธรรมคือฝนท่าใหญ่ สำหรับดับไฟ คือกองทุกข์ของสัตว์ในโลกลนี้ โอ... สมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกลนี้จริงแล้ว หนอ" ดังนี้

ฝ่ายผู้ที่มีบุญน้อยต่อยวสานา หรือผู้ที่มีปัญญาโหดเขลามัวเมาไปด้วยทฐิมานะ ไม่เห็นคุณค่าพระพุทศาศนา แม้ว่าธรรมวารีอันเกิดจากธรรมเมฆ ยังปรากฏอยู่เปี่ยมล้นเต็มโลกอยู่ขณะนี้ แทนที่จะเกิดปิณดีนดีริบวักริบตักมาดื่มกินให้รู้รสกระแสดินธุ์ คืออมตธรรมว่าล้ำเลิศพิเศษสุดปานใด แต่ก็ให้มัวเมาตกอยู่ในความประมาท ขาดการปฏิบัติตามพระโอวาทานุศาสนี เมื่อไม่มีการปฏิบัติคือการกระทำแล้ว ปฏิเวธความดี การบรรลุธรรมวิเศษอันเปรียบเสมือนการนำเอาธรรมวารีมาอาบใจหรือดื่มกินให้รู้รส จักมีได้แต่ที่ไหนเมื่อไม่รู้รสธรรมวารี ก็ย่อมเป็นที่แน่นอนเหลือเกิน คน โขปัญญาทราวมเหล่านี้ จักไม่มีโอกาสได้มองเห็นความสามารถแห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้า พระองค์ผู้ทรงบันดาลธรรมเมฆยังธรรมวารีให้ตกลงมาในโลกลนี้ได้เลยอย่างแน่นอน คราใด ที่อนุสรณ์ถึงพระพุทศาศนา ก็มักให้มีวิจิกิจจาคความสงสัย ผุดขึ้นในใจอยู่เสมอว่าพระพุทศเจ้าปรากฏขึ้นแล้วจริงฤฯ?

ธรรมนที

ธรรมดาว่าคงคาทั้งหลาย ย่อมไหลมาแต่ป่าเขาใหญ่แล้ว และไหลหลั่งลงมาทางพื้นภูมิภาคฝ่ายใต้ลงสู่ มหาสมุทรทะเลใหญ่ในคราวที่มหาเมฆ มโหฬาร บันดานฝนให้ตกลงมาเป็นท่าใหญ่ ท่วมบ่อสระสถานที่ทั้งหลายแล้ว ก็เป็นน้ำป่า พัดพาเอาขอนไม้ใหญ่น้อย และรากใบเป็นสวะลอยไป สัตว์จตุบาท ทวิบาททั้งหลาย เช่นแมลงปอ ตะขาบ มด หนู งู พังพอน สุนัข กระต่ายและเสือป่าเป็นอาทิ ก็พากันหนีอุทกภัยขึ้นไปอาศัยบน ดอย สัตว์ที่มีกำลังน้อยนำสงสารหนีไม่พ้น น้ำฝนก็ท่วมตายและไหลพัดพาไปสู่มหาสมุทร ไข้แต่เท่านั้น อุทกชั้นคือห้วงน้ำอันมีกระแสเชี่ยวแรงกล้าเป็นน้ำป่ายังพัดพาเอาสิ่ง โสโครกบรรดามีให้ไหลไปหมดสิ้น ชำระท้องถื่นผืนปฐพีให้สะอาดหมดลามก และน้ำนั้นก็ไหลไปสู่มหาสมุทรจนแห่งหมดไม่เหลือเลยในไม่ช้านาน กาลต่อมา มนุษย์นิกรได้สัญจรมา ณ ประเทศที่นั่น ครั้นได้เห็นคราบน้ำป่าบ่อเปิดติดอยู่ตามกอหญ้าและตามยอดไม้ และเห็นรวงรังของสัตว์ที่เคยอยู่พื้นดิน มันขึ้นไปทำรังอาศัยอยู่ตามเชิงซุ้มพุ่มไม้อันเป็นที่สูง ก็ย่อมจะจงใจให้เกิดความคิด อนุমানด้วยปัญญาแห่งตนโดยไม่ต้องมีใครบอกก็ได้ว่า "นั่นแน่ ที่นี้เคยมีห้วงน้ำ ไหลมาท่วมแล้ว ดูซิ... ที่กอหญ้าก็มีคราบน้ำ หรือที่ยอดไม้ก็มีคราบน้ำท่วมขึ้นไปถึง สกุนตปักษีชาติไม่อาจอยู่พื้นที่ต่ำได้ อุตส่าห์ขึ้นไปทำรังอยู่บนต้นไม้สูง ต้องมีคงคาสายน้ำป่าใหญ่ไหลผ่านประเทศที่นี้แล้วเป็น แม่นมั่น" ข้อความที่เสกสรรมานี้มีอุปมาจันใด

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสตราจารย์เจ้า เมื่อได้ตรัสรู้สำเร็จพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณแล้ว องค์พระ ประทีปแก้วก็ทรงยังธรรมนทีสายน้ำคือธรรมอันโอฬารยิ่งใหญ่ ให้หลั่งไหลออกมาจากพระโอษฐ์สำเร็จเป็น พระพุทธรูปพร้อมกันทั้งหมดมีจำนวน มากมายถึง ๘ หมื่น ๘ พันพระธรรมชั้น ก็ธรรมนทีของพระองค์นั้น เมื่อไหลมาโดยลำดับกัน ย่อมไหลลงสู่ สาครปากอ่าว กล่าวคือพระนิพพาน ซึ่งเป็นสถานที่ปัจจุอาการ ประชุมตกแต่กันได้ มิรู้แก่ มิรู้ตาย มีสภาวะเป็นสุขสบายยิ่งนักหนา ด้วยว่า เมื่อสมเด็จพระมหากรุณาธิมา สัมพุทธเจ้าทรงยังธรรมนทีให้หลั่งไหลอยู่นั้น ก็ทรงยังโพธิโยยกลสัตว์ที่ได้สร้างบารมีมาแก่กล้าสมบูรณ์ ให้ ได้รู้ธรรมวิเศษสำเร็จกิจแห่งพรหมจรรย์ ทรงยังชาวโลกสวรรค์หมู่อมรแลมนุษย์นิกร ให้อิ่มเอิบด้วยธรรม พิบัติเป็นอันมาก ให้กำจัดเสียซึ่งราคะ โทสะ มานะ และมักขะคือความกระต้าง หลู่คุณท่านผู้อื่น

ด้วยสันดาลพาลเขลาคิดว่าตนดีกว่า และให้กามคุณอารมณ์เป็นที่สุขสบายน่าพอใจชอบใจ พยาบาทความ
 ยินร้ายไม่พอใจในอารมณ์ที่ไม่ถูกกับใจตน สักกายทิฐิ ความเข้าใจผิดในรูปนามว่า เป็นตัวตน อันเปรียบ
 เสมือนหอกปักอก ให้ง่วงเวียนว้ายตายเกิดในวัฏสงสาร วิจิกิจฉาความล่งเลงสัยไม่เชื่อลงไปได้ในพระ
 รัตนตรัย คือ พระพุทธรัตน์ พระธรรมรัตน พระสังฆรัตน และตณหาอันรชชัญ มิใช่น้อยให้ลอยเสียซึ่งอกุศล
 ธรรมปาปกรรมอันพิลึกต่างๆ ให้อ้างเสียซึ่งเปือกตม กล่าวคือโมหะ มานะ และลาภสักการะ ให้เปลื้องเสีย
 ให้พ้นจากอกุศลทั้งปวง ให้อ้างพ้นจนถึงเป็นพระอรหันต์ในที่สุด สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงยังธรรมที่ให้ไหล
 หลั่งพัดพาประชาสัตว์ไปสู่นิพพานสาครแล้วองค์สมเด็จพระชินวรก็เสด็จ ดับขันธปรินิพพานไป

ฝ่ายบัณฑิตชนคนมีปัญญาซึ่งเกิดในสมัยหลังต่อมา ครั้นได้เห็นรอยธรรมที่ของสมเด็จพระชินสีห์สัมพัญญ
 เจ้านั้นแล้วก็ดีใจดัง ได้แก้วไม่ประมาทชักเข้าให้เสียเวลา ด้วยเกรงว่า ตนนี้เกิดมาจะเสียชีวิตเกิดเสียเปล่า
 ใฝ่อุตสาหะปฏิบัติดำเนินตามรอยธรรมที่นั่นไปมิได้เห็นแก่การเหนื่อยยาก พยายามถอนตนจากเปือก
 ตมโคลนเลน คือโมหะ มานะ และลาภสักการะค่อยดำเนินไปๆ แล้ว ในที่สุด เมื่อมาถึงปากอ่าวเห็นนิพพาน
 สาครเข้า ก็ให้ตะลึงงันอัศจรรย์เป็นล้นพ้น อุทานออกมาว่า "โอ้หนอ นิพพานสาครนี้แสนมหัศจรรย์นัก ใคร
 เล่าหาจักเป็นผู้สามารถมาพบมาเจอก่อนเป็นคนแรกได้ นอกจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วเป็นไม่มี
 สมเด็จพระชินสีห์ทรงพบแล้วทรงแสดงธรรมที่พัดพาให้สัตว์ทั้งหลายมาถึงนิพพาน สาครนี้แล้วโดยมาก
 บัดนี้หากพระองค์ดับขันธนิพพานแล้วก็จริง แต่สิ่งสำคัญคือร่องรอยแห่งธรรมที่ยังมีอยู่ ผู้ใดปฏิบัติตาม
 ธรรมที่แล้ว ต้องมาถึงพระนิพพานสาครนี้แน่นอน โอ้... อัศจรรย์แท้ พระผู้ปล่อยกระแสธรรมที่ คือองค์
 สมเด็จพระชินสีห์ สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลกจริงเป็นแน่นอน"

ฝ่าย มิจฉาทิฐิชนและคนที่มีปัญญาโหดเขลาทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้มีบุญน้อยด้อยวาสนา มีดวงตาเสียเปล่าแต่
 หามีแววไม่ ไร้ปัญญา มองไม่เห็นคุณค่าอันประเสริฐของพุทธศาสนา แม้ว่าขณะนี้ รอยธรรมที่แห่งพระพุท
 ธองค์เจ้ายังปรากฏอยู่ในโลกนี้ แทนที่จะรับดำเนินตามไป ด้วยการปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี ก็ให้มีอัน
 เป็นเกิดทิววิบัติ มีความเห็นชัดๆ ขวางๆ ไปว่า " พระพุทธศาสนามีได้เป็นนิยยานิกธรรม คือนำสัตว์ออกจาก
 ทุกข์มิได้ ไม่ควรที่ใครจะปฏิบัติตามให้เหนื่อยยากไปเปล่าๆ นิพพานอะไรกันเล่า? นิพพานไม่มี

ที่ว่าพระนิพพานๆ นั้น มันเป็นเพียงสภาวะเหลวไหลอย่างหนึ่ง ซึ่งใครคนไหนก็ไม่รู้ในยุคก่อน บัญญัติชื่อขึ้นแล้วสอนว่าเป็นสุขสบาย เพื่อให้คนทั้งหลายปฏิบัติตามไปอย่างโง่งมภายใต้ตัวเอง ตัวเราอยู่ทุกวันนี้ก็สุขสบายดีแล้ว จักต้องไปแสวงหาสวรรค์นิพพานอะไรที่ไหนกันอีกเล่า" เมื่อโง่เขลาเบาปัญญาไปเสียเช่นนี้ ครัทธาที่จะดำเนินตามรอยธรรมนั้นก็ย่อมไม่มีที่สุดในชาตินี้ ก็ไม่มีโอกาสได้เห็นปากอ่าวแห่งธรรมที่ คือพระนิพพาน ชีวิตก็เป็นหมันไปชาติหนึ่ง เมื่อถึงคราวสิ้นชีพตายไปจากโลกนี้ หากยังมีดวงจิตเฝ้าดูถูกดูหมิ่นธรรมที่แห่งองค์สมเด็จพระชินสีห์เจ้า ว่าไม่เป็นนิยานิกธรรมแล้วไซ้ ผู้บ้าใบ้ตาบอดเพราะทิววิบัติเหล่านี้ ย่อมมีคติไปอุบัติในดิรัจฉานภูมิ คือเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เพราะมีจิตสันดานมากไปด้วยโมหะกิเลส ถึงขั้นนี้แล้วก็จะอาเพศวิปริตไปกันใหญ่ คือการที่เขาจะได้มีโอกาสเห็นพระคุณแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมเป็นโอกาสสุดแสนจะยากนัก ก็จะไม่ยากอย่างไรได้เล่า เพราะเขาพลาดทำเสียไปเกิดในภูมิที่ต่ำทรามซึ่งมีสันดานโง่งมหนา ไม่รู้พระพุทธรูปก็อันเป็นภาษามนุษย์เสียแล้ว อย่างนี้ก็ไม่แคล้วที่จะมีวิจิกจกเกิดความสงสัยไปอีกนานไม่รู้ว่าชาติ ต่อก็ชาติว่า พระพุทธเจ้านั้นมีจริงฤ!

พระพุทธสีหนาท

ธรรมดาพญาไกรสรสีหราช ย่อมมีนิสัยใจคองอแง มิได้เกรงกลัวภัยอันพิลึก มิได้สะดุ้งตกใจหวาดเสียว มิได้มีขนพองสยองเกล้าแต่ประการใด เป็นสัตว์โลกที่มีโลหิตและเนื้อแห่งสัตว์อื่นบริโภคเป็นภักษาหาร มีกายใหญ่โอฬารลักษณะไพบุลย์บวรยิ่ง มีสร้อยเพชรเป็นแถวตามคอ มีขนลายพร้อยเป็นวงเวียนทักษิณาวฏ์ เกิดมาเป็นอภิชาติ สัตว์ทั้งหลายให้หวั่นไหวพร่นพริ้งมิอาจประทุษร้ายได้ เพราะว่าพญาไกรสรสีหราชนั้น เป็นมฤคาธิบดี หม่อมฤติทั้งหลายไม่ว่าใหญ่และน้อยแต่มาตราสลับชบทรุดอยู่กับที่ ด้วยเกรงเดชแห่งพญาราชสีห์นั้นเป็นกำลัง อีกประการหนึ่ง พญาไกรสีหราชนั้น ปกติประกอบได้ด้วยกำลัง ทั้งประกอบไปด้วยอุตสาหะพยายามซึ่งจะหาสัตว์อื่นเสมอเหมือนมิได้ ย่อมอาศัยอยู่ในไพรสณฑ์อันสงัด เสพซึ่งมฤคชาติเป็นอาหาร ยามเมื่อสายัณห์สมัยเพลลาเย็นย่ำสนธยา ราชสีห์ก็ลีลาออกจากที่อยู่อาศัยเหยี่ยวแลไปมาทั้ง ๔ ทิศ

แล้วก็ค่อยเข้าไปแอบอยู่ในที่กำบังอันใหญ่ เมื่อจะสำแดงภัยเบียดเบียนฆ่าเสียซึ่งสัตว์ทั้งหลาย หรือจะยัง
 พันธณิดลให้กักก้อง ก็บันลือออกซึ่งศัพท์สำเนียงเป็นสีหนาทรินเรียงบันเทิงใจ ขณะเมื่อราชสีห์บันลือ
 สีหนาทออกไปนั้น พลันสัตว์ทั้งหลายซึ่งอยู่ในป่าก็ดี ในคูหาถ้ำทั้งหลายก็ดี หรือในที่อื่นๆ ก็ดี ย่อมมีความ
 สะทกตกใจหวั่นหวาด แม้สฤณชาติหนึ่งกำลังผกไผผินบินอยู่บนอากาศ ก็ตกลงมายังพื้นปฐพี สัตว์สี่เท้า
 สองเท้า เป็นจตุบาทวิบาทก็มีอาจจะควบคุมตนให้เป็นปกติได้ย่อมสยบซบล้มลงกับที่ ครานั้น มนุษย์นิกรซึ่ง
 สัญจรเที่ยวไปในอรัญ เมื่อได้ประสพการณ์เห็นฤทธิ์ราชสีห์นั้นแล้ว ย่อมจักต้องเข้าใจโดยอุปมานได้ด้วย
 ปัญญาตนว่า พญาไกรสรราชสีห์นี้มีกำลังอำนาจมากยิ่งนักหนา ความอุปมาที่ว่านี้ฉันใด

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสตราจารย์เจ้า แห่งเราทั้งหลายนี้ พระองค์ทรงมีภัยอันพิลึกไม่เหลือติดใน
 พระหฤทัย มิได้บังเกิดตกพระทัยกลัว และพระโลมาของพระองค์มิได้ลุกชันหวั่นไหวในทุกสถานในกาลทุก
 เมื่อ เพราะว่าทรงประกอบไปด้วยพระบารมีเป็นอนันตคุณอดุลล้ำเลิศประเสริฐสุด ซึ่งจะหาสิ่งที่จะขังดวงให้
 เท่าพระคุณบารมีแห่งสมเด็จพระชินสีห์ พระพุทธเจ้านั้นหามิได้ ด้วยว่าพระองค์ทรงสั่งสอนสัตว์ทั้งหลายให้
 ลุถึงคุณวิเศษ สามารถที่จะนำตนให้พ้นจากทุกขภัยในวัฏสงสารได้หรือแม้อย่างน้อยก็ให้ตั้ง อยู่ในไตร
 สรณคมน์เป็นต้น เพราะองค์สมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง ก็ทรงบรรลुพระวิมุตติคุณแล้ว ครองสัพ
 พัญญุตญาณสมบัติในโลกุตตราไชยศวรรย์มีพระกายประกอบด้วยลักษณะอัน วิจิตร พระองค์สถิตอยู่ใน
 วิโมกข์และพระนิโรธธรรมทรงมีปกติสันโดษซ่อนเร้นในป่าชฎ คือพระองค์สถิตอยู่ในป่าอันสงบเงียบ ครา
 เมื่อเสด็จออกจากพระพุทธานุชาลัย พระองค์ย่อมประกอบไปด้วยพระญาณอันองอาจเสด็จเข้าไปในท่ามกลาง
 พุทธบริษัทด้วย พระพุทธลีลาสง่างามนักไม่มีเสมอสอง แล้วทรงบันลือซึ่งศัพท์สำเนียงทำนองพุทธสีหนาท
 กล่าวคือทรงประกาศพระสัทธรรมโปรดมนุษย์นิกร และเหล่าเทพยดาให้มีจิตผ่องใสบริสุทธิ์ ทรงจุดประทีป
 คือดวงปัญญา ให้เกิดแก่สาวกผู้ฟังทั้งหลายเป็นอันมาก หากผู้ใดมีวาสนาบารมีอบรมมาแก่กล้าบริบูรณ์
 แล้ว ก็ไม่แคล้วที่จะได้เต็มอรรถรสพบเห็นบุญธรรมขององค์สมเด็จพระ สัมพุทธสัพพัญญูผู้ประเสริฐ ส่วนว่า
 มนุษย์ผู้ใดเกิดมา ถิ่นมั่นในมิจฉาทิฎฐิ ๖๒ ประการ มีสัสสตทิฎฐิแลอุจจแททิฎฐิเป็นต้นอันร้ายกาจครั้นได้ฟัง

พระพุทธสีหนาทแล้ว เขาก็ละเสียได้ซึ่งทิฐิอันร้ายนั้น ส่วนพวกที่มีทิฐิอันมั่นคงแรงกล้า ตั้งหน้าที่จะเป็นคู่แข่งแห่งพระศัพท ตั้งตนเป็นครูเจ้าหมู่ทั้งหลาย เช่น ศาสตาทั้ง ๖ คือ ปุณณกัสสป ๑ มักขลิโคสาล ๑ อชิตเกส กัมพล ๑ ปกุกทกัจจาณะ ๑ สัตถุชยเวฬุบุตร ๑ นิครนถ์นาฏบุตร ๑ ซึ่งตั้งตนเป็นศาสดาสั่งสอนสาวกให้เป็นมิฉชาติฐิเป็นอันมาก หากบังอาจมาคัดค้านพระพุทธวณะในคราใด ครั้นได้ฟังพระพุทธสีหนาทบันลือออก ก็มีเหตุยหวั่นไหวกลับกลอกสยบชบอยู่ มีอาจที่จะคิดต่อสู้อบโต้พระพุทธภาชิตได้ ก็หลบเร้นซุ่มซ่อนอยู่ ส่วนสาวกของสมเด็จพระบรมครูเจ้านั้น ครั้นได้ฟังเสียงบันลือพระพุทธสีหนาท ก็บังเกิดประสาทะเสื่อมสอพยายามปฏิบัติตามไป ก็ได้ได้บรรลุวิมุตติธรรมนำตนออกจากทุกขได้เป็นอันมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งเราทั้งหลายนั้น ครั้นพระองค์บันลือพระพุทธสีหนาท คือประกาศพระสัทธรรมเทศนาไว้ในโลกเช่นนี้แล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

ฝ่ายบัณฑิตชนคนมีปัญญาทั้งหลาย ซึ่งเกิดในสมัยต่อมาครั้นได้ยินพระพุทธสีหนาท คือพระโอวาทานุสาสนี อันประกาศสัจธรรมขององค์สมเด็จพระสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีผู้ป่าวประกาศสืบกันมากองโลกอยู่ ใครจะรู้รสอมตธรรม ก็พยายามปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนีด้วยดวงฤดีเสื่อมสอพัตถาเชื่อนั้น ครั้นได้ดื่มอมตรสสมดังพระพุทธพจน์ที่ทรงประกาศไว้ ก็ให้ตะลึงงันอัศจรรย์ใจในพระสัพพัญญุตญาณ อุทานออกมาว่า "โอ... พระพุทธสีหนาท คือสัจธรรมอันล้ำลึกกัน ใครผู้ใดเล่าหนาทที่จักมีปัญญาประกาศไว้ได้ นอกจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณแล้วไซ้เป็นอัน ไม่มี สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติในโลกจริงเป็นแม่นมั่นแล้วหนอ"

ฝ่ายผู้ที่มีบุญน้อยด้อยวาสนาและมีปัญญาโง่เขลาเต็มไปด้วยทิฐิมานะ แม้พระพุทธสีหนาทคือพระสัจธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระชินวรพุทธเจ้า ยิ่งก็ก้องคฤโฆษอยู่เช่นนี้แล้วก็เป็นผู้มีทิฐิวิบัติ คือถูกทิฐิอันร้ายกาจมาปิดไสตประสาทของตนเสีย กลายเป็นคนหูหนวกไม่สามารถที่จะรับฟังพระสัทธรรมได้ เมื่อไม่ได้ฟังพระธรรมเทศนา การปฏิบัติตามเพื่อดื่มรสอมตธรรมจักมีแต่ที่ไหน เมื่อตนไม่ได้ดื่มรสอมตธรรม ก็เลยไม่รู้ฤทธิ์แห่งพระสัพพัญญุตญาณว่าแสนลึกล้ำมหัศจรรย์พิสดารเพียงใด อย่างนี้ก็ต้องมีความสงสัยอยู่รำไปว่า พระพุทธเจ้าปรากฏขึ้นแล้วจริงฤา?

รอยพระบาท

ยังมีพญาคชสารตัวหนึ่ง ซึ่งประเสริฐกว่าช้างทั้งหลายมีกายสูงได้ ๗ ศอก ยาวได้ ๙ ศอก มีหางยาว มีปลายเล็บขาว เป็นช้างมีสีขาวดุจสีหมอก มีกายเต็มดูจบอันมิได้พร่อง มีอายุตนะบริสุทธิ์ไพบุลย์ แลดูดุจจอมคีรีที่มีไม้หนุ่มๆ ขึ้นสูงสล้างต่างชนิด คชสารนั้นวิจิตรงดงามเพราะมีเครื่องประดับผูกสอดกาย เป็นเจ้าแห่งฝูงช้างทั้งหลายที่มีอยู่ในธรณี เพราะมีสีรกายใหญ่โต มีงาอันโอฬารองงาม สิริวิลาสตั้งอนไถ มีกำลังอาจกำจัดเสียได้ซึ่งปัจฉิมิตร มีฤทธิ์ห้าวหาญมากเชี่ยวชาญในการที่จะโจนเที่ยวไปในทิศต่างๆ พญาช้างนั้นยังหนุ่ม มีกำลังมากมายยิ่งนักหนา ละเสียซึ่งที่อยู่แห่งอาตมาเที่ยวไปในไพรสณฑ์ประเทศเพื่อแสวงหาอาหาร กินหญ้าใบไม้และถอนขึ้นมาทิ้งรากด้วยบาทา โนม่น้าวด้วยวง ยังแมกไม้ทั้งปวงเช่นกอไผ่ อ้อย เถาวัลย์ และพันธุ์พฤกษาอื่นๆ ให้พินาศย่อยยับไปไม่มีขึ้นดีในที่ทั้งสองข้างทางสัญจรเที่ยวไปตามสถานห้วยธารละหารเขาลำเนาไพร มีรอยบาทาปรากฏที่ธรณีอ่อนๆ ครั้งนั้น หนุ่มมนุษย์นิกรสัญจรเที่ยวไป เมื่อได้เห็นรอยพญาคชสารตัวประมาณ วิจิตรไปด้วยบุญลักษณะอันต้องด้วยแบบอย่าง เพียงแต่ได้เห็นรอยบาทาพญาคชสารประเสริฐนั้นแล้ว ผู้ที่มีปัญญารอบรู้ในลักษณะคชชาติ มาตราว่าไม่เห็นตัวจริงของพญาคชสาร ก็อาจอนุมานเอาด้วยปัญญาแล้วบอกแก่กันได้ว่า "ดูกรชาวเราเอ๋ย พญาช้างใหญ่ในป่านี้เห็นทีจะมีอยู่เป็นมั่นคง มีรอยบาทาปรากฏเป็นพยานนี้อย่างไรเล่า" อุปมาที่ยกเอามาฉันท

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสตราจารย์เจ้าแห่งเราท่านทั้งหลาย พระองค์ก็ทรงประเสริฐเหมือนพญาคชสารนั้นโดยวิเศษ ด้วยเหตุว่ารอยพระพุทธรูปมีลักษณะวิลาส เป็นมงคล ๑๐๘ ประการ ทรงประดิษฐานไว้เป็นหลักฐาน แต่ประการที่สำคัญนั้นก็คือว่า พระพุทธรูปเจ้าแห่งเราทั้งหลาย ทรงความประเสริฐต่างๆ ไม่ว่าจะเปรียบด้วยสิ่งใด มองในแง่ไหน ก็ประเสริฐไปเสียทั้งนั้น ถ้าจะเปรียบว่าทรงเป็นเหมือนกุญชร ฉัททันต์ พระองค์ก็ประเสริฐกว่า ถ้าจะว่าเป็นพญาไกรสีหราช พระองค์ก็ทรงองอาจประเสริฐกว่า หรือจะว่าช้างบุคคลที่ทรมานอินทรีฯ พระองค์ก็ทรงเป็นบุคคลที่ทรมานอินทรีฯยอดเยี่ยมประเสริฐกว่าว่าช้างบุคคล ผู้ระงับบาป

อกุศล พระองค์ก็ทรงเป็นผู้ระงับบาปอกุศลยอดเยี่ยมกว่าคนอื่น คือประเสริฐกว่าจะว่าข้างบุคคลผู้ประภ
ด้วยอธิษฐาน หรือมีญาณมีเพียรอุตสาหะ มีปัญญา มีกตัญญูภาพรู้งเรื่อง มีฌาน มีวิเสภาพชำนาญดี มียศ
มีเดช มีวิมุตติ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมทรงประเสริฐกว่าทั้งนั้น อนึ่ง เมื่อจินตนาการถึงความเป็น
อย่างประเสริฐในไตรโลก ไม่ว่าจะเป็นสงฆ์ เป็นโยคี เป็นฤาษี เป็นครู เป็นนักปราชญ์ เป็นพระยา เป็
ราชาธิบดี เป็นเจ้าจอมปฐพี จักรพรรดิราช เป็นเทวดา เป็นท้าวสักกะ เป็นพระพรหมผู้วิเศษ ประกอบด้วย
สรรพธรรมสรรพคุณเป็นที่พึ่งอาศัย และให้สำเร็จความปรารถนาแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายได้ สมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถเจ้า ย่อมทรงเป็นได้อย่างประเสริฐโดยประการทั้งปวงไม่ต้องสงสัย ด้วยว่า พระองค์ทรงเป็น
พระบวรदनัย แห่งบรมกษัตริย์โดยพระชาติ แต่แล้วก็ทรงมาละเสีซึ่งกรุงแก้วกบิลพัสดุ์ ซึ่งเป็นเมืองกษัตริย์
เลิศด้วยวงศ์มหาสมมติ ละเสีซึ่งพระราชบุตรที่เพิ่งจะประสูติในวันนั้น กับสมบัติอันประกอบด้วยสัตตรัตนะ
ทั้งเศวตฉัตร พระองค์ก็ตัดไม่อาลัยไยดี เสด็จหนีออกสู่มหาภิเนษกรมณ้อยู่ในไพรสณฑ์สงัด แสวงหาซึ่งวิชา
ญาณอันประเสริฐอยู่แทบว่าพระชนม์ชีพจะวางวาย ครั้งสุดท้ายเมื่อพระองค์จะกำจัดเสีซึ่งละออธูลี กล่าว
คือ กิเลสราคะ และจะทรงพรากเสีซึ่งโมหะ มานะ วิจิกิจฉา คือความมัวเมากระด้างและสงสัย อันติดตามมา
นานนักหนา จะทรงถอนเสีซึ่งแถวลดาคือทิวทัศน์ร้ายกาจลามกสามานย์ จะทรงทำลายเสีซึ่งเครื่องวัลย์
กล่าวคือความยินดีในสิ่งทีชอบใจทั้งปวง จะตัดเสีซึ่งโลภะกับทั้งโทสะทั้งหลาย จะห้ามเสีซึ่งความเวียน
วาย อยู่ในกระแสตัณหา และจะทรงตัดเสีซึ่งวิตก จะปิดเสีซึ่งมรรคาอันลามกเป็นมิจฉา จะทรงเปิดออก
ซึ่งมรรคาหนทางแห่งอมตมหานิพพาน ครั้งนั้น **พระอังกีรสรราชบุรุษ** หน่อพุทธางกูรพระองค์จึงเสด็จ
คมนาการ โดยมรรคาอันเป็นสัมมาปฏิบัติคือพระอัญญาจิกมรรค ก็ทรงบรรลุถึงธรรมนคร สำเร็จแก่
สรพรพชญาญาณทรงได้รับการขนานพระนามเป็น **สมเด็จพระศรีศากยมุณี โคตมบรมไตรโลกนาถ**
ศาสดาจารย์ ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงประดิษฐานไว้ ซึ่งพระโพชฌงควรพุทธบาทอันประเสริฐ ๗ ประการคือ

๑. สติโพชฌงควรพุทธบาท
๒. ธรรมวิจยโพชฌงควรพุทธบาท
๓. วิริยโพชฌงควรพุทธบาท
๔. ปิติโพชฌงควรพุทธบาท
๕. ปัสสัทธิโพชฌงควรพุทธบาท

๖. สมาธิโพชฌังคพรพุทธบาท

๗. อุเบกขาโพชฌังคพรพุทธบาท

อันว่า โพชฌังคพรพุทธบาท แห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าทั้ง ๗ ประการนั้น มีพรรณแลลักษณะอันวิจิตรโสภาค เป็นรอยพระพุทธรูปที่ควรจะทอดทัศนา ควรจะยินดี ควรจะเสวยเชยชม ควรจะภริมย์ปรีดา เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเกษมสวัสดิ เป็นสิ่งที่กระทำให้ไม่มีภัย นำมาซึ่งความสบายอกสบายใจ กระทำมิให้เกิดความเสียหายตกใจ กระทำให้เกิดปรีดา ปราโมทย์ กระทำให้มีอารมณ์แน่วแน่เป็นหนึ่ง เป็นสิ่งที่ควรจะทำจำเรอ และควรจะทำเรอด้วยดียิ่งนัก ด้วยว่าจะเป็เหตุให้ความสุข ให้ความเย็น ให้อภัยให้กำลัง ให้มีสิ่นพรรณงามให้มีโภคสมบัติ ให้สำเร็จความไคร่ที่ต้องการ ให้สำเร็จความปรารถนาที่ตั้งไว้ รวมความว่าสามารถจะให้สมบัติทั้งปวงแก่บุคคลผู้บำเพ็ญทุกประการ

อนึ่ง อันว่ารอยพระพุทธรูปแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐนั้น ย่อมทรงไว้ซึ่งความอัศจรรย์ครอบงำเสียได้ซึ่งรอยเท้าอันประเสริฐบรรดามี ไม่ว่าจะเป็นรอยเท้าพญาไกรสรสิหราชกิติ หรือรอยเท้าพญาคชาชาติ รอยเท้ามาอาชาไนย รอยเท้าโคสุภราช รอยเท้ายักษ์ รอยเท้าเจ้าลัทธิตี เดียรถีร์ รอยเท้าศาสดาครูสอน รอยเท้าผู้มีเวทย์ รอยเท้าเทพยดา รอยเท้าพระพรหมผู้วิเศษ รอยเท้าผู้สงบระงับแล้ว รอยเท้าฤๅษี รอยเท้ามุนี รอยเท้าผู้ชำนาญ รอยเท้าผู้ประเสริฐและรอยเท้าแห่งท่านที่จัดว่าเป็นผู้อุดมผู้เลิศกิติ รอยเท้าเหล่านี้ย่อมเป็นรอง กล่าวคือย่อมถูกรอยพระพุทธรูปครอบงำทั้งสิ้น เพราะว่าพระบาทแห่งองค์สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้านี้ เป็นรอยเท้าประเสริฐโดยวิเศษกว่ารอยเท้าทั้งปวง เป็นรอยเท้าที่ถึงซึ่งวิมุตติความหลุดพ้นอย่างสิ้นเชิง เป็นรอยเท้าที่บรรลุผลสูงสุดคือพระอรหัตอันทรงไว้ซึ่งพระอรหาคิคุณ และรอยพระบาทสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ย่อมเป็นที่แสดงรอยพระบาทแห่งสมเด็จพระบรมโลกนาถสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงมีรอยพระพุทธรูปเป็นมหัศจรรย์ตั้งพรรณนามา ครั้นทรงประดิษฐานพระโพชฌังคพรพุทธบาทอันประเสริฐสุดเสร็จสิ้นแล้ว ก็เสด็จดับขันธนิพพานล่องไป

ฝ่ายบัณฑิตชนคนมีปัญญาทั้งหลาย ซึ่งเกิดในสมัยหลังต่อมา ครั้นได้พบรอยพระพุทธรูป คือพระสัตต

โพชฌงค์นั้นแล้ว ก็มีใจผ่องแผ้วปราโมทย์ไปด้วยความเลื่อมใส รีบดำเนินตามรอยพระบาทไปไม่ชักช้าด้วยการปฏิบัติตามพระโอวาทานุสาสนี เมื่อมีการปฏิบัติชอบ ปฏิเวธ ความบรรลุคุณวิเศษอันเป็นผลของการปฏิบัติก็ย่อมจะปรากฏติดตามมา คราที่นั้นคนปฏิบัติดำเนินตามรอยพระบาททั้งหลายย่อมจะเกิดความอัศจรรย์ใจ ในวิสัยแห่งพระสัมพันธัญญ์ว่า

โอ้... รอยพระบาทคือพระสัมพันธมอันสำแดงหนทางพ้นทุกข์ ถึงซึ่งความเกษมसानต์คือพระนิพพานนี้ ใครเล่าหนาท่จักมีปัญญาสำแดงไว้ได้ในไตรภพทั้งสามโลกนี้เป็นไม่มี จักมีได้ก็แต่วิสัยแห่งพระสัมพันธัญญ์เท่านั้น สมเด็จพระภควันตบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้าพระองค์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระสัมพันธัญญ์อันประเสริฐ ได้ทรงอุบัติเกิดในโลกนี้จริงแล้วหนอ

ฝ่ายผู้ที่มี ปัญญาโจดเขลา มัวเมาไปตามโลกธรรม ไม่นำพาต่อคำบัณฑิต ไม่คิดที่จะนำตนหนีพ้นจากทุกข์ภัยในวัฏสงสาร เพราะเป็นพาลสันดานโง่แลหยิ่งนักหนา ไม่เห็นคุณค่าแห่งพระพุทธพจน์ มีพศอันร้ายกาจคือทิวประจําอยู่ในดวงจิต ทั้งๆ ที่บัณฑิตชนทั้งหลายมีใจกรุณาซ้บอกรู้ว่า "พระโอวาทานุสาสนีของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วนั้น ยังมีปรากฏ อยู่เปรียบเสมือนรอยพระบาทสำแดงหนทางให้ถึงความสุขเกษมसानต์สวัสดิ์แก่ผู้ ที่มีศรัทธาปฏิบัติตามไม่ควรจะมีความประมาทในวัยและชีวิตอันเป็นอนิจจัง จงเชื่อฟังและเร่งรีบปฏิบัติตามเพื่อความสุขสวัสดิ์ของตนเถิด" ก็เกิดคลุ้มคลั่งคัดค้านเอาตามสันดานพาล สุดแต่ที่ฐิอันโง่ๆ ของตนจะบันดาลให้คิดไปต่างๆ ล้วนแต่อ้างเหตุที่ตนจะไม่ปฏิบัติตามทั้งสิ้น เช่นว่า "พระพุทธศาสนาเป็นนียยานิกรรมนำออกจากทุกข์ได้จริงหรือ? พระนิพพานและมรรคผลอันเป็นคุณวิเศษทางพระพุทธศาสนามีจริงหรือ? พระนิพพานเป็นสุขจริงหรือ? ก็แล้วสุขที่เราได้เสวยอยู่ในนี้มิใช่สุขดอกหรือ? ทุกวันนี้ยังมีบุคคลได้รู้สพระนิพพานจริงหรือ? ตัวเรานับถือพระพุทธศาสนามานาน ก็ไม่เห็นได้รู้สพระนิพพานเลย พระนิพพานที่จะปฏิบัติตาม เมื่อการปฏิบัติดำเนินตามไม่มี ปฏิเวธ ความลถึงคุณวิเศษอันเป็นผลของการปฏิบัติดำเนินตามไม่มี ปฏิเวธความลถึงคุณวิเศษอันเป็นผลของการปฏิบัติจักมีแต่ที่ไหน ผู้ดาบอดตาไสทำเป็นไม่เห็นรอยพระบาทเหล่านี้ จึงไม่มีโอกาสได้พบอมตรธรรมอันล้ำลึกขององค์สมเด็จพระสัมพันธัญญ์เจ้าหนักเข้า ก็เลยลามปามสงสัยไปจนถึงว่า พระพุทธเจ้ามีจริงฤา?

อุปมา ที่พรรณนามานี้ เป็นอุปมาภาที่กล่าวไว้เพื่อจักแสดงให้เห็นว่า องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้า
แห่งเราท่านทั้งหลายนั้น ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลกอย่างเที่ยงแท้ต้องก้ำกักันอีกต่อไป และเมื่อพระองค์ได้
ทรงอุบัติขึ้นแล้ว ก็ทรงบำเพ็ญพระพุททธิกิจประดิษฐานพระบรมศาสนา ยังประชาสัตว์ให้เต็มรสอมตธรรม
พระพุทธานุชาจรียาอย่างนี้ ย่อมเข้าถึงภาวะเป็นอนัตตพุทธานุชาจรียาอย่างจริงแท้ไม่ต้องสงสัย

พรรณนาในพระอนัตตพุทธานุชาจรียา สมควรที่จะยุติลงได้แล้ว จึงขอยุติลงด้วยประการฉะนี้.

อวสานบท

เมื่อได้ติดตามศึกษาเรื่องมุนีนาถที่ปนีมา ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งถึงบัดนี้ ท่านผู้มีปัญญาก็คงจะเห็นแล้วว่า การที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจักเสด็จมาอุบัติตรัสในโลกเรานี้สักพระองค์ หนึ่งนั้น เป็นการยากนักหนาและพอพระองค์เสด็จมาอุบัติแล้วก็ย่อมทรงไว้ซึ่งพระคุณเป็น อนันต์ สุดจะนับจะประมาณได้จริงหรือไม่ เพราะสมเด็จพระผู้มีพระภาคนั้น พระองค์ทรงไว้ซึ่งพระคุณธรรมเป็นพิเศษ โดยทรงเทศนาโปรดสัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นจากภัยอันร้ายกาจในวัฏสงสาร ทรงประทานอมตธรรม คือพระนิพพานสมบัติอันเกษมसानต์ปราศจากทุกข์โดยประการทั้งปวงแก่ชาวโลกทั้ง หลาย สมแล้วกับพระนามาภิไธยที่ว่า **สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ องค์พระศาสดาจารย์เจ้าจอมมุนี** ผู้ทรงเป็นที่พึ่งแห่งสัตว์ทั้งหลายในไตรโลก

ปัจจุบันนี้ เราท่านทั้งหลายนับได้ว่าเป็นผู้มีโชคอย่างที่สุด เพราะบังเอิญเกิดมาได้พบพระบรมพุทธานุชาตนาแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้าโดยไม่คาดฝัน ไซ้แต่เท่านั้นยังประกอบด้วยสัมมาทิฐิมีความเห็นอันถูกต้อง ประกอบรองรับเอาพระพุทธานุชาตนาไว้เหนือเศียรเกล้า ยึดเอาเป็นที่พึ่งของตนได้นามว่าเป็นพุทธานุชาตนาคนนับถือพระพุทธานุชาตนา จึง เป็นอันว่าพ้นจากความวิบัติอย่างใหญ่หลวง ๖ ประการ ตามที่กล่าวมาในตอนต้นโน้นแล้ว ยังจำได้ใช่ไหมเล่า

เมื่อเราเกิดมาเป็นผู้โชคติมหาศาลในชาตินี้แล้ว การที่จะนั่งนอนใจตกอยู่ในความประมาท ปล่อยให้โอกาสแห่งโชคลาภนี้ ผ่านเราไปเสียเฉยๆ ย่อมเป็นการไม่สมควรยิ่งนัก ทางที่ดีควรจักเร่งรีบขอบโกยเอาสาระสมบัติอันมีอยู่ในพระบรมพุทธานุชาตนา รีบคว้ารีบยึดเอามาเป็นสมบัติแห่งตัวเราให้จงได้

ก็สมบัติในพระบรมพุทธานุชาตนามีอยู่มากมายนักหนาเหลือที่จะพรรณนาให้ล้นสุดลง ได้ แต่สมบัติหนึ่งนั้น นับว่าเป็นสมบัติสำคัญยอดเยี่ยม เพราะเป็นสมบัติประเสริฐเลิศล้ำ สำคัญสูงสุดในพระพุทธานุชาตนา สมบัติที่ว่านี้ก็คือ พระนิพพานสมบัติ ฉะนั้นเราท่านทั้งหลายก่อนที่จะตาย ควรที่จะตื่นตัวเร่งรีบแสวงหาพระนิพพานสมบัติกันเถิด

อี...ทำไมถึงได้มีน้ำใจหังการ ออกปากว่าจะเอาพระนิพพานสมบัติอันสูงสุดถึงเพียงนี้เล่า จะ
มิเป็นการบังอาจเอื้อมเกินไปฤ?

ใน กรณีนี้ไม่เป็นการบังอาจดอก หากยังไม่เข้าใจจะว่าให้ฟัง คือการที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแห่ง
เราท่านทั้งหลาย พระองค์ทรงพระอุตสาหะพยายามเฝ้าสร้างสมอบรมพระบารมีมาอย่างแสนจะยากเย็น
เป็นเวลานานนักหนาจนกระทั่งได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นพระบรมศาสดาจารย์
สัพพัญญูเจ้านั้น พระพุทธองค์ท่านทรงมีพระประสงค์อะไร? มิใช่ทรงมุ่งหมายเพื่อจะรื้อสัตว์ชนสัตว์ให้ไป
นิพพาน คือทรงปรารถนาเพื่อจะให้สัตว์ทั้งหลายไปพระนิพพานสมบัติด้วยกันดอกหรือ ก็แล้วที่นี้เราท่านทั้ง
หลายก็คือสาวกขององค์ท่าน หากตั้งมั่นสัมนมมุ่งหมายพระนิพพานสมบัติที่พระองค์ทรงประทานไว้ มันจะ
เป็นการบังคับอาจเอื้อมไปได้อย่างไรโดยที่แท้เป็นการกระทำที่ถูก พระพุทธประสงค์ที่แท้จริงนะไม่ว่า

จำเป็นอย่างไร ที่เราท่านทั้งหลายผู้เป็นสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าควรจะปรารถนาเอา พระ
นิพพานสมบัติ? ก็เพราะว่า บรรดาสมบัติอื่นใดในโลกนี้และโลกหน้า เอาเป็นว่าสมบัติทั้งหมดในจักรวาลนี้
ก็แล้วกัน มันไม่เที่ยงแท้แน่นอนและเราอาจจะปรารถนาเอาเมื่อใดโดยไม่ต้องพบต้องเจอ พระพุทธศาสนา
เลยก็ได้ เช่นสวรรค์สมบัติ คือการไปอุบัติเกิดเป็นเทพบุตร เทพธิดา เสวยสุขสำราญอยู่ ณ สรวงสวรรค์
เทวโลกนั้น กาลที่ว่างจากพุทธศาสนาคือเวลาที่ไม่ได้มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาอุบัติตรัสในโลกนี้
ผู้ที่มีสันดานดี มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศลประกอบกรรมทำความดีอยู่เนื่องนิตย์ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วก็ไม่ได้ไปเกิด
ได้ไปเกิดในเทวโลกครองสวรรค์สมบัติสมความ ปรารถนาโดยที่เขาเหล่านั้นไม่ได้มีโอกาสรู้จักพระพุทธ
ศาสนาเลย เช่นนี้ ก็มีมาแล้วมากกว่ามากนักหนา แม้ถึงพระพรหมสมบัติ คือการไปอุบัติเกิดเป็นพระพรหม
วิเศษเสวยสุขอันประณีตประเสริฐเลิศยิ่งกว่า เทวดาเป็นเวลานานแสนนานอยู่ ณ พรหมโลกอันโอฬาร
ในกาลที่โลกเรายังว่างจากพระพุทธศาสนานั้น ผู้ที่สนใจในการเจริญภาวนาเป็นอันดีคือ เหล่าโยคี ฤาษี
ดาบส ซึ่งบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์จนได้สำเร็จฌานต่างๆ เมื่อถึงคราววางวายสิ้นชีวิตไปจากมนุษย์โลกนี้
แล้วก็ไม่ได้ไปอุบัติบนพรหมโลก ครองพรหมสมบัติตามอำนาจฌานที่ตนได้ โดยไม่ต้องพึ่งพา
อาศัยพระพุทธศาสนา ไม่ต้องเป็นเวลาพุทธกาลก็ได้ เช่นนี้ก็มีเป็นธรรมดา ยิ่งสมบัติในภูมิอันเลวทราม

ต่ำซ้ำ ที่สัตว์ทุกรูปทุกนามพากันจงเกลียดจงชังนักหนา คือ นรกสมบัติ เปรตสมบัติ อสุรกายสมบัติและ
 เดียรฉานสมบัติ ซึ่งมีอยู่ในอบายภูมิเหล่านี้ด้วย ยิ่งไม่ต้องพิถีพิถัน ไม่ต้องรอกาลรอเวลา ประรณานาเมื่อใด
 เป็นได้เมื่อนั้น ขอแต่ทำให้ชะมิขม้นทำบาปทำกรรมเข้าให้จงมากเถิด เป็นครองแน่!

แต่ว่าสมบัติที่กล่าวมานี้ทั้งหมด ไม่ว่าจะ เป็นสวรรค์สมบัติที่ปรารณากันนักก็ดี หรือว่าพรหมสมบัติที่จัดว่า
 ประเสริฐก็ดี ล้วนเป็นเพียงโลกียสมบัติ คือเป็นขอกที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนเสมอไป จะครองอยู่ได้ก็เพียงชั่วครั้ง
 ชั่วครา เฉพาะเวลาที่เรามีสิทธิ์จะครองได้อยู่เท่านั้น พอถึงกาลหมดบุญหรือหมดฉานแล้ว ก็เสื่อมสลายจะ
 ครอบครองอยู่ต่อไปไม่ได้ อันนี้เป็นกฎธรรมดา ถ้าปรารณายากได้ก็ต้องแสวงหาด้วยการสร้างกรรมกัน
 ใหม่ได้ประสพสุขบ้างทุกข์บ้างไปตามเรื่อง เป็นการสิ้นเปลืองเวลา พาให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารนี้
 ไม่มีวันที่จะสิ้นสุดลงเลย แต่ที่พระนิพพานสมบัตินี้ เป็นสมบัติอมตะมีสถานะแสนสุขประณีตละเอียดยิ่ง
 นัก จักหาสมบัติใดอื่นมาเทียบเทียบมิได้ในไตรโลก เป็นสิ่งสิ้นทุกข์สิ้นโศกไม่มีภัย เป็นวิสัยแห่งสัพพัญญุต
 ญาณเท่านั้น ที่จะความหานิพพานสมบัตินี้พบได้ ผู้วิเศษอื่นใดในสามภพเจบจบทั่วโลก ไม่ว่าจะ เป็นมนุษย์
 อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ มาตราว่าจะทรงมหะศักดิ์เพียงใด เว้นไว้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงไว้
 ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็อย่าหวังเลยว่าจะสามารถค้นหาพระนิพพานสมบัติเอามาบอกแก่ชาวเราได้
 ฉะนั้น ต้องเข้าใจจงดีว่า พระนิพพานอันเป็นสมบัติแก้วนี้ จะมีอยู่ก็แต่เฉพาะในพระบรรพพุทศาสนา และใน
 เวลาที่พระพุทธศาสนายังมีปรากฏอยู่ในโลกเช่นในปัจจุบันทุกวันนี้ เท่านั้น กาลใดว่างจากพระพุทธศาสนา
 คือพระพุทธศาสนาของเราเสื่อมสูญหมดไปจากโลกเมื่อไร พระนิพพานเป็นไม่มีอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้ จึง
 ควรอนุสรณ์นึกถึงนิพพานสมบัติให้มากๆ หากว่าไม่ต้องการเป็นอภัพอัปโชคศาสนา...

นิพพานสมบัติ

เมื่อ จะพรรณนาถึงคุณแห่งพระนิพพานสมบัตินั้น ย่อมมีเป็นเอนกอนันต์ สุดที่จักเสกสรรกล่าวขานให้สิ้นสุด ลงได้ จะกล่าวไว้โดยอุปมาอย่างย่อต่อไปนี้

คุณแห่งปทุมชาติ

อันว่าปทุมชาติใบบัวทั้งหลายนั้น ก็ย่อมทรงไว้ซึ่งความสำคัญเป็นสัญลักษณ์พิเศษแห่งตนอยู่อย่างหนึ่ง คือว่า อุทกวาริถึงจะมีมากมายสักเพียงใดก็ตาม ที่จะได้แทรกซึมติดอยู่ในใบปทุมชาตินั้น ย่อมไม่ปรากฏมีเลยในโลก อุปมานี้ฉันใด อันว่าพระนิพพานนั้น ก็มีสภาวะเช่นเดียวกัน จะได้มีบรรดาสรรพกิเลสซึมซาบติดอยู่ แม้แต่สักชนิดหนึ่งก็หาไม่ได้ ปราศจากกิเลสร้ายโดยประการทั้งปวงในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ผู้ที่เชื่อฟังพระโอวาทานุสาสนีแห่งองค์สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเฝ้าปฏิบัติย่อมมีโอกาสบรรลุธรรมวิเศษคือพระนิพพานอันเป็นสมบัติอมต ซึ่งมีสภาวะคุณเห็นปานฉะนี้

คุณแห่งอุทกวาริ

อันว่าอุทกวาริคือน้ำนั้น ย่อมทรงไว้ซึ่งความสำคัญเป็นสัญลักษณ์พิเศษคือความเย็น สามารถที่จะดับเสียได้ ซึ่งความร้อนกระวนกระวายในโลกได้ อุปมานี้ฉันใด พระนิพพานนั้น ไซ้ก็มีสภาวะเป็นของเย็นสามารถที่จะดับกิเลสร้าย อันทำความร้อนกระวนกระวายให้ปรากฏขึ้นในดวงฤทัยของสัตว์ทั้งหลายเสียได้ ฉะนั้น

อีกประการหนึ่ง ธรรมดาอุทกวารินั้น เป็นของบริสุทธิ์สะอาดสามารถจะล้างเสียซึ่งมลทินสกปรกได้ และเมื่อใครดื่มเข้าไปแล้ว ย่อมห้ามเสียซึ่งความกระหายน้ำได้รับความชุ่มฉ่ำในดวงฤดีฉันใด พระนิพพานนั้นก็มีสภาวะคล้ายๆ กันนี้ คือสามารถที่จะล้างเสียซึ่งมลทินกิเลสร้ายอันทำดวงใจสัตว์ทั้งหลายที่สกปรก ลามก

ให้เป็นดวงใจที่สะอาดบริสุทธิ์ และเมื่อพระวรบุตรพุทธชินนรสูติได้ตีพิมพ์พระนิพพานนั้นเข้าไปแล้ว ย่อมห้ามเสียซึ่งความกระหายกล่าวคือ ความปรารถนาที่จะไปอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ เสียได้อย่างแน่นอน มิต้องมีความอาลัยอาวรณ์ในวิภูสงสารอันมีภัยร้ายกาจสืบไป

คุณแห่งยาดับพิษงู

อันว่ายาดับพิษงูโอสถกษานาวิเศษที่หมองูผู้มั่งเวทย์ปรุงเอาไว้ ย่อมทรงไว้ซึ่งคุณลักษณะ คือ เมื่ออสรพิษร้ายชบกัดบุคคลใดเข้าแล้ว เขาย่อมได้รับทุกข์คือมีมรณภัยความตายเป็นเบื้องหน้า แต่เมื่อเอายาดับพิษงูกินเข้าไป พิษงูนั้นย่อมเสื่อมหาย เขาย่อมได้รับความสุขสบายไม่ต้องตาย เพราะได้โอสถวิเศษนี้เป็นที่พึ่งอุปมาชื่อนี้ฉันใด พระนิพพานนั้น ก็เปรียบเสมือนโอสถวิเศษสำหรับดับพิษงู คือกิเลสร้ายอันซาบซ่านอยู่ในดวงใจของสัตว์ทั้งหลาย เป็นพิษร้ายทรมาณให้ปวดร้าวอย่างแสนสาหัสอยู่ในวิภูสงสารไม่มีวันสิ้นสุด เม้อชินบุตรสาวของพระพุทธเจ้าผู้ใด มีโอสถคือพระนิพพานเป็นที่ตั้ง ได้ตีพิมพ์เข้าไปแล้ว ย่อมระงับดับพิษคือกิเลสร้ายให้เคลื่อนคลายหายไปไม่มีเหลือ ได้รับความสุขสบายและไม่มีวันที่จะถึงซึ่งความตายเป็นอมตนิรันดร์ เพราะว่าพระนิพพานนั้นย่อมรักษาบุคคลที่ได้พระนิพพานไว้มิให้ตาย ดุจยารักษาชีวิตของผู้ถูกชบกัดไว้ฉะนั้น

คุณแห่งจันทน์แดง

ธรรมดาจันทน์แดงรุกขชาติในโลกนี้ ย่อมมีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างจากพฤกษชาติชนิดอื่น คือ เป็นของที่บุคคลหาได้เป็นอันยากนักหนา มิใช่เป็นของหาได้ง่ายๆ เหมือนไม้ธรรมดา อุปมาฉันใด อันว่าพระนิพพานนั้นก็เช่นกัน กว่าสัตว์จะได้นั้นยากนัก ต้องมีใจรักมุ่งมาดปรารถนา ต้องอุตสาหะปฏิบัติตามพระบรมพุทโธาทไม่คำนึงถึงชีวิต และต้องปฏิบัติไม่ผิด จึงจะได้สมประสงค์... อนึ่ง จันทน์แดงนั้นย่อมมีกลิ่นหอมหาที่เปรียบมิได้ พระนิพพานนี้ ก็มีกลิ่นหอมหาที่จะเปรียบมิได้เช่นกัน อีกประการหนึ่ง จันทน์แดงนั้น ปวงชนต่างพากันยกย่องสรรเสริญว่าเป็นรุกขชาติชั้นสูงชั้นดี เป็นที่พอใจของเหล่าชน ผู้รู้สรรพคุณแห่งไม้ทั้งหลาย

พระนิพพานนี้ก็เปรียบกันได้เหมือนเช่นนั้น เพราะเป็นคุณชาติอันปวงพระอริยเจ้าทั้งหลายต่างพากันยกย่องสรรเสริญว่าเป็น ธรรมชั้นสูง และประเสริฐสุด เป็นที่พอใจของเหล่าอริยชนมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ฉะนั้นชนผู้มีปัญญาเห็นภัยในวัฏสงสารจึงปรารถนาประสงค์ตรงต่อพระนิพพานกัน ถ้วนหน้า

คุณแห่งแก้วมณี

ธรรมตาแก้วมณีโชติรส อันปรากฏแก่ผู้มีปัญญาภินิหารนั้น ย่อมทรงไว้ซึ่งคุณลักษณะเป็นอัศจรรย์เพริศพรังบันดาลให้สำเร็จสิ่งที่ต้อง ประสงค์ทุกประการ และบันดาลให้เกิดความยินดีปลาบปลื้มในดวงหทัยอยู่มิวาย อุปมานี้ฉันใด อันว่าพระนิพพานนี้ก็เช่นเดียวกัน ย่อมบันดาลบุคคลผู้ได้นิพพาน ให้สำเร็จสิ่งที่ต้อง ประสงค์ทุกประการ และบันดาลให้เกิดความยินดี ชุ่มชื่นปลื้มใจรุ่งเรืองขึ้นไปไม่มีวันสิ้นสุดพระชินบุตรสาวกของพระผู้มี พระภาคเจ้า บรรดาที่เข้าสู่นิพพานแล้ว ย่อมเสวยสมบัติแก้วเป็นอมตะ ไม่รู้ที่จะเดือดร้อน โดยประการทั้งปวงฉะนั้น ชนผู้มีปัญญาจึงปรารถนายึดหวังเอาพระนิพพานมาเป็นสมบัติของตน

คุณแห่งมหาสมุทร

ธรรมตามหาสมุทรที่จัดว่าบริสุทธิ์ใสสะอาดนั้น จะเห็นได้จากสัญลักษณ์ที่สำคัญ คือ ไม่มีซากศพอันลามกสกปรกปล่อยลอยอยู่เลย เป็นมหาสมุทรที่บริสุทธิ์ด้วยประการทั้งปวง อุปมานี้ฉันใด พระนิพพานนั้นก็เปรียบได้กับมหาสมุทรที่บริสุทธิ์สะอาด เพราะพระนิพพานเป็นจุดชาติฝั่งใสบริสุทธิ์ ไม่มีซากศพคือกิเลสร้ายต่างๆ ล่องลอยปะปนอยู่เลย อนึ่ง ธรรมตามหาสมุทร ย่อมสุดแสนจะใหญ่กว้างนักหนา เพียงมาตรว่าคงคาสี่ห้าห้วง จะไหลลงลงมาสักเท่าใดๆ ก็ไม่เต็ม มีฝั่งปากพรมิได้เห็นปรากฏแก่นัยน์ตา ขอนี้มีครุฑนาฉันใด พระนิพพานนี้ก็เหมือนกัน ย่อมเป็นคุณชาติอันสุดแสนจะกว้างใหญ่ยิ่งนัก จักได้มีฝั่งจากโพ้นให้เห็นปรากฏนั้นหามิได้ ถึงฝูงสัตว์จะพากันไปอยู่ในพระนิพพานคิวงาลัยประมาณสักเท่าใดก็ตามทีที่จะได้ รู้เต็ม รู้หมดนั้นเป็นอันไม่มี อย่าได้เกรงเลย เกรงอยู่อย่างเดี๋ยวก็นั่นแต่ว่า ประชาสัตว์จะพากันไปมิถึง พระนิพพานอันกว้างใหญ่ที่ว่ามานี้เท่านั้น... อีกประการหนึ่งอันว่ามหาสมุทรอันกว้างใหญ่นี้ ไซ้ว่าจะเป็นภูมิสถานที่อันว่างเปล่าก็หามิได้ โดยที่แท้ เป็นอาวาสที่อาศัยอยู่แห่งหมู่สัตว์ทั้งหลายเป็นอันมากฉันใด อันว่าพระนิพพานนี้ก็คล้ายกัน คือ เป็นที่อยู่อย่างสุขสำราญแห่งพระชินาสพเจ้าทั้งหลายผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ล้ำเลิศยิ่งกว่า

บุญชนคนธรรมดา เพราะว่าเป็นผู้หากิเลสตัณหาไม่ได้ เป็นผู้บริสุทธิ์ผุดผ่องไม่มีใครจะเทียมถึง... อีกประการหนึ่ง อันว่ามหาสมุทรอันกว้างใหญ่นี้ย่อมเจือจางไปด้วยบุปผาสุมาลีลาดอกไม้ ชวนให้รื่นรมย์แก่บุคคลผู้ดมดม มีกลิ่นหอมบริสุทธิ์สุดคณา อุปมานี้ฉันใด อันว่าพระนิพพานนี้ก็เหมือนกันย่อมเจือจางด้วยดอกไม้เสาวคนชาติหอมบริสุทธิ์ กล่าวคือพระวิมุตติธรรมอันไพบลูย์บริสุทธิ์ ทรงไว้ซึ่งพระบวรคุณมากมายสุดประมาณ ซึ่งคนพาลโง่งมมายไม่มีโอกาสรู้จัก แต่นักปราชญ์ผู้เป็นพุทธบุตรทั้งหลาย ต่างก็มีใจมุ่งหมายปรารถนากันนัก

คุณแห่งโภชนาหาร

ธรรมดาว่าโภชนาหาร อันสัตว์โลกทั้งหลายต้องบริโภคเข้าไปทุกวันนี้ หากเป็นอาหารดีไม่มีโทษแล้ว ย่อมอำนวยประโยชน์เสด็จผลตามคุณลักษณะ ๕ ประการ คือ

๑. เลี้ยงไว้ซึ่งอายุสัตว์ให้วัฒนาการจำเริญยิ่งๆ ขึ้นไป
๒. เพิ่มกำลังแรงแห่งสัตว์ทั้งหลายให้จำเริญยิ่งๆ ขึ้นไป
๓. ให้เกิดมีผิวพรรณผ่องใสไม่ให้อับเศร้าหมองศรีคือผมตายซาก
๔. ดับเสียซึ่งความอยาก ความกระวนกระวายไม่มีความสบายอยู่ไม่เป็นสุข
๕. บรรเทาทุกข์อันเกิดจากความหิวโหยโรยแรง เพราะอดข้าวอดน้ำแห่งสัตว์ทั้งหลาย อุปมาที่ว่ามานี้ ฉันใด

อันว่าพระนิพพานนี้ ก็มีสภาพคล้ายกันนี้ เพราะมีคุณลักษณะอันประเสริฐสุดเทียบเคียงกันได้ ๕ ประการ คือ

๑. พระนิพพาน ย่อมเลี้ยงสัตว์ทรงสัตว์ผู้ได้พระนิพพานไว้ มิให้ฉิบหายด้วยชราและมรณะ คือไม่
ให้แก่ไม่ให้อาย

๒. พระนิพพาน ย่อมเพิ่มกำลังแรง ทำสัตว์ผู้ได้พระนิพพานให้เป็นคนจำเริญฤทธิ์มีอิทธิพลโดย
อุดม แม้แต่พญามัจจุราชเจ้าแห่งความตายก็ต้องเกรงกลัว จะมาทำอันตรายมิได้

๓. พระนิพพาน ย่อมบันดาลให้สัตว์ผู้ได้บรรลุนั้นเป็นบุคคลมีผิวพรรณผุดผ่องสวยงาม เป็นหนึ่ง
ไม่มีสองสุดประเสริฐ เพราะผู้ได้พระนิพพานนั้น ย่อมเพริศพรึงไปด้วยศีลอันงามสุดประเสริฐ

๔. พระนิพพาน ย่อมบันดาลให้สัตว์ทั้งหลายเป็นสุข ระวังดับเสียดซึ่งความกระวนกระวาย เพราะ
อำนาจแห่งกิเลสทั้งหลายชักพาไปให้เดือดร้อนกระวนกระวาย เช่นที่เห็นๆ กันอยู่

๕. พระนิพพาน ย่อมบันดาลให้สัตว์ทั้งหลายหมดความทุกข์ บันเทาเสียดซึ่งความอยากหิวโหย
กล่าวคือ กองทุกข์ทั้งหลายอันสมุทฺพิบสามัญสัตว์ ให้ปรีวิญเวียนวายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารไม่มี
วันสิ้นสุด

พุทธ บุตรผู้มีปัญญา เมื่อมองเห็นคุณค่าแห่งพระนิพพานอันมีคุณลักษณะสี่รวมเป็น ๕ ประการนี้ จึงมีจิต
ยินดีปรารถนาพระนิพพานยิ่งกว่าสิ่งอื่นประการใดทั้งหมด

คุณแห่งยอดบรรพตคีรี

ธรรมดาว่าบรรพตคีรี อันปรากฏมีในโลกนี้ เฉพาะตรงที่ยอดแห่งภูเขาคีรีนั้น ย่อมทรงไว้ซึ่งคุณลักษณะ
สำคัญเป็น ๕ ประการ คือ

๑. ยอดศีรีนั้น ย่อมปรากฏเป็นส่วนสูงที่สุดแห่งส่วนศีรีนั้นทั้งหมด
๒. ยอดศีรีนั้น ย่อมจะหาพืชต่างๆ งอกขึ้นมิได้เลย
๓. ยอดศีรีนั้น ย่อมไม่มีความหวั่นไหว โดยประการใดทั้งปวง
๔. ยอดศีรีนั้น ย่อมเป็นสถานที่อันบุคคลจะขึ้นไปได้โดยยากนักหนา
๕. ยอดศีรีนั้น ย่อมปราศจากความรักความชังทั้งสิ้น เพราะเป็นภูมิสถานที่ไม่มีวิญญูณชีวิตจิตใจ อุปมาที่ยกมานี้ฉันใด

อันว่าพระนิพพานนี้ ก็มีสภาพคล้ายกันกับยอดบรรพตศีรีที่วานั้น เพราะทรงไว้ซึ่งคุณลักษณะสำคัญ ๕ ประการ คือ

๑. พระนิพพาน ย่อมเป็นธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนา บรรดาธรรมะอันเป็นพระโอวาทานุสาสนีแห่งองค์สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหมด ย่อมมีพระนิพพานปรากฏเป็นยอดสูงเด่น
๒. พระนิพพาน ย่อมเป็นธรรมสถานที่เตียนโล่งปลอดโปร่ง ปราศจากพืชที่รกรงรัง คือกิเลสตัณหาทั้งหลาย หมายความว่ากิเลสตัณหาจะงอกขึ้นในพระนิพพานไม่ได้เด็ดขาด
๓. พระนิพพาน ย่อมไม่มีความหวั่นไหว ท่านผู้ได้นิพพานสมบัติ ย่อมปราศจากความหวั่นไหวในโลกธรรม ทุกชนิด มีจิตคงที่ มั่นคงไม่คลอนแคลนโดยประการทั้งปวง
๔. พระนิพพาน ย่อมเป็นธรรมสถานอันบุคคลจะขึ้นไปถึงได้นั้นยากนักหนา อย่างว่าแต่จะขึ้นไปถึงเลย

ประชาชนตัวโดยมากมักเฉยเมยไม่รู้ไม่ชี้ ต่งพากันถือว่ามีใช้หน้าที่ของตน เพราะค่าที่เป็นคนพาลสันดาน
 หนาไปด้วยโมหะ มองสักเท่าไรก็ไม่เห็นคุณแห่งพระนิพพาน ฝ่ายท่านที่มีปัญญามองเห็นคุณค่ากว่าจะได้
 จะถึง ก็ต้องอุตสาหะพยายามฟันฝ่าอุปสรรคอันตรายมากมายนักหนา กว่าที่จะถึงยอดคีรีคือพระนิพพานนี้ได้

๕. พระนิพพาน ย่อมเป็นธรรมที่ปราศจากความรักความชัง เพราะไม่มีกิเลสตัณหา ค้ำค้ำเหลือติดอยู่แม้แต่
 เพียงนิดหนึ่ง ซึ่งท่านผู้ที่ได้นิพพาน ย่อมประสบความสุขเกษมสันต์โดยส่วนเดียวอย่างแท้จริง พระนิพพาน
 ย่อมเป็นสิ่งประเสริฐสุดนักหนา ตามที่พรรณานามา

คุณแห่งภาลัย

อุปมาถา สุดท้าย ที่จะยกมากล่าวให้เราท่านทั้งหลายได้ทราบเพื่อเป็นเครื่องอาบใจให้เกิดความ ชุ่มฉ่ำ
 ต็มตำในพระคุณแห่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถศาสตราจารย์เจ้า พระองค์ผู้ทรงมีพระมหากรุณาทรง
 ประทานพระนิพพานสมบัตินี้ไว้แก่พวกเราชาวพุทธ บริษัททั้งหลายและเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้เราท่านทั้ง
 หลายมีศรัทธาอันถูก ต้อง เร่งรีบรองรับมรดกอันประเสริฐสุด กล่าวคือพระนิพพาน ที่พระพุทธองค์ทรง
 ประทานไว้ เอามาเป็นสมบัติของตนให้จงได้ ก่อนที่จะตายไปจากโลกโดยเปล่าประโยชน์นั้น ก็ได้แก่อุปมา
 พระนิพพาน ด้วยคุณลักษณะแห่งภาลัยประเทศ ๑๐ ประการ คือ

๑. ธรรมดาว่าภาลัยประเทศ คืออากาศนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่ไม่รู้จักแก่จันใด อันว่าพระนิพพานนี้ ก็เป็น
 คุณชาติที่ไม่รู้จักแก่ชราเหมือนกัน

๒. ธรรมดาว่า ภาลัยประเทศนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติไม่รู้ตายจัน อันว่าพระนิพพานนี้ ก็เป็นคุณชาติอัน
 อมตะไม่รู้มรณะเหมือนกัน

๓. ธรรมดาว่า ภาลัยประเทศนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่ทรงอิทธิฤทธิ์ไว้ในตัวของมัน หาอันธพาลตนใดจะ
 ช่มเหงมิได้ อันว่าพระนิพพานนี้ก็เป็นคุณชาติที่มีฤทธิ์ ปราศจากอมิตรผู้ช่มเหงเหมือนกัน

๔. ธรรมดาว่า นภาลัยประเทศนั้น โจรอันธพาลใจฉกาจสักเพียงไร ก็ไม่สามารถจะช่วงชิงฉกเอาไปได้ฉันใด
อันว่าพระนิพพานนี้ ก็เป็นคุณชาติที่โจรร้ายจะช่วงชิงฉกลักเอาไปมิได้เหมือนกัน

๕. ธรรมดาว่า นภาลัยประเทศนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่ไม่มีใครจะไปตั้งรกรากอาศัยอยู่ได้ฉันใด อันว่าพระ
นิพพานนี้ก็เป็นคุณชาติที่กิเลสร้ายลามกทั้งหลายจะอาศัยอยู่มิได้ เหมือนกัน

๖. ธรรมดาว่า นภาลัยประเทศนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่สัตว์บางหมู่ เช่น สกุนตปักษี มนุษย์ผู้มีฤทธิ์และอสูร
ยักษ์ เทวดา พรหม เทานั้น ที่สามารถจะคมนาคมการสัญจรไปได้ฉันใด อันว่าพระนิพพาน ก็เป็นคุณชาติที่
บุคคลผู้มีวาสนาคือพระอริยเจ้าผู้ประเสริฐเท่านั้น จักสัญจรไปมาได้เช่นเดียวกัน

๗. ธรรมดาว่า นภาลัยประเทศนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่ไม่รู้ จูติเคลื่อนไปฉันใด อันว่าพระนิพพานนี้ ก็ย่อม
เป็นคุณชาติที่ไม่รู้จูติเหมือนกัน

๘. ธรรมดาว่า นภาลัยประเทศนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่กว้างขวาง ว่างโล่งหาสิ่งที่จะกั้นทางมิได้เหมือนกัน

๑๐. ธรรมดาว่า นภาลัยประเทศนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่เป็นอนันต์ คือหาที่สุดมิได้ กว้างยาวใหญ่ไม่มี
ประมาณฉันใด อันว่าพระนิพพานนี้ ก็เป็นคุณชาติที่กว้างยาวใหญ่ไม่มีประมาณ เป็นอนันต์หาที่สุดมิได้
เหมือนกัน

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย พระนิพพานเปรียบเทียบคล้ายกับคุณลักษณะแห่งอากาศนภาลัย สิริรวมเป็น ๑๐
ประการตามที่พรรณนามานี้ ขอจงค่อยพิจารณาให้ถี่เถิด จะเกิดประโยชน์แก่ชีวิตนักหนา

นิพพานปฏิปทา

เมื่อเมธีคนมีปัญหามาพิจารณาเห็นคุณค่าแห่งพระนิพพานที่องค์สมเด็จพระบรม ศาสตราจารย์ทรงเปิดเผยโปรดประทานไว้ เพื่อเป็นเครื่องรื้อสตั๋นสตั๋นไปให้พ้นภัยจากวิภูฏสงสารตามที่พรรณนามานี้แล้วด้วยดี ย่อมมีศรัทธาเกิดขึ้นในดวงใจอย่างลึกซึ้ง ใครที่จะได้จะถึงพระนิพพาน มีน้ำใจร่าเริงอาจหาญในนิพพาน ปฏิปทา อุตสาหะพยายามค่อยดำเนินไป มิได้มีความประมาทในวัยแลชีวิต มิได้คิดโง่เขลาค้าวแต่หลับตาแสวงหาสิ่งภายนอกอันไร้ผล ดุจคนอาภัพไม่พบพระพุทธศาสนา แต่มีน้ำใจกล้าสู้พยายามดำเนินตามมรรคา แม้แต่ชีวิตแลเนื้อหนังแห่งอาตมาก็จำยอมเสียสละ พยายามปฏิบัติด้วยดีโดยวิธีการที่ถูกต้องตามครรลองแห่งสัมมาปฏิบัติ ด้วยการพิจารณาซึ่งสังขารธรรม ตามพระโอวาทานุศาสน์สมเด็จพระปิตรชินสีห์สั่งสอนมาเมื่อวาสนาบารมีเต็มที่แล้ว ก็จะกระทำให้แจ้งด้วยปัญญา บรรลุถึงพระนิพพานสมความปรารถนา เปรียบอุปมาดุจศิษย์ที่เรียนวิชาในสำนักอาจารย์ เมื่อไม่มีความต่อต้านหรือความเกียจคร้านติดอยู่ในสันดาน เชื่อถือตามที่อาจารย์เฝ้าสั่งสอนมา ก็สามารถจะกระทำพิชิตคุณให้แจ้งได้ด้วยปัญญา สำเร็จศิลปศาสตร์สมปรารถนา มีความสุขสบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

เมื่อท่านผู้มีเพียรกล้า เป็นพระโยคาวจรบุคคล หวังจะนำตนออกจากวิภูฏสงสาร พยายามปฏิบัติตามกระแสพระพุทธปฏิการเป็นสัมมาปฏิบัติจนได้สำเร็จธรรมวิเศษ ลิ่นกิเลสกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานแล้วอ้อมมีดวงหทัยผ่องแผ้วปราศจากทุกข์ หาอุปทวะอันตรายมิได้ เพราะพระนิพพานมีลักษณะเป็นสภาวะละเอียดสงบเกษมสำราญ ประณีตสะอาดและเยือกเย็นสนิท ทำให้ผู้พบเห็นประสบสุขสุดประมาณเปรียบปานดุนุรุชผู้หนึ่ง ซึ่งมีหวงหนึ่งซิมเข่ออยู่ใกล้กองเพลิงใหญ่มาตลอดกาลนาน ความร้อนแห่งไฟย่อมจะเผาผลาญเขาให้ร้อนรณกระวนกระวายอยู่เนื่องนิตย์ ครั้นเขาได้สติคิด จึงกระโดดแผ่นเหล็กหนีออกไปให้พ้นจากกองเพลิงนั้น ไปให้ไกลเสียในที่อื่นเขาย่อมได้รับความชุ่มชื้นเป็นสุขสำราญ ไม่ต้องทรมานร้อนเร่าอีกต่อไป อุปมานี้ฉันใด เราทั้งหลายในปัจจุบันทุกวันนี้ก็เราร้อนอยู่นัก ด้วยถูกกองไฟ ๓ กอง คือ ราคคฺคิ... ไฟคือ ราคะกองหนึ่ง โทสคฺคิ... ไฟคือโทสะกองหนึ่ง โมหคฺคิ... ไฟคือโมหะกองหนึ่ง มันพากันสมุรมลล้อมอยู่รอบตัว

เป็น ๓ เล้า แต่ยังมีเมฆางๆ อยู่ขอบกล เลยมิค่อยจะรู้สึกตนได้สติ แต่ท่านผู้มีวิริยะกล้า คือพระโยคาวจร บุคคล ท่านทนความเร่าร้อนอยู่มิได้ เพราะในดวงใจค่อยเกิดปัญญาเบ่งรัศมีออกมา ทำให้อวิชชาคือ ผิพหนังของท่านเกิดมีอาการบาง จึงรับกระโดยผางออกไปตามหนทางมรรคา ที่พระศาสดาจารย์เจ้าทรงชี้ บอกไว้ มิได้อาลัยในกองเพลิงอันรุ่งเรืองร้อนร้าย ลูกเผาไหม้อยู่ไม่วายเว้น ก็ได้ไปอยู่ในโอกาสที่เย็นสบาย สุดประมาณคือพระนิพพานนี้แหละเป็นจำนวนมากต่อ มากมาแล้ว เป็นอย่างนี้จริงๆ ไม่ต้องสงสัย

อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษผู้ซึ่งนั่งอยู่ ณ สุสานท่ามกลางซากศพ สุนัขและศพมนุษย์อันเน่าเหม็น ตลอดกาลนานไม่น้อย กลิ่นเหม็นทุกชนิดชาติย่อมจะระบายทะยอยโชยเข้าไปในนาสิกของเขาเรื่อยๆ ไม่หยุดยั้ง ย่อมทำให้เขาคลุ้มคลั่งกระวนกระวายสะอิดสะเอียนอยู่เนื่องนิตย์ ครั้นได้สติคิดจึงบ่าหน้าเข้าไปสู่ ป่าเพื่อจะแสวงหาพิน มาเผาซากศพอันลามกร้ายให้หมดไป ในขณะที่เผาซากศพนั้น ย่อมจะต้องร้อนรน ด้วยเปลวไฟบ้างเป็นธรรมดา ครั้นว่าเขาเผาซากศพแล้วย่อมจะได้สูดอากาศบริสุทธิ์สดชื่นรื่นอุรา กลิ่นเหม็นแห่งงูเน่าแลมมนุษย์เน่า ย่อมไม่กระทบนาสิกของเขาอีกต่อไป อุปมาข้อนี้ฉันใด เราท่านทั้งหลายทุกวัน นี้ ที่ยังเป็นปุถุชนยังระคนยินดีอยู่ในซากศพอันได้แก่เบญจกามคุณคือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ก็เปรียบ เหมือนบุรุษผู้มีฆานประสาท คือ จมูกวิบัติใช้การมิได้ เลยไม่รู้กลิ่นเหม็นในซากศพ คือเบญจกามคุณ มี หน้าซ้ากลับหลงใหลไขว่คว้าแสวงหากันวุ่นเพลินอยู่ ถึงจะมีท่านผู้รู้คือสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพยายาม บอก ก็ใคร่คิดจะเถียงนอกคอกไปว่า " ซากศพคือเบญจกามคุณที่ว่านั้น มันไม่เห็นน่าจะรังเกียจอะไร พยายามคิดเท่าไรก็คิดไม่เห็นว่ามันจะเน่าเหม็นที่ตรงไหน" ทั้งนี้มิใช่อื่นไกล เป็นเพราะจมูกยังเสียวอยู่นั่นเอง ฆานประสาทยังใช้การไม่ได้ เมื่อไรจะดีสักทีก็ไม่รู้ ฝ่ายท่านผู้มีปัญญาवासนาคือพระโยคาวจรบุคคล ท่านทนความเหม็นแห่งเบญจกามคุณอยู่มิได้ เพราะในดวงใจค่อยเกิดปัญญาเบ่งรัศมีออกมาทำให้นาสิกดี จึงรับชะมิขมันเข้าป่าไปหาพินมาเผาซากศพคือเบญจกามคุณเสีย ด้วยการปฏิบัติตามพระแสงพระพุทธฎีกา แต่ว่าในขณะที่ปฏิบัติอยู่นั้นก็ย่อมลำบากบ้างเป็นธรรมดา เหมือนบุรุษกำลังเผาซากศพในป่าย่อมร้อนด้วย เปลวไฟบ้าง ฉะนั้น ครั้นพยายามปฏิบัติไป เมื่อवासนาบารมีถึงที่แล้ว ก็ไม่แคล้วที่จะจัดการเผา

เบญจกามคุณสำเร็จ ได้บรรลุธรรมวิเศษเป็นพระอรหันตชีณาสพเจ้า ได้มีโอกาสเข้าไปสูดอากาศอันแสนจะสดชื่น หายใจอย่างโล่งอกสุขสำราญอยู่ในห้วงแห่งพระนิพพานอันแสนประเสริฐ เป็นอย่างนี้มามากต่อมาก แล้วจริงๆ ไม่ต้องสงสัย

อีกประการหนึ่ง เปรียบเสมือนบุรุษหนุ่มเจ้าสำราญมีน้ำใจอาจหาญสัญจรเดินดุ่มไปเที่ยวแต่ผู้เดียว ในหนทางที่เปลี่ยวทั้งมีเลนตมเต็มไปด้วยภัยอันตรายรอบด้านลำบากนักหนา แต่อาศัยที่บุรุษนั้นเป็ฯคนใจคอกกล้า จึงพยายามเพียรหลีกเลี่ยงจากทางมหาวิบากนั้น จนพ้นได้มาสู่ที่ดอนบริสุทธิ์สะอาด ก็เดินสำราญความประการนี้มีอุปมาฉันใด ฝ่ายพระโยคาวจรเจ้าผู้มีปัญญา เมื่อแรกปฏิบัติตามกระแสพระพุทธรูปิกาย่อมประสบความลำบากนักหนา เพราะมรรคที่ดำเนินนั้นเต็มไปด้วยเลนตามและภัยอันตรายคือกิเลสค้นหาทั้งหลาย ครั้นพยายามหลีกเลี่ยงมาได้สำเร็จ ลีนกิเลสเป็นพระอรหันตชีณาสพแล้ว ก็เข้าสู่ที่อันแผ้วสบายคือที่ดอน เดินเล่นเย็นสำราญเข้าไปในทุกห้อง อันเป็นสุขเกษมสถานต์กล่าวคือพระนิพพานอันประเสริฐสุดดี เป็นอย่างนี้มามากต่อมากแล้วจริงๆ ไม่ต้องสงสัย

จึงเป็นอันสรุปได้ว่า การที่สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์เจ้าแห่งเราท่านทั้งหลาย พระองค์ทรงอุปติมาตรัสในโลกนี้ ก็เพื่อที่จะทรงรื้อสัตว์ชนสัตว์ไปสู่พระนิพพานเป็นจุดมุ่งหมายประการสำคัญ จึงได้ทรงโปรดประทานแสดงมรรคคือทางเข้าสู่พระนิพพานเอาไว้ หากจะถามว่าอะไรคือมรรคแห่งพระนิพพาน? คำตอบปัญหานี้ ที่ถูกต้องที่สุดก็คือ "วิปัสสนากรรมฐาน ผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอันถูกต้องเท่านั้น ชื่อว่ากำลังเดินไปตาทางพระนิพพาน ที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงชี้บอกไว้ ด้วยมีพระเหตุที่ประสงค์จะให้ประชาสัตว์ทุกผู้ดำเนินไปเป็นอย่างยิ่ง ส่วนการกระทำสิ่งอื่นใดทั้งหมด นอกเหนือจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว หาใช้มรรคสำหรับไปสู่แดนอมตพระมหานิพพานไม่" นี่ก็คือคำตอบอย่างรวบรัด แต่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้บรรลุถึงนิพพานจะมีวิธีการอย่างไรบ้างนั้น เป็นการสนใจ

นักศึกษา ที่ไม่สามารถจะนำมากล่าวไว้ได้ในที่นี้ เพราะว่าโอกาสการรจนาเรียบเรียงเรื่อง มุณีนาถที่ปนี ถึงวาระที่จะยุติลงแล้ว จึงขอยุติลง ด้วยประการ ฉะนี้. (การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ศึกษาได้จากหนังสือ "วิธีบริหารจิตใจ" จัดพิมพ์โดย คณะสังคมนาสุก)

อวสาน

ปัจฉิมพจน์

ข้าพเจ้าผู้มีนามปรากฏว่า พระมหาวิลาศ ญาณวโร (บัดนี้เป็นพระราชคณะชั้นเทพ ที่พระเทพมุนี) ได้อุปสมบทในพระบวรพุทธศาสนา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๓ โดยมีพระเดชพระคุณพระธรรมปัญญาบดี (บัดนี้เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) ชิ ดินธระเถระ เปรียญธรรม ๙ ประโยค วัดสามพระยา จังหวัดพระนคร เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูสุทิวรคุณ วัดสุทิวราราม จังหวัดพระนคร เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระครูกลยุณวิสุทธี วัดดอน จังหวัดพระนคร เป็นพระอนุสาวนาจารย์

นับแต่ได้อุปสมบทมา ก็ศึกษาพระปริยัติธรรมตามกำลังสติปัญญาสำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๙ ประโยค เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ ครั้นเสร็จธุระในด้านปริยัติศึกษาแล้ว ก็ใฝ่ใจในการปฏิบัติตามกำลังศรัทธา ได้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๒ ครั้ง โดยมีพระอาจารย์เข่ง อุตตรกโข เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้บอกรรมฐานครั้งแรก และพระอาจารย์ภัททันตะ อาสภะเถระ ธรรมะจริยะเป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้บอกรรมฐานครั้งหลัง

เมื่อออกจากกรรมฐานแล้ว มีใจนึกถึงคุณแห่งพระบวรพุทธศาสนาซาบซึ้งนพระมหากรุณาธิคุณขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จอมมุนีเจ้า จึงคิดรจนาเรียบเรียงหนังสือ มุณินาทิปินี ขึ้น โดยมากประมวลเอาถ้อยคำท่านบูรพจารย์ทั้งหลาย ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ในที่ต่างๆ เอามาปรุงแต่งเสียใหม่ เพื่อให้เข้าใจง่ายตามสมควรแก่รูปเรื่องในที่นี้ หวังใจให้เป็นสมบัติพระศาสนา เพื่อบูชาพระคุณองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยสติปัญญาอันเล็กน้อยแห่งตน โดยเริ่มรจนาเมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖ และจบลงในวันที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖ รวมเป็นเวลา ๗๗ วัน โดยปราศจากอุปทวันตรายใดๆ

ต่อจากนี้ไป ก็ได้แต่หวังใจอยู่ว่า หนังสือมุนีนาถที่ปนีที่เรียบเรียงขึ้นนี้ คงจะมีสารัตถประโยชน์แก่ท่าน
สาธุชนผู้มีปัญญา ที่อุตสาหะติดตามอ่านมาตั้งแต่ต้น จนกระทั่งจบลงในบัดนี้บ้างตามสมควร

ข้าพเจ้า ผู้มีน้ำใจศรัทธาเลื่อมใส ใคร่จะให้พระสังฆธรรมคำสั่งสอนแห่งองค์สมเด็จพระชินวร
โลกนาถบรมศาสดาจารย์ ถาวรตั้งอยู่ตลอดกาลนาน จึงได้อุตสาหะเรียบเรียงเรื่อง มุนีนาถ
ที่ปนี นี้ขึ้น แล้วได้ประสบบุญกุศลซึ่งอำนวยประโยชน์ให้อันใดด้วยเดชแห่งบุญกุศลนั้น ขอ
สรรพสัตว์ทั้งหลายจงประสบแต่ความสุขสำราญจงทั่วกัน

อนึ่ง บรรดาพุทธมามกชนผู้เลื่อมใสพระไตรรัตน์ คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ผู้มีเจตจำนงใคร่จะพ้นจาก
กองทุกข์ จงพ้นทุกข์ในอบายภูมิ และจงบรรลุถึงนิพพานในอนาคตกาลด้วยเถิด

ขอมโนรถความปรารถนาอันประเสริฐซึ่งเกิดจากน้ำใจอันงามของข้าพเจ้า จงสำเร็จผลตามที่ตั้งใจไว้
ทั้งหมด เพื่อความหมดจดใหญ่หลวงแห่งพระสังฆธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระชินวรบรม ศาสดาจารย์
ตลอดกาลนิรันดรเทอญ

มุนีนาถที่ปนี

จบปริวรรต